

**PUOLUEETTOMUUDEN SUOJAAMISESTA
KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN – MERI- JA
RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMINEN 1960- JA 1970-LUVULLA**

Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö

Kapteeniluutnantti
Juuso Säämänen

Yleisesikuntaupseerikurssi 58
Merisotalinja

Heinäkuu 2017

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi	Linja
58. Yleisesikuntaupseerikurssi	Merisotalinja
Tekijä	
Kapteeniluutnantti Juuso Säämänen	
Tutkielman nimi	
PUOLUEETTOMUUDEN SUOJAAMISESTA KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN – MERI- JA RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMINEN 1960- JA 1970-LUVULLA	
Oppiaine, johon työ liittyy	Säilytyspaikka
Sotahistoria	Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Heinäkuu 2017	Tekstisivuja 162 Liitesivuja 3
TIIVISTELMÄ	
<p>Tässä tutkielmassa selvitetään, miten meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin vuodesta 1966 1980-luvun alkupuolelle saakka. Taktiikan kehittämistä tarkastellaan sodan kuvassa ja uhka-arvioissa, puolustusvoimien sodanajan kokoonpanossa ja operatiivisissa suunnitelmissa tapahtuneiden muutosten sekä suunniteltujen ja toteutuneiden puolustusmateriaalihankintojen avulla.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä on käytetty perinteistä historian tutkimuksen metodologiaa: tutkimusongelma on ratkaistu kvalitatiivisesti valittua lähdeaineistoa analysoimalla ja vertailemalla. Lähdeaineisto koostuu pääosin primäärilähteistä, joista tärkeimpiä ovat Kansallisarkistossa ja Pääesikunnan arkistossa säilytettävät puolustusvoimien arkistoaineistot sekä ohjesäännöt, niiden luonnokset ja sotilaslehdissä julkaistut artikkelit. Edellä mainittujen lähdetyyppien lisäksi myös haastatteluilla kerätyn muistitiedon avulla on pystytty täydentämään taktiikan kehittämiseen liittyvää kokonaiskuvaa etenkin 1970-luvun jälkipuoliskon osalta.</p> <p>Meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin ensisijaisesti merisodan kuvassa ja sotilaallisissa uhka-arvioissa tapahtuneiden muutosten perusteella. Sen vuoksi meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen jakaantui vuoden 1966 ja 1980-luvun alkuvuosien välisenä aikana kahteen toisistaan poikkeavaan jaksoon. 1960-luvun loppupuolella merivoimissa ja rannikkotyöstössä keskityttiin kaappaushyökkäyksen torjuntaa palvelevan taktiikan kehittämiseen. 1970-luvun alkupuolella meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin tarkentamalla puolueettomuuden ja meriliikenteen suojaamiseen liittyneitä operatiivisia suunnitelmia sekä laatimalla ohjesääntöjä ja ohjeita.</p> <p>Meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen perustui myös puolustusvoimien johdon ja Pääesikunnan operatiivisen osaston määrittämiin reunaehtoihin. Kehittämisen reunaehdot muotoutuivat käytännössä maantieteellisten ja operatiivisten olosuhteiden, käytössä olevien taloudellisten ja materiaalisten resurssien sekä alueellisen puolustusjärjestelmän periaatteiden perusteella. Kansallisiin lähtökohtiin perustuneesta kehittämistyöstä huolimatta Ruotsissa tehdyillä ratkaisulla oli myös merkittävä vaikutus meripuolustuksen johtosuhteisiin, kokoonpanoihin sekä joukkojen käyttöperiaatteisiin.</p>	
AVAINSANAT	
Meripuolustus, mairinnousu, rannikopuolustus, sotataito, taktiikka	

PUOLUEETTOMUUDEN SUOJAAMISESTA KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN – MERI- JA RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMINEN 1960- JA 1970-LUVULLA

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. JOHDATUS TUTKIMUSAIHEESEEN	1
1.2. AIEMPI AIHEPIIRIN LIITTYVÄ TUTKIMUS	6
1.3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSMENETELMÄ	9
1.4. DIPLOMITYÖN RAJAUKSET JA RAKENNE	13
<i>Rajausperusteet</i>	13
<i>Rakenne</i>	14
1.5. DIPLOMITYÖN LÄHDEAINEISTOSTA	14
<i>Arkistolähteet</i>	15
<i>Painetut lähteet</i>	18
<i>Muu kirjallisuus</i>	19
<i>Haastattelut</i>	20
1.6. KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT	20
<i>Taktiikka</i>	21
<i>Alueellinen puolustus – alueellinen puolustusjärjestelmä</i>	22
<i>Meripuolustus – rannikkopuolustus</i>	23
<i>Puolueettomuuden suojaaminen</i>	25
<i>Yllätyshyökkäys – kaappaushyökkäys</i>	27
2. PERUSTA MERI- JA RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMISELLE MUOTOUTUU	29
2.1. ORGANISAATIOUUDISTUKSEN SUUNNITTELU KÄYNNISTYY	31
2.2. SOTILASLÄÄNIT UUDISTUSTYÖN PERUSTAKSI	36
2.3. MERIPUOLUSTUKSEN MATERIAALIHANKINNAT ETENEVÄT	44
3. MERIPUOLUSTUS VALMISTAUTUU KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN	48
3.1. OPERATIIVISESSA SUUNNITTELUSSA NOUDATETAAN KAKSIJAKOISTA TOIMINTATAPAA .	49
<i>Pääesikunnan uhka-arviossa painottuu Neuvostoliiton kaappaushyökkäys</i>	49
<i>Alajohtoportaiden puolustussuunnitelmassa varaudutaan lännen hyökkäyksen torjuntaan</i>	52
3.2. KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTA KAIKEN VALMISTAUTUMISEN LÄHTÖKOHDAKSI..	60
<i>Tšekkoslovakian tapahtumia analysoidaan tarkasti</i>	62
<i>Valmistautuminen kaappaushyökkäyksen torjuntaan alkaa</i>	65
3.3. MERIPUOLUSTUKSEN TORJUNTAKYKYÄ PARANNETAAN NEUVOSTOKAUPOILLA	75
<i>PV-ohjelmassa painottuu merivoimien iskukyvyyn kehittäminen</i>	75
<i>Meritorjuntaohjuskysymys ratkeaa</i>	83
3.4. TAKTIIKAN KEHITTÄMISEN PAINOPISTE PERUSTEIDEN MÄÄRITTÄMISESSÄ	87
<i>Rannikkoalueen joukkojen käyttöperiaatteita hahmotellaan</i>	88
<i>Oppilasupseerit meri- ja rannikkotaktiikan keskeisiksi kehittäjiksi</i>	92
<i>Saaristosissitoiminnan uusi tuleminen</i>	104

4. TAKTIIKKAA KEHITETÄÄN LAAJA-ALAISESTI	111
4.1. TIEDOT NEUVOSTOLIITON MERELLISESTÄ UHKASTA TARKENTUVAT	111
4.2. ALUEELLISEN PUOLUSTUSJÄRJESTELMÄN KEHITTÄMINEN JATKUU	115
<i>Puolueettomuuden suojaaminen operatiivisen suunnittelun ja taktiikan kehittämisen</i>	
<i>polttopisteessä.....</i>	<i>118</i>
<i>Meriliikenteen suojaamista koskevat suunnitelmat ja taktiikka tarkentuvat</i>	<i>126</i>
4.3. LAIVASTO- JA RANNIKKOYHTYMIEN OHJESÄÄNNÖT VALMISTUVAT	133
<i>Rannikolla taistelevien yhtymien taktiikan periaatteet muotoutuvat</i>	<i>133</i>
<i>Merioperaatioiden päämääränä meriyhteyksien ylläpito.....</i>	<i>145</i>
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	155
LÄHTEET	163
LIITTEET.....	179

PUOLUEETTOMUUDEN SUOJAAMISESTA KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN – MERI- JA RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMINEN 1960- JA 1970-LUVULLA

1. JOHDANTO

1.1. Johdatus tutkimusaiheeseen

Meripuolustusta sekä meri- ja rannikkotaktiikkaa oli kehitetty 1950-luvun alkupuolelta lähtien 1940- ja 1950-luvun taitteessa määritettyjen alueellisen puolustuksen reunaehtojen sekä taktisten periaatteiden mukaisesti. Tämä aikakausi päättyi vuonna 1966 toteutetun puolustusvoimien organisaatiouudistuksen myötä, kun puolustusvoimat siirtyi heinäkuussa meri- ja ilmavoimien, kolmen divisioonan sekä sotilasläänien ja -piirien muodostamasta organisaatiosta uuteen kokoonpanoon. Siinä pääosin operatiivisista valmisteluista ja koulutuksesta vastannut puolustushaaraesikuntien, divisioonien esikuntien ja joukko-osastojen muodostama kokonaisuus yhdistettiin liikekannallepanovalmisteluista vastanneen aluejärjestön kanssa. Organisaatiouudistuksen myötä puolustusvoimien kokoonpano muuttui virtaviivaisemmaksi ja siihen kuului ainoastaan seitsemän sotilasläänää, meri- ja ilmavoimat sekä niiden alaiset joukko-osastot.¹

Uudistuksen valmistelut oli aloitettu Pääesikunnan järjestelyosastolla jo kesäkuussa 1963, jolloin laadittiin ensimmäiset alustavat esitykset tulevasta kokoonpanosta.

Organisaatiomuutosta perusteltiin julkisuudessa lähinnä kustannussäästöillä ja toiminnan rationalisoinnilla, koska puolustusministeriöllä ja Pääesikunnalla oli useita rinnakkaisia ja osin jopa päällekkäisiä tehtäviä. Julkisuudessa esitellyistä perusteista huolimatta organisaatiouudistuksen toteuttamiseen vaikuttivat ensisijaisesti operatiiviset syyt.

Vastuualueiden rajat haluttiin saattaa mahdollisimman yhtenäisiksi siviilihallintoalueiden kanssa, jotta siviili- ja sotilasviranomaisten välinen yhteistoiminta olisi kriisitilanteessa mahdollisimman kitkatonta. Muutokselle oli selkeä tarve, koska divisioonien vastuualueiden rajat oli määritelty vuoden 1952 organisaatiomuutoksen yhteydessä ainoastaan operatiivisten vaatimusten perusteella, eikä niiden määrittelyssä otettu huomioon siviiliviranomaisten

¹ Säämänen, Juuso (*diss.*): Suurmaiinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle. Tampere 2017, s. 306, 308, 313–314 sekä Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. *Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 461–462.

kanssa tehtävää yhteistyötä.² Ratkaisu oli ollut tuolloin ymmärrettävä, koska puolustusvoimien ja muiden valtionhallinnon alojen välinen yhteistoiminta oli ollut 1950-luvun alkupuolella operatiivisten valmisteluiden osalta kielletty.

Puolustusvoimien organisaation uudistamiseen vaikutti myös muuttunut sodan kuva. Suomessa oli seurattu 1950-luvun loppupuolella länsimaiden ja Neuvostoliiton toteuttamia sotilasoperaatioita. Neuvostoliitto oli muun muassa tukahduttanut Unkarin kansannousun väkivaltaisesti syksyllä 1956.³ Se osoitti, että Suomen suurvaltanaapuri oli tarvittaessa valmis käyttämään sotilaallista voimaa puskurivyöhykkeensä koossapitämiseksi. Vuoden 1958 syksyllä Suomen ja Neuvostoliiton välillä vallinnut yöpakkaskriisi vaikutti omalta osaltaan Neuvostoliiton sotilaallisen uhkan uudelleenarviointiin. Puolustusvoimien johto esitteli puolustussuunnittelun perustana käytetyn uhka-arvion puolustusneuvostolle lokakuussa 1958. Tällöin poliitikkoja informoitiin myös eversti Tauno Viktor Viljasen vuonna 1954 luonnostelemista vaatimuksista, joita Neuvostoliitto saattaisi esittää Suomelle ennen suurvaltojen välisten vihollisuuksien puhkeamista.⁴ Vaikka demokraattisen Suomen asemaa ei voitu suoranaisesti verrata Keski-Euroopan satelliittivaltioihin, sotilasjohto varautui siihen, että Neuvostoliitto voisi yrittää painostaa Suomea muun muassa laivasto- ja ilmavalvontatukikohtien luovutukseen, mikäli suurvaltablokit ajautuisivat vakavaan kriisiin.

Poliittiselle johdolle 1950-luvun lopulla esitetyissä arvioissa Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksia käsiteltiin vain Pohjois-Suomen osalta. Sen sijaan Pääesikunnan operatiivisella osastolla marraskuussa 1960 laaditussa ja pelkästään sotilasjohdon käyttöön tarkoitettussa muistiossa Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksia ja -tavoitteita käsiteltiin seikkaperäisesti myös eteläisen Suomen osalta. Neuvostoarmeijan oletettiin pyrkivän Suomen alueella puolustuksensa kannalta strategisesti tärkeiden alueiden haltuunottoon yhtäaikaaisesti suoritettavilla maahanlaskuilla sekä mekanisoitujen joukkojen satamiin tekemillä maihinnousuilla. Mahdollisimman yllättävästi ja nopeasti toteutettavan sodanavauksen

² Tynkkynen 2006, s. 461–462 sekä Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys 1966–1974. *Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 256–257.

³ Säämänen 2017, s. 311.

⁴ Vrt. diariomaton T. V. Viljasen laatima asiakirja 18.1.1954 ”Tilannekatsaus”. T21622 / 4 sal. KA (Kansallisarkisto) sekä Puolustusneuvoston asiakirja 1.10.1958: Yleiskatsaus Suomen puolustuskysymykseen. 21/19. UKA (Urho Kekkosen arkisto).

tavoitteena oli puolustajan liikekannallepanon estäminen. Tällöin maahanlaskuin tuettavalla päävoimien maahyökkäyksellä arvioitiin olevan entistä paremmat onnistumisen edellytykset.⁵

Neuvostoliiton uhkasta huolimatta merisodankäynnin kehitystä kyettiin analysoimaan lähinnä länsivaltojen tekemien maihinnousoperaatioiden perusteella. Majuri Jaakko Valtanen kuvasi vuonna 1962 Rannikkotyökistön vuosikirjaan kirjoittamassaan artikkelissa ”Suomen rannikkotyökistö 1960-luvulla” teknisen kehityksen aiheuttamia muutoksia maihinnousujen suoritusperiaatteisiin. Valtanen päätyi artikkeleissaan johtopäätökseen, jonka mukaan maihinnousuja ei suoritettaisi enää toisessa maailmansodassa kehitetyin periaattein. Ilmakuljetteisten joukkojen laajamittainen käyttö ja maihinnousualusten nopeuden kaksinkertaistuminen olivat muuttaneet merkittävästi maihinnousoperaatioiden luonnetta. Lisäksi hyökkääjän tulivoima oli lisääntynyt ilma-aseen kehittymisen vuoksi entisestään.⁶

Majuri Valtasen lisäksi 3. Divisioonan esikunnassa työskennellyt majuri Alpo Kantola kuvasi vuoden 1964 Rannikkotyökistön vuosikirjassa maihinnousoperaatioiden toteutustavoissa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneita muutoksia. Hän käytti artikkelissaan esimerkkeinä Korean sodan aikana suoritettua Inchonin ja Suezin kriisin yhteydessä tehtyä Port Saidin maihinnousua. Niiden perusteella Kantola päätteli suurvaltojen kyvyn maihinnousujen suorittamiseen parantuneen siinä määrin, että sota voitiin jopa aloittaa maihinnousulla. Kantola painotti artikkelissaan yllätyksen merkitystä yhtenä maihinnousoperaation tärkeimpänä osatekijänä. Sen vuoksi maihinnousua edeltävää tulivalmistelua ei toteutettaisi kuten toisessa maailmansodassa, vaan hän oletti sen ammuttavan vasta ensimmäisen portaan maahanlaskun jälkeen. Kantola piti myös suuria maihinnousumuodostelmia historian jäänteinä, koska ne eivät mahdollistaneet yllätystä. Lisäksi ne olivat haavoittuvia vastustajan ilma- ja merivoimien ja rannikkotyökistön iskuille.⁷

Nopeaan sodan avaukseen perustuva uhkamalli sai eräänlaisen puolustusvoimien johdon virallisen hyväksynnän Pääesikunnan vuonna 1962 painattamassa *Puolustuslaitoksen kehittämisen 1960-luvulla* -kirjasessa. Kansanedustajille ja korkeimmille

⁵ Vrt. Ibid. sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, s. 8–9. T26965 / Hh10 sal. KA.

⁶ Valtanen oli kirjoittanut samasta aiheesta suppeamman artikkelin Sotilasaikakauslehteen vuonna 1959. Vrt. Valtanen, Jaakko: Rannikkotyökistömme tehtävät, asema ja kehittyminen. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 5/1959, s. 282–288 sekä Valtanen, Jaakko: Suomen rannikkotyökistö 1960-luvulla. *Rannikkotyökistön vuosikirja IX*, 1962. Helsinki 1962, s. 20–26.

⁷ Kantola, A. A.: Maihinnousun kuva toisen maailmansodan jälkeisten tapahtumien ja kehityksen valossa. *Rannikkotyökistön vuosikirja X*, 1964. Helsinki 1964, s. 55–76 sekä Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat. Porvoo 1997, s. 168–169.

hallintovirkamiehille tarkoitettu kirjanen jäi useaksi vuodeksi varastoon valtionneuvoston kiellettyä sen jakamisen. Alun perin puolustusvoimien kehittämisohjelman markkinointia varten painetussa kirjassa kuvatuista uhkamalleista ensisijaisena pidettiin pienin joukoin toteutettavaa strategista yllätyshyökkäystä, johon liittyivät maihinnousut, maahanlaskut ja hyökkääjän voimakas ilmatoiminta. Sen sijaan aiemmin pääasialliseksi uhkaksi miellettyä laajamittaista hyökkäystä pidettiin toissijaisesti toteutuvana uhkamallina.⁸

Suomeen suuntautuvan yllätyshyökkäyksen mahdollisuus heijastui luonnollisesti operatiivisen suunnittelun tukena käytettyjen uhka-arvioiden sisältöön. Pääesikunnan operatiivisella osastolla aloitettiin laajan strategisen tilannearvion laatiminen lokakuussa 1965 ja se valmistui tammikuussa 1966. Yli 100-sivuisessa muistiossa käsiteltiin sekä Pohjois-Atlantin puolustusliiton (Nato) että Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksia. Käsittelyn painopiste oli selkeästi neuvostoarmeijan uhkan ja hyökkäysmahdollisuuksien arvioinnissa, koska Nato-maiden asevoimien toimintaedellytyksiä pidettiin ilmavoimia lukuun ottamatta lähinnä teoreettisina. Neuvostoliiton yllätyshyökkäysmahdollisuuksia arvioitiin ensisijaisesti maa- ja ilmavoimien toiminnan kannalta, mutta muistiossa käsiteltiin myös maihinnousuoperaatioiden mahdollisuutta. Neuvostoarmeijan yhtenä todennäköisenä toimintavaihtoehtona pidettiin Helsingin valtaamista maahanlasku- ja maihinnousujoukoin etenkin silloin, jos hyökkäys alkaisi yllättäen. Poliittisen ja sotilaallisen hallintokeskuksen haltuunoton arvioitiin vaikeuttavan puolustajan vastarintaa ja nopeuttavan siten myös Etelä-Suomeen suuntautuvan maaoperaation etenemistä.⁹

Sodan kuvan muutos ja sotilaslääniorganisaatioon siirtyminen tarkoittivat merivoimien ja rannikkotykistön sodanajan kokoonpanojen ja toimintaperiaatteiden uudistamista sekä taktiikan kehittämistä uusista lähtökohdista. Sotilaslääniorganisaation siirtymisen seurauksena 1940-luvun lopulla käyttöön otetut merivoimien paikallisvoimat, meripiirit, liitettiin sotilaslääneihin. Samalla lakkautettiin meripiirien esikunnat merivoimien alueellisina johtoportaina. Lisäksi 1950-luvun alkupuolelta alkaen käytössä ollut rannikkotykistön rykmenttipohjainen kokoonpano hajotettiin ja rykmenttien tilalle luotiin rannikkoalueet.¹⁰

⁸ Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki 1962, s. 18–19, 52 sekä Salminen, Pertti (*dis.*): Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Jyväskylä 1995, s. 215.

⁹ Pääesikunnan muistio N:o 76 / Optsto / D Henksal. / 27.1.1966: Arviointi offensiivimahdollisista maattamme vastaan. D1 Henksal. PEArk (Pääesikunnan arkisto).

¹⁰ Pääesikunnan muistio N:o 33 / Koulusto / 5 al / sal. / 22.3.1965: Taktiikan kehittäminen. T25086 / F1 sal. KA.

Muutosta perusteltiin puolustushaarojen sekä etenkin eri puolustushaarojen kokoonpanoihin kuuluneiden valvonta- ja tuliyksiköiden yhteistoiminnan kehittämistarpeilla.

Rannikkotykyssä palattiin muutoksen seurauksena jatkosodan aikana käytössä olleeseen ja sotakokemusten perusteella toimivana pidettyyn organisaatioon. Rannikkoprikaatien sijaan rannikon puolustuksesta vastasivat rannikkoalueiksi nimetyt yhtymät, joihin kuului tykistöyksiköiden lisäksi myös ohjus-, valvonta-, pioneeri-, rakentaja- ja jalkaväkiyksiköitä sekä usein myös kuljetusalusyksiköitä. Rannikkoalueiden tehtäväksi tuli muun muassa taisteluiden ja tulenkäytön johtaminen vastuualueellaan sekä osallistuminen meriliikenteen suojaamiseen. Ainoan poikkeuksen muodosti 1960-luvun lopulla Ahvenanmaan alue, jonka puolustuksesta vastasi muutoksen jälkeenkin pääasiallisesti Porin prikaatin perustamisvastuulla ollut rannikkoarmeijakunta.¹¹

Merivoimat oli kyennyt varautumaan sotilaslääninuudistukseen jo ennakoita, kun ensimmäinen *Merisotaohjesääntö* otettiin koulutus- ja harjoituskäyttöön puolustusvoimain komentajan vahvistamana vuonna 1964. Ohjesäännössä käsiteltiin uusia johtosuhteita ja merivoimien yhtymän, lippueen, taktiikkaa melko yleisellä tasolla, koska organisaatiouudistuksen kaikkia vaikutuksia ei kyetty ottamaan kirjoitushetkellä huomioon. Merivoimien joukko-osastoilta syksyllä 1966 pyydetyissä lausunnoissa kritisoitiin sitä, ettei *Merisotaohjesäännössä* käsitelty riittävästi lippueen alayksiköiden taistelua. Ohjesäännössä ei myöskään kyetty kuvaamaan kaikkia yhteistoimintasuhteiden muutoksia yksiselitteisesti. Esimerkiksi Turun laivastoaseman lausunnossa ohjesäännön arvioitiin antavan lippueen taktiikasta ja yhteistoiminnasta paikoin jopa virheellisen kuvan.¹²

Jos merivoimien käyttämä taktiikka edellytti sotilaslääninuudistuksen jälkeen lähinnä tarkennuksia ja jatkokehittelyä, tarkoitti alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtyminen rannikkojoukkojen osalta kaikkien taktisten ohjesääntöjen uusimista. Rannikkotykyksen ohjesäännöt oli laadittu 1950-luvun lopulla rykmenttien ympärille rakentuneen kokoonpanon

¹¹ Pääesikunnan muistio N:o 33 / Koulusto / 5 al / sal. / 22.3.1965: Taktiikan kehittäminen. T25086 / F1 sal. KA; Pääesikunnan asiakirja N:o 10 / Optsto / 11 Henksal. / 25.5.1966: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 10. Kirjeistö 1966 / F15 Henksal. PEArk sekä Säämänen 2017, s. 65.

¹² Merisotakoulun asiakirja N:o 1007 / Kntosto / 5a / 29.11.1966: Lausunto Merisotaohjesäännön luonnoksesta; Turun laivastoaseman asiakirja N:o 2468 / Järjsto / 8 / 28.11.1966: Lausunto MerisO:n luonnoksesta; Koululaiva Matti Kurjen asiakirja N:o 876 / Kntosto / 8 / 28.11.1966: Lausunto MerisO:n luonnoksesta sekä Laivastolippueen asiakirja N:o 1550 / Koulusto / 8d / 1.12.1966: Lausunto MerisO:stä. T23376 / F23. KA.

perusteella.¹³ Lisäksi uudelle yhtymätyypille, rannikkoalueelle, oli kirjoitettava oma ohjesääntönsä.

Taktiikan kehittämiseksi oli tarvetta myös siksi, että meripuolustus siirtyi 1960-luvun lopulla ohjusaikakauteen. Väylätorjuntaan tarkoitettujen kevyiden rannikko-ohjusten hankintavalmistelut oli aloitettu lähes heti sen jälkeen, kun Kanada hyväksyi puolustukselliset ohjukset sallivan tulkinnan tammikuussa 1963 viimeisenä rauhansopimuksen allekirjoittajavaltiona. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula vahvisti ranskalaisten SS 11 -ohjusten hankinnan syksyllä 1963, ja uudet aseet saapuivat maahan vuoden 1964 aikana.¹⁴ Lisäksi merivoimat ja rannikkotykistö saivat vuoden 1966 lopulla ensimmäisen erän Neuvostoliitosta edellisenä keväänä hankituista meritorjuntaohjuksista.¹⁵ Uudet taisteluvälineet merkitsivät käytännössä irrottautumista toisen maailmansodan aikana käytössä olleista taktisista periaatteista.

1.2. Aiempi aihepiirin liittyvä tutkimus

Puolustusvoimien kylmän sodan historian tutkimus käynnistyi varsinaisesti Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen 1990-luvun alkupuolella. Kylmän sodan puolustuspoliittisen historian tutkimuksen aloitti Pekka Visuri väitöskirjallaan *Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985* (1989). Visuri syvensi väitöskirjassaan aloittamaa Suomen puolustuspolitiikan käsittelyä vuonna 1994 julkaistulla *Puolustusvoimat kylmässä sodassa – Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961* -tutkimuksella. Pekka Visuri on jatkanut noottikriisin jälkeistä puolustusvoimien historian käsittelyä 2000-luvulla valmistuneissa teoksissa. Ne ovat hänen aiempiin tutkimuksiinsa verrattuna niin sanottuja yleisteoksia, joissa Suomen kylmän sodan ajan ulko- ja sotilaspoliittista historiaa käsitellään tapahtumahistoriallisella otteella tapahtumien kuvailun jäädessä melko yleiselle tasolle. Teoksia ei ole myöskään viitteistetty,

¹³ Rannikkotykistön taisteluohjesääntö I osa (RtO I). Rannikkotykistön käyttö ja johtaminen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1958 sekä Rannikkotykistön taisteluohjesääntö II osa (RtO II). Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1960.

¹⁴ Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 33 / Meriptsto / 11 sal. / 21.1.1964: Esittely yleisesikunnan päällikölle. T22110 / F52 sal. KA; Salminen 1995, s. 183–184 sekä Myllyniemi, Urho: Rannikkotykistö 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 369.

¹⁵ Säämänen, Juuso: Moottoritorpedoveneistä ja järeästä tykistöstä ohjustulenkäyttöön – meripuolustuksen kaukotorjunnan kehitys jatkosodan päättymisestä 1980-luvulle. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 71. Helsinki 2013, s. 185 sekä insinöörikommentaja Heikki E. Heinosen haastattelu 3.2.2012.

joten Visurin kirjoittamien uudempien teosten lähdearvo on melko vaatimaton. Siksi niitä ei ole käytetty tämän diplomityön lähdeaineistona.

Pertti Salmisen vuonna 1995 valmistunut väitöstutkimus *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkosen linjalla ja sen sivussa 1961–1966* on eräänlainen 1960-luvun puolustuspolitiikan tutkimuksen perusteos, jota on käytetty muun muassa tämän tutkielman taustatekijöiden selvittämisessä. Salminen on käsitellyt teoksessaan muun muassa 1960-luvun puolivälissä tehtyjä puolustusmateriaalihankintoja ja niiden taustoja.

Alueellisen puolustusjärjestelmän kehittäminen ja puolustusvoimien sotienjälkeinen operatiivinen suunnittelu ovat jääneet historian tutkimuksessa melko koskemattomiksi aihealueeksi. Niiden käsittely aloitettiin 2000-luvun alkupuolella, kun arkistolähteet vapautuivat kylmän sodan ensimmäisten vuosikymmenten osalta tutkijoiden käyttöön. Kattavimman yleisesityksen kylmän sodan alkuvuosikymmenten puolustusjärjestelyistä ovat tehneet Vesa Tynkkynen ja Petteri Jouko. Vuonna 2007 julkaistussa *Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944–1966* -teoksessa on selvitetty operatiivisen suunnittelun ja alueellisen puolustuksen kehityksen yleispiirteet vuoteen 1966 saakka. Edellä mainitun teoksen lisäksi Tynkkynen on laatinut *Suomen puolustusvoimat 1944–1974* -teokseen artikkelin puolustusvoimien operatiivisen suunnittelun ja liikekannallepanovalmiuden kehittymisestä 1970-luvun alkupuolelle saakka. Artikkelissa on kuvattu myös vuoden 1966 sotilasläänituudituksen keskeisimmät syyt koko puolustusvoimien näkökulmasta. Meripuolustuksen osalta sotilasläänituudituksen taustat sekä meripuolustuksen 1960- ja 1970-luvun operatiivisten suunnitelmien tarkempi tarkastelu on jäänyt toistaiseksi tekemättä.

Suomalaisen sotataidon ja taktiikan historian tutkimus on jäänyt historian tutkimuksessa niin ikään melko marginaaliseksi tutkimussuuntaukseksi. Sen perusteoksena voidaan pitää Vesa Tynkkynen väitöskirjaa *Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* (1996). Tynkkynen tarkastelee väitöstutkimuksessaan suomalaisen sotataidon kehittymistä itsenäistymisestä 1950-luvun loppupuolelle saakka. Tynkkynen väitöskirjan lisäksi myös muut suomalaisen sotataidon kehittymistä selittävät tutkimukset on tehty ensisijaisesti maavoimien ja maasodankäynnin näkökulmista.

Ensimmäiset suomalaisen rannikkotaktiikan kehittämiseen liittyvät tutkimustyöt, joissa hyödynnettiin historian tutkimuksen menetelmiä, valmistuivat melko pian jatkosodan päättymisen jälkeen. Everstiluutnantti Väinö Karvinen analysoi vuonna 1946 valmistuneessa ensimmäisessä Sotakorkeakoulun stipendityössä *Rannikkojoukkojemme organisaatiosta*

viimeksi käytyjen sotien kokemusten perusteella suomalaisten rannikkojoukkojen jatkosodan aikana saamia sotakokemuksia ja laati niiden perusteella esityksen rannikkojoukkojen tulevaisuuden kokoonpanoksi.¹⁶ Karvisen työ on sinänsä ansiokas, mutta sitä ei koskaan julkaistu tutkielman sisältämien tietojen vuoksi.

Lähes samanaikaisesti Karvisen tutkielman kanssa valmistui maihinnousuja ja niiden torjuntaa käsittelevä stipendityö. Everstiluutnantti Johan Kiveliö käsitteli vuonna 1948 kirjana julkaistussa tutkielmassaan *Maihinnoususotatoimi ja sen torjuminen Normandiasta saatujen kokemusten valossa* suurmaihinnousun toteutusperiaatteita sekä maihinnousuntorjunnan järjestelyitä Normandian taisteluista hankkimiensa tietojen avulla.¹⁷ Niiden perusteella Kiveliö määritteli ne maihinnousuntorjunnan periaatteet, joilla määrällisesti ylivoimainen vihollinen tuli torjua. Kiveliön tutkimus oli 1940-luvun loppupuolella tärkeä. Se selkeytti kuvaa maihinnousuoperaatiosta ja sen torjunnan suoritusperiaatteista aikana, jolloin aiheesta ei ollut ehditty kirjoittaa ajanmukaisia ohjesääntöjä.

Kiveliön stipendityö oli usean kymmenen vuoden ajan tuorein historiantutkimuksen menetelmin tehty tutkimus, joka liittyi suomalaisen merisotataitoon sekä meri- ja rannikkotaktiikkaan. Kiveliön tutkimusta selkeästi tuoreempi merisotataidon kehittymistä käsittelevä teos on Ville Vänskän kirjoittama ja vuonna 2015 julkaistu *Merisota*. Vänskän kirja on yleisesitys merisodankäynnin historiasta, nykypäivästä ja merisodankäynnin teorioista. Siinä käsitellään merisodankäynnin kehitystä pääasiallisesti kansainvälisestä näkökulmasta suomalaisen meri- ja rannikkotaktiikan käsittelyn jäädessä melko suppeaksi.

Myös Lari Pietiläinen on tarkastellut vuonna 2014 valmistuneessa esiupseerikurssin tutkielmassaan *Sanan säilällä maihinnousuntorjuntaan. Keskustelua rannikkojoukkojen käyttöperiaatteista Pariisin rauhansopimuksen ja Tšekkoslovakian kriisin välisenä aikana vuosina 1947–1968* sotilaslehdissä käytyä keskustelua rannikkojoukoista. Pietiläisen tutkielmassa painottuu artikkeleiden taustojen ja laadullisen tarkastelun sijaan artikkeleista tehty määrällinen analyysi. Toistaiseksi ainoa ja melko kattava suomalaisen merisotataidon

¹⁶ Karvisen tutkielma on taltioitu Pääesikunnan koulutusosaston arkistoon. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 93 / Järj. 1 / 3a / 12.9.1947 ja liitteenä oleva Väinö Karvisen tutkielma ”Rannikkojoukkojemme organisaatiosta viimeksi käytyjen sotien kokemusten perusteella”. T19466 / F16. KA.

¹⁷ Merivoimien esikunnan lähete N:o 77 / Op.3. / 14.1.1947: SKK:n stipendityö; Merivoimien esikunnan kirjelmä N:o 595 / 21.4.1947: Julkaisuluvan saaminen. T17408 / 2633. KA sekä Kiveliö, Johan: *Maihinnoususotatoimi ja sen torjuminen Normandian maihinnoususta saatujen kokemusten valossa*. Maalaiskuntien Liitto r.y.:n kirjapaino. Helsinki 1948.

sekä meri- ja rannikkotaktiikan kehittymistä tarkasteleva tutkimus on tämän diplomityön tekijän laatima ja Helsingin yliopistossa vuonna 2017 hyväksytty väitöskirja.

Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan -tutkimuksessa tarkastellaan meripuolustuksen maihinnousuntorjunnan kehittymistä vuoteen 1966 saakka.

1.3. Tutkimustehtävä ja tutkimusmenetelmä

Kuten edellä kuvattiin, suomalaisen meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen liittyvä historiantutkimus on jäänyt melko marginaaliseksi tutkimussuuntaukseksi. Tilannetta selittänee osaltaan se, ettei meri- ja rannikkotaktiikasta ole kirjoitettu suomalaisessa sotilaskirjallisuudessa tai -lehdistössä kovinkaan paljon, vaan kokonaiskuvan muodostaminen on edellyttänyt arkistotutkimuksen tekemistä. Komentajakapteeni Sakari Visa on kirjoittanut yhden harvoista meritaktiikan teoreettista perustaa käsittelevistä artikkeleista vuoden 1974 *Tiede ja Ase* -vuosikirjaan. Visa määritteli artikkelissaan meritaktiikan kehittämiseen vaikuttavat tekijät. Niitä ovat kulloinkin vallitseva merisodan kuva, toimintaolosuhteet, käytössä oleva oma kalusto ja laivastoyksiköiden käytön päämäärät (so. käyttöperiaatteet), organisaatio ja johtamisjärjestelmät sekä vastustajan käyttämä kalusto ja taktiikka.¹⁸

Visan määritelmä on melko kattava ja samat lainalaisuudet vaikuttavat myös rannikkotaktiikan kehittämiseen, koska vastustajan toimintaperiaatteet ja olosuhteet ovat lähes yhtenevät. Visa ei kuitenkaan käsitellyt artikkelissaan kovinkaan syvällisesti kaikkia meritaktiikan osa-alueita. Hän päätyi ratkaisuun todennäköisesti siksi, että aihepiirin seikkaperäisempi käsittely olisi edellyttänyt puolustusjärjestelmän kehittämiseen liittyvien tekijöiden ja vaikutussuhteiden avaamista. Tämä ei ollut julkisessa artikkelissa mahdollista.

Puolustusvoimien kehittäminen perustui 1960-luvun loppupuolella ja 1970-luvun alussa muun muassa yleisen sotateknisen kehityksen seurantaan, aina salaiseksi tai henkilösälaiseksi¹⁹ luokiteltuun arvioon Suomen sotilasstrategisesta ja -poliittisesta asemasta sekä sodan kuvaan, joka muodostettiin maailmalla käydyistä sodista ja kriiseistä tehtyjen analyysien perusteella. Sotilasstrategisesta tilannearviosta laadittiin usein poliittista päätöksentekoa varten julkinen osio, jota käytettiin muun muassa materiaalihankintojen ja puolustusjärjestelmälle asetettavien

¹⁸ Visa, Sakari: Piirteitä meritaktiikastamme. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 32. Joensuu 1974, s. 211–222. Katso erityisesti s. 213.

¹⁹ Puolustusvoimissa vuodesta 1961 vuoteen 1999 asiakirjoissa käytetty henkilösäläinen-merkintä vastaa nykyisin käytössä olevaa erittäin salainen -tietoturvaluokitusta.

vaatimusten perusteena.²⁰ Käsitys puolustusjärjestelmästä oli 1960- ja 1970-luvulla huomattavasti abstraktimpi kuin nykypäivänä. Siihen kuuluivat muun muassa puolustusvoimien rauhan ajan organisaatio, reservi ja sen liikekannallepanojärjestelyt, johtamisjärjestelmä, monitahoinen välineistö ja sen kehittäminen, koulutustaso, vallitseva henki sekä yhteistoiminta maanpuolustuksen muiden alojen kanssa (so. kokonaismaanpuolustus).²¹

Ajantasaiset operatiiviset suunnitelmat ovat merkittävä osa puolustusjärjestelmän kriisiajan toimintavalmiuden ylläpitoa. Ne laaditaan muun muassa puolustusvoimille ja puolustushaaroille asetettujen tehtävien, sodan kuvasta laaditun tarkemman uhka-arvion sekä sotateknisen ja sotataidollisen kehityksen arvioinnin perusteella. Suunnitelmien ajantasaisuutta pidetään yllä Pääesikunnan johtamien suunnittelukierrosten avulla, joka käynnistyy aina Pääesikunnan käskyllä.²²

Operatiiviset suunnitelmat ja puolustushaaroille määritetyt tehtävät ovat usein toimineet katalyytteinä taktiikan sekä siihen olennaisesti vaikuttaneiden joukkojen käyttöperiaatteiden ja sodanajan kokoonpanojen kehittämiseksi.²³ Kokoonpanot eivät ole pysyviä, vaan niitä joudutaan muokkaamaan muun muassa uhka-arviossa tapahtuvien muutosten, käytettävissä olevan taistelu- ja kuljetusvälinemateriaalin määrän ja laadun sekä joukoille määritettyjen tehtävien perusteella. Kokoonpanojen muutoksilla pyritään siihen, että ne soveltuvat mahdollisimman hyvin operatiivisissa suunnitelmissa määritettyjen tehtävien toteuttamiseen. Koska sodanajan kokoonpanot, joukkojen käyttöperiaatteet ja taktiikka ovat kiinteässä vuorovaikutussuhteessa toisiinsa, vaikuttavat kokoonpanoihin ja käyttöperiaatteisiin tehtävät muutokset usein myös taktikkaan ja sen kehittämiseen.

Yksi merkittävimmistä joukkojen käyttöperiaatteisiin ja sodanajan kokoonpanoihin sekä siten myös meri- ja rannikotaktiikan kehittämiseen vaikuttavista tekijöistä on Sakari Visan artikkelissaan korostama kalusto eli käytettävissä oleva sotavarustus. Sen on mahdollistettava tehtävien toteuttaminen. Sotavarustehankinnat perustuvat lähinnä Pääesikunnan johdolla

²⁰ Katso esim. Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968. Helsinki 1968, s. 4–5 sekä Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Helsinki 1971, s. 17–20.

²¹ Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968. Helsinki 1968, s. 11.

²² Hollo, Ilkka: Suomen puolustusratkaisu. *Tietoja maanpuolustuksesta* 2002. Hämeenlinna 2002, s. 136.

²³ Näin tapahtui esimerkiksi 1950-luvun alussa, kun Merisotaohjesäännön luonnos laadittiin Merivoimien operatiivisen suunnitelman perusteella. Vrt. Laivaston esikunnan lähete N:o 155 / Op / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Laivastovoimien käyttösuunnitelma liitteineen. T27102 / F5 OT – sal. KA sekä Ote Merisotaohjesäännöstä; XIII luku. Pk1355 / 5. KA.

valmistettuihin pitkän aikavälin hankintaohjelmiin. Niiden laadintaan vaikuttavat muun muassa tiedot oletetun vastustajan kalustosta ja taktiikasta, aiemmin hankitun puolustusmateriaalin määrästä ja laadusta sekä puolustushaaroille operatiivisissa suunnitelmissa määritetyistä tehtävistä.²⁴ Kattavasta valmistelusta huolimatta puolustusmateriaalihankintoja ei välttämättä voida toteuttaa suunnitellulla tavalla, koska niiden toteuttaminen on riippuvainen valtion taloudellisesta tilanteesta.²⁵

Taktiikan kehittämiseen ja hankintaohjelmien muotoiluun vaikuttavat myös maantieteelliset olosuhteet, joita on korostettu suomalaisessa sotataidossa itsenäisyyden alkuvuosista lähtien. Suomalaisen saaristo- ja rannikko-olojen ainutlaatuisuutta pidettiin yhtenä ohjaavana tekijänä, kun meri- ja rannikkotaktiikkaa ryhdyttiin kehittämään sotien päätyttyä kotimaisista lähtökohdista. Olosuhteiden merkitystä taktiikkaa ohjaavana tekijänä korostettiin meripuolustuksessa ainakin 1990-luvun puoliväliin saakka.²⁶

Puolustusjärjestelmän ja taktiikan kehittämisen kytkös ei kuitenkaan ole yksisuuntainen, eikä se välttämättä aina etene kronologisesti ja systemaattisesti. Uhkakuvan ja käytettävissä olleen sotavarustuksen muutokset ovat usein heijastuneet taktiikan kehittämiseen ja lopulta myös operatiivisten suunnitelmien sisältöön, vaikka sotilasstrateginen tilannearvio on pysynyt lähes muuttumattomana. Näin tapahtui esimerkiksi 1950-luvun puolivälissä, kun sodanajan joukkojen operatiivisten ja taktisten periaatteiden uudistaminen aloitettiin yleisesikunnan päällikkönä toimineen kenraalimajuri Tauno Viljasen johdolla.²⁷ Vuosina 1956–1957 valmistuneet maa- ja merivoimien joukkojen aiempaa aktiivisemmat joukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteet sisällytettiin 1950-luvun loppupuolella valmistuneisiin valtakunnan puolustusta käsitelleisiin operatiivisiin suunnitelmiin, kun jäykäntorjuvan puolustustaistelun ei katsottu enää ratkaisevan taisteluita puolustajan eduksi.²⁸

²⁴ Esim. Visa 1974, s. 213 sekä Puolustusvoimien kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki 1962, s. 51–53.

²⁵ Esim. Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Helsinki 1971, s. 33–34.

²⁶ Vrt. Merivoimien komentajan 7.11.46 asettaman toimikunnan lausunto (päiväty 21.11.1946). T22104 / Hh14. KA sekä Merisotaopas (MeSOp). Taisteluosastotaktiikka. Helsinki 1994, s. 13–14. Katso myös Tuomi, Osmo: Merisodan operaatiotaitoon ja taktiikkaan vaikuttavia kehityspiirteitä erityisesti Itämeren piirissä. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 38. Joensuu 1980, s. 1.

²⁷ Varsinaista aloitusasiakirjaa ei löytynyt, mutta huhtikuussa 1956 valmistuneen Yleistaktillisia suuntaviivoja -muistion viitemerkinnän perusteella työ aloitettiin joulukuussa 1955 päivätyn asiakirjan perusteella. Pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Ohjeststo / 8b / sal. / 11.4.1956: Yleistaktillisia suuntaviivoja. T21442 / F7a sal. KA.

²⁸ Vrt. Pääesikunnan asiakirja N:o 136 / Ohjeststo / 8b sal. / 16.5.1957: Taktillisia suuntaviivoja, s. 1. T26838 / F19 sal.; Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan

Tässä tutkielmassa meri- ja rannikkotaktiikan kehittämistä tarkastellaan sodan kuvassa ja uhka-arvioissa, puolustusvoimien sodanajan kokoonpanossa ja operatiivisissa suunnitelmissa tapahtuneiden muutosten sekä suunniteltujen ja toteutuneiden puolustusmateriaalihankintojen avulla. Lisäksi tässä diplomityössä pyritään selvittämään, liittyikö suomalaisen meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen ulkomaisia vaikutteita. Tutkielman tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen vaikuttaneista tekijöistä vuosina 1966–1983.

Tutkielman pääongelmana on, miten meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin osana alueellista puolustusjärjestelmää.

Tutkielman pääongelmaan vastataan seuraavien alakysymysten avulla:

- Miten alueellisen puolustusjärjestelmän muutokset heijastuivat meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen?
- Miten sodan kuvassa ja uhka-arvioissa tapahtuneet muutokset vaikuttivat meri- ja rannikkotaktiikkaan?
- Miten meripuolustuksen operatiiviset suunnitelmat ja niihin sisältyneet joukkojen käyttöperiaatteet vaikuttivat meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen?
- Miten materiaalihankintasunnitelmat ja materiaalivalmiuden kehittyminen vaikuttivat meri- ja rannikkotaktiikkaan?
- Miten puolustushaarojen ja viranomaisten välinen yhteistoimintaa otettiin huomioon meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisessä?
- Miten ulkomaiset vaikutteet ilmenivät meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisessä?

Tutkimusmenetelmä perustuu perinteiseen historiantutkimuksen metodiin: asetettu tutkimusongelma ratkaistaan kvalitatiivisesti valittua lähdeaineistoa vertailemalla ja analysoimalla. Asetettuun tutkimuskysymykseen vastataan aineistolähtöisen eli induktiivisen päättelyn avulla. Sen yhteydessä on otettu huomioon lähdekritiikki, erityisesti muistitietoaineiston osalta.

Vaikka tämän tutkielman ensisijaisena metodina on käytetty perinteiselle historiantutkimukselle tunnusomaista ongelmanratkaisutapaa, siihen sisältyy myös aatehistorialliselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä. Puolustusjärjestelmän ja taktiikan

historiaa tutkittaessa joudutaan usein turvautumaan aatehistorialle ominaiseen selittämistapaan, koska esimerkiksi puolustusjärjestelmän ja taktiikan kehittäminen on perustunut pääosin upseereiden esittämiin ajatuksiin.²⁹ Tässä diplomityössä tarkastellaan meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen liittyneiden ajatusten syntyä ja kehittymistä sekä taktiikan kehittämiseen liittyntä ajatustenvaihtoa. Ajatusten syntyhistoriaa ja taktiikan kehittämiseen liittyneen keskustelun taustoja on selitetty muun muassa henkilöiden omakohtaisilla kokemuksilla. Toisaalta tässä tutkielmassa on tarkasteltu tyypillisestä aatehistoriallisesta tutkimuksesta poiketen myös sellaisia ideoita, jotka jäivät kokonaan toteutumatta, mutta jotka liittyivät olennaisesti esimerkiksi taktiikan tai joukkojen kokoonpanojen kehittämisestä käytyyn diskurssiin.

1.4. Diplomityön rajaukset ja rakenne

Rajausperusteet

Tutkimusajanjakso ulottuu vuonna 1966 toteutetusta puolustusvoimien organisaatiouudistuksesta 1970- ja 1980-luvun taitteeseen, jolloin alueellisen puolustusjärjestelmän ja uuden johtamisrakenteen mukanaan tuomat vaatimukset oli ehditty ottaa huomioon muun muassa operatiivisissa suunnitelmissa, meripuolustuksen sodanajan kokoonpanoissa ja taktiikkaa kuvaavissa ohjesäännöissä. Tuolloin myös merivoimat ja rannikkotykistö olivat siirtyneet ohjusaikakauteen meritorjuntaohjuspattereiden ja ohjusvenelaiivueen operatiivisen käyttöönoton myötä.³⁰

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämistä tarkastellaan merivoimien ja rannikkoalueiden sodanajan kokoonpanoihin kuuluneiden tai niille alistettavaksi suunniteltujen tärkeimpien yksiköiden avulla. Näitä ovat muun muassa kaikki taistelualusyksiköt sekä rannikkoalueiden ja merivartiostojen kokoonpanoihin kuuluneet joukot sekä sotilasläänien sodanajan organisaatioihin sisältyneet meripuolustuksen erillisyyksiköt. Merivoimien ja rannikkotykistön tulenkäytön ja johtamisen perustana olevaa merivalvontajärjestelmän kehitystä käsitellään vain niiltä osin, kun sillä on ollut suoranaisia vaikutuksia meri- ja rannikkotaktiikassa tapahtuneisiin muutoksiin.

²⁹ Lisää aatehistoriallisesta selittämisestä esim. Ylikangas, Heikki: Mitä on historia ja millaista on sen tutkiminen. Riika 2015, s. 112–123.

³⁰ Säämänen 2013, s. 188–190.

Diplomityössä käsitellään tarvittavilta osin myös niitä maavoimien joukkoja, joiden tehtävät saattoivat liittyä suoranaisesti rannikon puolustukseen esimerkiksi Helsingin alueella tai etelärannikon satamissa. Näitä olivat muun muassa torjuntapataljoonat. Rajaus on perusteltu, koska esimerkiksi paikallisjoukkojen tehtäviin kuului vuonna 1968 tehdyn määrittelyn mukaisesti muun muassa rannikkotaktiikkaan olennaisesti sisältyvä maihinnousutorjunta ja siihen liittyvä sissitoiminta. Ratkaisua puoltaa myös se, että satamiin ryhmitetyt torjuntapataljoonat päätettiin 1960-luvun lopulla alistaa maihinnousutorjuntatilanteissa pääsääntöisesti rannikkoalueille.³¹

Rakenne

Tutkimuksen rakenne on kronologisen ja temaattisen käsittelytavan yhdistelmä. Pääluvut etenevät kronologisesti ja kunkin pääluvun rajavuodet on määritetty tutkimusaiheeseen liittyvien murroskohtien perusteella. Alueellisen puolustusjärjestelmän käyttöönoton aiheuttamia vaikutuksia meri- ja rannikkotaktiikalle ei voida täysin ymmärtää, mikäli diplomityön alussa ei paneuduta uudistuksen taustoihin. Sen vuoksi tutkielman toisessa luvussa tarkastellaan vuosina 1963–1965 toteutettua alueellisen puolustusjärjestelmän suunnittelua meripuolustuksen näkökulmasta. Luku luo perustan varsinaiselle tutkimusaiheen käsittelylle.

Diplomityön kolmannessa luvussa, *Meripuolustus valmistautuu kaappaushyökkäyksen torjuntaan*, käsitellään kaappaushyökkäysuhkan konkretisoitumisen sekä 1960-luvun ja 1970-luvun alkupuolen aikana laadittujen materiaalihankintasuunnitelmien vaikutuksia meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen. Viimeisessä pääluvussa tarkastellaan vuosina 1972–1973 kokoontuneen rannikkopuolustustoimikunnan työskentelyn vaikutuksia sekä 1970-luvun kuluessa käynnistyneen ohjesääntötyön ja tiivistyneiden ulkomaisten yhteyksien merkitystä meri- ja rannikkotaktiikalle.

1.5. Diplomityön lähdeaineistosta

Tutkielma perustuu pääosin aiemmin käyttämättömään laajaan primääriaineistoon ja sille on leimallista mittava yksittäisten lähteiden määrä. Varsinkin arkistolähteiden osalta lähdepohja

³¹ Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 465 / 11 sal. / 6.11.1968: Paikallispuolustusjärjestelmä sekä ohjeita paikallisjoukkojen käyttöperiaatteista. T26965 / F43 sal. KA.

on muodostunut paikka paikoin erityisen sirpaleiseksi. Se on aiheuttanut myös haasteita aineiston analysoinnissa.

Tässä diplomityössä tutkimuskysymykseen on vastattu siten, ettei käytettyjä lähteitä ole arvioitu pelkästään niiden sisältämän informaation perusteella, vaan arvioinnissa on otettu huomioon myös lähteiden laatijoiden taustahistoria ja virka-asema. Käytetystä arviointimenetelmästä huolimatta lähdeaineisto ei ole aina mahdollistanut aukottoman päättelyketjun muodostamista. Sen vuoksi taktiikan kehittämiseen liittyvien taustatekijöiden selvittämisessä on jouduttu käyttämään apuna muun muassa Sotakorkeakoulun diplomitöitä ja opetusmateriaalia sekä sotilaslehdissä taktiikasta kirjoitettuja artikkeleita. Ohjesääntöjen, niiden luonnosten sekä artikkelien, diplomitöiden ja opetusmateriaalin sisältöjen vertailulla on lisäksi pyritty selvittämään taktiikan kehittämiseen osallistuneita henkilöitä ja ohjesääntöihin kirjattujen ajatusten alkuperä. Heikompaan todistusvoimaan perustuneet johtopäätökset ja tulkinnat on pyritty tuomaan tekstissä selkeästi esiin.

Arkistolähteet

Diplomityön lähdekartoituksen yhteydessä käytiin läpi suuri osa meripuolustuksen operatiiviseen suunnitteluun sekä meri- ja rannikotaktiikan kehittämiseen osallistuneiden johtoportaiden operatiivisen alan salaisista aineistoista. Tällaisia arkistokokonaisuuksia olivat muun muassa Pääesikunnan operatiivisen osaston, järjestelyosaston ja rannikotyöstötoimiston, Merivoimien esikunnan ja eteläisen rannikon sotilasläänien operatiivisten toimistojen sekä Sotakorkeakoulun arkistot.

Tutkielman kannalta tärkeimmän aineiston muodostavat Kansallisarkistoon luovutetut puolustusvoimien arkistokokoelmat sekä Pääesikunnassa säilytettävät operatiivisen alan henkilösalaiset asiakirjat. Yksi tärkeimmistä arkistonmuodostajista on Pääesikunnan operatiivinen osasto, jonka aineistoja säilytetään sekä Pääesikunnassa että Kansallisarkistossa. Operatiivisen osaston arkistoon on koottu keskeiset operatiivisen suunnitteluun liittyneet asiakirjat, kuten uhka-arviot ja niiden perusteella laaditut operatiiviset suunnitelmat. Lisäksi puolustushaarat ja aselajit toimittivat operatiiviselle osastolle omaan suunnittelutyöhönsä liittyneitä asiakirjoja joko tarkastettavaksi ja hyväksyttäväksi tai tiedottivat operatiivista osastoa oman suunnittelutyönsä etenemisestä. Operatiivisen alan asiakirjojen avulla on kyetty luomaan kokonaiskuva tutkimusajanjakson aikana tehdystä operatiivisesta suunnittelusta. Operatiivisen osaston asiakirjojen avulla on voitu myös selvittää operatiivisen suunnittelun ja uhka-arvioiden vaikutukset meri- ja rannikotaktiikan kehittämiseen.

Kansallisarkistossa säilytettävään Pääesikunnan järjestelyosaston arkistoon on taltioitu vuoden 1966 sotilaslääniuudistukseen liittyvä valmistelu- ja esittelyaineisto, sillä järjestelyosaston pääasiallisena tehtävänä oli johtaa ja toteuttaa sodanajan kokoonpanojen suunnittelu ja valmistelu. Pääesikunnan järjestelyosaston aineisto osoittautui tutkimuksen kannalta varsin hedelmälliseksi kokonaisuudeksi myös siksi, että organisaatiouudistukseen liittyvien päätösasiakirjojen ja sodanajan kokoonpano- ja määrävahvuuskirjojen lisäksi järjestelyosaston arkistoon on sisällytetty useita valmisteluasiakirjoja. Aineistoon kuuluu muun muassa pöytäkirjoja ja luonnosmuistioita, joiden avulla on pystytty selvittämään esimerkiksi sodanajan kokoonpanojen kehitystyöhön liittyneitä taustatekijöitä. On kuitenkin huomattava, etteivät sodanajan kokoonpanojen määrävahvuudet vastanneet aina kylmän sodan aikakauden todellisuutta. Ne olivat enemmänkin eräänlaisia tavoitevahvuuksia, jotka pyrittiin saavuttamaan pitkän aikavälin aikana.

Salaisia asiakirjoja voidaan pitää operatiivisen suunnittelun ja materiaalihankintojen osalta julkisia asiakirjoja luotettavimpana, koska niiden laadintaan ja käsittelyyn osallistui aiheiden arkaluontoisuudesta johtuen vain tarkoin rajattu joukko puolustusvoimien henkilöstöstä. Esimerkiksi strategiset tilannearviot ja uhka-arviot olivat erittäin rajatun joukon käytettävissä. Näihin henkilösalaisiksi luokiteltuihin asiakirjoihin saattoivat tutustua vain erikseen nimetyt henkilöt. Niissä arvioitiin muun muassa Suomeen suuntautuvaa sotilaallista uhkaa ja Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksia varsin avoimesti, toisin kuin julkisissa asiakirjoissa tai painotuotteissa. Neuvostoliiton sotilaallisen uhkan erittäin pidättyväiseen käsittelyyn vaikutti luonnollisesti vuonna 1948 solmittu sopimus YYA-sopimus. Sen mukaan Neuvostoliitto ei voinut virallisesti aiheuttaa minkäänlaista sotilaallista uhkaa.

Taktiikan historian tutkimus perustuu suurelta osin ohjesääntöihin ja niiden valmistelusta laadittuihin asiakirjoihin. Meripuolustuksen ohjesääntöjen kirjoittamiseen liittyvä materiaali on ollut laatimishetkestä lähtien pääsääntöisesti julkista ja se on taltioitu Pääesikunnan koulutusosaston sekä Merivoimien esikunnan koulutustoimiston arkistoihin. Ohjesääntöjen valmisteluun liittyvät asiat luokiteltiin salassa pidettäväksi vasta 1970-luvulta alkaen, jolloin asiakirjat leimattiin *ei tietoa sivullisille* -leimalla. Edellä mainittujen arkistokokonaisuuksien lisäksi Sotakorkeakoulun luentomonisteen, karttajarjoitukset ja oppilasesitelmät osoittautuivat taktiikan kehittämiseen liittyvien kysymysten selvittämisessä tärkeäksi aineistoksi. Etenkin meritaktiikka perustui pitkälti vahvistamattomiksi jääneisiin luonnos- tai kokeilukäytössä olleisiin ohjesääntöihin. Sen vuoksi Sotakorkeakoulun arkistomateriaali on mahdollistanut yhdessä diplomitöiden ja sotilaslehdissä julkaistujen artikkelien kanssa kokonaiskuvan

luomisen laivasto- ja rannikkojoukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteissa sekä meri- ja rannikkotaktiikassa tapahtuneista muutoksista.

Sotakorkeakoulun oppilasupseereiden laatimat diplomityöt ovat taktiikan tutkimuksen kannalta tärkeä lähdekokonaisuus, koska ne ovat olleet pääsääntöisesti niin sanottuja tilaustutkimuksia. Merivoimien esikunnan määrittä muun muassa 1960-luvun loppupuolella Sotakorkeakoulussa opiskeleville meriupseereille diplomitöiden aiheet tärkeänä pidetyistä aiheista.³² Sotakorkeakoulun diplomitöitä voidaan sen vuoksi käyttää myös kvantitatiivisena lähdeaineistona. Tutkimustöiden aihepiirejä ja valmistumisajankohtia vertailemalla voidaan selvittää karkeasti taktiikan kehittämiseen liittyneet kiinnostuksen kohteet.

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen vaikuttavat olennaisesti puolustusmateriaalihankinnat, jotka olivat tutkimusajanjakson aikana tiiviissä kytköksessä Suomen ulko- ja kauppapolitiikkaan sekä kotimaisen työllisyyspolitiikan velvoitteisiin. Sen vuoksi asetettua tutkimuskysymystä ei voida ratkaista pelkästään puolustusvoimien tuottaman arkistoaineiston avulla. Puolustusvoimien kehittämisohjelmien sekä Neuvostoliitosta tehtyjen puolustustarvikehankintojen valmistelu- ja päätöksentekoasiakirjoja on taltioitu puolustusministeriön sekä vuonna 1958 toimintansa aloittaneen puolustusneuvoston arkistoon. Kummankin arkistonmuodostajan aineistoa säilytetään puolustusministeriössä. Puolustusneuvoston kokouksissa käsiteltiin materiaalihankintojen lisäksi myös alueellisen puolustusjärjestelmän kehittämistä. Neuvostolle pidetyissä alustuksissa ja esittelyissä käsiteltiin puolustusjärjestelmän kehittämistä sekä sotilaallisesta että kokonaismaanpuolustuksellisesta näkökulmasta.

Puolustusministeriön ja -neuvoston arkistomateriaalin lisäksi myös Tasavallan Presidentin Arkistosäätiön, eli Urho Kekkosen arkiston (UKA), arkistoaineiston avulla on voitu täydentää muun muassa uhka-arvioihin ja puolustusmateriaalihankintoihin liittyneitä yksityiskohtia. Ylipääällikkönä ja ulkopolitiikan johtajana toimineelle presidentti Urho Kekkoselle toimitettiin salaiseksi luokiteltuja asiakirjoja, joista tärkeimpinä pitämät Kekkonen taltioi muistelmiaan varten. Sen vuoksi Urho Kekkosen arkistoon onkin muodostunut ainutlaatuinen ja osin uniikki sotilaallista maanpuolustusta koskevien asiakirjojen kokoelma.

³² Esim. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4349 / Koulusto / 5 a 1 / 9.10.1967: SKK:n diplomityöaiheet. T23376 / F24. KA.

Tämän diplomityön kannalta tärkeimmäksi yksityiskokoelmaksi osoittautui Suomen Sotatieteellisen Seuran arkisto, jota on hyödynnetty tieteellisessä tutkimuksessa varsin vähän. Siihen sisältyy muun muassa Suomen Sotatieteelliselle Seuralle laaditut julkaisemattomat tutkielmat ja esitelmät sekä *Tiede ja Ase* -vuosikirjaan tarkoitetut artikkeliehdotukset ja niistä laaditut arvioinnit. Tässä diplomityössä Sotatieteellisen Seuran aineistoa on hyödynnetty ensisijaisesti merellisen uhkan sekä taktiikan kehittämiseen liittyneiden painopisteiden ja kiinnostuksen kohteiden määrittelyssä.

Painetut lähteet

Ohjesääntöjen voidaan sanoa olevan taktiikan virallinen perusta. Tutkimustyön kannalta tärkeimpiä ohjesääntöjä ovat Kenttäohjesäännöt, joissa esitetään muun muassa yhtymien ja puolustushaarojen taistelun sekä puolustushaarojen välisen yhteistoiminnan periaatteet. Toisen tärkeän ohjesääntöryhmän muodostavat luonnollisesti rannikkotyökistön ja merivoimien ohjesäännöt. Merivoimien ohjesäännöt jäivät rannikkotyökistön ohjesäännöistä poiketen lähinnä vahvistamattomiksi luonnoksiksi, jotka otettiin usein käyttöön monisteina. Niitä käytettiin kokeiluluonteisesti muun muassa Sotakorkeakoulun opetusmateriaalina sekä merivoimien harjoituksissa, ja ainoastaan muutama ohjesääntö otettiin käyttöön puolustusvoimain komentajan vahvistamana.

Ohjesääntöjen käyttöönotto monisteina ei ole välttämättä merkki niiden laadullisesta heikkoudesta. Alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtymisen johdosta ohjesääntöjen uudistamiselle oli suuri tarve, joten useat ohjesäännöt otettiin 1960- ja 1970-luvun taitteessa käyttöön luonnos- ja kokeilukappaleina. Yksi merkittävimmistä monisteiksi jääneistä ohjesäännöistä on vuonna 1969 valmistunut *Taktillinen ohje alueellisesta puolustuksesta*. Siinä määriteltiin taktiset periaatteet paikallisjoukkojen käytölle ja kuvattiin muun muassa rannikkoalueen taisteluun liittyvät perustekijät.

Vaikka operatiiviset asiakirjat, opetusmateriaali ja ohjesäännöt muodostavat teoreettiset puitteet suomalaiselle operaatiotaidolle ja taktiikalle, niiden avulla ei pystytä luomaan täydellistä kuvaa taktiikan kehittymisestä. Ohjesääntöihin kuvattiin kunakin aikakautena noudatetut sodankäynnin periaatteet usein melko luettelomaisesti ja karkeasti. Niistä ei voi löytää kirjoitustyöhön osallistuneiden henkilöiden ajatuksia tai kirjoitustyön yhteydessä esitettyjä näkemyseroja. Virallinen ohjesääntö on lähinnä synteesi kirjoittajien ja lausunnonantajien mielipiteistä.

Monivivahteisemman ja tieteellisesti relevanttimman tarkastelun aikaansaamiseksi tutkimuksen yhdeksi lähderyhmäksi nimikirjaotteiden ja yksityiskokoelmien rinnalle on nostettu sotilaslehdistö. Sotilaslehdissä ja aikakauskirjoissa julkaistujen artikkeleiden avulla on voitu selvittää taktiikan kehittämisestä käytyä ajatustenvaihtoa ja eri koulukuntien välisiä ”oppikiistoja”. *Sotilasaikakauslehti* oli upseerien julkinen keskustelufoorumi 1970-luvun alkuun saakka. Taktiikkaa käsittelevien artikkeleiden määrä väheni sotilaslehdistössä 1970-luvun alkupuolelta lähtien todennäköisesti siksi, että *Sotilasaikakauslehti* ja muita sotilasalan julkaisuja toimitettiin Neuvostoliittoon vuodesta 1967 lähtien useita vuosikertoja Suomen puolustusvoimien ja neuvostoarmeijan välillä alkaneen niin sanotun kulttuuriyhteistyön vuoksi.³³

Sotilaslehdistössä julkaistujen artikkeleiden avulla on voitu myös täydentää taktiikan kehittämiseen liittyntä muutoin sirpaleista lähdeaineistoa. Erityisesti rannikkotykistöupseerien *Rannikon puolustaja* -lehteen kirjoittamat artikkelit ovat mahdollistaneet rannikkoalueiden alayksiköiden taktiikassa tapahtuneiden muutosten kartoittamisen. Niiden selvittäminen ei ole muutoin mahdollista, koska rannikkojalkaväkijoukoille ei laadittu taktisia ohjesääntöjä, vaan erilliset taistelu- ja koulutusohjeet. Ohjeet todennäköisesti tuhottiin niiden osoittauduttua vanhentuneiksi tai muutoin tarpeettomiksi.³⁴

Muu kirjallisuus

Tutkielman yhtenä lähderyhmänä ovat olleet puolustusvoimien, puolustushaarojen, aselajien ja joukko-osastojen niin sanotut yleishistoriat. Ne muodostavat sotahistorian tutkimuksessa eräänlaisen perusteossarjan, joiden käyttöä ei voida tyystin ohittaa. Esimerkkeinä edellä mainituista teoksista mainittakoon vuonna 2006 julkaistu *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Se on kattava useiden eri kirjoittajien artikkeleihin yleisesitys puolustusvoimien kehityksestä ja toiminnasta kylmän sodan vuosina. Alun perin vuonna 1968 julkaistussa ja vuonna 2008 kolmannella osalla täydennetyssä *Suomen laivasto* -teossarjassa tarkastellaan merivoimien kehitystä vuoteen 2003 saakka. Aihepiirin käsittely painottuu merivoimien tehtävissä tapahtuneisiin muutoksiin, sotatapahtumiin ja puolustushaaran tekniseen

³³ Esim. Pääesikunnan asiakirja N:o 297 / Ohjeststo / 7a / 22.1.1973: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T23204 / F314. KA.

³⁴ Rannikkojääkäripataljoonan koulutusohje valmistui vuonna 1972, mutta siitä on säilynyt arkistoissa ainoastaan vahvistussivu. Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan lähete N:o 792 / Koulusto / 5e / 17.5.1972 liitteinen. T23204 / F303. KA.

kehitykseen, sotataidollisen näkökulman jäädessä taka-alalle. Tutkimuksen kannalta yleishistorioiden parhaita antia on ollut niihin tallennettu aikalaisten muistitieto. Siitä huolimatta yleishistoriat ovat lähdearvoltaan melko vaihtelevia, eikä niistä läheskään kaikkia ole voitu käyttää lähteinä. Tällaisissa tapauksissa lähde- tai viittaustiedot ovat olleet puutteellisia, joten tietojen alkuperää ei ole voitu selvittää aukottomasti.

Haastattelut

Teoreettisesti tarkasteltuna arkistolähteiden ja painettujen lähteiden tulisi luoda melko täydellinen kuva tutkimusaiheesta. Taktiikan kehittämisen suuret kehityslinjat onkin selvitettävissä edellä mainittujen lähderyhmien avulla, mutta esimerkiksi materiaalihankintoihin ja taktiikan kehittämiseen liittyneet yksityiskohdat on pystytty selvittämään pääasiallisesti haastattelujen avulla. Osaltaan tähän on vaikuttanut kylmän sodan vuosina puolustusvoimissa vallinnut salaamiskulttuuri. Myös käytettävissä olevien arkistolähteiden määrä vähenee merkittävästi tutkimusajanjakson loppupäätä lähestyttäessä, koska puolustusvoimat ei ole vielä luovuttanut vuoden 1973 jälkeen salaisiksi luokiteltuja aineistoja Kansallisarkistoon.

Vaikka muistitietoaineisto ei ole lähdearvoltaan muita heikompaa, on tiedon käytettävyyteen ja lähdearvon määrittämiseen kiinnitetty erityisesti huomiota. Haastatteluaineiston analysoinnin yhteydessä on muun muassa pohdittu, kuinka aiemmin julkaistu kirjallisuus on saattanut vaikuttaa haastateltavien kertomaan muistitietoon. Haasteltaviksi valikoitiin henkilöitä, jotka ottivat osaa taktiikan kehittämiseen 1960-luvun loppupuolen ja 1980-luvun alkuvuosien välisenä aikana. Heistä erikseen mainittakoon Urho Myllyniemi ja Juhani Haapala, joka palvelivat rannikkotykistöaselajin kehittamisestä vastanneessa Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa ja Sotakorkeakoulussa rannikkotaktiikan opettajina.

1.6. Käsitteet ja määritelmät

Aikalaiskäsitteiden käyttö ja niiden taustojen sekä sisällön ymmärtäminen ovat tutkimusaineiston tulkinnan kannalta ensiarvoisen tärkeässä asemassa. Käsitteiden määrittelyssä ja niiden sisällöissä tapahtuneiden muutosten kuvaamisessa on käytetty aikalaislähteitä, kuten erilaisia ohjesääntöjä, oppaita ja asiakirjoja. Tällöin aikalaisten ajattelutapa sekä käsitteiden määrittelyyn vaikuttaneet tekijät välittyvät nykypäivän lukijalle mahdollisimman oikeina. Määrittelytyö ei ole ollut täysin ongelmaton, koska suomalaisen sotataittoa ei ole sisällynyt systemaattista käsitteiden määrittelyä tai käsiteanalyysia, vaan

lähestymistapa on ollut pikemminkin käytännönläheinen. Vakiintumattoman käsitemaailman johdosta aikalaiset ovat toisinaan ymmärtäneet käsitteet eri tavoin ja käsitteitä on myös käytetty osin toisistaan poikkeavin tavoin. Tässä alaluvussa on määritelty tutkimuksen luettavuuden kannalta keskeisimmät käsitteet. Muut käsitteet avataan päälukujen yhteydessä.

Taktiikka

Sotakorkeakoulun aloitettua ylimmän sotatieteellisen opetuksen Suomessa vuonna 1924 opetuksessa ei niinkään kiinnitetty huomiota yleismaailmallisiin sotateorioihin, vaan taktiikan soveltamiseen suomalaisissa olosuhteissa. Tynkkynen mukaan Sotakorkeakoulussa laadittiin ennen talvisotaa ainoastaan kaksi sotateorioita käsitellyttä tutkimusta. Niissä paneuduttiin Carl von Clausewitzin ja Antoine-Henri Jominin näkemysten analysointiin.³⁵

Merisodankäynnin teorit eivät rantautuneet sellaisenaan Suomeen, mutta todennäköisesti Italian ja Ruotsin meriakatemioiden yleisesikuntaupseerikursseilla opiskelleet suomalaiset meriupseerit³⁶ perehtyivät opinnoissaan 1800-luvun kuuluisimpien merisotateoreetikkojen Julian Corbettin ja Alfred T. Mahanin ajatuksiin. Sotakorkeakoulun merisotalinjoilla ennen talvisotaa annettu opetus perustui ensisijaisesti käytäntöön, ei sotateoriaan.³⁷ Suomalaisessa sotataidossa oli olennaista soveltaa taktisia periaatteita kulloinkin vallinneeseen tilanteeseen, maastoon, olosuhteisiin ja käytettävissä olleisiin resursseihin.

Sotataito päädyttiin jaottelemaan Suomessa 1920-luvulla maailmalla yleisesti hyväksytyyn clausewitzilaisen periaatteen mukaisesti strategiaan ja taktiikkaan. Strategia käsitettiin opiksi tai taidoksi taisteluiden käymisestä sodan voittamiseksi. Taktiikka sen sijaan ymmärrettiin opiksi tai taidoksi sotavoiman käytöstä taistelun voittamiseksi. Selkeää rajaa näiden käsitteiden välillä ei kuitenkaan ollut.³⁸

Jatkosodan jälkeen ja osin jo sen aikana ilmeni tarve aselajitaktiikoiden painottamiselle. Muun muassa rannikkotykistöupseerit ryhtyivät jatkosodan jälkeen korostamaan rannikon erikoisolosuhteisiin soveltuvan, erillisen rannikkotaktiikan, tarvetta. Rannikkotaktiikkaa pidettiin tarpeellisena ennen kaikkea sodista saatujen kokemusten, mutta myös maihinnousu-uhkaa korostaneen uhka-arvion vuoksi. Tästä syystä myös Sotakorkeakoulun opetuksessa

³⁵ Tynkkynen (*diss.*): Hyökkäyksestä Puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 9–11, 22–23.

³⁶ Ks. esim. Tynkkynen 1996, s. 29, 394–395.

³⁷ Merilinjan ja merisotataidon opetusaineistoa 1925–1932. R-597 / 9, 10 (*passim.*). KA; Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1935–1936. T21369 / Dg77, Dg78, Dg80 (*passim.*). KA.

³⁸ Tynkkynen 1996, s. 11–12.

ryhdyttiin käyttämään rannikkotaktiikka-termiä 1940-luvun loppupuolella.³⁹ 1940- ja 1950-luvun taitteessa rannikkotaktiikan asemasta ja tarpeellisuudesta käydystä vilkkaasta keskustelusta huolimatta rannikkotaktiikkaa ei saanut itsenäistä asemaa, vaikka se otettiin terminä käyttöön vuonna 1951 puolustusvoimien ohjesääntötoimikunnan päätöksellä. Sekä ohjesääntötoimikunnan päätöksessä että Sotakorkeakoulun opetuksessa rannikkotaktiikka ymmärrettiin lähinnä maavoimien yleistaktiikan periaatteiden soveltamiseksi rannikolla. Sisällön muotoutumiseen vaikutti ennen kaikkea se, että rannikkotykiistö liitettiin maavoimiin vuonna 1952.⁴⁰

Laivastolla oli niin ikään tarve kuvata alusten käyttöä meritaktiikka-termillä.⁴¹ Meritaktiikan asemasta ei kuitenkaan ollut tarvetta käydä samanlaista väittelyä kuin rannikkotaktiikasta. Syykin oli ymmärrettävä: meritaktiikka poikkesi niin välineidensä kuin periaatteidensa puolesta riittävästi niin kutsutusta yleistaktiikasta. Meritaktiikka jäi kuitenkin käsitteenä melko yleisluonteiseksi, koska laivastolla, vuodesta 1952 alkaen merivoimilla, ei ollut omaa virallista ohjesääntöä ennen vuotta 1964. Komentajakapteeni Sakari Visa kuvasi suomalaisen meritaktiikan luonnetta vuoden 1974 *Tiede ja Ase* -vuosikirjaan kirjoittamassaan artikkelissa. Ensisijaisesti maihinnousuntorjuntaa varten kehitetty meritaktiikka oli Visan mukaan suoraviivaista ja omille yksiköille suuria tappioita tuottavaa. Tämä oli kuitenkin tarkoituksenmukaista, jos merivoimien toiminta edesauttoi puolustusvoimien kokonaisoperaation tavoitteiden saavuttamista.⁴² Visan ajatuksesta heijastuu merivoimien ja meritaktiikan asema suomalaisen sotataidon kentässä. Merioperaatiot ja niissä käytettävä taktiikkaa olivat alisteisia maajoukkojen operaatioille ja taktiikalle, koska merivoimat ei pystynyt itsenäisesti saavuttamaan sotilaallista ratkaisua. Se oli mahdollista saavuttaa ainoastaan maajoukkojen taistelulla.

Alueellinen puolustus – alueellinen puolustusjärjestelmä

Suomessa päädyttiin toisen maailmansodan päättymisen jälkeen uudistamaan puolustusperiaatteita, koska sotavuosina käytössä ollut linjamainen ja luonteeltaan jäykkä puolustusryhmitys oli osoittautunut kesän 1944 suurhyökkäyksen torjunnasta saatujen

³⁹ Esim. Komentaja Lenneksen ja komentajakapteeni Pirhosen luentorunko 8.4.1949: Merisotataito, s. 1. T21369 / Dg130. KA.

⁴⁰ Ohjesääntötoimikunnan diariomaton asiakirja 16.3.1951 T19469 / F77. KA; MSO3 luennot ja harjoitukset (*passim.*). T21139 / Dg125. KA sekä Tynkkynen 1996, s. 338.

⁴¹ Komentaja Lenneksen ja komentajakapteeni Pirhosen luentorunko 8.4.1949: Merisotataito, s. 1. T21369 / Dg130. KA.

⁴² Visa 1974, s. 212.

kokemusten perusteella tehottomaksi. Ensimmäiset ajatukset alueelliseen puolustukseen siirtymisestä esitti kenraalimajuri Kustaa Tapola kesällä 1945 pidetyssä puolustusrevision kokouksessa. Tapolan mukaan laajat alueet saattaisivat joutua nopeasti yllättäen alkavien sotatoimien piiriin. Siksi suojajoukoilla piti olla korkea valmius ja asevoimien tuli valmistautua puolustustaisteluiden aloittamiseen alueellisesti. Tapola esittikin ratkaisuksi puolustusrevisiolle sotilas- ja siviilihallintoalueiden yhdenmukaistamista sekä maanpuolustuksen siviili- ja sotilastoimintojen yhdistämistä yhteisen johtoportaan alaisuuteen. Ajatus hyväksyttiin ja se kirjattiin puolustusrevision loppumietintöön keväällä 1949. Varsinaiset toimet alueellisen puolustuksen kehittämiseksi aloitettiin vuonna 1952, kun aluejärjestö eli kutsunnoista, liikekannallepanosta ja selustan puolustuksesta vastanneet sotilaspierit ja -läänit perustettiin.⁴³

Seuraava askel alueellisen puolustuksen kehittämisessä otettiin vuonna 1966, kun siviilihallinnon ja sotilaallisten vastuualueiden rajat yhdenmukaistettiin Tapolan esityksen mukaisesti ja aluejärjestö sekä operatiiviset johtoportaat yhdistettiin. Tällöin kolmen oman alueensa puolustuksesta vastanneen divisioonan tilalle perustettiin seitsemän sotilaslääniä. Ne vastasivat oman vastuualueensa operatiivisista valmisteluista, kutsunta- ja liikekannallepanotehtävistä sekä joukko-osastojen johtamisesta.⁴⁴ Alueellinen puolustusjärjestelmä ei suinkaan ollut valmis vuoden 1966 johtosuhteudistuksen myötä, vaan kehitystyö jatkui vielä useita vuosia.⁴⁵ 1970-luvulta alkaen alueellinen puolustusjärjestelmä perustui sotilaslääniä johtamien paikallisjoukkojen itsenäiseen taisteluun ja Pääesikunnan johdossa olleiden yleisjoukkojen käyttöön ratkaisutaisteluissa.⁴⁶

Meripuolustus – rannikopuolustus

Meripuolustus-käsite muodostui jatkosodan jälkeen varsin moniulotteiseksi ja vaikeasti määriteltäväksi kokonaisuudeksi. Yksinkertaisimmillaan meripuolustus käsitettiin laivasto- ja rannikkojoukkojen muodostamaksi kokonaisuudeksi, kuten jatkosodan aikana. Tämä

⁴³ Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa I, s. 1–2, 65 ja osa II, s. 1 sekä Visuri Pekka (*diss.*): Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Keuruu 1989, s. 15, 179–186.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 207.

⁴⁵ Tynkkynen 2006, s. 464.

⁴⁶ Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa (moniste). Helsinki 1969, s. 9–13.

määrittely sai eräänlaisen virallisen merkityksen, kun merivoimien komentajan asettaman toimikunnan laatima meripuolustusohjelma valmistui.⁴⁷

Maihinnousuntorjuntatapauksissa meripuolustuksen käsite ymmärrettiin vieläkin laajemmin. Muun muassa 1940- ja 1950-luvun taitteen merkittävin meri- ja rannikkopuolustuksen järjestelyitä sekä taistelua kirjoituksissaan käsitellyt upseeri, everstilutnantti Johan Kiveliö tarkasteli maihinnousuntorjunnan toteutusperiaatteita kokonaisuutena. Kiveliö päätyi muun muassa vuonna 1948 kirjana julkaistussa stipendityössään siihen, että maihinnousuntorjuntaoperaatioon voivat osallistua joko rannikkojoukkojen tai kenttäarmeijan johtoportaan johdossa rannikkojoukkojen, maavoimien sekä ilma- ja laivastovoimien yksiköt. Tällöin ilma- ja laivastovoimien tehtävänä oli vihollisen maihinnousulaivaston kuluttaminen avomerellä ja maavoimien joukoilla vahvennettiin joko rannikkojoukkojen puolustusta tai muodostettiin operatiivinen reservi.⁴⁸

Kiveliön esittämä näkemys meripuolustuksen kokonaisuudesta kirjattiin kenttäohjesääntöön vasta kolmekymmentä vuotta myöhemmin, vaikka meripuolustus olisi jo 1940-luvun lopulla muodostettu käytännössä kaikkien kolmen puolustushaaran joukoista. Vuonna 1973 julkaistussa Kenttäohjesäännön yleisessä osassa meripuolustus määriteltiin valtakunnan aluevesien valvonnaksi sekä alueellisten loukkausten torjunnaksi meri- ja rannikkoalueella.⁴⁹ Tuolloin meripuolustuksen määritelmässä yhdistyivät laivastoyksiköiden, rannikkotykistön ja muiden maavoimien joukkojen sekä ilmavoimien ja rajavartiolaitoksen joukkojen rannikolla käymä taistelu. Tässä diplomityössä meripuolustus-käsitettä käytetään vuoden 1973 Kenttäohjesäännön määrittelyn mukaisesti. Tulkinta ei johda anakronismiin, koska varsin myöhäisestä virallisesta määrittelyajankohdasta huolimatta meripuolustus-käsitteen sisältö ymmärrettiin vuonna 1966 samalla tavoin kuin 1970-luvulla.

Rannikkopuolustus käsitettiin 1950-luvun alussa pelkästään rannikkotykistön ja -jalkaväen sekä niihin kuuluvien aselajijoukkojen muodostamaksi kokonaisuudeksi.⁵⁰ Käsitteen monipuolistui seuraavien vuosikymmenten kuluessa todennäköisesti vuonna 1952 toteutetun

⁴⁷ Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustusohjelmaksi kustannuksineen. 1.6.1950. T26890 / Hla 4 sal. KA.

⁴⁸ Kiveliö 1948, s. 129–130, 142–145.

⁴⁹ Meripuolustus-käsitteen määrittelytyö oli tehty jo vuonna 1972, koska se oli kirjattu Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintöön (RPT-72). Vrt. Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), liite 62. T26965 / D2 sal. KA sekä Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Mikkeli 1973, s. 168.

⁵⁰ Upseerin käsikirja, II osa. Joukkojen harjoituskokoonpanot ja -vahvuudet. Helsinki 1950, s. 61 sekä Upseerin käsikirja, III osa. Joukkoja varten. Helsinki 1953, s. 380–381.

organisaatiouudistuksen myötä. Muutos on havaittavissa vuonna 1972 valmistuneen rannikkopuolustuksen työryhmän (rannikkopuolustustoimikunnan) mietinnössä, jossa rannikkopuolustus-termi määriteltiin virallisesti ensimmäistä kertaa jatkosodan päättymisen jälkeen. Määritelmän mukaan rannikkopuolustus oli meripuolustuksen maavoimiin kuuluva osa, jonka tehtävänä oli valvoa aluevesiä ja torjua alueloukkaukset sekä hyökkäykset.⁵¹

Puolueettomuuden suojaaminen

Puolueettomuuden suojaamisen käsite otettiin Suomessa käyttöön viimeistään 1930-luvulla ja se perustui Haagin vuoden 1907 rauhankonferenssin puolueettomien valtojen oikeuksia ja velvollisuuksia merisodassa koskevaan yleissopimukseen.⁵² Käsitettä ei määritelty virallisesti, vaikka puolueettomuuden suojaaminen tunnistettiin olennaiseksi osaksi merivoimien tehtäviä jo 1930-luvulla. Syynä on luultavasti se, ettei kenttäohjesääntösarjaan ehditty kirjoittaa ennen talvisodan syttymistä lukua, jossa olisi käsitelty meripuolustuksen tehtäviä ja toimintaa yksityiskohtaisesti⁵³.

Virallisen määritelmän puuttuminen ei estänyt puolueettomuuden suojaamiseen liittyvien merivoimien tehtävien käsittelyä. Majuri Niilo Sario laati vuoden 1935 *Tiede ja Ase* -vuosikirjan artikkelin, jossa hän listasi puolueettomuuden suojaamisen edellyttämät toimenpiteet. Niitä olivat suojamiinoitukset meriväylien ja erityisesti Ahvenanmaan edustalla sekä merenkulun suojaaminen saattotoiminnalla ja valvontaa tehostamalla. Laivaston ja rannikkotykistön linnakkeiden oli lisäksi valvottava ympäröivää merialuetta ja laivaston oli valmistauduttava miinanetsintään sekä -raivaukseen.⁵⁴

Puolustusneuvosto täsmensi puolueettomuuden suojaaminen -käsitteen sisältöä vuonna 1962 puolustusvoimien tehtävien määrittelyn yhteydessä. Uuden määrittelyn mukaan puolustusvoimien oli huolehdittava yhteistoiminnassa muiden valvontaviranomaisten kanssa maa-, meri- ja ilmatilan valvonnasta, joten puolueettomuuden suojaaminen ei ollut enää

⁵¹ Rannikkopuolustustoimikunta oli määritellyt rannikkopuolustuksen alun perin saaristossa ja rannikolla runko-osillaan jo rauhan aikana jatkuvasti toimivaksi alueelliseksi puolustusjärjestelmäksi, jonka tehtävänä oli sotilasläänin meripuolustustehtävien suorittaminen. Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), liite 62 ja liitteen luonnos. T26965 / D2 sal. KA.

⁵² Suomen, Tanskan, Islannin, Norjan ja Ruotsin välinen selitys yhdenmukaisista puolueettomuusmääräyksistä. SopS n:o 17 / 1938.

⁵³ Kenttäohjesääntö, yleinen osa (K. O.). Helsinki 1931, s. 74–78, katso erityisesti s. 76; Kenttäohjesääntö II (K. O.). Helsinki 1930 (*passim.*) sekä Kenttäohjesääntö II₂ (K. O.), viivytystaistelu. Helsinki 1930 (*passim.*)

⁵⁴ Sario, N.: Suomen puolueettomuuden mahdollisuus ja puolueettomuuden turvaamistoimenpiteet vieraitten valtojen sotiessa Itämeren alueella. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 3. Helsinki 1935, s. 115–117.

pelkästään puolustusvoimien tehtävä. Muutos oli tapahtunut käytännössä jo 1940-luvun lopulla, kun puolustusvoimat, rajavartiolaitos ja merenkulkuhallitus olivat aloittaneet merivalvontayhteistyön⁵⁵. Uutena ulottuvuutena puolueettomuuden suojaamiseen liittyi alueloukkausten torjunta. Sitä ei ollut aiemmin määritetty suoranaiseksi vaatimukseksi.⁵⁶ Täsmennys oli todennäköisesti tehty vuoden 1961 noottikriisin seurauksena. Puolustusvoimien oli kyettävä osoittamaan riittävää puolustuskykyä, jotta YYA-sopimuksen mahdollistamilta konsultaatioilta voitaisiin välttyä.

Puolueettomuuden suojaamisen uusista ulottuvuuksista kerrottiin julkisuuteen puolustusministeriön vuonna 1967 julkaisemassa *Maanpuolustuksemme tienviitat* -asiakirjassa.⁵⁷ Seuraavana vuonna julkaistussa *Puolustuskykymme materiaalinen perusta* -kirjassa puolueettomuuden suojaamiselle määritettiin käytännön toteutusperiaatteet. Puolueettomuuden suojaamisen oli perustuttava merialueilla kattavaan merivalvontajärjestelmään, joka rakentui rannikolle sijoitettujen valvontatutkien ja aistitähystyksen muodostamasta kokonaisuudesta, alusten valvontasensoreista sekä vedenalaisesta valvonnasta. Mahdolliset alueloukkaukset oli torjuttava ensisijaisesti merialueilla partioivien merivartiostojen ja merivoimien alusten toimenpitein. Kansainvälisen kriisin levitessä Itämeren alueelle valvontaa piti tehostaa jatkuvalla partioinnilla sekä toteuttaa tarvittaessa suojamiinoitteiden lasku. Lisäksi välttämätön oma ja kansainvälinen meriliikenne oli suojattava merivoimien aluksin turvallisiksi määritellyillä reiteillä. Samanaikaisesti oli kohotettava rannikkotyöstön ja muiden maavoimien joukkojen torjuntavalmiutta.⁵⁸

Parlamentaarinen puolustuskomitea täsmensi vuonna 1971 valmistuneessa mietinnössään vuonna 1968 julkistettuja puolueettomuuden suojaamisen toteutusperiaatteita. Keinot olivat pitkälti samoja, joita Sario oli jo vuoden 1935 artikkelissaan käsitellyt, mutta puolustuskomitea asetti mietinnössään selkeät vaatimukset merivoimien valmiudelle.⁵⁹ Sakari Visa käsitteli vuonna 1974 julkaistussa artikkelissaan puolueettomuuden suojaamisen vaikutuksia merivoimien toimintaan. Visan mukaan merivoimien alusyksiköiden käyttöperiaatteet eroavat puolueettomuuden suojaamisvaiheessa olennaisesti niistä

⁵⁵ Sundbäck, Esa: Merivartiointia 75 vuotta. Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930–2005. Kajaani 2005, s. 283.

⁵⁶ Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Helsinki 1971, s. 47

⁵⁷ Maanpuolustuksemme tienviitat. Helsinki 1967.

⁵⁸ Puolustuskykymme materiaalinen perusta. Helsinki 1968, s. 16, 19.

⁵⁹ Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Helsinki 1971, s. 29–30.

toimintatavoista, joita noudatetaan sodan aikana. Siksi myös noudatettavan taktiikan piti olla erilaista kriisin eri vaiheissa.⁶⁰

Yllätyshyökkäys – kaappaushyökkäys

Kaappaushyökkäys-termin juuret ovat Pääesikunnan operatiivisella osastolla marraskuussa 1960 laaditussa muistiossa, jonka mukaan hyökkääjän arvioitiin pyrkivän Suomen alueella sijaitsevien strategisesti tärkeiden alueiden haltuunottoon yhtäaikaisesti suoritettavilla maahanlaskuilla sekä mekanisoitujen joukkojen satamiin tekemillä maihinnousuilla.⁶¹

Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leevi Välimaa jatkoi yllättäen alkavan valtausoperaation arviointia vuonna 1966 tekemässään muistiossa. Välimaan mukaan yllätyksenomainen strateginen kaappaus oli sotilaallisista uhkista merkittävin, koska hyökkääjä pyrki tunkeutumaan nopeasti voimakkain joukoin Suomen alueen tärkeisiin osiin.⁶²

Yllätyshyökkäyksen torjuminen määritettiin puolustusvoimien ja koko maanpuolustuksen kehittämisen lähtökohdaksi vuonna 1967 julkaistussa *Maanpuolustuksen tienviitat* -asiakirjassa.⁶³ Varsovan liitto suoritti Neuvostoliiton johdolla Tšekkoslovakian miehityksen vain vuosi sen jälkeen, kun yllätyshyökkäys-termi oli otettu virallisesti käyttöön. Elokuussa 1968 toteutettu miehitys muodostui eräänlaiseksi tyyppiesimerkiksi yllätyksellisen hyökkäyksen toteuttamisperiaatteista ja se vaikutti myös käsitteistöön. Tšekkoslovakian tapahtumien seurauksena puolustusvoimissa ryhdyttiin käyttämään yllätyshyökkäys-termin rinnalla myös kaappaushyökkäys-käsitettä, joka ilmestyi julkisuuteen ensimmäistä kertaa marraskuun 15. päivänä vuonna 1968 julkaistussa *Puolustuskykymme materiaallinen perusta* -kirjasessa.⁶⁴

Suuren yleisön tietoisuuteen kaappaushyökkäys-termi tuli helmikuussa 1969. *Ruotuväki*-lehti julkaisi tuolloin everstilutnantti Juhani Ruudun kirjoittaman artikkelin kaappaushyökkäyksestä ja sen toteutusperiaatteista.⁶⁵ Vaikka Ruutu ei suinkaan käyttänyt kaappaushyökkäys-termiä ensimmäisenä, hänen valitsemansa termin oletettiin viittaavan

⁶⁰ Visa 1974, s. 211–212.

⁶¹ Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, s. 8–9. T26965 / Hh10 sal. KA.

⁶² Eversti L. K. Välimaan muistio 5.10.1966: Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteemme ja eräitä johtopäätöksiä. T26965 / Hh10 sal. KA.

⁶³ Maanpuolustuksemme tienviitat. Helsinki 1967.

⁶⁴ Katso esim. Puolustuskykymme materiaallinen perusta. Helsinki 1968, s. 8.

⁶⁵ Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys. *Ruotuväki* n:o 4 / 1969.

suoraan Neuvostoliittoon ja Prahan tapahtumiin.⁶⁶ Kaappaushyökkäys-termin käytöstä luovuttiin julkisuudessa ulkopoliittisten ulottuvuuksien vuoksi. Sitä kuitenkin käytettiin 1960- ja 1970-luvun taitteessa muun muassa operatiivisessa suunnittelussa. Tässä tutkielmassa käytetään selkeyden ja luottavuuden vuoksi pelkästään kaappaushyökkäys-termiä.

⁶⁶ Palokangas, Marko (*diss.*): Räjähävää tyhjyyttä. Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Vaasa 2014, s. 358.

2. PERUSTA MERI- JA RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMISELLE MUOTOUTUU

Puolustusvoimien kokoonpano ja johtosuhteet olivat muotoutuneet pääesikuntakeskeisiksi vuoden 1952 organisaatiouudistuksen myötä, vaikka alueellisen puolustuksen periaatteet olisivat edellyttäneet vahvojen alueellisen tason esikuntien muodostamista. Puolustusvoimain komentajan suorassa johdossa olivat alus- ja lentoyksiköistä, niiden tukikohdista sekä varikoista muodostetut meri- ja ilmavoimat. Puolustushaarojen toimintaa ohjasivat myös tarkastajien johtamat Pääesikunnan meri- ja ilmapuolustusosastot. Ne oli perustettu vuonna 1952 koordinoimaan ja kehittämään rannikkotykistön ja merivoimien sekä ilmatorjunnan ja ilmavoimien yhteisiä toimintoja.⁶⁷ Lisäksi Pääesikunta johti aluevastuullisia johtoportaita, kolmea divisioonaa ja Pohjanmaan sotilasläänin, jotka vastasivat puolustusvalmisteluista.⁶⁸

Vuonna 1952 merivoimista irrotettujen rannikkojoukkojen sodanajan kokoonpanot uudistettiin, kun ne siirrettiin divisioonien ja Pohjanmaan sotilasläänin alaisuuteen. Jatkosodan aikana käytössä olleista ja toimivina pidetyistä rannikkoprikaateista luovuttiin ja uudeksi rannikkotykistön perusorganisaatioksi tuli rannikkotykistörykmentti. Siihen kuului ainoastaan kiinteitä rannikkopattereita, tulenjohtoyksiköitä ja rykmentin tykistötulenkäyttöä tukevia osia. Sen sijaan erilaiset aselajijoukot, kuten erilliset rannikkojalkaväkiyksiköt sekä suuremmista meri- ja huoltokuljetuksista vastanneet meripataljoonat poistettiin rannikkotykistön sodanajan kokoonpanoista ja niistä muodostettiin merivoimien paikallisvoimiin⁶⁹ ja jalkaväkijoukkoihin kuuluneita yksiköitä.⁷⁰ Lisäksi laivastoyksiköistä koostuneet merivoimat organisoitiin iskukykyisimmistä aluksista muodostetuiksi yleisvoimiksi ja liikekannallepanon yhteydessä perustettaviksi Pohjanlahden, Saaristomeren ja Suomenlahden meripiireiksi. Niiden tehtäviin kuuluivat paikallisten merioperaatioiden toteuttaminen sekä raivaus- ja kuljetustehtävät.⁷¹ Vuonna 1952 toteutetun

⁶⁷ Visuri 1989, s. 186 sekä Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys 1953–1974. *Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 247–249.

⁶⁸ Tynkkynen 2006, s. 441–445.

⁶⁹ Merivoimien paikallisvoimat koostuivat ensisijaisesti huolto-, kuljetus- ja vartioaluksista sekä raivaajista. Valtaosa paikallisvoimien kalustosta oli joko ottoaluksia tai merivartioston aluksia. Paikallisvoimien tehtävä oli tukea toiminta-alueella toimivien maavoimien joukkojen taistelua sekä turvata omalle kauppaameriliikenteelle ja laivastojoukoille operointi- ja liikkumavapaus.

⁷⁰ Säämänen, Juuso: Jäykäntorjuvasta puolustuksesta saaristosissitoiminnan suunnitteluun – rannikkojalkaväen kehitys jatkosodasta 1970-luvun loppupuolelle. *Vesa Tynkkynen. Operaatikko, rehtori, professori*. Porvoo 2014, s. 95.

⁷¹ Tynkkynen 2006, s. 449 sekä Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 22 / ulk. 2 / Db / sal. / 4.4.1949 liitteinen. T24099 / F13 sal. KA.

organisaatiouudistuksen seurauksena syntyneet meripuolustuksen sodanajan johtosuhteet on esitelty liitteessä yksi (1).

Vuoden 1952 organisaatiouudistuksen yhtenä keskeisimpänä tavoitteena oli alueellisen puolustuksen periaatteiden toteuttaminen käytännössä. Pyrkimyksistä huolimatta organisaatiouudistuksen tavoitteita ei saavutettu. Suurimmaksi ongelmaksi osoittautui rauhan ajan organisaatio, jonka käyttöönoton myötä päätöksenteko keskittyi suurelta osin Pääesikuntaan. Ongelmat tulivat ilmi viimeistään yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Tauno Viljasen vuonna 1958 laadituttamassa selvityksessä, mutta ensimmäiset johtosuhdejärjestelyiden aiheuttamat ongelmat oli havaittu jo vuoden 1956 yleislakon aikana toteutetun valmiuden tehostamisen yhteydessä.⁷² Organisaation uudistamistyötä ei kuitenkaan tuolloin aloitettu. Syynä oli todennäköisesti muutamaa viikkoa aiemmin tapahtunut Porkkalan vuokra-alueen palautus, joka edellytti kaikkien 1950-luvun alkupuolella laadittujen operatiivisten suunnitelmien uusimista.⁷³ Lisäksi Viljanen oli käynnistänyt Pääesikunnassa vuoden vaihteessa suomalaisen taktiikan kehittämiseen liittyneen projektin.⁷⁴ Rauhan ajan organisaation uudistamiseen ei ollut yksinkertaisesti aikaa.

Tässä luvussa tarkastellaan vuonna 1966 toteutetun sotilaslääniuudistuksen taustoja ja uudistuksen vaikutuksia meripuolustuksen johtosuhteisiin sekä sodanajan kokoonpanoihin. Luvun loppupuolella tarkastellaan meripuolustuksen materiaalivalmiuden kehittymistä 1960-luvun alkupuolella. Tällä luodaan perusta varsinaiselle taktiikan kehittämiseen liittyvälle tarkastelulle. Luvun pääasiallisena lähdeaineistona on käytetty Pääesikunnan järjestely- ja operatiivisen osaston arkistoaineistoja. Järjestelyosasto vastasi pääosin sotilaslääniuudistuksen valmistelusta, joten se arkistoi muun muassa kaikki uudistukseen liittyneet perustelumuiiot, pöytäkirjat ja esittelyt. Materiaalihankinnat valmisteltiin ennen vuotta 1966 Pääesikunnan eri osastojen ja puolustushaaraesikuntien yhteistyönä. Käytännön toimenpiteet tehtiin hyvin usein operatiivisen osaston johdolla.

⁷² Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 26.3.1956: Vastuualueiden toiminnasta sekä PE:n ja vastuualueiden yhteistoiminnasta tehtyjä havaintoja ajalta 1.3–20.3.56. T26965 / Hh5 sal. KA sekä Tynkkynen 2006, s. 461.

⁷³ 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 48 / Optsto / OT / 11b / sal. / 10.3.1956: Op.käsky N:o 8:n uusiminen. T26862 / E7 OT – sal. KA sekä Jouko, Petteri: Suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi kylmän sodan ensimmäisinä vuosina. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 63, 2005. Jyväskylä 2006, s. 41.

⁷⁴ Vrt. Pääesikunnan operatiivisen toimiston diariomaton luonnosasiakirja .1.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi. T21622 / 4 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / OT / 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi. T26839 / F7 OT – sal. KA.

2.1. Organisaatiouudistuksen suunnittelu käynnistyy

Tarve puolustusvoimien organisaation uudistamiseksi kasvoi 1960-luvun alussa, kun valtion aluehallinnosta vastanneiden läänien aluejaossa tehtiin muutoksia.

Kokonaismaanpuolustuksen koordinointi oli läänirajoihin tehtyjen tarkistusten vuoksi entistä vaikeampaa, koska sotilas- ja siviilialueiden rajat poikkesivat alueellisella tasolla merkittävästi toisistaan. Pääesikunnan järjestelyosastolla laadittiin tilanteen korjaamiseksi sotilaallisen hallintojaon uudistamista käsittelevä muistio, joka valmistui keväällä 1960. Se sisälsi kaksi vaihtoehtoa, joista vaihtoehdossa A/60 oli otettu huomioon merkittävimmät läänituudistuksen aiheuttamat muutostarpeet. Ehdotuksessa Pohjois-Suomen ja Pohjanmaan maanpuolustusalueet säilyivät ennallaan, mutta Etelä-Suomen ja Sisä-Suomen maanpuolustusalueiden vastuualueita esitettiin pienennettävän, jotta viidennen maanpuolustusalueen perustaminen Keski-Suomeen olisi mahdollista.⁷⁵

Vaihtoehto A/60 ei yhtenäistänyt täysin maanpuolustusalueiden ja siviililäänien rajoja, mutta rajat olivat selkeästi yhdenmukaisemmat kuin järjestelyosaston laatimassa B/60-vaihtoehdossa. Tässä kenraaliluutnantti Viljasen kannattamassa vaihtoehdossa maanpuolustusalueiden määrä säilyi neljänä, eikä niiden rajoihin ollut tarkoitus tehdä suuria muutoksia. Ainoastaan Etelä-Suomen maanpuolustusalueen vastuualuetta oli tarkoitus laajentaa liittämällä Lahden sotilaspiiri sen alaisuuteen. Valmistelluista vaihtoehdoista huolimatta sotilaallinen aluejakouudistus jäi suunnitteluasteelle, koska uudesta hallintomallista ei vielä tuolloin päästy yksimielisyyteen.⁷⁶

Sotilaallisen hallintojaon uudistaminen nousi seuraavan kerran esille kesällä 1963, kun puolustusvoimien johdolta, Pääesikunnan eri osastoilta, aselajitarkastajilta sekä divisioonan ja puolustushaarojen komentajilta pyydettiin lausuntoja puolustusvoimien kokoonpanon ja johtosuhteiden uudistamistarpeisiin liittyen. Vuodesta 1952 lähtien käytössä ollutta kokoonpanoa ei selvästikään pidetty toimivana, sillä järjestelyosastolle lähetettiin syksyn kuluessa lausuntoja kaiken kaikkiaan 272 sivun ja 47 erilaisen kaavion verran. Aineisto muodostui varsin heterogeeniseksi kokonaisuudeksi, sillä vastauksen laatijat olivat tarkastelleet puolustusvoimien uudistamista pääsääntöisesti oman aselajinsa tai toimialansa näkökulmasta, eikä laajempiin ongelmakohtiin useinkaan otettu kantaa. Yksi harvoista

⁷⁵ Tynkkynen 2006, s. 461.

⁷⁶ Ibid.

puolustusvoimien kokoonpanon ja johtosuhteiden uudistamista kokonaisuutena käsitelty lausunto oli Pääesikunnan järjestelyosaston laatima. Lausunnon laadukkuutta selittänee osin se, että lausunto koostettiin päämajamestarin johtaman operatiivisen alan osasto- ja toimistopäälliköiden kokouksessa käytettyjen puheenvuorojen perusteella.⁷⁷

Järjestelyosaston muistiossa organisaation uudistamisen lähtökohdaksi oli otettu rauhan ajan kokoonpano ja rakenteet. Niiden oli mahdollistettava puolustusvoimien päätehtävien, yleisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpidon, puolueettomuuden suojaamisen ja valtakunnan puolustamisen toteuttaminen mahdollisimman hyvin. Siksi 1950-luvun alussa lähinnä varusmieskoulutuksen tarpeita varten luotua puolustusvoimien rauhan ajan organisaatiota ei enää pidetty 1960-luvun turvallisuusympäristöön soveltavana, koska puolustusvoimilta edellytettävät valmius- ja liikekannallepanovaatimukset olivat kaappaushyökkäysuhkan vuoksi täysin toisentyypiset kuin vuosikymmentä aiemmin.⁷⁸

Järjestelyosaston muistiossa esitettiin organisaatiouudistuksen suunnittelun lähtökohdaksi muutamaa vuotta aiemmin laadittua A/60-vaihtoehtoa, jossa päätöksenteko oli tarkoitus hajauttaa Pääesikunnasta maanpuolustusalueiksi nimettyihin alueellisen tason esikuntiin niin rauhan kuin sodan aikana. Maanpuolustusalueiden esikuntien merkitystä haluttiin korostaa ensisijaisesti siksi, että sotatoimien arvioitiin puhkeavan yllättäen ja sodankäynti oli muutoinkin muuttunut nopeammaksi.⁷⁹ Pääesikuntakeskeinen johtamismalli ei enää vastannut niihin tarpeisiin, joita liikekannallepanon toteuttaminen, sotatoimien aloittaminen ja operaatioiden johtaminen edellyttivät.

Päämajamestarina vuonna 1963 toiminut kenraalimajuri Paavo Ilmola arvioi henkilökohtaisessa muistiossaan johtosuhteiden ja kokoonpanojen uudistamista operatiivisten valmisteluiden kannalta. Ilmolan mielestä systemaattista ja järjestelmällistä operatiivista suunnittelua tehtiin Pääesikunnan lisäksi ainoastaan divisioonien ja puolustushaarojen esikunnissa, mutta ei aluejärjestön johtoportaisissa tai joukko-osastoissa. Päteviä upseereita ei Ilmolan mukaan yksinkertaisesti riittänyt alempien johtoportaiden tarpeisiin. Siksi sotilasläänien ja -piirien suunnitelmien saattaminen hyväksyttävälle tasolle edellytti

⁷⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 173 / Järjtsto / 10 b 2 / sal. / 27.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen; Pääesikunnan muistio N:o 197 / Järjtsto / 8d / sal. / 29.10.1963: Johtamistoiminnan tehostamisesta kesäsyyskuussa 1963 suoritettujen tutkimusten aineiston esittely puolustusvoimien johdolle 1.11.1963, s. 1. T26838 / F25 sal. sekä Johtamistoiminnan tehostaminen. T26838 / Hh5 sal. (*passim.*) KA.

⁷⁸ Pääesikunnan asiakirja N:o 173 / Järjtsto / 10 b 2 / sal. / 27.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen, s. 2, 9. T26838 / F25 sal. KA.

⁷⁹ Ibid.

henkilöstön siirtämistä alue- ja paikallistasolle.⁸⁰ Samaa ongelmaa käsiteltiin myös Pääesikunnan järjestelyosaston lausunnossa. Siinä operatiivisen suunnittelun käytäntöjä esitettiin muutettavan siten, että alueellisten johtoportaiden tekemän suunnittelutyön sijaan myös paikallistason esikuntien ja joukko-osastojen tuli laatia omat operatiiviset suunnitelmansa.⁸¹

Järjestelyosastolle syksyllä 1963 toimitetuissa lausunnoissa käsiteltiin meripuolustuksen organisointia ja johtosuhteiden uudistamista melko suppeasti. Ainoastaan Pääesikunnan järjestelyosaston lausunnossa kritisoitiin voimakkaasti 1950-luvun alussa luotuja meripiirejä, koska rauhan ajan divisioonista ja Pohjanmaan sotilasläänistä perustettavien maanpuolustusalueiden komentajilla ei ollut suoraa käskyvaltaa heidän vastuualueilla toimiviin meripiirin joukkoihin. Siksi muistiossa esitettiin merivoimien paikallisvoimien ja merivoimien maaorganisaation siirtämistä maanpuolustusalueiden alaisuuteen.⁸²

Jos Pääesikunnan järjestelyosasto pyrki siirtämään merivoimien kaikki muut osat kuin iskukykyisimmät yleisvoimat alueellisten johtoportaiden alaisuuteen, Merivoimien esikunnan lausunnossa näkökulma oli täysin päinvastainen. Merivoimien komentajan, vara-amiraali Oiva Koiviston allekirjoittaman lausunnon tavoitteena oli selvästi merivoimien aseman parantaminen ja puolustushaaran painoarvon lisääminen. Merivoimien vastauksen huomiota herättävimmät kohdat liittyivät esitettyihin kokoonpanomuutoksiin. Meripiirit oli säilytettävä merivoimien johdossa ja niiden esikunnat oli perustettava jo rauhan aikana. Lisäksi rannikkotykistörykmentit ja rannikkojääkäripataljoona oli liitettävä merivoimiin. Muutoksia perusteltiin lähinnä yhteistoiminnan tehostamisella, sillä Merivoimien esikunnan käsityksen mukaan rannikkotykistö oli alkanut vieraantua merellisistä tehtävistään vuoden 1952 organisaatiomuutoksen jälkeen.⁸³

Esitys rannikkoujoukoista ja laivastosta koostuvien merivoimien uudelleenperustamisesta oli meriupseerien osalta ensimmäinen. Sen sijaan rannikkotykistöupseerit olivat nostaneet laivaston ja rannikkotykistön yhdistämisen esille useasti 1950-luvun kuluessa.⁸⁴ Vaikka

⁸⁰ Päämajamestarin Pro memoria 1.9.1963: Puolustuslaitoksen organisaatiosta. T26838 / Hh5 sal. KA.

⁸¹ Pääesikunnan asiakirja N:o 173 / Järjtsto / 10 b 2 / sal. / 27.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen, s. 10. T26838 / F25 sal. KA.

⁸² Ibid., s. 5–6, 15–17.

⁸³ Merivoimien esikunnan lähete N:o 618 / Järjtsto / A sal. / 30.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen, liite 1, s. 2–4, 6–8, 14. T26838 / F27 sal. KA.

⁸⁴ Esim. Pääesikunnan asiakirja N:o 48 / Meriptsto / 11b / sal. / 28.2.1958: Lausunto KO:n yleisen osan luonnoksesta. T26965 / F17 sal. KA.

kaikilla esityksillä tavoiteltiin meripuolustuksen painoarvon kasvattamista, niiden taustalla oli myös vankkoja operatiivisia perusteita. Pääasiallisesti merioperaatioihin osallistuvien joukkojen sijoittamisella yhden johtoportaan alaisuuteen pyrittiin yksinkertaistamaan johtosuhteita.

Kaikki Pääesikunnan järjestelyosastolle saapuneet vastaukset analysoitiin vuoden 1963 syys-lokakuun kuluessa. Useassa vastauksessa esitettiin Pääesikunnan muuttamista yleisesikunnaksi, joka olisi toiminut puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana ja käsitellyt kaikille puolustushaaroille yhteisiä kysymyksiä. Vuonna 1952 luotua johtamisrakennetta kritisoiitiin ennen kaikkea siitä, että Pääesikunnassa keskityttiin liikaa maavoimien johtamiseen ja aselajitarkastajilla oli liikaa valtaa. Tilanteen selkiyttämiseksi esitettiin maavoimien perustamista meri- ja ilmavoimien rinnalle, jotta kaikki puolustushaarat olisivat keskenään tasa-arvoisia. Sodanajan maanpuolustusalueiden lisäämistä pidettiin niin ikään tarpeellisena, koska vuoden 1952 organisaatiomuutoksen myötä syntyneiden maanpuolustusalueiden tehtäviä ja vastuualueita pidettiin liian laajoina.⁸⁵

Pääesikuntaan toimitetuilla lausunnoilla vaikuttaa olleen merkitystä, sillä päämajamestarin johdolla syyskuussa 1963 pidetyssä kokouksessa tehdyn periaatepäätöksen jälkeen johtamisrakenteen suunnittelua jatkettiin seitsemästä maanpuolustusalueesta muodostuvan alueellisen organisaation mukaisesti. Aiempaan maanpuolustusaluejakoon verrattuna merkittävimmät muutokset olivat Savo-Karjalan sotilasläänin erottaminen Sisä-Suomen maanpuolustusalueesta ja Keski-Suomen maanpuolustusalueen perustaminen. Sen sijaan järjestelyosaston esittämästä kärkevästä kritiikistä huolimatta meripuolustuksen sodanajan kokoonpanojen uudistamista ei pidetty vielä syksyllä 1963 tarpeellisena, koska meripiirien ja maanpuolustusalueiden välisessä yhteistoiminnassa ilmenneiden ongelmien arvioitiin korjaantuvan ensisijaisesti koulutuksen tehostamisella.⁸⁶

Kesällä 1963 toteutetun kyselyn tulokset ja uusi alustava maanpuolustusaluejako esiteltiin Pääesikunnan osasto- ja toimistopäälliköille sekä puolustushaarojen ja divisioonien komentajille tammikuussa 1964 pidetyssä tiedotustilaisuudessa. Tuolloin nostettiin uudemman kerran esiin ajatus merivoimien sodanajan organisaation uudistamisesta. Vara-

⁸⁵ Pääesikunnan asiakirja N:o 173 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 27.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen, s. 2–5. T26838 / F25 sal. KA sekä Tynkkynen 2006, s. 462.

⁸⁶ Pääesikunnan pro memoria 14.9.1963: Meri- ja ilmavoimien johtosuhteet ja valtakunnan jakaminen puolustusalueisiin. T26838 / Hh5 sal. KA.

amiraali Koivisto piti 1950-luvun alussa luotua kolmen meripiirin kokonaisuutta merivoimien toiminnan kannalta hankalana, joten hän oli merivoimien paikallisvoimista tehtävän jatkoselvityksen kannalla.⁸⁷ Koiviston mielipiteen muutos oli sinänsä mielenkiintoinen, koska syyskuussa 1963 allekirjoitetussa lausunnossa hän oli vielä ollut meripiirien säilyttämisen kannalla.

Meripiireihin kiinnitetystä huomiosta huolimatta rannikkotykistön tai sen johtoportaiden asemasta ei käyty uudistuksen suunnitteluvaiheessa lainkaan keskustelua. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että rannikolla taistelevien joukkojen käyttöperiaatteita oli jo muutettu alkuvuodesta 1963 viimeisteltävänä olleessa *Kenttäohjesäännön I osassa*. Lisäksi syksyllä 1962 oli käynnistetty rannikkotykistön sodanajan kokoonpanojen tarkistamistyö, kun 10 vuotta käytössä olleiden kokoonpanojen ongelmista oli saatu riittävästi kokemuksia. Yksi merkittävimmistä ongelmakohdista oli rannikkotykistön taistelunkestävyys. Kyky itsenäiseen taisteluun ilman maavoimien muiden joukkojen tukea oli arvioitu korkeintaan välttäväksi, koska rannikkotykistön sodanajan kokoonpanoista puuttuivat tykistön taistelua tukevat aselajijoukot lähes kokonaisuudessaan.⁸⁸

Rannikkotykistön kokoonpanojen tarkistamisen yhteydessä pohdittiin muun muassa rannikkotykistörykmenttien esikuntien poistamista rannikkojoukkojen sodanajan kokoonpanosta. Pääesikunnan järjestelyosaston keräämissä lausunnoissa kuitenkin todettiin, että rinnakkain taistelevien patteristojen kokonaistulenkäytön koordinointi edellytti ylempää rintamavastuullista johtoporrasta, jolle voitiin alistaa kiinteät patteristot sekä mahdolliset aselajivahvennuokset. Lisäksi Sotakorkeakoulun lausunnossa todettiin, että rykmentin esikunta voitiin liittää osaksi armeijakunnan esikuntaa, mikäli rannikkorykmentti päätettiin alistaa armeijakunnalle. Tällöin rykmentin esikunnasta muodostettaisiin armeijakunnan esikunnan rannikkotykistöosasto. Sen tehtävänä oli tukea komentajaa maihinnousuntorjuntataisteluissa ja sivustan suojaamisessa.⁸⁹

⁸⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 2013 / Järjsto / 10a / 20.12.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen; Yleisesikunnan päällikön muistio 13.1.1964: Johtamistoiminnan tehostamista koskeva informaatio- ja neuvottelutilaisuus 13.1.64 klo 13.00–16.00, s. 8–9; YE:n päällikön 13.1. pitämästä tiedostustilaisuudesta laadittu keskustelupöytäkirja, s. 8, 10–11. T26838 / Hh5 sal. KA sekä Tynkkynen 2006, s. 462.

⁸⁸ Sotakorkeakoulun lausunto N:o 3 / 10 sal. / 9.1.1963: Kiinteän rannikkotykistön sa-organisaation tarkistaminen sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 58 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 4.3.1963: Esittely puolustusvoimain komentajalle, liite 1. T26838 / F25 sal. KA.

⁸⁹ Sotakorkeakoulun lausunto N:o 3 / 10 sal. / 9.1.1963: Kiinteän rannikkotykistön sa-organisaation tarkistaminen sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 58 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 4.3.1963: Esittely puolustusvoimain komentajalle, liite 1. T26838 / F25 sal. KA.

Rannikkotykistörykmentin esikunnan säilyttämistä perusteltiin maaliskuussa 1963 toteutetussa puolustusvoimain komentajan esittelyssä Sotakorkeakoulun esittämien perusteiden mukaisesti. Vaikka rykmentin esikunnat säilyivät perustamistehtäväluettelossa, niiden kokoonpanoista poistettiin huolto-, ilmatorjunta- ja pioneeriosat. Käytännössä ne siirrettiin patteristojen organisaatioihin. Samassa yhteydessä vahvennettiin myös rannikkotykistöpattereiden lähitorjuntavoimaa muodostamalla niille omat lähipuolustusosastot.⁹⁰

Vaikka Rannikkotykistörykmenteiltä poistettiin aselajijoukot, toteutetulla muutoksella ei ollut pelkästään negatiivisia vaikutuksia. Rannikkotykistörykmenttien esikunnilla oli organisaatiotarkistuksen jälkeen tosiasiallinen mahdollisuus johtaa niille alistettavia joukkoja, kuten torjunta- ja rannikkojääkäripataljoonia sekä keskiötykistöpatteristoja.⁹¹ Muutos oli ensimmäinen askel kohti rannikon yhteisiä johtoportaita. Rannikkojoukoille luotiin uudistuksessa johtoporras, jolla oli tarvittaessa kyky johtaa tuliyksiköitä sekä valvonta- ja jalkaväkijoukkoja ensimmäistä kertaa sitten jatkosodan päättymisen. Lisäksi rannikkotykistörykmenttien esikunnat voitiin liittää osaksi ylempää esikuntaa ilman merkittävämpiä johtosuhdemuutoksia.

2.2. Sotilasläänit uudistustyön perustaksi

Kun sotilaallisen aluejaon suunnittelua oli päätetty jatkaa tammikuussa 1964 seitsemän maanpuolustusalueen muodostaman organisaatiomallin pohjalta, Suomen Tukholman-sotilasasiamiestä pyydettiin hankkimaan tietoja Ruotsissa samanaikaisesti valmistellusta asevoimien organisaatio- ja johtosuhte uudistuksesta. Erityisen kiinnostuneita oltiin alueellisten johtoportaiden ja Pääesikunnan välisestä päätöksenteosta sekä operatiivisen suunnittelun toteuttamisesta. Toinen selkeä kiinnostuksen kohde oli meripuolustuksen organisointi. Ruotsista haluttiin saada tietoja muun muassa siitä, millainen asema merivoimien komentajalla oli laivaston operaatioiden toimeenpanossa, miten meriliikenteen

⁹⁰ Pääesikunnan kirjelmä N:o 28 / Järjtsto / 10 b 2 / sal. / 5.2.1963: Kiinteän rannikkotykistön sa-organisaation tarkistaminen; Pääesikunnan asiakirja N:o 58 / Järjtsto / 10 b 2 / sal. / 4.3.1963: Esittely puolustusvoimain komentajalle liitteineen sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 70 / Järjtsto / 10 b 2 / sal. / 27.3.1963: Sa-määrävahvuuksien jako. T26838 / F25 sal. KA.

⁹¹ Ibid. Keskiöpatteristot olivat liikemaaliammuntaan kykeneviä moottoroituja tykistöpatteristoja, joita käytettiin ensisijaisesti maihinnousuntorjuntaan.

johtaminen ja suojaaminen oli suunniteltu toteutettavan ja kuinka meritalannekuvan kokoamiseen liittyvät johtosuhteet oli muodostettu.⁹²

Käytävissä olleiden lähteiden perusteella ei voida sanoa, kuinka yksityiskohtaista tietoa Suomen Tukholman-sotilasasiamies lopulta toimitti Pääesikunnalle, sillä vuoden 1964 sotilasasiamiesten raportit ovat yhä salassa pidettäviä asiakirjoja. On kuitenkin todennäköistä, että Pääesikunta sai tietoonsa ainakin ruotsalaisten samanaikaisesti valmisteleman sotilasalueuudistuksen⁹³ aluejako- ja johtosuhdekaavailut, koska puolustusneuvostolle esiteltiin joulukuussa 1965 pidetyssä sotilaslääniuudistusta käsitelleessä kokouksessa ruotsalaisten suunnitelman uudistuksen yleispiirteet.⁹⁴

Suomen ja Ruotsin yleisesikunnan päällikköjen välillä 1960-luvun puolivälissä vallinneet läheiset suhteet tukevat myös tulkintaa Suomen Tukholman-sotilasasiamiehelle luovutetuista yksityiskohtaisista tiedoista. Kummankin maan puolustusvoimien välillä aiemmin vallinneet neutraalit suhteet muuttuivat selvästi läheisemmiksi kenraaliluutnantti Aatos Maunulan tultua yleisesikunnan päälliköksi vuonna 1961. Ainakin yhtenä Maunulan virkakauden huipentumana voidaan pitää hänen ruotsalaisen virkaveljensä, kenraalimajuri Carl Eric Almgrenin vierailua Pohjois-Suomessa syksyllä 1964. Vierailun yhteydessä Maunula ja Almgren suorittivat yhteisen maastontiedustelun itärajan ja Tornionjoen välisellä alueella. Lisäksi Maunula ehti aloittaa helmikuussa 1965 Tukholmaan tekemänsä vierailun aikana neuvottelut Ruotsista tehtävistä materiaalihankinnoista. Ne oli tarkoitus toteuttaa, jos Suomeen kohdistuva sodanuhka kasvaisi merkittävästi.⁹⁵

Ruotsista saaduilla tiedoilla oli todennäköisesti merkittävä vaikutus, kun meripuolustuksen johtosuhteet päätettiin järjestää uudelleen sotilaslääniuudistuksen yhteydessä.

Puolustusvoimain komentaja teki huhtikuussa 1964 periaatepäätöksen meripiirien lakkauttamisesta ja niiden tehtävien siirtämisestä sotilaslääneille sekä niiden johtoon tuleville rannikkoalueiden esikunnille. Tällöin vastuu rannikolla käytävien sotatoimien johtamisesta ja

⁹² Pääesikunnan lähete N:o 26 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 11.2.1964: Tietojen hankkiminen Ruotsin puolustusvoimien eräistä järjestelyistä, liite 1. T26838 / F26 sal. KA.

⁹³ Ruotsalaisen sotilasalueen, militärområden, kokoonpano ja tehtävät olivat hyvin samankaltaiset suomalaista sotilasläänin tehtävien ja organisaation kanssa.

⁹⁴ Vrt. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 40 / Da / sal. / 9.12.1965: Muistio puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelystä. T27427 / Da3. PlmArk (Puolustusministeriön arkisto sekä Ruotsin puolustusvoimat, I osa: ylin johto, maavoimat ja puolustusvoimien strateginen käyttöajatus. 1967 (salainen moniste), s. 28–34.

⁹⁵ Almgren-kansiot 1965–1969 (*passim.*). T22595 / 3 sal. PEArk.

yhteensovittamisesta siirtyi sotilaslääneille.⁹⁶ Ruotsissa päädyttiin samankaltaiseen järjestelyyn lokakuussa 1966 toteutetun organisaatiouudistuksen myötä. Tuolloin merivalvontayksiköt, entiset meripiirien joukot sekä laivastoasemat siirtyivät sotilasalueiden johtoon ja jokainen sotilasalueen komentaja vastasi alueensa puolustuksesta aluevesirajan ulkopuolelta alkaen.⁹⁷

On sinänsä mielenkiintoista, etteivät rannikkotykistöupseerit ainakaan käytettävissä olleen lähdeaineiston perusteella esittäneet rannikkoyhtymien perustamista, vaikka he olivat esittäneet muodostamista 1950- ja 1960-luvun kuluessa useaan otteeseen. Esimerkiksi kapteeni Pentti Aulaskari oli pohtinut vuonna 1963 valmistuneessa diplomityössään rannikkotykistön, maavoimien muiden epäsuorantulen yksiköiden sekä meri- ja ilmavoimien yhteistä tulenkäyttöä maihinnousun torjunnassa. Yksi Aulaskarin tutkielman mielenkiintoisimmista johtopäätöksistä oli se, että rannikkorykmentin sodanajan johtoporras tuli muuttaa jatkosodan aikana käytössä olleen rannikkoprikaatin esikunnan kaltaiseksi. Aulaskari perusteli esitystään tulen kokonaiskäytön tehostamisella.⁹⁸

Myös majuri Yrjö Pohjanvirta oli päätenyt samanlaiseen ratkaisuun vuonna 1956 Suomen Sotatieteelliselle Seuralle kirjoittamassaan tutkielmassa, jota hän esitti *Tiede ja Ase* -vuosikirjassa julkaistavaksi. Pohjanvirran tutkielman arvioinut eversti Aatos Maunula piti Pohjanvirran tekemiä uudistusesityksiä pääosin asiallisina, mutta hän tyrmäsi täysin aselajiosilla vahvennettujen rannikkoprikaatien palauttamisen. Sen sijaan tutkielman toisena arvioitsijana toiminut rannikkotykistötaustainen kenraalimajuri Niilo Sario piti Pohjanvirran esitystä perusteltuna. Sarion myönteisestä suhtautumisesta huolimatta Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön sana painoi ilmeisesti eläkkeellä olevaa kenraalimajuria enemmän ja artikkeli jäi lopulta julkaisematta.⁹⁹ Epävirallisten esitysten lisäksi meripuolustuksen tarkastajana toiminut kenraalimajuri Martti Miettinen pyrki muuttamaan

⁹⁶ Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 6.10.1964: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26965 / F32 sal. sekä pöytäkirja ylimmän päällystön informaatiotilaisuudesta 11.11.64, liite 2, s. 6–9. T26838 / F26 sal. KA.

⁹⁷ Ruotsin puolustusvoimat, I osa: ylin johto, maavoimat ja puolustusvoimien strateginen käyttöajatus. 1967, s. 28–34. (Salainen moniste).

⁹⁸ Aulaskari, P.: Raskaan tulen tarve ja käyttö rannikkomme puolustuksessa sekä tästä johtuvat vaatimukset rauhan ajan koulutukselle, s. 41–42. SKK-1/813. KA.

⁹⁹ Suomen Sotatieteellisen Seuran asiakirja 1.11.1955: Esitelmät ja tutkimustyöt v 1956. KA Pk2610 / 12; Suomen Sotatieteellisen Seuran ilmoitus 28.5.1956; eversti A. Maunulan lausunto 16.4.1956 ja Merisotatieteellisen jaoston lausunto 10.4. Pk2610 / 13. KA. sekä Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat. Porvoo 1997, s. 263–264, 350.

rannikkorykmentit aselajiosilla täydennetyiksi rannikkoprikaateiksi 1950-luvun lopulla, mutta tämäkään esitys ei johtanut toimenpiteisiin.¹⁰⁰

Virallinen päätös sotilasläänijaon toteuttamisesta tehtiin syksyllä 1964, kun divisioonien ja panssariprikaatin esikuntien henkilöstömäärän todettiin riittävän seitsemän sotilasläänin esikunnaksi nimetyn johtoportaana perustamiseen ja niille suunniteltujen sodanajan tehtävien toteuttamiseen. Samalla luovuttiin suunnittelun alkuvaiheessa käytetystä maanpuolustusalue-nimestä, koska sitä ei ollut käytetty vuonna 1960 vahvistetussa puolustuslaitosasetuksessa. Nimen valintaa perusteltiin myös sillä, että sotilaslääni kuvasi terminä yhdenmukaisuutta aluehallinnon läänien kanssa paremmin kuin maanpuolustusalue.¹⁰¹

Jotta sotilasläänien komentajat kykenivät johtamaan alusyksiköiden toimintaa ja vastaamaan meriliikenteen suojaamisesta ja johtamisesta alueellaan, se edellytti laivastokoulutettujen merikomentajien sijoittamista merkittävimpinä pidettyjen rannikon sotilasläänien esikuntien kokoonpanoihin. Sivusuunnilla merikomentajan tehtävään suunniteltiin sijoitettavan rannikkotykistö koulutettu upseeri. On mahdollista, että merikomentajien sijoittamiseen liittyvä kysymys ratkaistiin osin myös jatkosodasta saatujen kokemusten perusteella. Rannikkoprikaateihin oli nimetty keväällä 1943 merikomentajat, joiden tehtävänä oli meriliikenteen alueellinen ohjaus ja valvonta.¹⁰² Asetetuista tavoitteista huolimatta vakituisten merikomentajien nimittäminen, eikä meripuolustusosastojen tai toimistojen perustaminen toteutunut toivotulla tavalla 1960-luvun kuluessa. Siksi sotilasläänien vastuulle annettujen merellisten tehtävien suunnittelu jäi organisaatiouudistusta seuranneina ensimmäisinä vuosina lähinnä valmisteluasteelle.¹⁰³

¹⁰⁰ Pääesikunnan asiakirja N:o 25 / Optsto / 10 sal. / 16.1.1958: Lausunto meripuolustuksen tarkastajan esityksestä sodanaikaisten rannikkotykistörykmenttien muuttamisesta prikaateiksi. T26965 / F17 sal. KA.

¹⁰¹ Pöytäkirja maanpuolustuksen alueellista uudelleenjärjestelyä koskeneesta puolustusvoimain komentajan esittelytilaisuudesta 6.10.1964. T26838 / Hh5 sal; Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Järjsto / 10a / sal. / 2.12.1964: Uudelleenjärjestely. T26838 / F26 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 6.10.1964: Esittely puolustusvoimain komentajalle sekä liite 2. T26965 / F32 sal. KA.

¹⁰² Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 6.10.1964: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26965 / F32 sal.; pöytäkirja ylimmän päällystön informaatiotilaisuudesta 11.11.64, liite 2, s. 6–9. T26838 / F26 sal. KA sekä Kijanen, Kalervo: Laivasto sotatoimissa. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Helsinki 1968, s. 134.

¹⁰³ Pääesikunnan muistio N:o 33 / Koulsto / 5 al / sal. / 22.3.1965: Taktiikan kehittäminen. T25086 / F1 sal.; Pääesikunnan lähete N:o 183 / järjsto / c / 26.11.1964 ja liitteenä oleva pöytäkirja ylimmälle päällystölle järjestetystä neuvottelutilaisuudesta 11.11.1964 liitteineen. T26838 / F26 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 6.10.1964: Esittely puolustusvoimain komentajalle liitteineen. T26965 / F32 sal. KA.

Merivoimat kiinnitti asiaan uudemman kerran huomiota vuonna 1968, jolloin se teki Pääesikunnalle esityksen merikomentajan tehtävistä ja merellisten toimintojen johtamiseen tarvittavista organisaatiomuutoksista. Merivoimien esikunnan esityksen perusteella Pohjanmaan, Lounais-Suomen ja Etelä-Suomen sotilasläänien merikomentajien tueksi oli perustettava meri- ja meriliikenneosastot. Meriosaston tehtävänä oli tukea alueellisten merioperaatioiden johtamista ja tilannekuvan kokoamista meriliikenneosaston keskittyessä meriliikenteen ja väyläpalvelun johtamiseen. Meriosaston päälliköksi esitettiin sijoitettavan kunkin alueen merivartioston komentaja, koska hän johti jo rauhan aikana pääosaa sotilasläänien johtoon siirtyvistä alusyksiköistä. Merioperaatioiden kannalta sivusuuntina pidettyjen Pohjois-Suomen ja Kaakkois-Suomen sotilasläänien alueella tehtävien hoitamiseen riittivät meri- ja meriliikennetoimistot, joista oli tarkoitus muodostaa merikomentajien johdossa olevat sotilasläänien meriosastot.¹⁰⁴

Meripuolustuksen kannalta toinen keskeinen sotilaslääninuudistuksen myötä tapahtunut muutos liittyi rantaviivan puolustuksen järjestelyihin, kun rannikkoalueista päätettiin tehdä meripuolustuksen yhteisjohtoportaita. Rannikkoalueen esikunnan kokoonpanon muodostamisessa hyödynnettiin vuoden 1963 sodanajan kokoonpanotarkistuksessa luotuja rannikkorykmenttien esikuntia. Niihin lisättiin huollon, alueellisten laivastoyksiköiden ja merivalvonnan johtamisen edellyttämät osat. Väyläpalvelua varten ei kuitenkaan ollut erillisiä joukkoja, vaan väyläpalveluun liittyvät tehtävät hoidettiin yhteistoiminnassa luotsipiirin kanssa.

Rannikkoalueiden perustaminen ei toteutunut ilman vastalauseita, vaikka merivoimien komentaja, vara-amiraali Oiva Koivisto kannatti aiemmin esittämistään mielipiteistään huolimatta rannikkoalueiden perustamista. Suurimmaksi ongelmaksi osoittautui meriupseereiden vähäinen määrä: heitä ei riittänyt kaikkiin painopistesuunnan rannikkoalueiden organisaatioihin. Lokakuussa 1964 puolustusvoimien johdolle pidetyssä informaatiotilaisuudessa esitetystä kritiikistä huolimatta kenraaliluutnantti Maunula perusteli rannikkoalueiden käyttöönottoa sotakokemuksilla. Ne puolsivat yhteisesikuntien perustamista. Lisäksi rannikkoalueiden sodanajan kokoonpanot oli Maunulan mukaan

¹⁰⁴ Merivoimien esikunnan kirjelmä N:o 727 / Optsto / 10 sal. / 25.11.1968: Merikomentajan asema ja johtuelimet sotilasläänissä. T26965 / F42 sal. KA.

luotava, jotta henkilöstön sijoittamiseen liittyvät tavoitteet olisi mahdollista saavuttaa myöhemmin.¹⁰⁵

Organisaatiouudistukseen liittynyt riski päätettiin vastuksesta huolimatta ottaa ja ensimmäisten sodanjälkeisten yhteisjohtoportaiden luominen niin sotilaslääni- kuin yhtymätasolle oli luonnollinen jatke kenraaliluutnantti Tauno Viljasen 1950-luvun puolivälissä aloittamalle kehitystyölle. Sen tavoitteena oli ollut kaikkien aselajien yhteistoiminnan ja etenkin tulenkäytön tehostaminen määrällisesti ylivoimaisen hyökkääjän lyömiseksi.¹⁰⁶ Samalla saavutettiin jo 1940-luvun lopulla esitetty vaatimus. Merioperaatioita ja erityisesti maihinnousun torjuntaa voitiin johtaa yhdestä johtoportasta käsin, olipa kyse paikallisen, alueellisen tai valtakunnallisen tason esikunnasta.¹⁰⁷

Yleisehdotus sodanajan rannikkoalueiden esikuntien kokoonpanoista ja vastuualuejaosta laadittiin Pääesikunnan meripuolustustoimistossa kevään 1965 aikana ja ne otettiin virallisesti käyttöön marraskuussa 1966. Tuolloin rannikkoalueet korvasivat Manner-Suomen rannikon rannikkorykmentit Ahvenanmaan puolustuksen jäädessä yhä V Armeijakunnan vastuulle. Rannikkoalueiden kokoonpanot vaihtelivat niiden vastuualueiden tärkeyden mukaan. Vahvuudeltaan pienimmät esikunnat sijaitsivat meripuolustuksen kannalta sivusuunnilla eli Pohjanlahdella ja Kymenlaakson rannikolla. Kotkan rannikkoalueen esikunnan vähäistä merkitystä selittää rannikkoalueen vastuualueen pieni koko ja tietoisuus siitä, ettei laivastoyksiköiden ollut mahdollista toimia Kotkan edustalla sen jälkeen, kun sotatoimet olivat alkaneet.¹⁰⁸ Vuonna 1966 toteutetun sotilaslääniuudistuksen seurauksena syntyneet meripuolustuksen johtosuhteet on esitetty liitteessä kaksi (2).

Rannikkotykistöjoukko-osastot toimivat rannikkoalueiden runkojoukkoina etelä- ja lounaisrannikolla sekä Selkämerellä. Sen sijaan Perämeren rannikon valvonnasta vastanneelle

¹⁰⁵ Pöytäkirja maanpuolustuksen alueellista uudenjärjestelyä koskeneesta puolustusvoimain komentajan esittelytilaisuudesta 6.10.1964. T26838 / Hh5 sal sekä pöytäkirja ylimmän päällystön informaatiotilaisuudesta 11.11.64, liite 2, s. 6–9. T26838 / F26 sal. KA.

¹⁰⁶ Vrt. Pääesikunnan operatiivisen toimiston diariomaton luonnosasiakirja .1.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi. T21622 / 4 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / OT / 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi. T26839 / F7 OT – sal. KA.

¹⁰⁷ Esim. Kiveliö 1948, s. 129–130.

¹⁰⁸ Pääesikunnan lähete N:o 317 / Meriptsto / 10 sal. / 24.6.1965: Eräät meripuolustuksen sa-kokoonpanot. T26965 / F34 sal.; Pääesikunnan järjestelyosaston asiakirja N:o 40 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 16.6.1966: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26838 / F28 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 6.10.1964: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26965 / F32 sal. KA.

Oulun rannikkoalueelle ei määritetty runkojoukkoa, eikä sitä myöskään lisätty alkuvaiheessa perustamistehtäväluetteloon. Myös Etelä- ja Lounais-Suomen sotilasläänien esikunnissa oli muihin sotilaslääneihin verrattuna enemmän meripuolustushenkilöstöä, koska Suomenlahden ja Saaristomeren alueita pidettiin meriliikenteen suojaamisen ja merioperaatioiden kannalta painopistesuuntina.¹⁰⁹

Ahvenanmaan osalta uudistuksen toteuttamista päätettiin todennäköisesti lykätä kahdesta syystä. Ahvenanmaan puolustukseen liittyvät operatiiviset suunnitelmat oli uudistettu vain muutamaa vuotta aiemmin, kun Porin prikaatista oli tullut Ahvenanmaan puolustuksen pääjoukko¹¹⁰. Toisaalta Ahvenanmaan rannikkoalueen esikuntaa varten ei ollut irrotettavissa riittävästi meriupseereita, joten meripuolustuksen yhden painopistealueen esikunnan muodostaminen selkeästi vajaavahvuisena olisi vaikeuttanut merkittävästi esikunnan toimintaa. Ahvenanmaan puolustusjärjestelyiden uudistamisen lykkääminen mahdollisti myös melko ajantasaisten operatiivisten suunnitelmien ylläpidon ilman suurempia muutostarpeita. Lisäksi Ahvenanmaan puolustuksen jättäminen maavoimien vastuulle mahdollisti meriupseerien sijoittamisen Manner-Suomen sotilasläänien ja rannikkoalueiden esikuntien henkilöstöksi. Muutoin esikunnat olisivat olleet vahvuudeltaan vieläkin vajaampia ja todellisen operatiivisen valmiuden saavuttaminen olisi kestänyt vuosia pidempään.

Pääesikunnan järjestelyosaston arkistoon kerätystä materiaalista ei käy selkeästi ilmi, kuka lopulta suunnitteli sotilaslääneihin sijoitettavien meripuolustushenkilöstön tarpeen ja rannikkoalueiden kokoonpanot. Eversti Torsti Lahti ja everstiluutnantti Urho Myllyniemi ovat arvelleet kokoonpanojen laatijan olleen majuri Erkki Kustaa Kallio, joka palveli Pääesikunnan rannikkotyöstötoimistossa vuosina 1964–1969.¹¹¹ Uusien luonnoskokoonpanojen toimivuutta ja esikuntien johtamisedellytyksiä testattiin joulukuussa 1965 järjestetyssä sotapelissä ennen rannikkoalueiden kokoonpanojen virallista hyväksymistä. Sotapelissä Turun rannikkoalueelle alistettiin vahvennukseksi yleisjoukkojen prikaati, torjunta- ja rannikkojääkäripataljoonat, keskiöpatteristo, pioneeripataljoona sekä kuljetus-, raivaaja- ja vartiolaivueita. Mittavista alistuksista huolimatta johtosuhteet kyettiin järjestämään ongelmitta, vaikka rannikkoalueen

¹⁰⁹ Pääesikunnan lähete N:o 317 / Meriptsto / 10 sal. / 24.6.1965: Eräät meripuolustuksen sa-kokoonpanot. T26965 / F34 sal. KA.

¹¹⁰ 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 32 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Porin prikaati. T26862 / E9 OT – sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 1 / optsto / 11 / sal. / 2.1.1964: Muutos PUVÄ-käsyyyn, liitteinen. T26965 / F32 sal. KA.

¹¹¹ Everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011; eversti Torsti Lahden haastattelu 1.2.2012 sekä Kadettiupseerit 1920–2010. Porvoo 2010, s. 294.

tykistöpäälliköllä oli suuri työ kokonaistulenkäytön suunnittelussa ja tulisuunnitelmien yhdistämisessä.¹¹²

Harjoituskokemusten perusteella jouduttiin kuitenkin toteamaan, ettei rannikkoalue kyennyt tukemaan omin voimin laivastoyksiköitä, koska sillä ei ollut alusten tukeutumisvalmisteluiden ja väyläpalvelun toteuttamiseen omaa joukkoa. Siksi alusten tukemistehtävät oli toteutettava merivalvontakomppanioiden, pioneeri- ja viestihenkilöstön toimenpitein, luotsipiirin, merenmittausviiriköiden sekä laivastoaseman meripioneerien ja sukeltajien tukemana. Ongelmat johtuivat siitä, että rannikkojoukkojen sodanajan kokoonpanoista oli poistettu rannikkoalueiden kokoonpanojen suunnittelun yhteydessä rannikko- ja meripioneerikomppaniat sekä ilmatorjuntapatterit. Havaituista vaikeuksista huolimatta rannikkoalueen esikuntaa pidettiin oikeana johtoportaana koordinoimaan tukeutumista ja väylänpitoa.¹¹³

Sotapelissä tehdyistä havainnoista ainakin osaa hyödynnettiin rannikkoalueiden esikuntien lopullisten kokoonpanojen suunnittelussa. Kesäkuussa 1967 vahvistetuissa kokoonpanoissa painopistesuuntien rannikkoalueiden operatiivisia osastoja oli vahvennettu meritoimistoilla, joiden tehtävänä oli merivoimien alusyksiköiden käytön suunnittelu ja johtaminen. Lisäksi esikunnan kykyä huollon johtamiseen oli parannettu henkilöstöä lisäämällä. Sivusuuntien rannikkoalueiden esikunnan aselajihenkilöstön määrää sen sijaan pienennettiin alkuperäiseen suunnitelmaan verrattuna siten, että jokaisen aselajin toiminnan suunnittelusta vastasi ainoastaan yksi upseeri.¹¹⁴

Ruotsista saaduista tiedoista huolimatta meripuolustuksen uudelleenorganisointi tehtiin ensisijaisesti omista lähtökohdista, koska ruotsalaisten tekemät johtosuhde- ja organisaatoratkaisut eivät soveltuneet sellaisenaan suomalaisiin olosuhteisiin. Esimerkiksi alusyksiköt organisoitiin Suomessa toisin, koska ainoastaan kuljetuksista, valvonnasta ja miinoittamisesta vastanneet paikallisvoimat päätettiin liittää sodanajan kokoonpanoon siirryttäessä sotilasläänien ja rannikkoalueiden johtoon. Sen sijaan iskukykyisemmät yleisvoimat säilyivät Suomessa merivoimien komentajan johdossa toisin kuin Ruotsissa, jossa

¹¹² 2. Divisioonan esikunnan muistio N:o 22 / Optsto / 5 sal. / 25.1.1966: Sotapelikertomus. T26965 / F37 sal. KA.

¹¹³ Ibid. sekä Everstilutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

¹¹⁴ Vrt. 2. Divisioonan esikunnan muistio N:o 22 / Optsto / 5 sal. / 25.1.1966: Sotapelikertomus. T26965 / F37 sal.; Pääesikunnan lähete N:o 317 / Meriptsto / 10 sal. / 24.6.1965: Eräät meripuolustuksen sa-kokoonpanot sekä sodanajan kokoonpanot. T26838 / Hda1 sal. KA.

kaikki alusyksiköt alistettiin valmiuden kohottamisen jälkeen alueellisille johtoportaille. Suomessa tähän ei ollut mahdollisuuksia, koska ensilinjan taistelualuksia oli huomattavasti vähemmän. Yleisvoimia olikin käytettävä kootusti siellä, missä niitä kulloinkin arvioitiin tarvittavan.

2.3. Meripuolustuksen materiaalihankinnat etenevät

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen vaikuttivat sotilaslääni uudistuksen ohella myös 1950-luvun loppupuolella alkaneet materiaalihankinnat. Ne kohottivat meripuolustuksen taistelukykyä merkittävästi. Merivoimien alushankinnat olivat käynnistyneet todenteolla toukokuussa 1959, kun valtioneuvosto teki periaatepäätöksen yhdeksän moottoritykkiveneen tilaamisesta Oy Laivateollisuus Ab:n Turun telakalta. Usean puurunkoisen aluksen hankinta oli mahdollista lähinnä työllisyyspoliittisista syistä. Niiden rakentamista edesauttoivat alusten halpa yksikköhinta ja Neuvostoliitosta lähes samanaikaisesti ostetut edulliset merimoottorit, joita voitiin käyttää kotimaassa rakennettujen moottoritykkiveneiden pääkoneina. Vuoteen 1966 mennessä aluksia tilattiin vielä neljä, joten merivoimilla oli moottoritykkiveneitä sodanajan laivueen verran 1980-luvun alkupuolelle saakka.¹¹⁵

Merivoimien kyky toimia avomeriolosuhteissa parani myös Isosta-Britanniasta ostetun fregatti Matti Kurjen sekä Neuvostoliitosta hankittujen saattajien, Hämeenmaan ja Uusimaan, myötä. Matti Kurki saapui Suomeen keväällä 1962 ja saattajat liitettiin merivoimien kokoonpanoon vuonna 1964. Saattajien hankinta tapahtui yllättäen. Presidentti Kekkonen ilmoitti kesällä 1962 Neuvostoliiton kanssa solmitun ilmatorjuntaohjuspattereiden hankintasopimuksen rauenneen, koska Pariisin rauhansopimuksen läntisten allekirjoittajavaltioiden kanssa käydyissä keskusteluissa ei ollut päästy Suomen kannalta selkeään lopputulokseen. Tällöin ohjushankintoihin tarkoitetuilla varoilla oli mahdollista hankkia kuusi MiG21-hävittäjää ja kaksi peruskorjattua Riga-luokan saattajaa.¹¹⁶

¹¹⁵ Päämajoitustemstarin asiakirja 9.5.1959: Nopeiden vartioveneiden rakentaminen kotimaassa ja moottoroiden hankinta niihin NL:sta. T26965 / Hh4 sal. KA; Pääesikunnan asiakirja 9.5.1959: Nopeiden vartioveneiden rakentaminen kotimaassa ja moottoreiden hankinta niihin NL:sta. T27427 / Da1 sal. PlmArk; Vitikka, Olavi: Merivoimat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 357–358; Koivisto, Oiva: Uudelleenjärjestely- ja jälleenrakennuskausi. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Helsinki 1968, s. 400 sekä Tuurnala, Alpo: Alushankinnat. *Suomen laivasto 1969–2003*. Keuruu 2008, s. 170, 172.

¹¹⁶ Simelius, Sakari: Puolustusvoimien puolesta. Jalkaväenkenraalin muistelmat. Toim. Martti Sinerma. Juva 1983, s. 191–193; Koivisto 1968, s. 411 sekä Vitikka 2006, s. 358.

Puolustusvoimat pyrki kehittämään materiaalista puolustuskykyä 1960-luvun alkupuolella systemaattisesti niin sanotun Kehittämishojelman (K-ohjelma) avulla. Pääesikunnassa tehdystä huolellisesta valmistelusta huolimatta puolustusvoimain komentajan, kenraali Sakari Simeliuksen voimakkaasti ajama K-ohjelma ja siihen liittynyt perushankintalaki kaatuivat presidentti Kekkonen vastustukseen huhtikuussa 1964. Tasavallan presidentin mukaan valtion heikko taloudellinen tila ei mahdollistanut sitoutumista pitkäkestoisiin puolustusmateriaalihankintoihin.¹¹⁷ Kehittämishojelman kaatumisesta huolimatta rannikkotyökistön hankinnat toteutuivat 1960- ja 1970-luvulla lähes suunnitellusti. Syynä oli ennen kaikkea se, että rannikkotyökistöä pidettiin puolueettomuuden suojaamisen ja kaappaushyökkäyksen torjunnan kynnykselajina, jonka toimintavalmiudella oli valtakunnallista merkitystä.

Rannikkotyökistön ohjushankinnat alkoivat melko nopeasti sen jälkeen, kun Pariisin rauhansopimuksen läntiset allekirjoittajavaltiot olivat hyväksyneet rauhansopimuksen uuden tulkinnan. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula vahvisti syksyllä 1963 valmistuneen selvityksen perusteella ranskalaisten ampumalaitteiden ja SS 11 -ohjusten hankinnan. Nopeaan päätökseen vaikuttivat ennen kaikkea Ruotsissa ohjuksista saadut myönteiset kokemukset. Ohjukset saapuivat maahan vuoden 1964 aikana, jolloin käynnistettiin myös kokeilutoiminta sekä ampumakoulutus. Ranskalaisten ohjusten hankintaa puolsi myös se, että ne soveltuivat pienen kokonsa vuoksi hyvin saaristo-olosuhteisiin. Lisäksi ohjuksia tiedettiin myös ammutun aluksilta.¹¹⁸

Meripuolustuksen ohjushankinnat eivät jääneet pelkästään rannikko-ohjusten varaan, vaan Kehittämishojelmaan sisällytettyjen raskaiden rannikko-ohjusten (so. meritorjuntaohjusten) hankinnat tulivat mahdollisiksi vuonna 1965. Tuolloin Suomi alkoi purkaa maataloustuotteiden ylituotantoa Neuvostoliittoon suunnatun viennin avulla. Koska maataloustuotteiden myynti ei kuulunut varsinaiseen viisivuotissuunnitelmassa sovittuun tavaravaihtoon, suomalaisten kauppataseen ylijäämää pienennettiin bilateraali-kaupan säännösten mukaan Neuvostoliitosta ostettavilla tuotteilla. Hankinnat kohdennettiin sellaisiin

¹¹⁷ Puolustusneuvoston asiakirja N:o 3 / Db / sal. / 3.2.1964: Esittely tasavallan presidentille. T27427 / Db1 sal. PlmArk; Salminen 1995, s. 217, 329–333 sekä Juottonen, Jorma: Määrärahat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 239.

¹¹⁸ Pääesikunnan asiakirja N:o 101 / Aset-os / 17 sal. / 5.12.1963: Lausunto SS 11:stä. T26965 / F31 sal.; Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 33 / Meriptsto / 11 sal. / 21.1.1964: Esittely yleisesikunnan päällikölle. T22110 / F52 sal. KA; Myllyniemi, s. 369 sekä Sario, T.: Johdinohjusten käytöstä rannikkopuolustuksestamme. *Rannikon puolustaja 2/1970*, s. 11.

ase- ja puolustusmateriaaliostoihin, jotka olivat jääneet tekemättä tai jota ei pystytty valmistamaan kotimaassa.¹¹⁹

Neuvostoliittolaiset tarjoutuivat myymään Moskovassa keväällä 1965 käydyissä kauppaneuvotteluissa rannikkotykistölle tarkoitettujen meritorjuntaohjusten lisäksi myös melko uudenaikaisia OSA I-luokan ohjusveneitä. Alusten hankinasta päätettiin lopulta kuitenkin luopua kalliina pidetyn hinnan vuoksi. Lisäksi tarjottujen ohjusveneiden arvioitiin olevan liian suuria suomalaisille saaristoväylille. Sen vuoksi neuvotteluissa päädyttiin ratkaisuun, jossa merivoimille ja rannikkotykistölle hankittiin Neuvostoliitosta ainoastaan ohjuksia ja niiden huoltokalustoa.¹²⁰

Merivoimat ja rannikkotykistö vastaanottivat ensimmäisen erän Neuvostoliitosta hankittuja meritorjuntaohjuksia vuonna 1966. Ohjuksia ei kuitenkaan voitu ottaa heti operatiiviseen käyttöön, koska suomalaisilla ei ollut riittävästi käytännön tietämystä modernin ohjusjärjestelmän toiminnasta tai teknisistä yksityiskohdista. Sen vuoksi vapaaehtoisista rannikkotykistö- ja meriupseereista sekä teknisestä henkilöstöstä koottu 20 hengen ryhmä lähetettiin tammikuussa 1967 Neuvostoliittoon ohjuskoulutukseen.¹²¹

Merivoimille ja rannikkotykistölle 1960-luvun alkupuolella toteutuneet materiaalihankinnat merkitsivät irrottautumista jatkosodan jälkeen käytössä olleesta saaristotaistelutaktiikasta. Saaristossa käytävistä torjuntataisteluista tuli selkeästi toissijainen taistelutapa, sillä Nuoli-luokan moottoritykkiveneiden rakentaminen kotimaassa, fregatti Matti Kurjen osto Isosta-Britanniasta sekä Hämeenmaa-luokan saattajien ja meritorjuntaohjusten hankinnat Neuvostoliitosta mahdollistivat operaatioiden toteuttamisen saariston ulkopuolella. Lisäksi rannikko-ohjusten hankinta paransi kipeästi puutteelliseksi havaittua väylätorjuntakykyä. Sitä pidettiin ensiarvoisen tärkeänä etenkin kaappaushyökkäyksen torjunnan kannalta¹²².

Merivoimien ja rannikkotykistön materiaalihankintojen toteuttaminen oli mahdollista lähinnä valtion taloudellisen tilanteen myönteisen kehityksen ja Suomelle useimmiten edullisiksi osoittautuneiden neuvostohankintojen johdosta. Materiaalivalmiuden kehittymisen myötä

¹¹⁹ Simelius 1983, s. 261–262.

¹²⁰ Puolustusneuvoston asiakirja N:o 7 / Da / sal. / 18.3.1965: Puolustusmateriaalin hankinnat Neuvostoliitosta vuosina 1965–1970 ja liite 2. T27427 / Da3 sal.; Puolustusneuvoston pöytäkirja N:o 1 / 65 / 23.3.1965. T27427 / Cc2 sal. PlmArk sekä Salminen 1995, s. 282–283.

¹²¹ Säämänen 2013, s. 185 sekä insinöörikomentaja Heikki E. Heinosen haastattelu 3.2.2012.

¹²² Pääesikunnan lähete N:o 127 / Rttsto / D sal. / 7.8.1968 ja liitteenä oleva väylätorjuntatoimikunnan mietintö, s. 13–14. T26965 / F42 sal. KA.

parantuneet operointimahdollisuudet eivät kuitenkaan vaikuttaneet vuoden 1966 sotilaslääniuudistukseen toteuttamiseen. Sen pääasiallisena syynä olivat vuoden 1952 organisaatiouudistuksessa luotujen johtosuhteiden sopimattomuus kaappaushyökkäyksen torjuntaan.

3. MERIPUOLUSTUS VALMISTAUTUU KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN

Puolustusvoimat siirtyi sotilaslääneistä sekä meri- ja ilmavoimista koostuneeseen alueelliseen puolustusjärjestelmään heinäkuussa 1966.¹²³ Uuteen organisaatioon siirtyminen tarkoitti meripuolustuksen osalta muun muassa operatiivisten suunnitelmien ja merivalvontajärjestelyiden tarkistamista uusien johtosuhteiden ja vaatimusten mukaisiksi. Myös operaatiotaitoa ja taktiikkaa oli muokattava alueellisen puolustusjärjestelmän periaatteita vastaavaksi.

Rannikotaktiikan kannalta alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtyminen tarkoitti keskittymistä etenkin rannikkoalueiden aseman ja käyttöperiaatteiden kehittämiseen, koska paikallisjoukkoihin kuuluneen uuden yhteisjohtoportaan asemaa ei ollut määritetty selkeästi Pääesikunnan johdolla tehdyn sotilaslääniorganisaation suunnittelun yhteydessä. Rannikkoalueen aseman selkeyttämiseksi oli tarve, koska operatiivisen suunnittelukierroksen alkaessa vuonna 1966 ei ollut selkeää käsitystä siitä, mikä johtoporras vastasi rannikolla maihinnousutorjunnasta. Lisäksi rannikolla sijainneiden sotilasläänien oli suunniteltava, kuinka ne toteuttaisivat aiemmin merivoimien paikallisvoimille kuuluneet tehtävät, kuten sotilaalliset merikuljetukset, meriliikenteen suojaamisen ja alueelliset miinanlaskut. Oman lisänsä operatiiviselle suunnittelulle sekä meri- ja rannikotaktiikan kehittämiseksi toi Tšekkoslovakian vuoden 1968 kriisi, jonka myötä merivoimissa ja rannikkotyökistössä kaiken varautumisen lähtökohdaksi tuli yllättäen alkavan kaappaushyökkäyksen torjunta.

Tässä luvussa tarkastellaan 1960-luvun lopulla laadittuja uhka-arvioita, niihin perustuvia operatiivisia suunnitelmia ja materiaalihankintasuunnitelmia. Ne loivat lähtökohdat muun muassa meripuolustuksen joukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteiden määrittelylle sekä meri- ja rannikotaktiikan kehittämiseksi. Luvun keskeisimpinä lähderyhmiä ovat Pääesikunnan arkistossa säilytettävät ja henkilösalaisiksi luokitellut operatiivisen suunnittelun asiakirjat, Kansallisarkistoon ja Merivoimien esikunnan arkistoon taltioitu materiaalihankintoja käsittelevä aineisto sekä Sotakorkeakoulun opetusmateriaali, oppilasesitelmät ja diplomityöt.

¹²³ Esim. Lähteenkorva 2006, s. 256 sekä Tynkkynen 2006, s. 463.

3.1. Operatiivisessa suunnittelussa noudatetaan kaksijakoista toimintatapaa

Pääesikunnan uhka-arviossa painottuu Neuvostoliiton kaappaushyökkäys

Puolustusvoimissa oli tiedostettu jo 1960-luvun alkupuolelta lähtien maa-, meri- ja ilmavoimin sekä maahanlaskujoukoin toteutettavan strategisen yllätyshyökkäyksen uhka, ja se oli kirjattu muun muassa Pääesikunnan vuonna 1962 painattamaan *Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla* -kirjaseen.¹²⁴ Tätä kaappaushyökkäys-nimen muutama vuosi myöhemmin saanutta uhkamallia ei kuitenkaan tiettävästi arvioitu tarkemmin ennen 1960-luvun puoliväliä, jolloin Pääesikunnassa laadittiin seikkaperäinen arvio Suomeen suuntautuvasta sotilaallisesta uhkasta.

Pääesikunnan operatiivisella osastolla laaditussa ja tammikuussa 1966 valmistuneessa uhka-arviossa käsiteltiin kaappaushyökkäyksen toteuttamista lähinnä Neuvostoliiton näkökulmasta, koska Naton operointimahdollisuudet todettiin Suomen suunnalla lähes olemattomiksi. Pohjois-Norjasta ei ollut mahdollista aloittaa yllättävää hyökkäystä, koska Natolla oli alueella joukkoja ainoastaan noin kahden prikaatin verran. Niitä voitiin käyttää korkeintaan neuvostoarmeijan hyökkäyksen johdosta Suomen Lapin alueelle ulotettaviin viivyty- tai puolustusoperaatioihin. Sen sijaan eteläisessä Suomessa Natolla ei arvioitu olevan minkäänlaisia toimintamahdollisuuksia ainakaan sodan alkuvaiheessa, koska Neuvostoliitolla todettiin olevan meren että ilman herruus.¹²⁵

Neuvostoliiton arvioitiin hallitsevan mahdollisessa sotilaallisessa kriisissä Suomen lähialueiden meri- ja ilmatilan lisäksi myös maalla käytäviä sotatoimia. Suomen lähialueella sijaitsevista pysyvän valmiuden yhtymistä tiedettiin olevan Petsamon ja Lahdenpohjan välisellä alueella kolmesta divisioonasta koostuva 14. Armeija. Viipuriin oli suomalaisten tietojen mukaan ryhmitetty 45. Kaartin moottoroitu jalkaväkidivisioonaa ja Pihkovassa sijaitsi maahanlaskudivisioonan tukikohta. Lisäksi Käkisalmissa ja Leningradin pohjoispuolella tiedettiin olevan ryhmitettynä kaksi moottoroitua jalkaväkidivisioonaa. Baltian sotilaspiirin alueella oletettiin olevan kaksi maahanlaskudivisioonaa ja ainakin kolme merijalkaväkiprikaatia. Näistä joukoista arvioitiin käytettävän Etelä-Suomen alueelle suuntautuvaan kaappaushyökkäykseen vähintään kuutta divisioonaa ja 1–3

¹²⁴ Säämänen 2017, s. 209.

¹²⁵ Pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Optsto / D henksal. / 27.1.1966: Arviointi offensiivimahdollisuuksista maattamme vastaan (Osa I, maavoimat). D1 Henksal. PEArk.

merijalkaväkiprikaatia. Vaikka päähyökkäyksen painopisteen oletettiin olevan maarintamalla, liittyi operaatioon myös Suomenlahden ja Pohjois-Itämeren merialueen hyödyntäminen. Eteläiselle rantamaalle arvioitiin suunnattavan meren kautta ainakin merijalkaväkiprikaatien ja kahden divisioonan hyökkäys. Jos Neuvostoliiton tavoitteena oli ainoastaan Etelä- ja Lounais-Suomen valtaus, oletettiin operaatio toteutettavan neljän moottoroidun jalkaväkidivisioonan, 1–3 merijalkaväkiprikaatin ja yhden maahanlaskudivisioonan voimin.¹²⁶ Tuolloin todennäköisyys Suomea ympäröivän merialueen käyttöön hyökkäystienä oli entistä suurempi.

Neuvostoliiton hyökkäysuhkan oletettiin syntyvän nopeasti, jos suurvaltablokkien edut joutuisivat törmäyskurssille ja tilanne Keski-Euroopassa kärjistyi. Aluksi Neuvostoliiton arvioitiin aloittavan poliittisen painostuksen tavoitteenaan ydinalueiden turvallisuuden takaaminen. Arvion taustalla vaikuttivat todennäköisesti suomalaisten kokemukset vuoden 1961 noottikriisistä, joka syntyi Neuvostoliiton vedottua Itämeren alueen heikentyneeseen turvallisuustilanteeseen. Operatiivisen osaston arvion mukaan oli täysin mahdollista, että Neuvostoliitto voisi yrittää siirtää joukot Suomen alueelle myös ilman konsultaatioita, jos sen intressit olivat uhattuina. Tällöin Neuvostoliitto pyrki toteuttamaan miehityksen ilman sotilaallisen voiman käyttöä ja YYA-sopimukseen vedoten. Mikäli operaatio onnistuisi ja maat otettaisiin hallintaan ilman verenvuodatusta, puolustusvoimat saisi pitää näennäisen toimintavapautensa muun muassa varusmieskoulutukseen liittyvissä kysymyksissä.¹²⁷

Neuvostoliiton yllätyshyökkäyksen tarkoituksena ei kuitenkaan pidetty ainoastaan Suomen maa-alueiden haltuunottoa, vaan operaation strategisena tavoitteena arvioitiin olevan Etelä- ja Keski-Ruotsin valtaaminen. Etelä-Suomeen suuntautuvan hyökkäyksen arvioitiin käytännössä johtavan koko maan miehittämiseen, koska varmistusluontoiset operaatiot ulottuisivat Keski-Suomeen saakka. Samankaltaiseen tilanteeseen arvioitiin jouduttavan myös silloin, jos Neuvostoliitto halusi avata huoltotien Pohjanlahden kautta Pohjois-Norjassa taisteleville joukoille. Se edellyttäisi Ahvenanmaan miehittämistä ja tukikohtien haltuunottoa länsi- ja lounaisrannikolta.¹²⁸

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Optsto / D henksal. / 27.1.1966: Arviointi offensiivimahdollisuuksista maataamme vastaan (Osa I, maavoimat). D1 Henksal. PEArk sekä esim. Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Keuruu 1992, s. 476–478

¹²⁸ Pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Optsto / D henksal. / 27.1.1966: Arviointi offensiivimahdollisuuksista maataamme vastaan (Osa I, maavoimat). D1 Henksal. PEArk.

Etelä- ja Lounais-Suomen valtaaminen sekä Ahvenanmaan miehittäminen olisi nopeimmin suoritettavissa yhdistetyllä maa-, meri- ja ilmavoimien operaatiolla, johon liittyivät myös Etelä- ja Keski-Suomeen tehdyt maahanlaskut. Muun muassa Ahvenanmaan, Seutulan, Porin, Jyväskylän ja Kuopion alueille suunnattavien maahanlaskujen tarkoituksena oli hallitsevien tiesolmukohtien ja lentokenttien haltuunotto sekä rauhan ajan joukkojen sitominen paikallisiin taisteluihin.¹²⁹

Etelärannikolle tehtävillä maihinnousuilla pyrittiin niin ikään nopeuttamaan Etelä-Suomeen suuntautuvaa maahyökkäystä. Päämaihinnousun oletettiin suuntautuvan suoraan Helsinkiin, jonka valtauksen arvioitiin käytettävän myös Seutulaan maahanlaskettuja joukkoja. Muina mahdollisina kohteina pidettiin Ahvenanmaata, Hankoa ja Kotkan aluetta, jonne suuntautuva maihinnousu olisi ainoa suoranaisesti maarintaman taistelua tukeva merellinen operaatio. Suomalaisten arvioiden mukaan eteläisen rantamaan operaatioissa ei käytettäisi juurikaan erikoisaluksia, koska Itämeren laivaston arveltiin säästävän kallisarvoista maihinnousukalustoaan muihin operaatioihin. Siksi maihinnoususodankäynnin kannalta sivusuuntana pidetyn Suomen alueella hyödynnettäisiin joukkojen kuljetuksiin lähinnä kauppa- ja kalastusaluksia. Ainoastaan Ahvenanmaan valtaamisen yhteydessä myös maihinnousualusten käyttö oli mahdollista.¹³⁰

Puolustajan kannalta suurimman ongelman muodosti pysyvän valmiuden yhtymien kyky nopeaan toimintaan. Ne pystyivät aloittamaan hyökkäyksen vain tuntien kuluessa käskyn saamisesta. Maihinnousun toteuttaminen ei myöskään ollut sidoksissa merijalkaväkijoukkojen käyttöön, koska moottoroitujen jalkaväkidivisioonien tiedettiin kykenevän suorittamaan myös operatiivis-taktisen tason maihinnousun. Niitä oli vain vahvennettava amfibiopanssarivaunuin ja helikopteriyksiköin, joita käytettäisiin pääsääntöisesti ensimmäisen portaan joukkojen kuljetuksiin. Operaatiota tuettaisiin myös taistelualusten ja rannikon ohjusjoukkojen tulella.¹³¹

E erityisen ongelmalliseksi koettiin kaappaushyökkäykseen liittyvän ennakkovaroituksen hankkiminen. Jos siinä epäonnistuttaisiin, valmistautumisaika jäisi eteläisellä rantamaalla korkeintaan muutamaan tuntiin. Liikekannallepanon epäonnistuminen tarkoitti sitä, että Neuvostoliitto pystyisi siirtämään joukkojaan vuorokauden kuluessa aina Turku–Hämeenlinna–Jyväskylä–Kuopio tasalle saakka. Se ei kuitenkaan ollut mahdollista pelkästään

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

maahanlasku- ja maihinnousujoukkoja käyttäen, vaan tuolloin operaatioon olisi yhdistettävä myös voimakas maahyökkäys.¹³²

Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leevi Välimaan jatkoi kaappaushyökkäysuhkaan liittyviä pohdintoja lokakuussa 1966 eli vain muutama kuukausi sotilaslääniuudistuksen toteutumisen jälkeen. Välimaan mukaan yllätyshyökkäykseen saattoi myös liittyä kumouksellisen sodan elementtejä. Tällainen sodanavaus oli Suomen kannalta vaarallisin uhkavaihtoehto, joten kaappaushyökkäyksen torjunnan tuli olla kaiken sotilaallisen valmistautumisen lähtökohta.¹³³ Vaikka Välimaa ei suoranaisesti nimennyt muistiossaan vihollista, on hänen ajatuksensa tulkittavissa selkeästi. Välimaan käsityksen mukaan hyökkääjä oli Neuvostoliitto, jonka maahantunkeutumiselle suomalaiskommunistit saattaisivat antaa tukensa.

Sodan luonteen lisäksi Välimaa tarkasteli muistiossaan myös hyökkääjän ja puolustajan välistä epäsuhtaa. Välimaa ei pitänyt mahdollisena, että Suomen kaltainen pieni valtio pystyisi taistelemaan laajamittaista suurhyökkäystä vastaan kovinkaan pitkään. Siksi viholliselle oli tuotettava mittavia tappioita kaappaushyökkäyksenä alkavien sotatoimien alkuvaiheessa. Se oli Välimaan mukaan mahdollista vain, jos joukot ehdittäisiin perustaa etenkin rannikolla ja raja-alueilla. Jos vihollista ei pystyttäisi lyömään ennen pääjoukkojen hyökkäystä, sota tulisi väistämättä pitkittymään. Tällöin Välimaan mielestä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin siirtyä sissisotaan ja yritettävä saada apua ulkovalloilta.¹³⁴

Alajohtoportaiden puolustussuunnitelmissa varaudutaan lännen hyökkäyksen torjuntaan

Pääesikunnassa vuosina 1965–1966 tehdyistä Neuvostoliiton hyökkäykseen liittyvistä arvioista huolimatta kesällä 1966 aloitetun operatiivisen suunnittelukierroksen perusteet olivat hyvin toisenlaiset. Sotilaslääneille sekä meri- ja ilmavoimille jaetun operatiivisia perusteita käsittelevän käskyn mukaan puolustusvoimien tuli valmistautua useisiin eri uhkavaihtoehtoihin. Näitä olivat paikallisen, alueellisen ja valtakunnallisen tason yllätyshyökkäyksen torjunta sekä hitaasti kehittyvä sotilaallinen kriisi. Useat uhkavaihtoehdot

¹³² Ibid.

¹³³ Eversti L. K. Välimaan muistio 5.10.1966: Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteen ja eräitä johtopäätöksiä. T26965 / Hh10 sal. KA.

¹³⁴ Ibid.

ilmeisesti monimutkaistivat alajohtoportaiden suunnittelua siten, että ne joutuivat laatimaan useita suunnitelmia eri tilannevaihtoehtojen varalle.¹³⁵

Oman alajohtoportaiden operatiivista suunnittelua vaikeuttavan lisänsä aiheutti kesäkuussa 1966 valmistunut Pääesikunnan suunnittelukäskey. Sen mukaan sotilasläänien ja puolustushaarojen tuli valmistautua ensisijaisesti länsivaltojen toteuttaman maahyökkäyksen pysäyttämiseen ja maihinnousun lyömiseen, eikä vaarallisimmaksi vaihtoehdoksi määritetyn Neuvostoliiton kaappaushyökkäyksen torjuntaan. Alajohtoportaille jaetussa uhka-arviossa hyökkääjän toiminnan kuvaus muistuttikin melko pitkälti vuonna 1945 laadittua ensimmäistä sodanjälkeistä uhka-arviota, jossa varauduttiin länsivaltojen Pohjois-Suomeen suuntaaman maahyökkäykseen ja Lounais-Suomen rannikolle tehtävään suurmaihinnousuun.¹³⁶

Uhka-arvioita oli kuitenkin tarkennettu 1950-luvulla jokaisen suunnittelukierroksen yhteydessä, vaikka sen perusajatus oli säilynyt samanlaisena vuodesta 1945 alkaen. Kesällä 1966 valmistuneessa suunnittelukäskeyssä nimettiin pääasialliseksi uhkavaihtoehdoksi vaihtoehto A, jossa Itämeri ja Pohjois-Norja olivat joutuneet tai ovat vaarassa joutua sotatoimien piiriin. Tällöin hyökkäys Suomeen tapahtuisi sekä Itämereltä että Pohjois-Norjasta Ruotsin pysyttäytyessä sodan ulkopuolella. Ruotsin puolueettomuusasetteen ei kuitenkaan arvioitu estävän sen ilmatilan käyttöä Suomeen suuntautuviin ilmahyökkäyksiin. Vaihtoehdossa B yleistilanne oli muutoin samankaltainen kuten vaihtoehdossa A, mutta hyökkääjän oletettiin saavan Ruotsin alueen käyttöönsä. Tällöin vihollisen oli mahdollista toteuttaa Norjasta tehtävän maahyökkäyksen ja Lounais-Suomeen suuntautuvan maihinnousun lisäksi Pohjanlahden rannikolle suuntautuvia merioperaatioita sekä ulottaa maasotatoimet myös Länsi-Lapin alueelle.¹³⁷

Pääesikunnan alajohtoportailleen jakaman uhka-arvion pysyessä lähes muuttumattomana myös operatiiviset suunnitelmat jäivät lähes ennalleen. Joukkorakenteen ja uhkan säilyminen 1950-luvulla laadituissa puolustussuunnitelmissa esitetyn kaltaisena mahdollisti sen, että sotilasläänien ja puolustushaarojen puolustussuunnitelmien toiminta-ajatukset valmistuivat syyskuun 1966 loppuun mennessä. Niissäkään ei tapahtunut suurempia muutoksia aiempiin vuosiin verrattuna. Kaakonkulman alueella taisteleva Kaakkois-Suomen armeija valmistautui

¹³⁵ Huom. katso erityisesti asiakirjan reunamerkinnt. Pääesikunnan asiakirja N:o 10 / Optsto / 11 henksal. / 25.5.1966: Pääesikunnan operatiivinen käskey N:o 10 (peitenimi ”kymppi”). F15 Henksal. PEArk.

¹³⁶ Vrt. Pääesikunnan asiakirja N:o 15 / Optsto / 11 henksal. / 15.6.1966: Pääesikunnan operatiivinen käskey N:o 15 (peitenimi ”viisitoista”). F15 Henksal. PEArk sekä Säämänen 2017, s. 72.

¹³⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 15 / Optsto / 11 henksal. / 15.6.1966: Pääesikunnan operatiivinen käskey N:o 15 (peitenimi ”viisitoista”). F15 Henksal. PEArk.

sulkemaan Neuvostoliiton vastaisen rajan sekä Savonlinnan ja Suomenlahden rannikon väliset kapeikot ja valmistautui torjumaan Haminan–Kotkan–Haapasaarten alueelle suuntautuvat hyökkäykset.¹³⁸

Eteläisen rantamaan puolustuksesta vastanneen Etelä-Suomen armeijan tehtävänä oli torjua Helsingin, Porkkalan ja Hankoniemen alueille suuntautuvat maihinnousu- ja maahanlaskuhyökkäykset. Lisäksi sen tuli tukea omien laivastoyksiköiden siirtoja Hankoniemen alueella ja häiritä rannikkotyökistön tulella sekä merisulutteilla vihollisen merivoimien toimintaa Suomenlahden suun alueella.¹³⁹ Käskeytystä kahden eri operaatiosuunnan torjuntatehtävistä huolimatta Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta määritteli joukkojen käytön painopisteen Helsingin–Porkkalan alueelle, jossa alueen puolustuksesta vastasi II Armeijakunta. Huomattavasti laajemman ja useita satamia käsittävän Hankoniemen ja Inkoon välisen rannikkoalueen puolustus käskettiin III Armeijakunnan tehtäväksi. Sen sijaan itäisen Uudenmaan rannikon puolustuksesta vastanneen I Armeijakunnan piti torjua alueelle suuntautuvien maihinnousujen lisäksi myös Kaakkois-Suomen armeijan vastuualueelta länteen suuntautuvat hyökkäykset.¹⁴⁰ Voidaankin todeta, että lännen hyökkäyksen torjuntaa varten laaditusta uhka-arviosta huolimatta sotilasläänien toiminta-ajatuksiin sisältyi ainakin Etelä-Suomen osalta myös Neuvostoliiton hyökkäyksen torjuntaan varautuminen, vaikka sitä ei kirjoitettu selkeästi suunnitelmaan.

Saaristomeren ja Ahvenanmaan puolustuksesta vastanneen Lounais-Suomen ryhmän tehtävänä oli estää vihollisen pääsy Pohjanlahdelle sekä torjua Hiittisten ja Korppoon alueille mahdollisesti suuntautuvat hyökkäykset. Ryhmän päätehtävänä oli valmistautua Ahvenanmaan nopeaan miehittämiseen ja maakunnan pitämiseen omien joukkojen hallussa kaikissa olosuhteissa. Aiemmistä operatiivisista suunnitelmista poiketen Ahvenanmaan miehitysoperaation edellyttämien merikuljetusten johtaminen oli käsketty vuoden 1966 organisaatiouudistuksen mukaisesti Lounais-Suomen ryhmän esikunnan tehtäväksi. Kuljetukset suunniteltiin toteutettavan Lounais-Suomen ryhmän johdossa olevilla paikallisvoimien kuljetuslaivueilla, joille oli tarkoitus hankkia nopeasti liikekannallepanon julistamisen jälkeen pienehköjä ottoaluksia. Ne eivät kuitenkaan mahdollistaneet kaikkien joukkojen siirtoja, joten joukkojen siirtoihin päätettiin käyttää myös merivoimien

¹³⁸ Vrt. Ibid. sekä esim. Tynkkynen 2006, s. 440.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Etelä-Suomen sotilasläänin lähete N:o 13 / Optsto / 11 henksal. / 24.9.1966 sekä liitteenä oleva ESSIE:n suunnitelman runko. F17 Henksal. PEArk.

taistelualuksia. Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitettujen joukkojen oli valmistauduttava ryhmittämään myös Saaristomeren ja Selkämeren rannikon alueille, mikäli lupaa joukkojen siirtämiseksi saarimaakunnan alueelle ei saataisi. Tällöin Ahvenanmaan turvaaminen oli toteutettava yleisvoimien aluksin ja Ahvenanmaalla mahdollisesti olevin yleisen järjestyksen turvaamiseen tarkoitettuihin joukkoihin. Ne alistettaisiin merivoimien yleisvoimien komentajalle.¹⁴¹

Lounais-Suomen sotilasläänin laati suunnittelunsa tueksi oman tarkennetun arvion Ahvenanmaalle ja Saaristomerelle suuntautuvasta sotilaallisesta uhkasta. Sen mukaan vihollinen pyrki valtaamaan Ahvenanmaan mahdollisimman nopeasti. Ensimmäisessä vaiheessa maahanlaskujoukkojen arvioitiin pyrkivän Maarianhaminan sataman ja lentokentän valtaamiseen, jotta hyökkäyksen jatkaminen saaren sisäosiin oli mahdollista. Keskeisten alueiden haltuunoton jälkeen vihollisen oletettiin jatkavan hyökkäystään Ahvenanmaan pääsaaren sisäosiin. Valtausoperaatiota oletettiin tuettavan alkuvaiheista lähtien Eckerön ympäristöön ja Lemlandin itäpuolella sijaitsevan Föglöfjärdenin alueille suunnattavin laivastovoimien hyökkäyksin, jotta puolustajan laivastoyksiköiden toiminta maihinnousu- ja maahanlaskujoukkoja vastaan saataisiin estettyä. Ahvenanmaan valtauksen lisäksi vihollisen arvioitiin pystyvän toteuttamaan maihinnousun myös Hankoniemen alueelle. Tällöin se toteuttaisi alueen eristämisen Hangon läntisen selän ja Hiittisten saariston tasalta puolustajan vastatoimien estämiseksi.¹⁴²

Tarkennetusta uhka-arviosta huolimatta Ahvenanmaan ja Saaristomeren alueen puolustusperiaatteissa ei kuitenkaan tapahtunut muutoksia 1950-luvulla laadittuihin suunnitelmiin verrattuna. Pääosa Lounais-Suomen sotilasläänin alistettavista joukoista oli tarkoitus ryhmittää Ahvenanmaalle, jonka puolustuksesta vastasi V Armeijakunta. Sivusuuntina pidettyjen Saaristomeren alueen ja Selkämeren rannikon puolustuksesta vastasivat Rauman ja Turun rannikkoalueen esikunnat. Mikäli Ahvenanmaan pääsaarta ei saataisi pidettyä omien joukkojen hallussa, tuli joukkojen vetäytyä maakuntarajan tuntumassa sijainneeseen väliasemaan, jotta laivastovoimien tukeutumisaluet sekä Suomenlahden ja Selkämeren välinen meriyhteys saataisiin suojattua. Viimeinen puolustusasema oli suunniteltu

¹⁴¹ Pääesikunnan asiakirja N:o 15 / Optsto / 11 henksal. / 15.6.1966: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 15 (peitenimi ”viisitoista”). F15 Henksal. PEArk.

¹⁴² Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan lähete N:o 9 / Optsto / 11 henksal. / 26.9.1966 sekä liitteenä oleva suunnitelma LSSIE:lle alistettavien joukkojen käytöstä. F17 Henksal. PEArk.

perustettavan Lounais-Suomen rannikolle, jos joukkojen taistelu Saaristomerellä kävisi mahdottomaksi.¹⁴³

Myöskään merivoimien yleisvoimien operatiiviset käyttöperiaatteet eivät kokeneet suuria muutoksia. Yleisvoimien päätoimintasuunniksi määritettiin Ahvenanmeren, Pohjois-Itämeren ja Suomenlahden suun alueet, joissa yleisvoimia oli tarkoitus käyttää kriisin alkuvaiheessa puolueettomuuden suojaamiseen, meritiedusteluun ja alueloukkausten torjuntaan.

Miinoitteiden laskeminen varauduttiin aloittamaan kriisin alkuvaiheessa pääkaupunkiseudun, Ahvenanmaan ja Hankoniemen edustoilla. Miinoitustoiminnan tarkoituksena oli sulkea ensimmäiseksi satamiin johtavat väylät ja Suomen aluevesillä sijaitsevat Märketin kapeikon osat, jotta kaappaushyökkäykseen liittyvä joukkojen kuljetus ja vihollisen pääsy Pohjanlahdelle saataisiin estettyä.¹⁴⁴

Aluevesien koskemattomuuden suojaamiseen ja maihinnousuntorjuntaan liittyvien tehtävien lisäksi Merivoimien esikunta vastasi kauppameriliikenteen johtamisesta yhdessä merenkulkuhallituksen kanssa. Sen sijaan meriliikenteen ja -yhteyksien suojaaminen oli ainoastaan merivoimien ja rannikon sotilasläänien tehtävä. Rannikon suuntainen liikenne oli tarkoitus ohjata ensisijaisesti saaristoväyliä pitkin, jolloin vastuu suojaamisesta oli pääasiallisesti sotilaslääneillä ja rannikkotykistön tulenkäyttöä johtavilla rannikkoalueilla. Lisäksi vähäiset ulkomaille suuntautuvalla kauppameriliikenteelle avoimiksi jätettävät meriväylät Ahvenanmaalla, Porkkalan alueella sekä Vaasan ja Virolahden saaristoissa piti sulkea rannikkotykistön tulenkäytöllä.¹⁴⁵

Merivoimien omaan operatiiviseen suunnitelmaan tehdyt tarkennukset olivat seurausta yleisvoimien kokoonpanoon tehdyistä muutoksista. Yleisvoimiin kuuluneiden lippueiden kokonaisuus oli muuttunut kahdeksi aiemman yhden sijasta. Se kasvatti selkeästi merivoimien operointimahdollisuuksia ja kykyä käskettyjen tehtävien suorittamiseen 1950- ja 1960-luvun taitteessa vallinneeseen tilanteeseen verrattuna. Suurten tykistöalusten hankinta mahdollisti periaatteessa merioperaatioiden toteuttamisen yhtäaikaaisesti kahdella operaatiosuunnalla. 1. Lippue oli tarkoitus keskittää valmiuden tehostamisen jälkeen Saaristomerelle, josta se valmistautui siirtymään Ahvenanmaan pääsaaren länsi- ja

¹⁴³ Ibid sekä Jouko, Petteri: Suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi kylmän sodan ensimmäisinä vuosina. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 63, 2005. Jyväskylä 2006, s. 34.

¹⁴⁴ Pääesikunnan asiakirja N:o 15 / Optsto / 11 Henksal. / 15.6.1966: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 15 (peitenimi ”viisitoista”). F15 Henksal. PEArk.

¹⁴⁵ Ibid.

lounaispuoliseen saaristoon puolueettomuusvalvontaa, maihinnousuntorjuntaa ja Ruotsiin suuntautuvan meriliikenteen suojaamista varten. Lippueen kokoonpanoon kuuluneilla iskukykyisimmillä tykistö- ja torpedoaluksilla, Hämeenmaa-luokan saattajilla, fregatti Matti Kurjella ja Nuoli-luokan moottoritykkiveneillä oli tarkoitus toteuttaa Lågskärin–Svenska Björnin tasalle ulottuvia tykistö- ja torpedosyöksyjä. Niillä pyrittiin kuluttamaan Ahvenanmaalle mahdollisesti suuntaavaa maihinnousuosastoa ja estämään vihollisen alusyksiköiden pääsy Pohjanlahdelle. Hyökkäystä ei kuitenkaan voitu torjua kiintomerkkialueen tuntumasta käsin, sillä torjuntataisteluiden onnistuminen edellytti tiedustelusyöksyjen ulottamista Hiidenmaan tasalle saakka, jotta vastustajan laivasto-osastojen suuntautuminen ja kokoonpano saataisiin selville.¹⁴⁶

Yleisvoimiin kuuluneen uuden osaston, 2. Lippueen, tehtävänä oli meritiedustelu Suomenlahden suun alueella sekä Utön–Porkkalan välisen rannikon miinoitteiden laskeminen. Edellä mainittujen tehtävien lisäksi lippueen aluksia suunniteltiin käytettävän meriliikenteen suojaamiseen läntisellä Suomenlahdella ja mahdollisen Hangon alueelle suuntautuvan maihinnousun torjuntaan. Vastuu Hankoniemen itäpuolella toteutettavista merioperaatioista oli ja Helsingin edustalla toteutettavista miinanlaskuista käskettiin Helsingin laivastoaseman päällikölle.¹⁴⁷ Ratkaisu oli sinänsä looginen, koska laivastoaseman päällikkö toimi tuolloin oman tehtävänsä ohella Etelä-Suomen armeijan merikomentajana vastaten paikallisten merisotatoimien johtamisesta Hangon ja Loviisan välisellä rannikkoalueella.

Merivoimille käskettyjen tehtävien täyttäminen todettiin vaikeaksi etenkin, jos vihollisuudet puhkeaisivat yllättäen, eikä ennakkovaroitusta saataisi riittävän ajoissa. Ongelmat liittyivät kestoäilytykseen asetettujen moottoritykkiveneiden sekä paikallisvoimille varattujen merivartioalusten käyttöönottoon. Niille tarkoitettujen aseiden ja taisteluvälineiden asennuksiin sekä henkilöstön täydennysten toteuttamiseen arvioitiin kuluvan vähintään kolme vuorokautta.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Ibid. sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 22 / Optsto / 11 henk. / 15.9.1966: Merivoimien operatiivinen suunnitelma N:o 1. F17 Henksal. PEArk.

¹⁴⁷ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 22 / Optsto / 11 Henk. / 15.9.1966: Merivoimien operatiivinen suunnitelma N:o 1. F17 Henksal. PEArk.

¹⁴⁸ Pääesikunnan lähete N:o 373 / Optsto / 1 sal. / 31.8.1967: Pitkän tähtäyksen suunnittelu puolustuslaitoksessa sekä liitteenä oleva Nykyinen puolustusvalmius ja -kyky -luku, s. 5–7. T26965 / F40 sal. sekä Everstiluutnantti Ermei Kannisen muistio 29.3.1968: Puolustusvalmiutemme, s. 14–15. T26965 / Hh10 sal. KA.

Suurimman ongelman aiheuttivat kuitenkin miina- ja viestikaluston puutteet. Viestivälineitä ei riittänyt kuin kaaderialusten varustamiseen, joten sotilasläänit eivät olisi kyenneet johtamaan merivoimien paikallisvoimia muutoin kuin puhelinyhteyksin. Lisäksi kaappaushyökkäyksen torjunnan kannalta tärkeiden suojamiinoitteiden laskun arvioitiin kestävän vähintään seitsemän vuorokautta. Kosketusmiinoja ei myöskään riittänyt tilanteenmukaisesti laskettaviin taktisiin miinoitteisiin tai Porkkalan ja Märketin kapeikkojen sulkemiseen. Havaituista puutteista ja ongelmista huolimatta Pääesikunta arvioi merivoimien suoriutuvan puolueettomuuden suojaamisesta tyydyttävästi. Sen sijaan meriliikenteen suojaaminen oli vaikeaa heräteraivaajien puuttumisen vuoksi ja saattotoimintaan kyettiin vain, jos aluksia saatiin irrotettua muista tehtävistä. Kyky torjuntataisteluiden käymiseen oli kuitenkin olemassa moottoritykkiveneistä sekä saattajista ja tykkiveneistä muodostetuin iskuosastoin.¹⁴⁹

Vuonna 1966 tarkistettujen operatiivisten suunnitelmien toteuttamiskelpoisuutta testattiin Lounais-Suomen sotilasläänin lokakuussa 1967 järjestämässä sotapelissä, johon osallistuivat kaikki Ahvenanmaan ja Saaristomeren puolustukseen osallistuneet johtoportaajat. Harjoituksessa tarkasteltiin Ahvenanmaalle suuntautuvan kaappaushyökkäyksen torjuntaa tilanteessa, jossa maakunnan puolustukseen tarkoitetut suojajoukot olivat joutuneet taisteluun yllättäen. Tarkasteltavien Joukkojen määrän rajaaminen pelkästään suojajoukkoihin tehtiin puolustusvoimien koulutuspäällikön vaatimuksesta. Ahvenanmaan puolustusta oli harjoiteltava myös sellaisessa tilanteessa, jossa liikekannallepano oli vielä kesken, eikä päävoimia ollut perustettu.¹⁵⁰

Sotapelistä tehtyjen havaintojen perusteella jouduttiin toteamaan, ettei pelkkien kantajoukkojen käyttö luonut selkeitä edellytyksiä Ahvenanmaan hallussapidolle. Sen sijaan suojajoukkojen perustaminen ja niiden ryhmittäminen maakunnan alueelle mahdollisti taisteluiden menestyksellisen jatkamisen. Kaikki edellytykset tälle olivat olemassa, sillä suojajoukkoja ja niiden tarvitsemaa raskasta kalustoa, kuten tykistöä, ehdittäisiin sotapelin

¹⁴⁹ Pääesikunnan lähete N:o 373 / Optsto / 1 sal. / 31.8.1967: Pitkän tähtäyksen suunnittelu puolustuslaitoksessa sekä liitteenä oleva Nykyinen puolustusvalmius ja -kyky -luku, s. 5–7. T26965 / F40 sal. sekä Everstiluutnantti Ermei Kannisen muistio 29.3.1968: Puolustusvalmiutemme, s. 14–15. T26965 / Hh10 sal. KA.

¹⁵⁰ Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan kirjelmä N:o 121 / Optsto / 5 sal. / 8.8.1967: Operatiivinen sotapeli sekä Pääesikunnan kirjelmä N:o 93 / 5 / sal. / 21.8.1967: LSSIE:n sotapeli. T23920 / F1 sal. KA.

kokemusten perusteella siirtää riittävästi Ahvenanmaalle Lounais-Suomen satamissa olevilla matkustaja- ja rahtialuksilla.¹⁵¹

Merivoimien kannalta Pohjanlahden sulkeminen osoittautui ylivoimaiseksi tehtäväksi. Sukellusveneiden etsintään ja torjuntaan voitiin käyttää ainoastaan R-luokan vartioveneitä, koska Saattajia oli säästettävä Ahvenanmaan alueella käytäviin torjuntataisteluihin. Omat rajoitteensa yleisvoimien toiminnalle aiheutti myös Ahvenanmaalla tukeutumiseen soveltuvien alueiden vähäinen määrä. Alusten olikin hyödynnettävä nopeasti kehittyvässä kriisissä julkisia laitureita ja ankkuripaikkoja, sillä tukeutumisaikojen tai sotilasväyliä ei ollut valmisteltu.¹⁵² Se kasvatti luonnollisesti alusten vaurioitumiseen ja tuhoutumiseen liittyviä riskejä.

Lähes muuttumattomista operatiiviseen suunnitteluun liittyvistä perusteista huolimatta sotapeli paljasti yllättäviä puutteita maa- ja merivoimien välisen yhteistoiminnan järjestelyistä. Laivastolippue ja Porin prikaati eivät olleet laatineet minkäänlaisia yhteisiä suunnitelmia joukkojen käytöstä, vaikka merivoimien yleisvoimien ja maavoimien joukkojen oli toimittava kiinteässä yhteistoiminnassa Ahvenanmaan miehitysoperaation alkuehdistä alkaen. Ahvenanmaan puolustuksesta ja sotatoimien johtamisesta alkuvaiheessa vastanneen 1. Lippueen esikunnan kokoonpanoon esitettiin lisättävän sotapelin perusteella erillinen V Armeijakunnan johto-osa, jotta Ahvenanmaalla toimivien maavoimien joukkojen käytön suunnittelu ja taisteluiden johtaminen sujuisivat vaikeuksista. Lisäksi johto-osaa ajateltiin käytettävän päävoimien vastaanottoon liittyviin valmisteluihin, kun se oli saavuttanut johtamiskyvyn perustamisensa jälkeen.¹⁵³

Sotilaslääninuudistuksen seurauksena suoritettu puolustussuunnitelmien tarkistaminen aiheutti erittäin vähän muutoksia sotilasläänien ja merivoimien operatiivisiin suunnitelmiin. Keskeisimpinä syinä muutosten vähäisyyteen oli muuttumaton joukkorakenne ja uuden puolustusjärjestelmän edellyttämän doktriinin puuttuminen. Operatiiviset suunnitelmat jouduttiin laatimaan vuonna 1958 valmistuneen *Kenttäohjesäännön yleisen osan* periaatteita

¹⁵¹ Porin prikaatin muistio N:o 124 / Koul- ja järjsto / 11a / sal. / 2.11.1967: Havaintoja sotapelistä 9.–11.10.1967. T23920 / F1 sal. sekä Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan muistio N:o 210 / Optsto / 11 sal. / 18.11.1967: Sotapelikertomus. T23920 / F1 sal. KA.

¹⁵² Laivastolippueen muistio N:o 72 / Koulsto / 11 sal. / 31.10.1967: Kokemuksia LSSI:n sotapelistä 8.–11.10.1967. T23920 / F1 sal. KA.

¹⁵³ Laivastolippueen muistio N:o 72 / Koulsto / 11 sal. / 31.10.1967: Kokemuksia LSSI:n sotapelistä 8.–11.10.1967 sekä Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan muistio N:o 210 / Optsto / 11 sal. / 18.11.1967: Sotapelikertomus. Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan muistio N:o 210 / Optsto / 11 sal. / 18.11.1967: Sotapelikertomus. T23920 / F1 sal. KA.

noudattaen, sillä muutakaan ohjeistusta joukkojen käytöstä tai sotatoimien suunnittelusta ei vielä vuonna 1966 ollut. Uuden kenttäohjesäännön kirjoittaminen aloitettiin vasta keväällä 1967 ja sen ensimmäinen luonnosversio valmistui vuonna 1969.¹⁵⁴

Joukkorakenteen säilyminen entisellään aiheutti sen, että 1950-luvulla armeijoiden ja ryhmien esikunnille määritetyt tehtävät siirrettiin sellaisenaan sotilaslääneille. Sen sijaan uudistuksessa luoduille rannikkoalueille ei kyetty antamaan muita kuin rannikkotyökistön tulenkäyttöön liittyviä tehtäviä. Rannikkoalueiden esikunnista ei muodostunut vielä 1960-luvun kuluessa yhteisesikuntia, joita uudistuksessa oli tavoiteltu. Siksi päävastuu rannikolla toteutettavien operaatioiden ja taisteluiden johtamisesta vaikuttaa jääneen alkuvaiheessa sotilaslääneille, niiden johdossa olleille armeijakunnille ja sivusuuntiin ryhmitetyille prikaateille. Ainoan uuden operointiin liittyvän elementin toi merivoimien yleisvoimiin sisällytetty uusi lippue. Sen perustaminen oli osoittautunut mahdolliseksi yleisvoimille 1960-luvun alussa hankittujen työkistö- ja torpedoalusten sekä vuonna 1966 tehdyn tykkiveneiden rakentamispäätöksen myötä.

3.2. Kaappaushyökkäyksen torjunta kaiken valmistautumisen lähtökohdaksi

Operatiivinen suunnittelu oli edennyt keväällä 1968 jo niin pitkälle, että suunnitelmavalmiudesta ja suunnitelmien laadusta voitiin esittää arvioita. Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, everstiluutnantti Ermei Kanninen arvioi maaliskuussa 1968 laatimassaan muistiossa, että puolustushaarojen ja sotilaslääniä operatiiviset suunnitelmat muodostivat tavanomaisen hyökkäyksen torjunnan osalta toteuttamiskelpoisen kokonaisuuden. Sen sijaan kaappaushyökkäyksen torjuntaan liittyvät joukkojen perustamis-, puolustus- ja sissitoimintasuunnitelmat olivat ainakin sotilaslääniä osalta pahasti kesken.¹⁵⁵

Kanninen arvioi muistiossaan myös Suomeen suuntautuvan kaappaushyökkäyksen toteuttamismahdollisuuksia. Kannisen mukaan operaatiota ei aloitettaisi syvässä rauhantilassa, vaan se liittyisi aina yleismaailmalliseen ja eurooppalaiseen kriisiin.

Kaappaushyökkäyksen ensisijaisina kohteina olisivat strategisesti merkittävät kohteet.

Hyökkäys ei kuitenkaan tulisi täysin yllätyksenä, koska siitä voitiin Kannisen mukaan saada

¹⁵⁴ Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 256 / Ohjeststo / 8b / 14.1.1967: Esittely puolustusvoimain komentajalle sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 1049 / Ohjeststo / 8b / 22.4.1967: KO:n yleisen osan uusiminen. T23204 / F248. KA.

¹⁵⁵ Everstiluutnantti Ermei Kannisen muistio 29.3.1968: Puolustusvalmiutemme, s. 3–4. T26965 / Hh10 sal. KA.

ennakkovaroitus kaksi vuorokautta ennen operaation käynnistymistä. Kanninen perusteli näkemystään muun muassa saksalaisten keväällä 1940 toteuttamasta operaatio Weserübungista saaduilla kokemuksilla. Tanskan ja Norjan valtausta oli edeltänyt poliittinen painostusvaihe, jonka aikana sotilastiedustelu oli kyennyt hankkimaan suuntaa-antavia tietoja tulevasta hyökkäyksestä.¹⁵⁶

Kannisen tekemillä havainnoilla oli todennäköisesti vaikutuksensa operatiivisen suunnittelun etenemiseen, koska useissa puolustusvoimien johtoportaisissa tarkasteltiin kevään 1968 kuluessa, kuinka kaappaushyökkäysuhkaan voitaisiin reagoida parhaiten. Esimerkiksi Merivoimien esikunnassa ryhdyttiin selvittämään huhtikuussa, miten liikekannallepanoon ja Ahvenanmaan haltuunottoon liittyviä merikuljetuksia kyettäisiin nopeuttamaan. Etenkin suurten joukko- ja materiaalmäärien siirrot olivat osoittautuneet nopeasti toteutettavan perustamisen yhteydessä vaikeiksi, koska kuljetusmääräysten antaminen yksityisessä omistuksessa oleville aluksille edellytti sotatilalain käyttöönottoa. Ongelmallinen tilanne kyettiin ratkaisemaan osittain, kun merenkulkuhallitus lupautui suorittamaan omistamillaan postiveneillä ensimmäiseksi perustettavien joukkojen siirtokuljetukset. Sen sijaan tarkastus- ja luotsialukset jäivät liikekannallepanon alkuvaiheessa merenkulkuhallituksen käyttöön, joten suurempien joukkojen tai raskaiden aseiden ja suurten ampumatarvikemäärien siirtäminen oli käytännössä mahdotonta, mikäli merivoimat ei saisi hankittua muilla keinoin kuljetusaluksia. Tarkastus- ja luotsialukset eivät kuitenkaan jääneet vaille käyttöä, sillä niillä oli tarkoitus toteuttaa meriväylillä sijaitsevien merenkulun turvalaitteiden pimentäminen ja poistaminen ennen kaappaushyökkäyksen alkua.¹⁵⁷

Myös Etelä-Suomen sotilaslänissä kiinnitettiin kesästä 1968 alkaen huomiota yllättäen alkavan hyökkäyksen torjuntaan. Kaappaushyökkäyksen varalle tehtävien puolustussuunnitelmien laadinta aloitettiin heinäkuussa 1968, kun Pääesikunnan operatiivinen osasto käski Etelä-Suomen sotilaslänin esikuntaa toimittamaan lokakuun puoliväliin mennessä muun muassa Helsingin puolustuksen yleissuunnitelman sekä tekemään esityksen Helsingin puolustuksen johtosuhteista ja pääkaupungin puolustukseen käytettävien joukkojen kokoonpanoista.¹⁵⁸ Aloitetuista valmisteluista huolimatta kaappaushyökkäyksen torjuntaan

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid.; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 271 / Järjsto / 10 b 3 sal. / 19.4.1968: SA-kuljetukset. sekä Merenkulkuhallituksen asiakirja N:o 18 / Sottsto / 710c 2 / sal. / 29.4.1968: MKH:n alusten varaus lkp-kuljetuksiin ja emälaivoiksi. T27292 / F63 sal. MerivEArk (Merivoimien esikunnan arkisto).

¹⁵⁸ Pääesikunnan asiakirja N:o 303 / optsto / 11 sal. / 12.7.1968: Pääkaupungin puolustaminen. T25044 / F3 sal. KA.

liittyviä suunnitelmia ei ehditty saada valmiiksi ennen Varsovan liiton elokuussa 1968 toteuttamaa Tšekkoslovakian miehitystä. Suomalaiset saivat Prahan tapahtumien yhteydessä käytännön sovellusesimerkin siitä, kuinka nopea pääkaupungin sekä siellä sijaitsevien hallinnon ja tiedustusvälineiden avainkohteiden valtaus voisi pahimmassa tapauksessa romahduttaa koko puolustuksen.

Tšekkoslovakian tapahtumia analysoidaan tarkasti

Tšekkoslovakian tapahtumat herättivät kiinnostusta sekä Suomen poliittisessa että sotilaallisessa johdossa. Pääesikunnan tiedusteluosasto oli aloittanut Tšekkoslovakian tilanteen seurannan jo ennen varsinaisen miehitysoperaation toteuttamista. Ensimmäiset tilannekatsaukset Tšekkoslovakian tapahtumista jaettiin presidentti Urho Kekkoselle Varsovan liiton aloittamaa interventiota seuraavana päivänä, ja miehitysoperaation seikkaperäinen yhteenveto esiteltiin tasavallan presidentin johtamalle puolustusneuvostolle vain yksitoista päivää operaation alkamisen jälkeen.¹⁵⁹ Poliittiselle johdolle esitettyjen tietojen yksityiskohtaisuuden perusteella voidaan olettaa, että Pääesikunnan tiedusteluosasto sai Tšekkoslovakiaa koskevia tietoja myös ulkomailta, sillä tarkan analyysin tekeminen muun muassa joukkojen keskityksistä ja miehitystä edeltäneistä harjoituksista olisi ollut mahdotonta pelkästään Suomesta käsin hankittujen tietojen perusteella.

Laajempi analyysi Tšekkoslovakian tapahtumista valmistui maaliskuussa 1969. Pääesikunnan tiedusteluosastolla interventio-operaatiosta ja siihen johtaneesta poliittisesta kehityksestä laadittu laaja raportti jaettiin tasavallan presidentin adjutanttin lisäksi myös ulko- ja puolustusministeriölle, suojelupoliisille, rajavartiolaitokselle, puolustushaarojen ja sotilaslääniä esikunnille, aselajitarkastajille sekä sotakouluille.¹⁶⁰ Yksityiskohtainen selvitys Neuvostoliiton toteuttamasta kaappaushyökkäyksestä jaettiin kaikille niille tahoille, jotka olivat avainasemassa sotilaallisen päätöksenteon, operatiivisen suunnittelun ja taktiikan kehittämisen kannalta.

Pääesikunnan tiedusteluosaston tietojen mukaan Neuvostoliitto oli varautunut miehitysoperaation toteuttamiseen jo toukokuun 1968 alkupuolelta lähtien. Alustava päätös sotilaallisten voimakeinojen käytöstä oli tehty vain muutama viikko sen jälkeen, kun

¹⁵⁹ Esim. Pääesikunnan tiedusteluosaston muistio 22.8.1968: Katsaus Tšekkoslovakiaan 22.8.1968 sekä tiedusteluosaston muistio 2.9.1968: Katsaus Tšekkoslovakian tapahtumiin. Kansio 21/117. UKA.

¹⁶⁰ Pääesikunnan tiedusteluosaston muistio N:o 90 / Tiedtsto / 14 d sal. / 12.3.1969: Tshekkoslovakia v. 1968. T26890 / Hla10 sal. MpKKArk (Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto).

Tšekkoslovakian hallitus oli julkaissut uudistuksiin tähdänneen ohjelmansa. Sen jälkeen Saksan demokraattiseen tasavaltaan sijoitettuja neuvostojoukkoja oli keskitetty Tšekkoslovakian rajan läheisyyteen ja Puolaan siirrettiin kaksi uutta neuvostoliittolaista divisioonaa. Lisäksi Puolassa, Pohjois-Unkarissa ja Ukrainan neuvostotasavallan alueella järjestettiin sotaharjoituksia, joiden poliittinen viesti havaittiin myös Tšekkoslovakiassa.¹⁶¹

Miehityksen kenraaliharjoitus ja varsinainen painostusvaihe toteutettiin kesäkuussa järjestetyn Varsovan liiton esikuntaharjoituksen yhteydessä. Operaation edellyttämät joukkojen keskitykset toteutettiin heinäkuun loppupuolella ja ne yhdistettiin samanaikaisesti järjestettyihin sotaharjoituksiin salaamisen tehostamiseksi. Tiedusteluosaston arvion mukaan Neuvostoliitosta siirrettiin yhteensä 12–13 divisioonaa Puolan ja Itä-Saksan alueille. Kaiken kaikkiaan operaatioon osallistui 19–20 divisioonaa, joten joukkojen määrä oli varsin merkittävä. Suuren ylivoiman ja yllättäen toteutetun maa- ja ilmavoimien yhteisoperaation tavoitteena oli Tšekkoslovakian alueen nopea haltuunotto, jotta aseelliseen vastarintaan ei tarjoutuisi mahdollisuuksia. Lisäksi Varsovan liiton arvioitiin pyrkineen estämään massiivisella joukkojen käytöllä myös mahdolliset ulkomaiset avustusyritykset.¹⁶²

Miehitysjoukot sulkiivat operaation alkuvaiheessa Tšekkoslovakian länsirajan ja valtasivat pääkaupungin puolue- ja hallintovirastot, puhelin- ja lennätinkeskukset sekä radio- ja televisiotalon. Etenkin maahanlaskujoukoilla oli merkittävä osuus tärkeinä pidettyjen kohteiden valtaamisessa. Niiden haltuunottoon osallistui kaksi neuvostoliittolaista sekä yksi puolalainen maahanlaskudivisioona. Ne etenivät kohteilleen erikoisjoukkojen muutamaa tuntia ennen operaation alkua valtaaman Prahän lentokentän kautta.¹⁶³

Varsovan liiton joukot kykenivät tiedusteluosaston arvion mukaan toteuttamaan miehitysoperaation suunnitelmien mukaisesti ennen kaikkea siksi, että se tuli tavallisille kansalaisille täytenä yllätyksenä. Lisäksi operaatioon osallistuneet joukot kykenivät hyödyntämään niitä marssireittejä, majoitusalueita ja esikuntien sijoituspaikkoja, joita joukot olivat käyttäneet alkukesän harjoitusten aikana. Sotilaallisten tavoitteiden saavuttaminen 13 tunnissa ei kuitenkaan estänyt tšekkoslovakialaisten aseetonta vastarintaa, jota ryhdyttiin koordinoimaan nopeasti riippumattomien radioasemien lähetysten avulla. Muun muassa miehitysjoukoille merkittävää haittaa aiheuttanut katujen nimi- ja talojen numerokylttien

¹⁶¹ Ibid., s. 6, 13–14.

¹⁶² Ibid., s. 16, 20, 22.

¹⁶³ Ibid., s. 21–25, 27–30.

poistaminen sekä puhelinluettelojen ja karttojen hävittäminen toteutettiin radioasemilta annettujen ohjeiden perusteella. Suomalaisten arvioiden mukaan aseeton vastarinta oli aiheuttanut jopa sen, että Tšekkoslovakiaan tunkeutuneet miehitysjoukot jouduttiin vaihtamaan varsin nopeasti operaation aloittamisen jälkeen. Samoin osa Dubcekin johtaman Tšekkoslovakian hallinnon tekemistä uudistuksista oli jätettävä voimaan. Esimerkiksi tšekkoslovakialaisten sananvapaus oli Pääesikunnassa tehdyn arvion mukaan melko laaja vielä keväällä 1969.¹⁶⁴

Pääesikunnan tiedusteluosastolla päädyttiin Tšekkoslovakian tapahtumien perusteella samaan johtopäätökseen, jonka Ermei Kanninen oli esittänyt vuotta aiemmin: kaappaushyökkäystä ei voitu toteuttaa ilman puolustajan saamaa ennakkovaroitusta. Indikaatio tulevasta hyökkäyksestä saataisiin viimeistään poliittisen painostukseen ja mielipiteiden muokkaamiseen liittyvien toimenpiteiden myötä, koska operaation toteuttamiselle oli oltava selkeä syy. Tšekkoslovakian tapahtumien katsottiin osoittaneen myös sen, että kaappaushyökkäyksessä käytettäisiin joukkoja ylimitoitetusti, koska riskialttiin operaation onnistuminen haluttiin turvata kaikin keinoin. Toinen keskeinen havainto oli se, ettei Neuvostoliitto tulisi arastelemaan asevoiman käyttöä tilanteissa, joissa sen omat elintärkeät edut olisivat uhattuina. Tuolloin se ei myöskään piittäisi lännen tai sille ystävällismielisten valtioiden reaktioista.¹⁶⁵

Pääesikunnan tiedusteluosasto esitti raportissaan, ettei kaappaushyökkäystä ja miehitystä voitu pysäyttää pelkästään aseettoman vastarinnan keinoin, vaikka se oli tuottanut Tšekkosloviassa myönteisiä tuloksia. Siksi hyökkäys oli valmistauduttava torjumaan aseellista voimaa käyttäen. Se edellytti operatiivisten suunnitelmien laatimista mahdollisimman yksityiskohtaisiksi, jotta ne mahdollistaisivat vastarinnan nopean aloittamisen yllättävissä sodanavauksissa etenkin satamissa ja lentokentillä. Puolustustaistelun onnistuminen ei kuitenkaan riippunut ensisijaisesti materiaalisista tekijöistä, vaan johtamisvalmiuden ylläpidosta ja säilyttämisestä sekä johtajien oma-aloitteisuudesta ja henkisestä kestäkyvystä. Lisäksi yhteydet ulkomaille oli ylläpidettävä kaikin keinoin, jotta tieto hyökkäyksestä voitaisiin välittää kansainväliselle yhteisölle.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Ibid., s. 32–35, 39.

¹⁶⁵ Ibid., s. 44–47.

¹⁶⁶ Ibid., s. 48–51.

Arviot Suomeen suuntautuvan kaappaushyökkäyksen merellisistä tavoitteista tarkentuivat vuoden 1969 kesän ja alkusyksyn kuluessa, kun Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Ernei Kanninen esitteli merivoimien komentajalle, rannikon sotilasläänien komentajille, esikuntapäälliköille ja meripuolustusupseereille, sotakoulujen edustajille sekä merivartiostojen, rannikkotyökistön ja merivoimien joukko-osastojen komentajille arvion rannikolle suuntautuvan kaappaushyökkäyksen kohteista. Hyökkääjän ensisijaisena tavoitteena pidettiin luonnollisesti pääkaupungin valtausta, mutta operaatioon saattoi liittyä myös Suomenlahden strategisten kapeikkojen ympäristössä sijaitsevien alueiden haltuunotto Porkkalassa ja Hankoniemellä. Niiden valtaaminen mahdollistaisi Suomenlahden eristämisen. Se puolestaan takaisi edellytykset Helsingin nopeammalle valtaukselle. Toisena selkeänä kohteena pidettiin Ahvenanmaata, jonka valtaaminen tarjoaisi hyökkääjälle mahdollisuuden tukialueen muodostamiseen ja Suomen läntisten meriyhteyksien katkaisemisen.¹⁶⁷

Valmistautuminen kaappaushyökkäyksen torjuntaan alkaa

Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnassa toukokuussa 1968 aloitettua Helsingin puolustuskysymyksen selvittämistä varten perustettua työryhmää laajennettiin alkusyksyn aikana, kun Kadettikoulun upseeristo otettiin mukaan suunnittelutyöhön. Heidän panoksensa vaikuttaa olleen pääkaupungin puolustuksen suunnittelun kannalta merkittävä, koska Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan Pääesikunnalle toimittama lopullinen muistio perustui suurelta osin Kadettikoulun suunnitteluryhmän tekemiin esityksiin ja havaintoihin.¹⁶⁸ Tšekkoslovakian elokuun 1968 tapahtumilla oli selkeä vaikutus sekä Kadettikoulun että Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan upseereiden arvioihin hyökkääjän toiminnasta. Arviot noudattivat pitkälti niitä periaatteita, joita Varsovan liiton joukot olivat käyttäneet Prahan valtauksessa. Helsinkiin arvioitiin esimerkiksi lähetettävän ennen varsinaisen operaation alkua turistiosastoina esiintyviä erikoisjoukkopartioita, joiden tehtävinä olivat muun muassa lentokenttien lennonjohtotornien haltuunotto ja maahanlaskujoukkojen opastus lentokentillä sekä muilla maahanlaskualueilla.¹⁶⁹ Kyse oli ennen kaikkea valvutuneiden upseereiden

¹⁶⁷ Pääesikunnan asiakirja 27.10.1969: Kertomus meripuolustuksen neuvottelupäivistä 16.–17.9.1969, liite 2. T26965 / D1 sal. KA.

¹⁶⁸ Etelä-Suomen sotilasläänin asiakirja N:o 147 / Optsto / 11 sal. / 11.7.1968: Pääkaupungin puolustaminen; Kadettikoulun asiakirja N:o 92 / Koul- ja järjsto / 11 sal. / 7.10.1968: Muistio Helsingin puolustuksesta; Etelä-Suomen sotilasläänin asiakirja N:o 254 / Optsto / 11 sal. / 30.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 10.12.1968: Muistio eräistä Helsingin puolustamiseen liittyvistä seikoista. T25044 / F3 sal. KA. Muistiot löydettävissä myös kansioista T26965 / Hh9 sal.

¹⁶⁹ Vrt. esim. Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 254 / optsto / 11 sal. / 30.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 1–2, 7. T25044 / F3 sal. KA sekä Pääesikunnan tiedusteluosaston muistio

omista arvioista, koska Pääesikunnan tiedusteluosasto ei ollut tietävästi laatinut tuolloin vielä yhtään sotilaslääneille jaettua raporttia Tšekkoslovakian tapahtumista.

On täysin mahdollista, ettei puolustusvoimien operatiivisissa suunnitelmissa ollut varauduttu sotien jälkeen tilanteeseen, jossa sotatoimet olisivat käynnistyneet suoraan pääkaupungin ytimeen suuntautuvalla yllätyksellisellä hyökkäyksellä. Tulkintaa puolta se, ettei syksyllä 1968 laadittuihin Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan ja Kadettikoulun muistioihin sisältynyt varsinaista Helsinkiin suuntautuvan kaappaushyökkäyksen torjunnan toiminta-ajatusta. Sellaista ei yksinkertaisesti ehditty laatia lyhyessä ajassa. Tilanne olisi ollut toisenlainen, mikäli Helsingin sotilaspiirillä olisi ollut edes luonnosasteella olevat suunnitelmat satamien, lentokenttien ja potentiaalisten maahanlaskualueiden puolustamisesta.

Muistioissa tehtiin kuitenkin esityksiä pääkaupungin puolustuksen johtosuhteista sekä tarvittavien joukkojen kokoonpanoista. Kantakaupungin avainkohteiden suojaamiseen tarkoitettut joukot suunniteltiin ryhmitettävän kohteiden välittömään läheisyyteen, kun taas ydinkeskustan ulkopuolisia alueita ajateltiin käyttävän muun muassa maahanlaskualueille ja satamiin vastahyökkäyksiin valmistautuvien reservien ryhmitysalueina. Siellä aloitettaisiin myös taistelut kantakaupunkiin pyrkiviä maahanlaskujoukkoja vastaan.¹⁷⁰

Lentokenttien ja satamien hallussapitoa pidettiin kriittisenä pääkaupungin puolustuksen onnistumisen kannalta, koska raskaiden panssarivaunujen ja muun raskaan kaluston kuljetukset pystyttäisiin tuolloin estämään täysin. Siksi Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan muistiossa esitettiin jopa aseiden jakamista Helsinki-Vantaan ja Malmin lentokenttien lennonjohtajille, jotta he pystyisivät pitämään ainakin lennonjohtotornit hallussaan. Jos hyökkääjä saisi lentokentät haltuunsa, tilanne muuttuisi täysin päinvastaiseksi: vihollisen arvioitiin kykenevän kuljettamaan ensimmäisen vuorokauden aikana 2–3 divisioonaa varusteineen pelkästään lentoteitse. Tällöin myös kaupungin puolustus romahtaisi ylivoiman edessä.¹⁷¹

Sekä Kadettikoulun henkilöstö että Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta pitivät Helsingin sotilaspiirin esikuntaa soveltuvimpana johtamaan Helsingin puolustusta. Ratkaisua

N:o 90 / Tiedtsto / 14 d sal. / 12.3.1969: Tshekkoslovakia v. 1968, s. 21–25, 27–30. T26890 / Hla10 sal. MpKKArk.

¹⁷⁰ Kadettikoulun asiakirja N:o 92 / Koul- ja järjstto / 11 sal. / 7.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 1–4. T25044 / F3 sal. KA.

¹⁷¹ Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 254 / optsto / 11 sal. / 30.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 1–3. T26965 / F43 sal. KA.

perusteltiin muun muassa sotilaspiirin rauhanaikaisilla yhteistoimintasuhteilla. Piirin esikunnalla oli toimivat yhteydet poliisiin, lääninhallitukseen, Helsingin kaupungin johtoon ja väestönsuojeluorganisaatioon eli niihin viranomaisiin, jotka osallistuisivat pääkaupungin puolustamiseen ja siviiliväestön suojaamiseen kaappaushyökkäystilanteessa. Mikäli hyökkäys kohdistuisi Helsinkiin, esitettiin Helsingin sotilaspiirin esikunnan ottavan johtovastuun sekä sotilaallisista että väestönsuojeluun liittyvistä toimista. Esikunnan alaisuudessa toimisi tuolloin seitsemän sotilasaluetta, reserviyksiköt sekä kaupungin poliisiesikunta ja väestönsuojelupäällikkö. Toisena tehtävään soveltuvana johtoportaan pidettiin Suomenlinnan rannikkoalueen esikuntaa, mutta Kadettikoulun ja Etelä-Suomen sotilasläänin esityksissä sitä kaavailtiin käytettävän lähinnä mereltä suuntautuvan hyökkäyksen torjuntaan ja tulenkäytön kokonaiskoordinointiin.¹⁷² Sen tarkemmin tulenkäytön koordinointiin liittyvää tehtävää ei muistioissa kuitenkaan avattu.

Yhdeksi Helsingin puolustuksen ongelmaksi tiedostettiin melko heikko rannikopuolustus. Siksi Etelä-Suomen sotilasläänin muistiossa esitettiin Helsingin edustan rannikopuolustuksen vahventamista koeammunnoissa toimiviksi osoittautunein tornitykein, koska hyökkääjän oletettiin kykenevän lamauttamaan Helsingin edustan ainoan koulutuslinnakkeen, Isosaaren. Myöskään saariston ulkolaidalla sijainneiden vartiolinnakkeiden saattamista tulivalmiuteen ei pidetty mahdollisena nopeasti kehittyvässä kriisissä. Siksi maihinnousuntorjunta edellytti myös kaupungin viranomaisten ja sotilaspiirin joukkojen käyttöä mereltä suuntautuvan hyökkäyksen torjuntaan. Satamien puolustukseen arvioitiin tarvittavan vähintään kaksi torjuntapataljoonaa. Niiden varusteet tuli varastoida suunnitelluille ryhmitysalueille siten, että perustaminen oli mahdollista toteuttaa joko satamissa tai niiden välittömässä läheisyydessä.¹⁷³

Helsingin satamaviranomaisten tehtäväksi kaavailtiin satamien sulkemista. Lisäksi niiden tuli ohjata kaupunkiin pyrkivät kauppa-alukset yhdessä merivoimien taistelualusten kanssa kaupungin ulkopuolella sijaitseville ankkuripaikoille, kun uhka kaappaushyökkäyksen toteutumisesta olisi ilmeinen. Tällä toimenpiteellä estettäisiin valtausjoukkojen kuljettaminen suoraan pääkaupungin keskustassa sijaitseviin satamiin. Ankkuripaikoille siirrettävien alusten

¹⁷² Kadettikoulun asiakirja N:o 92 / Koul- ja järjsto / 11 sal. / 7.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 1–3 sekä Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 254 / optsto / 11 sal. / 30.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 2, 4. T25044 / F3 sal. KA.

¹⁷³ Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 254 / optsto / 11 sal. / 30.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 4–5. T25044 / F3 sal. KA.

valvonta suunniteltiin annettavan rannikkotykkikoston vastuulle ja linnakkeiden tuli varautua käyttämään tykkikoston ankkuripaikoilla olevia aluksia vastaan, jos annettuja määräyksiä rikottaisiin. Lisäksi satamaviranomaisten ja merivoimien oli valmistauduttava sulkemaan Helsingin satamiin johtavat väylät upottamalla satamassa olevia aluksia kriittisiin väyläkapeikkoihin samanaikaisesti, kun luotsipiiri toteuttaisi meriväylillä olevien merenkulun turvalaitteiden hävittämisen ja sammuttamisen.¹⁷⁴

Tiedostetusta merellisestä uhkasta ja meripuolustukselle kaavailuista puolustuksellisista tehtävistä huolimatta Kadettikoulun ja Etelä-Suomen sotilasläänin muistiossa käsiteltiin yllättävän vähän sotilaspöytäkirjojen ja rannikkoalueen esikunnan sekä merivoimien välistä yhteistoimintaa. Tarkastelu painottui mantereella taistelevien joukkojen johtosuhteiden muodostamiseen todennäköisesti siksi, ettei rannikkoalueiden tai muiden paikallisjoukkojen kehitteillä olleista käyttö- ja toimintaperiaatteista ollut vielä tuolloin selkeää tietoa. Myös maihinnousutorjunnan johtosuhteiden epämääräisyys ja rannikkoalueiden epäselvä asema vaikeuttivat luultavasti osaltaan siihen, että puolustushaarojen ja Helsingin alueen eri johtoportaiden välisen yhteistoiminnan tarkastelu jäi hyvin yleiselle tasolle. Lisäksi sotilasläänitasolla yhteistoiminnan suunnittelua vaikeutti päätoimisten merikomentajien puuttuminen läänien esikuntien organisaatioista¹⁷⁵. Myös rannikkotykkikoston heikohko valmius kaappaushyökkäyksen torjuntaan vaikutti epäilemättä siihen, että Helsingin puolustus suunnitelmissa painotettiin muiden maavoimiin kuuluneiden joukkojen käyttöä.

Helsingin alueen puolustuksesta vastanneiden johtoportaiden henkilöstön tarkastellessa kaappaushyökkäyksen torjuntaa lähinnä satamien ja maahanlaskualueiden puolustuksen näkövinkkelistä, perehtyivät Sotakorkeakoulun merisotalinjan oppilasupseerit Helsinkiin suuntautuvaan kaappaushyökkäyksen torjuntamahdollisuuksiin merellisestä näkökulmasta. Käytetystä lähdeaineistosta ei käy suoranaisesti ilmi, vaihdettiinko Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan ja Sotakorkeakoulun välillä tietoja kaappaushyökkäyksen torjuntaan liittyvästä suunnittelusta ja hyökkääjän toimintamahdollisuuksista tehdyistä arvioista, mutta Sotakorkeakoulussa syksyllä 1968 opiskelleen Merisotalinjan 9:n oppilasupseereiden laatimassa lähes 50-sivuisessa muistiossa Helsinkiin suuntautuvan kaappaushyökkäyksen

¹⁷⁴ Ibid., s. 5–6.

¹⁷⁵ Merivoimien esikunnan kirjelmä N:o 727 / Optsto / 10 sal. / 25.11.1968: Merikomentajan asema ja johtoelementit sotilasläänissä. T26965 / F42 sal. KA.

toteutusperiaatteet ja arvio operaatioon käytettävien joukkojen määrästä olivat lähes yhtenevät Kadettikoulun ja Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan tekemiin arvioihin verrattuna.¹⁷⁶

Yhteisen muistion lisäksi merisotalinjalla opiskellut kapteeniluutnantti Kalle Rantanen käsitteli lokakuun loppupuolella laatimassaan oppilasesitelmässä niitä Helsinkiin suuntautuvan kaappaushyökkäyksen torjuntakeinoja, joiden käsittely oli jäänyt pintapuoliseksi Kadettikoulun ja Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan muistioissa. Näitä olivat muun muassa alusupotteiden toteuttaminen ja taistelualusten iskut maihinnousuosastoa vastaan.¹⁷⁷

Rantasen mukaan suurin ongelma Helsinkiin suuntautuvan yllätyksellisen maihinnousuoperaation torjunnassa oli lyhyt valmistautumisaika, sillä hänen arvionsa mukaan Helsingin alueen merivalvonta kykeni havaitsemaan maihinnousuoperaation tutkillaan 1–2 tuntia ennen ensimmäisten maihinnousujoukkojen rantautumista. Pahimmassa tapauksessa torjuntatoimenpiteiden aloittamiseen oli aikaa vain alle tunti, koska tulenkäyttö edellytti aina maalien tarkkaa tunnistamista. Torjuntatoimiin käytettävissä oleva aika oli vallitsevaan rannikkopuolustuksen valmiuteen suhteutettuna riittämätön, koska pelkästään kaikkien Helsingin edustalla sijainneiden rannikkotykkien saattaminen tulivalmiuteen kesti viikkoja. Tunnissa tulivalmiuteen ehdittiin saada korkeintaan muutama tykki, joten väylätorjuntakyky oli käytännössä olematon. Rantanen piti myös merivoimien kykyä reagoida yllättäen alkavaan kaappaushyökkäykseen riittämättömänä, koska nopeimmin torjuntatehtäviin käytettävissä olleet alukset olivat Upinniemen tukikohdassa neljän tunnin lähtövalmiudessa.¹⁷⁸

Kalle Rantasen mukaan ainoa keino tehostaa merellistä torjuntakykyä oli kiristää merivoimien ja rannikkotykkistön valmiusvaatimuksia. Sen vuoksi Rantanen esittikin, että rannikkotykkistön linnakkeiden oli kyettävä aloittamaan torjuntatuli yhdellä patterilla 10–20 minuutin kuluessa hälytyksestä missä päin rannikkoa tahansa. Rantanen esitti myös yhden merivoimien tykkistöaluksen pitämistä purjehduskauden aikana Helsingin lähialueella puolen tunnin lähtö- ja taisteluvalmiudessa. Lisäksi merivartioston oli pidettävä yhtä vartioalusta Helsingin

¹⁷⁶ Sotakorkeakoulun asiakirja 1.10.1968: Tutkimus keltaisen voimaryhmän (C-organisaatio) mahdollisuuksista suorittaa rajoitetuin tavoittein kaappaushyökkäys Helsingin alueelle, s. 1–2, 20–23, 30. T24043 / Dg207. KA.

¹⁷⁷ Vrt. Rantanen, Kalle: Helsingin satamiin mereltä tapahtuvan kaappaushyökkäyksen torjunnan edellyttämät rauhan ajan valmistelut (päivätty 25.10.1968), s. 3–6, 8. T26890 / Hj1 sal. sekä Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 254 / optsto / 11 sal. / 30.10.1968: Muistio Helsingin puolustamisesta, s. 2. T25044 / F3 sal. KA.

¹⁷⁸ Rantanen, Kalle: Helsingin satamiin mereltä tapahtuvan kaappaushyökkäyksen torjunnan edellyttämät rauhan ajan valmistelut (päivätty 25.10.1968), s. 3–7. T26890 / Hj1 sal. KA.

edustalla tulenkäytön aloittamisen edellyttämiä tunnistustehtäviä varten. Pitkän aikavälin tavoitteeksi Rantanen asetti niin sanotun Helsingin laivueen luomisen. Se tarkoitti yhden taistelutoimiin kykenevän laivueen pitämistä avovesikauden aikana pääkaupunkiseudun alueella, jotta merivoimilla olisi riittävän kyky häiritä ja jopa estää pääkaupunkiin suuntautuva yllätyksellinen maihinnousu.¹⁷⁹

Kiintomerkkialueen ulkopuolella ja sen tuntumassa suoritettavien torjuntatoimenpiteiden lisäksi Rantanen pohti esitelmässään myös satamien sulkemista. Suunnitelmat oli laadittava yhteistoiminnassa satamaviranomaisten kanssa ja vastuu alusupotteiden toimeenpanosta oli jaettava siten, että merivoimat vastasi Kustaanmiekan sekä Särkänsalmen sulkemisesta Helsingin satamaviranomaisten sulkiessa Länsisataman.¹⁸⁰

Kadettikoulussa, Sotakorkeakoulussa ja Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnassa syksyn 1968 aikana esitetyt ajatukset Helsinkiin suuntautuvasta kaappaushyökkäyksestä ja sen torjunnasta vaikuttivat yhdessä Pääesikunnan tiedusteluosaston Tšekkoslovakian interventiosta keräämien tietojen kanssa 1960- ja 1970-luvun taitteessa tehtyihin operatiivisen suunnittelun ja taktiikan kehittämisen painotuksiin. Vastuu pääkaupungin puolustuksesta käskettiin sotilaspiiriin esikunnalle ja Helsingin puolustussuunnitelmat perustuivat kaupungissa lähellä suunniteltuja ryhmitysalueita perustettavien paikallisjoukkojen käyttöön aivan kuten Kadettikoulun ja Etelä-Suomen sotilasläänin muistioissa oli esitetty. Yleisjoukkojen käytöstä luovuttiin ennen kaikkea siksi, että niiden perustamisen arvioitiin olevan mahdotonta kaappaushyökkäystilanteessa.¹⁸¹ Päävastuu kaappaushyökkäyksen torjunnasta siirtyi maavoimien kokoonpanoltaan pienemmille paikallisjoukoille, kun se oli aiemmin ollut armeijakuntien ja niille alistettavien vahvennusten tehtävä.¹⁸²

Prahan tapahtumien myötä kaappaushyökkäykseen varautuminen otettiin puolustussuunnittelun lähtökohdaksi niin Pääesikunnassa, puolustushaaroissa, sotilaslääneissä kuin paikallistason muodostaneissa sotilaspiireissäkin. Ainakin Etelä-Suomen sotilasläänissä joukko-osastoille asetettiin selkeät valmiusvaatimukset jo joulukuussa 1968, kun Pääesikunta oli ratkaissut pääkaupungin puolustukseen liittyvät periaatteet. Varuskunnissa tuli olla

¹⁷⁹ Ibid., s. 9–11, 13, 20.

¹⁸⁰ Ibid., s. 10, 14, 17–18.

¹⁸¹ Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 37 / R / 11 / 10.12.1968: Muistio eräistä Helsingin puolustamiseen liittyvistä seikoista. T26965 / Hh9 sal. sekä Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 268 / Optsto / 11 sal. / 30.11.1968: Käsky Helsingin puolustamisesta. T26965 / F43 sal. KA.

¹⁸² Säämänen 2017, s. 285–286, 308.

perusvalmiudessa vähintään viidennes koko varusmiesvahvuudesta ja rannikkolinnakkeiden piti kyetä tulenavaukseen yhdellä tykillä puolessa tunnissa ja pääosalla tykeistä neljässä tunnissa. Lisäksi Helsingin alueen lentokentät oli pystyttävä sulkemaan käskystä kuudessa tunnissa.¹⁸³

Tehostettuun valmiuteen siirtyminen tarkoitti meripuolustuksen osalta muun muassa merivalvonnan tehostamista. Aistitähystystä oli lisättävä ja kaikilla valvontatutkilla ryhdyttiin toteuttamaan merivalvontaa ympärivuorokautisesti. Lisäksi merenkululaitoksen tutkat oli liitettävä puolustusvoimien merivalvontaverkkoon. Tunnistamattomat alukset varauduttiin tunnistamaan rannikkotykkistön aluksin ja alusupotteisiin käytettävät alukset oli varattava, jotta satamiin johtavat väylät saataisiin suljettua 12 tunnissa. Helsingin ja Malmin lentokenttien osalta sulkemisvaatimukset olivat vieläkin tiukempia: maahanlaskun estävät toimenpiteet oli kyettävä toteuttamaan tehostetussa valmiudessa tunnin kuluessa. Satamiin johtavien väylien ja lentokenttien sulkemistoimenpiteet oli tarkoitus toteuttaa torjuntavalmiuteen siirryttäessä. Tuolloin alusupotteiksi varatut alukset piti siirtää paikoilleen, jotta ne voitiin upottaa välittömästi. Lentokentillä kiitoratojen sulkeminen oli valmisteltava siten, että niille laskeutuminen voitiin estää välittömästi käskyn antamisen jälkeen. Lisäksi kaikilla joukoilla oli oltava välitön tulenavausvalmius.¹⁸⁴

Kaappaushyökkäyksen torjuntaan ryhdyttiin valmistautumaan myös käytännön toimenpitein, eivätkä valmiusvaatimukset jääneet pelkästään teoreettisiksi vaatimuksiksi. Lentokenttien ja todennäköisesti myös Helsingin ulkopuolisten satamien sulkemisen suunnittelu aloitettiin vuoden 1969 alkupuolella. Lisäksi pääkaupungin merellistä torjuntakykyä vahvistettiin, kun Turunmaa-luokan tykkiveneet päätettiin sijoittaa Turun Pansion sijasta Kirkkonummen Upinniemen tukikohtaan¹⁸⁵. Sotilasläänien ja ilmavoimien alustavat suunnitelmat lentokenttien sulkemisesta valmistuivat nopeasti, koska osa kulkulaitosten ja yleisten töiden

¹⁸³ Etelä-Suomen sotilasläänin asiakirja N:o 282 / Optsto / 11 sal. / 12.12.1968: Etelä-Suomen sotilasläänin käsky puolustusvalmisteluista ("Kolmekymmentäkolme"). T25044 / F3 sal. KA.

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Tykkiveneet oli marraskuussa 1967 tehdyn päätöksen mukaisesti tarkoitus sijoittaa Pansioon. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 661 / järjsto / 10 a 1 sal. / 10.11.1967: Merivoimien ra-organisaation kehittäminen sekä tarvittavat virat ja toimet. T26838 / F29 sal. KA sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 28 / Optsto / D III b henksal. / 1.6.1970: Puolustusvalmiutemme. D1 Henksal. PEArk.

ministeriön ilmailuosaston henkilöstöstä sekä keskuslentoasemien päälliköistä oli saanut jo maaliskuussa 1969 perehdytyksen valmisteilla olleisiin suunnitelmiin.¹⁸⁶

Suunnitelmien toimivuutta testattiin myös käytännössä ja lentokenttien sulkemista harjoiteltiin esimerkiksi kesäkuun 1969 aikana kahteen otteeseen. Harjoituksista saatujen kokemusten perusteella todettiin, että kaikki lentoasemien päälliköt ja tie- ja vesirakennuslaitoksen rakennusmestarit piti perehdyttää suunnitelmiin, jotta kenttien sulkeminen ja niihin käytettävien ajoneuvojen sijoittaminen oikeille paikoille sujuisi riittävän nopeasti.¹⁸⁷ Näillä valmistautumistoimenpiteillä oli merkittävä vaikutus kaappaushyökkäyksen torjumisen kannalta etenkin uhanalaisimmiksi arvioituilla alueilla. Ratkaisu lentokenttien sulkemisvastuun siirtämisestä muiden kuin puolustuslaitoksen joukkojen tehtäväksi helpotti etenkin Ahvenanmaan puolustuksen järjestelyitä. Saariryhmän alueella alkuvaiheessa olevia meripuolustuksen vähäisiä joukkoja ei tarvinnut käyttää ensisijaisesti Maarianhaminan kentän sulkemiseen, vaan maahanlaskuntorjuntaan valmistautumiseen ja alueelle suuntaavan maihinnousuosaston kuluttamiseen.

Vaikuttaa siltä, että merkittävä osa kaappaushyökkäyksen torjuntaan liittyvistä suunnittelu- ja valmistautumistoimenpiteistä toteutettiin Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen alueellisissa johtoportaisissa oma-aloitteisesti ilman Pääesikunnasta saatuja ohjeita. Suunnittelun yhtenäistämiseen liittyvä ohjaus annettiin toukokuussa 1969, kun Pääesikunnassa laadittu *Sotilaallisen maanpuolustuksen perusteet* -asiakirja jaettiin puolustusministeriölle, sotilaslääneille, meri- ja ilmavoimille sekä rajavartiolaitokselle. Suunnitteluun liittyvistä yhtenäistävistä ohjeista huolimatta asiakirjan tärkein viesti liittyi torjuntatoimien aloittamiseen. Vieraiden asevoimien tunkeutuminen luvatta valtakunnan alueelle valtuutti aluevastuulliset komentajat ja päälliköt sotilaalliseen voimankäyttöön rajoilta alkaen, koska Suomen alueen puolustamisesta vastasivat ainoastaan suomalaiset joukot.¹⁸⁸ Vaikka asiakirjaan kirjattu periaate oli Suomen puolueettomuuspolitiikan tavoitteiden mukainen, oli sen viesti selkeä. Ainoan kaappaushyökkäykseen kykenevän osapuolen, Neuvostoliiton,

¹⁸⁶ Pääesikunnan tiedusteluosaston muistio N:o 90 / Tiedtsto / 14 d sal. / 12.3.1969: Tshekkoslovakia v 1968. T26890 / Hla10 sal. MpKKArk; Pääesikunnan asiakirja N:o 168 / Ilmaptsto / 11 sal. / 31.3.1969: Lentokenttien sulkeminen. T25044 / F4 sal. sekä Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / 12 sal. / 29.1.1970: Lausunto saaristosissitoimintamietinnöstä. T26965 / F45 sal. KA.

¹⁸⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 168 / Ilmaptsto / 11 sal. / 31.3.1969: Lentokenttien sulkeminen sekä Pääesikunnan lähete N:o 419 / Ilmaptsto / D sal. / 15.9.1969: Lentokenttien sulkeminen liitteineen. T25044 / F4 sal. KA.

¹⁸⁸ Pääesikunnan lähete N:o 237 / Optsto / 11 sal. / 17.5.1969 sekä liitteenä oleva operatiivisen osaston asiakirja 8.5.1969: Sotilaallisen maanpuolustuksen perusteet. T24027 / F52 sal. KA.

hyökkäyksen torjunnan sai aloittaa ilman Pääesikunnan tai maan poliittisen johdon erikseen antamaa käskyä. Edes Tšekkoslovakian vuoden 1968 tapauksen kaltaiseen avunpyyntöön tai YYA-sopimukseen vetoamista ei pidetty esteenä puolustustaisteluiden aloittamiselle.

Sotilaallisen maanpuolustuksen perusteet -asiakirjassa määritettiin sotatoimien aloittamiseen liittyvien periaatteiden lisäksi myös sotilasläänien ja puolustushaarojen operatiiviseen suunnitteluun ja valmiuteen liittyviä reunaehtoja. Kaappaushyökkäystilanteeseen liittyvä ilma-alivoimaisuus ja vihollista heikompi liikkuvuus edellyttivät muun muassa johtamisedellytysten, liikekannallepano- ja perustamisvalmiuden sekä lentokenttien ja satamien sulkemissuunnitelmien kehittämistä. Meripuolustuksen kannalta asiakirjan tärkein linjaus liittyi merivoimien ja rannikkotyökistön tehtäväjakoon. Suomenlahden puolustuksesta vastasi pääasiallisesti rannikkotyökistö, koska vihollisen ilman ja meren herruuden arvioitiin estävän laivastovoimien käytön saariston ulkopuolella. Siksi alusten käytön painopiste oli Ahvenanmaalla, jonka suojaamiseen ei välttämättä ehdittäisi käyttää nopeasti kehittyvässä tilanteessa muita joukkoja. Merivoimien yleisvoimien painopisteen muodostamista läntiselle operaatiosuunnalle puolsivat myös olosuhteet. Ilmauhan arvioitiin olevan Saaristomerellä ja Ahvenanmerellä selvästi Suomenlahtea pienempi. Siksi merivoimien arveltiin kykenevän toteuttamaan lännessä jopa avomerelle suuntautuvia iskuja.¹⁸⁹

Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen vireästi alkanut merivoimien yleisvoimien toimintaperiaatteiden kehittäminen kaappaushyökkäyksen torjuntaa varten päättyi käytännössä vuonna 1969, jolloin Pääesikunta määräsi merivoimien ja rannikkoujoukkojen operatiiviset käyttöperiaatteet. Alusyksiköiden käyttö Ahvenanmaan turvaamiseen kaappaushyökkäystilanteessa ei poikennut oikeastaan millään tavoin vuonna 1967 valmistuneesta merivoimien operatiivisen suunnitelman toiminta-ajatuksesta, eikä se sen vuoksi myöskään edellyttänyt kaappaushyökkäyksen torjunnan yhteydessä käytettävien toimintaperiaatteiden tai taktiikan muuttamista. Ainoastaan alusyksiköiden aiempaa selkeästi nopeampaa perustamista ja siirtämistä toiminta-alueilleen korostettiin vuosina 1966–1967 laadittuun operatiiviseen suunnitelmaan verrattuna enemmän. Näillä toimilla arveltiin olevan jopa ratkaiseva merkitys puolustustaistelun aloittamisen kannalta.

¹⁸⁹ Ibid.; Pääesikunnan asiakirja 27.10.1969: Kertomus meripuolustuksen neuvottelupäivistä 16.–17.9.1969, liite 2. T26965 / D1 sal. sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön asiakirja 20.7.1970: Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä. T26965 / Hh10 sal. KA.

Meripuolustuksen valmistautuminen kaappaushyökkäyksen torjuntaan perustuikin ensisijaisesti suunnitelmavalmiuden parantamiseen sekä uusien valmiusvaatimusten asettamiseen, koska merivoimien ja rannikkotykistön toimintavalmiuden ei arvioitu mahdollistavan kaappaushyökkäyksen menestyksellistä torjumista. Toimintavalmiuden kehittäminen oli myös nopein ja helpoin keino reagoida kaappaushyökkäyksen uhkaan. Sen sijaan alusyksiköiden ja rannikkojoukkojen käyttöperiaatteiden muuttaminen sekä taktiikan kehittäminen kestivät ajallisesti huomattavasti pidempään.

Pääesikunnan määrittämät operatiivisen suunnittelun reunaehdot saavuttivat joukko-osastot ja sotilaspiirit vuoden 1970 alkupuolella, kun sotilasläänit ohjeistivat alajohtoportaidensa puolustussuunnitelmien yhtenäistämisen.¹⁹⁰ Lopputulos ei ollut ainakaan Helsingin alueen suunnitelmien perusteella Pääesikunnan tavoitteiden mukainen, sillä Suomenlinnan rannikkorykmentin, merivoimien, Suomenlahden merivartioston ja Helsingin sotilaspiirin esikunnan välisen yhteistoiminnan suunnittelu jäi vuonna 1968 esitetyistä ajatuksista ja kaavailuista huolimatta melko vajavaiseksi. Ilmeisesti ylemmän johtoportaan ylimalkaiset perusteet vaikuttivat myös vuonna 1971 valmistuneen Suomenlinnan rannikkoalueen puolustussuunnitelman sisältöön. Rannikkotykistö osallistui Helsingin puolustukseen käyttämällä tulta ensisijaisesti satamiin johtaville väylille sekä tarvittaessa kaupunkia ympäröiville maahanlaskuun soveltuville aukeille, mutta muutoin yhteistoimintaa tai sen edellyttämiä viestiyhteyksiä ei suunnitelmassa määritelty.¹⁹¹ Siksi Tšekkoslovakian kriisin jälkeen tehty esitys Suomenlinnan rannikkoalueesta Helsingin alueen tulenkäytön johtoportaan jäi loppujen lopuksi alustavaksi hahmotelmaksi. Syynä yhteistoiminnan suunnittelun vähäisyyteen oli luultavasti se, että jokainen johtoporras pyrki 1960- ja 1970-luvun taitteessa laatimaan omia joukkoja koskevat suunnitelmansa riittävän yksityiskohtaisiksi, jotta niiden toimeenpano olisi onnistunut kaappaushyökkäyksen alkaessa. Siksi eri esikuntien suunnitelmien yhteensovittaminen jäi ainakin vielä 1960- ja 1970-luvun taitteessa tekemättä.

¹⁹⁰ Pääesikunnan lähete N:o 237 / Optsto / 11 sal. / 17.5.1969 sekä liitteenä oleva operatiivisen osaston asiakirja 8.5.1969: Sotilaallisen maanpuolustuksen perusteet. T24027 / F52 sal. sekä Etelä-Suomen sotilasläänin asiakirja N:o 18 / Optsto / 11 sal. / 31.1.1970: Sotilaallisen maanpuolustuksen perusteet. T25044 / F5 sal. KA.

¹⁹¹ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 138 / Koul- ja järjsto / 11 sal. / 29.7.1971: SIRannAl:n puolustussuunnitelma torjuntavalmiuteen siirryttäessä. T25044 / F6 sal. KA.

3.3. Meripuolustuksen torjuntakykyä parannetaan neuvostokaupoilla

Merivoimien ja rannikkotykistön materiaalivalmiutta oli kehitetty systemaattisesti 1960-luvun puolivälin jälkeen Kehittämishojelman kaatumisesta huolimatta. Merivoimien iskuvoima lisääntyi kahdella tykkiveneellä vuosina 1967–1968, kun hallitus oli päättänyt helmikuussa 1965 tilata alukset kotimaiselta Wärtsilän telakalta ¹⁹². Vaikka Kehittämishojelmaan sisältynyt laivasto-ohjelma jäi muutoin pääosin suunnitelmaksi, rannikkotykistön uudishankinnat toteutuivat huomattavasti paremmin. Kaukotorjunnan kehittämistä varten hankittujen neuvostoliittolaisten P-15 Termit -ohjusten ensimmäisen erän saavuttua maahan vuonna 1966 ainoastaan K-ohjelmaan kuuluneiden automaattipattereiden hankinta oli jäänyt toteutumatta. ¹⁹³

Uudishankintojen lisäksi rannikkotykistön kaukotorjuntakykyä oli kehitetty parantamalla Örössä, Russarössä ja Helsingin edustalla sijainneiden järeiden pattereiden ampumavalmiutta. Linnakesaarille oli siirretty 1960-luvun alkuvuosien kuluessa pattereihin kuuluneiden järeiden tykkien varsinaisten putkien ja varaputkien yhteenlasketun laukausmäärän verran ampumatarvikkeita. Lisäksi järeitä kranaatteja varten oli valmistettu herätesytyttimet, jotka otettiin käyttöön vuodesta 1967 alkaen. ¹⁹⁴ Taistelunkestävää ja käyttökelpoista asejärjestelmää voitiin käyttää vanhentuneenakin herätesytyttimien ansiosta muun muassa maahanlaskuntorjuntaan liittyviin maa-ammuntoihin. Järeiden pattereiden säilyttämistä ei kuitenkaan pidetty itsetarkoituksena, vaan niistä oltiin valmiita luopumaan meritorjuntaohjusten laajemman käyttöönoton myötä. ¹⁹⁵

PV-ohjelmassa painottuu merivoimien iskukyvyn kehittäminen

Melko hyvin 1960-luvun kuluessa toteutuneista meripuolustuksen hankinnoista huolimatta ainoastaan 38 prosenttia kaikista K-ohjelmaan sisältyneistä hankinnoista saatiin tehtyä vuoteen 1967 mennessä. Sen vuoksi Pääesikunnassa ja puolustusneuvostossa todettiin K-

¹⁹² Valtioneuvoston pöytäkirja puolustusministeriön esittelystä 18.2.1965. Ca575. KA sekä Koivisto 1968, s. 412.

¹⁹³ Pääesikunnan lähete N:o 450 / Meriptsto / 10 sal. / 30.9.1969: Tornitykkisuunnitelman toteutus ja liitteenä oleva Pääesikunnan muistio N:o 19 / 100-TK-projekti / 10 sal. / 26.8.1969: 100-TK-pattereiden operatiivinen ryhmittäminen T26965 / F44 sal. KA; Myllyniemi 2006, s. 369 sekä insinöörikomentaja Heikki E. Heinosen haastattelu 3.2.2012. Tornitykkisuunnitelmaan liittyvä asiakirja on löydettävissä myös puolustusministeriön arkistoaineistosta; T24027 / F54 sal.

¹⁹⁴ Pääesikunnan asiakirja N:o 260 / Meriptsto / Dba sal. / 2.6.1970: Esittely puolustusvoimain komentajalle T26965 / D1 sal. KA sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

¹⁹⁵ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 112 / Järj- ja koulusto / 11 / sal. / 8.10.1962: Järeän tykistön sijoitus Helsingin kaistalla. T28374 / F10 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 157 / Rttsto / 12 sal. / 17.10.1969: Rt:n järeä tykistö. T26965 / F44 sal. KA.

ohjelman tavoitteiden saavuttaminen mahdottomaksi. Uuden hankintasuunnitelman laadinta aloitettiin alkutekijöistä ja kesällä 1967 toteutettiin suunnitelmaan liittyneet taustatutkimukset. Varsinaisessa hankintasuunnitelmassa otettiin huomioon valtion vaikea taloudellinen tilanne: materiaaliostoihin käytettävien määrärahojen arvioitiin pysyvän joko ennallaan tai niiden reaaliarvon oletettiin jopa hiukan laskevan.¹⁹⁶

Uusi kehittämissuunnitelma nimettiin PV-ohjelmaksi, jonka niin sanottu perushankintaosa valmistui vuoden 1967 aikana. Valmis ohjelma esiteltiin pääministerille ja muulle puolustusneuvostolle toukokuussa 1968, ja se julkaistiin marraskuussa *Puolustuskykymme materiaallinen perusta* -kirjasena. PV-ohjelmaan sisällytetyt hankinnat mitoitettiin siten, että ne palvelivat ensisijaisesti puolueettomuuden suojaamista sekä kaappaushyökkäyksen ennalta ehkäisemistä ja torjuntaa, mutta samalla varauduttiin myös pidempiaikaiseen sodankäyntiin.¹⁹⁷

Puolueettomuuden suojaamiseen ja kaappaushyökkäyksen torjuntaan tarkoitettut varat kohdistettiin ensisijaisesti meri- ja ilmapuolustuksen kehittämiseen. Meritilannekuvan muodostaminen ja tilannekuvajärjestelyiden parantaminen palvelivat sekä aluevalvontaa että hyökkäyksen torjuntaa. Merivalvontakykyä oli ryhdytty parantamaan jo vuoden 1961 nootikkriisin jälkeen tiivistämällä merivoimien, rannikkotyökistön, rajavartiolaitoksen ja merenkulkuhallituksen yhteistoimintaa sekä toteuttamalla tutka- ja vesikuuntelulaitteiden hankintoja. Niille oli selkeä tarve, koska vuonna 1956 aloitetusta tutkavalvonnasta huolimatta valvontaverkko ei ollut aukoton. Etenkin Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella oli runsaasti katveita.¹⁹⁸

Tilanne ei ollut juurikaan parantunut 1960-luvun kuluessa. Vuoden 1968 alussa Etelä-Suomen rannikon valvontakyky arvioitiin lähinnä välttäväksi tutkavalvontaan korkea iän ja alhaisen teknisen tason vuoksi. Myöskään vedenalaisten alueloukkausten havaitsemiseen ei ollut juurikaan mahdollisuuksia, sillä merivoimien kaikumittaimilla varustettuja aluksia tai rannikkotyökistön vähäisiä vedenalaisen valvonnan kenttiä ei kyetty käyttämään

¹⁹⁶ Puolustusneuvoston pro memoria N:o 8 / Db / sal. / 18.4.1968: Puolustusvoimien pitkän tähtäyksen suunnittelun taustasta. T27427 / Db1 sal. PlmArk; Juottonen 2006, s. 241 sekä Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968. Helsinki 1968, s. 14.

¹⁹⁷ Ibid.; Puolustusneuvoston pro memoria N:o 11 / Db / sal. / 3.5.1968: PV-ohjelman esittelystä pääministerille 8.5.68. T27427 / Db 1 sal. PlmArk sekä Puolustusneuvoston pro memoria N:o 12 / Da / sal. / 28.5.1968: Puolustusvoimien materiaallinen kehittämistarve. T27292 / F63 sal. MerivEArk.

¹⁹⁸ Pöytäkirja merivalvonnan tehostamista koskevasta kokouksesta 10.1.1962. F13 sal. RVLE (Rajavartiolaitoksen esikunnan arkisto); Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunnsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972, s. 3. T24027 / F51 sal. KA sekä Sundbäck 2005, s. 283.

koulutuksellisista syistä jatkuvaan valvontaan. Lisäksi kiinteiden kenttien valvontakyky rajoittui melko suppeille alueille, eikä niiden avulla voitu paikantaa sukellusveneitä tarkasti. Siksi Rajavartiostojen esikunta oli esittänyt jo vuonna 1964 aktiivisten kaikumittainten hankkimista merivartiostojen uusimmille vartioaluksille. Rajavartiolaitoksen pyrkimyksistä huolimatta kaikumittainten hankintaa ei kuitenkaan sisällytetty valtion budjettiin vuoteen 1968 mennessä, eikä uusia vartioaluksia ollut muutoinkaan rakennettu vuoden 1964 jälkeen.¹⁹⁹

Tilannetta pidettiin huolestuttavana, sillä vuosina 1961–1966 oli tehty yli 80 sukellusvenehavaintoa, joista varmoja alueloukkauksia oli viisi. Sen vuoksi Pääesikunta esitti asian käsittelemistä puolustusneuvostossa muusta PV-ohjelmasta erillään, koska sukellusveneiden lähes vapaa toiminta Suomen aluevesillä vaaransi maan puolueettomuuden. Puolustusneuvosto hyväksyikin rajavartiolaitoksen kolmen uusimman aluksen varustamisen kuuntelulaittein ja kaikumittainten hankinta oli tarkoitus ottaa huomioon kaikkien uusien vartioalusten suunnittelussa ja rakentamisessa.²⁰⁰ Sukellusveneiden torjuntakyky ei kuitenkaan parantunut välittömästi, sillä tykkiveneet ja rajavartiolaitoksen uudet vartiolaivat varustettiin neuvostoliittolaisilla sukellusveneentorjuntajärjestelmillä vasta 1960- ja 1970-luvun taitteessa. Neuvostovalmisteisia kaikumittaimia ja syvyysraketinheittämiä pidettiin tuolloin ainoina riittävän tehokkaina sukellusveneiden etsintään ja torjuntaan tarkoitettuina asejärjestelminä, koska muiden alusten laitteet olivat selkeästi heikkokuntoisempia.²⁰¹

Rannikkotyökistön osalta PV-ohjelmaan sisällytettiin jo K-ohjelmaan kuulunut tornitykkihankke. Siihen kuului varsinaisten tornitykkipattereiden rakentamisen lisäksi muun muassa merikaapelitöitä ja ilmatorjuntatykkien sekä tulenjohtovälineiden hankintoja.²⁰² Hankkeen valmistelut oli aloitettu jo 1960-luvun alkupuolella, jolloin automaattisten tornipatterien hankinnat oli suunniteltu tehtävän Ruotsista.²⁰³ Automaattipattereiden hankinta

¹⁹⁹ Ibid.; Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 3 / IV / 13 sal. / 5.1.1967: Merivartiostojen vedenalaiset valvontalaitteet liitteineen; Pääesikunnan lähete N:o 476 / Meriptsto / 13 sal. / 7.11.1967: Vedenalainen valvonta ja liitteenä oleva pro memoria ”Vedenalaisen valvonnan tehostamisesta”. T26965 / F41 sal. KA.

²⁰⁰ Ibid. Asiakirjassa Ermei Kannisen merkintä, hyväksytty 14.12.1967 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunntsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972, s. 5. T24027 / F51 sal. KA.

²⁰¹ Pääesikunnan asiakirja N:o 373 / Meriptsto / 13 sal. / 18.8.1970: Vedenalaisen valvonnan ja sukellusveneentorjunnan valmius ja sen välittömät hyödyntämismahdollisuudet. T25350 / F4 sal. sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 587 / Torptsto / 5 sal. / 20.11.1973: Sukellusveneentorjunta-alan henkilöstön kouluttaminen Neuvostoliitossa. T26965 / F48 sal. KA.

²⁰² Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunntsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972, s. 5, liite 1. T24027 / F51 sal. KA.

²⁰³ Esim. Pääesikunnan asiakirja N:o 13 / Tyk-os / 17 sal. / 9.1.1963: rt:n perushankinnat. T26965 / F31 sal. sekä Pääesikunnan muistio 17.7.1967: Rannikkotyökistön materiaalihakinnat. T26513 / Hbb1 sal. KA.

kaatui tuolloin tykkien kalleuteen, joten Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa aloitettiin vaihtoehtoisten hankintamahdollisuuksien kartoittaminen. Ensimmäiseksi selvitettiin varikoille varastoidun tykkikaluston hyödyntämismahdollisuudet ja ryhdyttiin tarkastelemaan käytöstä poistettujen brittiläisten panssarivaunujen sekä neuvostoliittolaisten T-54-panssarivaunujen tornien soveltuvuutta meriammuntoihin. Brittikaluston hyödyntämistä pidettiin vaikeana tykkien poikkeavan kaliiperin vuoksi. Sen sijaan Neuvostoliittolaiset panssarivaunutornit vaikuttivat soveltuvan liikkuvien maalien ammuntaan hyvin, koska panssarivaunukanuunasta oli kehitetty muun muassa ilma-, panssarintorjunta- ja laivatykkimuunnokset. Ampumatarvikkeiden hankintaakaan ei pidetty esteenä tykin jatkokehittelylle, koska samankaltaisia tykkeitä oli käytössä muun muassa merivoimien saattajilla.²⁰⁴

Tornitykkien kehittämistoiminnassa siirryttiin käytännön vaiheeseen, kun Suomenlinnan korjaamalla rakennettiin syksyn 1966 aikana neuvostoliittolaisesta panssarivaunun tornista prototyypitykki. Sen avulla kokeiltiin muun muassa tykkiaseman erilaisia rakenteellisia ratkaisuja. Ensimmäinen varsinainen koeammunta järjestettiin Katajaluodossa elokuussa 1967. Koeammunnan osoittauduttua onnistuneeksi, tykkihankintojen valmistelua jatkettiin Pääesikunnassa. Rannikkotykistö-, jalkaväki-, ilmatorjunta- ja meripuolustustoimistojen sekä operatiivisen osaston edustajista muodostettiin syyskuussa 1967 toimikunta, jonka tehtävänä oli väylätorjunnan kokonaisjärjestelyiden selvittäminen.²⁰⁵

Neuvostoliitosta tehtävät tornitykkihankinnat kirjattiin osaksi PV-ohjelmaa jo ennen toimikunnan mietinnön valmistumista. Samalla määritettiin tornitykkipattereiden pääpiirteiset sijoitusalueet ja hankittavien tykkien lukumäärä. Varsinainen toimikuntamietintö valmistui elokuussa 1968 ja siinä päädyttiin everstiluutnantti Kaarlo Miettisen muutamaa vuotta aiemmin hahmottelemaan ratkaisuun. Tornitykkipattereista oli tarkoitus muodostaa väylätorjunnan runko, jota täydennettäisiin rannikko-ohjusyksiköin. Niitä oli koulutettava ja

²⁰⁴ Pääesikunnan lähete N:o 450 / Meriptsto / 10 sal. / 30.9.1969: Tornitykkisuunnitelman toteutus ja liitteenä oleva Pääesikunnan muistio N:o 19 / 100-TK-projekti / 10 sal. / 26.8.1969: 100-TK-pattereiden operatiivinen ryhmittäminen. T26965 / F44 sal. KA sekä Niska, Juhani A.: Rannikkotykistön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. *Rannikon puolustaja*, n:o 2/2007, s. 29–30.

²⁰⁵ Pääesikunnan asiakirja N:o 254 / Tyk-os / 8 sal. / 7.12.1966: T 54:n tornikokeilu. T23160 / F1 sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 332 / Meriptsto / 20 sal. / 18.7.1967 ja liitteenä oleva muistio ”Rannikkotykistön materiaalihankinnat”. T26965 / F41 sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 127 / Rttsto / D sal. / 7.8.1968 ja liitteenä oleva väylätorjuntatoimikunnan mietintö. T26965 / F42 sal. KA.

varustettava 1–2 patterin verran, jotta painopisteen muodostaminen olisi mahdollista ja torjuntataisteluita varten olisi käytettävissä riittävän voimakas reservi.²⁰⁶

Samanaikaisesti, kun toimikunta käsitteli väylätorjuntakysymystä jatkettiin prototyypitykin kehittelyä ja tarkastettiin tornitykkipattereiden ryhmitysuunnitelma sekä rakentamisjärjestys. Suunnitelman ensimmäinen versio valmistui syyskuussa 1968 vain muutama päivä Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen ja siinä korostui pääkaupungin puolustus. Puolustusvoimain komentajan alkuvuodesta 1969 hyväksymässä lopullisessa ryhmitysuunnitelmassa oli vähennetty Helsingin ympäristöön rakennettavien pattereiden lukumäärää ja ryhmitys muistuttikin pitkälti rannikkotykistötoimistossa vuonna 1963 ruotsalaispattereiden hankintojen varalle laadittua suunnitelmaa. Tykistöpuolustuksen painopiste säilyi Helsingin, Porkkalan ja Hankoniemen alueilla, koska niitä pidettiin merellisestä näkökulmasta tarkasteltuna kaappaushyökkäyksen ensisijaisina kohteina. Kaappaushyökkäyksen pääkohteena arvioitiin luonnollisesti olevan pääkaupunki, koska Helsingin satamakapasiteetti mahdollisti joukkojen nopean purkamisen ja laajat aukeat loivat edellytykset sisämaahan suuntautuvalla hyökkäykselle.²⁰⁷

Patterien ryhmitysuunnitelmaa tarkistettiin kertaalleen helmikuussa 1969, vaikka rakennustyöt oli jo aloitettu painopistesuunnan pattereiden osalta. Puolustusvoimain komentajan hyväksymää ryhmitysuunnitelmaa tarkennettiin itäisen Suomenlahden osalta siten, että Sköldvikin öljynjalostamoon ja Loviisan Hästholmeniin rakenteilla olleen ydinvoimalaitoksen läheisyydessä kulkevat syväväylät päätettiin suojata tornikanuunapattereilla.²⁰⁸ Loppujen lopuksi ensimmäiset neuvostoliittolaisista T-55-panssarivaunun torneista rakennetut patterit valmistuivat Helsingin edustalle, Upinniemen ja Hankoon vuosina 1970–1971. Sen jälkeen rakennustyöt aloitettiin Kotkan edustalla ja Itä-Uudenmaan rannikolla. Vuosikymmenen puoliväliin mennessä tornipattereiden ketju ulottui Kotkasta Utöseen saakka. Pattereiden näennäisesti nopeasta rakentamisesta huolimatta tornitykit soveltuivat alkuvaiheessa ainoastaan tykkikohtaisiin suora-ammuntoihin, koska johtamisen kannalta tärkeitä viestiyhteyksiä tai keskiöiden ja johtopaikkojen suojatiloja ei

²⁰⁶ Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunnsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972, s. 5, liite 1. T24027 / F51 sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 127 / Rttsto / D sal. / 7.8.1968 sekä liitteenä oleva väylätorjuntatoimikunnan mietintö. T26965 / F42 sal. KA.

²⁰⁷ Pääesikunnan lähete N:o 450 / Meriptsto / 10 sal. / 30.9.1969: Tornitykkisuunnitelman toteutus ja liitteenä oleva muistio N:o 19 / 100-TK-projekti / 10 sal. / 26.8.1969: 100-TK-pattereiden operatiivinen ryhmittäminen. T26965 / F44 sal. sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 2.9.1968: Uhka-analyysi ja tornitykkien tarve. T26513 / Hbi1 sal. KA.

²⁰⁸ Ibid.

ollut rakennettu. Viestiyhteyksien rakentaminen ja erilaiset linnoitustyöt jatkuivat 1980-luvun loppupuolelle saakka, jolloin valtaosa pattereista oli saatu valmiiksi aina niihin kuuluvia ilmatorjunta-asemia myöten.²⁰⁹

Tornitykkipattereiden ryhmittämisen suunnittelussa otettiin väylätorjuntakäytöksen lisäksi huomioon pattereiden mahdollisimman nopea taisteluvalmiuteen saattaminen. Sen vuoksi patterit päätettiin mahdollisuuksien mukaan sijoittaa lähelle miehitettyjä rannikkokykistön linnakkeita tai muita koulutuspaikkoja. Vuonna 1969 ajatukset pattereiden valmiuden kehittämisestä olivat edenneet jo niin pitkälle, että tornitykkipattereiden tulitoimintaan tarvittava henkilöstö suunniteltiin koottavan kaappaushyökkäysuhkan ilmettyä patterien läheisyydessä sijaitsevien puolustusvoimien, rajavartiolaitoksen ja merenkulkuhallituksen toimipisteiden henkilöstöstä.²¹⁰ Tämä eversti Veikko Vuorelan meripuolustuksen neuvottelupäivillä esittelemä ajatus kuvaa hyvin, kuinka meripuolustuksen ja etenkin rannikkokykistön valmiutta kaappaushyökkäyksen torjuntaan pyrittiin nostamaan kaikin keinoin 1960- ja 1970-luvun taitteessa. Käytettävissä olleesta lähdeaineistosta ei kuitenkaan käy ilmi, toteutuivatko Vuorelan kaavailut vai jäivätkö ne lopulta vain alustaviksi suunnitelmiksi. Voidaan kuitenkin todeta, että muiden viranomaisien henkilöstön käyttö rannikkokykistön tehtäviin olisi vaatinut tykkimiehistöjen kouluttamista ja reserviläisten sijoitusten tarkistamista. Lisäksi merivartiostoille ja merenkulkuhallitukselle oli määritetty omat tehtävät, jotka olisi pitänyt kaikesta huolimatta suorittaa ennen hyökkäyksen alkua. Siksi Vuorelan esittelemän ajatuksen toteuttaminen olisi käytännössä ollut erittäin haastavaa.

Vaikka tornitykkihanke ja merivalvonnan kehittäminen olivat rannikkokykistön kannalta keskeisimpiä PV-ohjelmaan kuuluvia projekteja, Pääesikunnan rannikkokykistötoimisto pyrki kehittämään myös moottoroitujen keskiöpatteristojen tulivoimaa. Patteristojen kehittämistä vaikeutti kaluston kirjavuus ja heikkokuntoisuus. Siksi Neuvostoliitosta esitettiin hankittavan neljän patteriston kalusto tykinvetäjineen.²¹¹ Nämä hankinnat eivät toteutuneet suunnitellusti,

²⁰⁹ Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunnitsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972, s. 5, liite 1. T24027 / F51 sal. KA; Myllyniemi 2006, s. 371–372; Niska 2007, s. 34 sekä Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset hankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 46. Joensuu 1988, s.12.

²¹⁰ Pääesikunnan lähete N:o 450 / Meriptsto / 10 sal. / 30.9.1969: Tornitykkisuunnitelman toteutus ja liitteenä oleva Pääesikunnan muistio N:o 19 / 100-TK-projekti / 10 sal. / 26.8.1969: 100-TK-pattereiden operatiivinen ryhmittäminen T26965 / F44 sal. sekä Pääesikunnan muistio 27.10.1969: Kertomus meripuolustuksen neuvottelupäivistä 16.–17.9.1969, liite 4. T26965 / D1 sal. KA.

²¹¹ Pääesikunnan muistio 17.7.1967: Rannikkokykistön materiaalihankinnat. T26513 / Hbb1 sal. KA sekä Pääesikunnan lähete N:o 332 / Meriptsto / 20 sal. / 18.7.1967: Rt:n kalustohankinnat ja liitteenä oleva muistio. T26965 / F41 sal. KA.

vaan rannikkotykkistö-patteristot varustettiin kenttätykkistöltä saaduilla neuvostovalmisteisilla 130 K 54 -tykeillä 1970-luvun loppupuolella. Tykkien tyyppi oli todettu sopivaksi kesällä 1967 toteutetuissa koeammunnoissa, koska maa-ammuntoihin alun perin tarkoitetut tykit voitiin muuttaa pienin kustannuksin liikemaaliammuntoihin soveltuviksi. Sen sijaan rannikko-ohjusten jatkohankinnoista jouduttiin luopumaan taloudellisista syistä väylätorjuntatoimikunnan esityksestä huolimatta.²¹²

Merivoimien iskukykyä pyrittiin kehittämään uusien alushankintojen avulla, koska vain murto-osa K-ohjelmaan sisältyneen laivarakennusohjelman aluksista oli lopulta päätetty rakentaa. PV-ohjelman merivoimien taisteluväline- ja alushankintoja koskenut osuus valmisteltiin merivoimien komentajan, kontra-amiraali Jouko Pirhosen johdolla kesän 1967 aikana. Se ei uudishankintojen osalta poikennut juurikaan vuonna 1960 laaditusta laivanrakennussuunnitelmasta. Ohjelma kuitenkin sisälsi suunnitelman merivoimien taistelualusten, koululaivan ja rajavartiolaitoksen vartioalusten, jäänmurtaajien sekä ottoalusten taisteluvälinemateriaalin ja ennen kaikkea ilmatorjunta-aseiden modernisoinnista.²¹³

Varsinaisiin uudishankintoihin sisältyi kuuden heräteraivaajan ja kahden uuden tykkiveneen rakentaminen vuosien 1968–1973 aikana. Lisäksi merivoimat esitti suuren nopean vartioveneen, eli ohjusveneen, prototyypin hankkimista joko kotimaiselta tai joltain muulta länsimaiselta telakalta.²¹⁴ Esitys ohjusveneen hankinnasta ei ollut ensimmäinen laatuaan, sillä Pirhonen oli esittänyt Pääesikunnalle joulukuussa 1966 kokonaisen laivueen hankkimista Neuvostoliitosta.²¹⁵

Ohjusveneen nimittäminen nopeaksi vartioveneeksi noudatteli ajan henkeä. Poliitikoille ja suurelle yleisölle julkistetuissa puolustusvoimien hankintasuunnitelmissa vältettiin tietoisesti hyökkäyksellisiltä vaikuttavien nimien ja termien käyttöä. Näin tapahtui muun muassa vuonna 1964, kun länsimaissa ja Neuvostoliitossa fregateiksi luokitellut Hämeenmaa-luokan

²¹² Pääesikunnan asiakirja N:o 377 / Meriptsto / 20 sal. / 31.8.1967: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26965 / F41 sal; Pääesikunnan asiakirja N:o 69 / Rttsto / D sal. / 28.2.1972: Selvitys rannikko puolustuksen kehittämisperusteiden tarkistamisen tarpeesta, s. 11, 16, 23. T25350 / Dc1 sal. KA; eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016 sekä Kurvinen, Pekka: Vaasan rannikkopatteristo 1952–1994. Jyväskylä 1996, s. 72–73, 84–85.

²¹³ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 473 / Optsto / 1 sal. / 24.8.1967: Merivoimien perushankintaohjelma v. 1968–1972. T26965 / F40 sal. KA.

²¹⁴ Ibid. sekä Puolustusneuvoston pro memoria N:o 12 / Da / sal. / 28.5.1968: Puolustusvoimien materiaallinen kehittämissarve. T27292 / F63 sal. MerivEArk.

²¹⁵ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 33 / Opsto / 11 Henk. / 31.12.1966: Merivoimien valmiusilmoitus. F17 Henksal. PEArk.

saattajat nimettiin Suomessa uudelleen. Puolustuksellisten tyyppinimitysten avulla haluttiin korostaa, ettei aluksia käytettäisi muuhun kuin Suomen oman alueen puolustamiseen.

Heräteraivaajien rakentamista pidettiin kuitenkin kiireellisempänä kuin ohjusveneen prototyypin tai tykkiveneiden hankintaa. 14 puurunkoisen raivaajan hankinta oli sisällytetty jo K-ohjelmaan ja ne oli aiottu rakentaa lisenssillä kotimaisilla telakoilla Isosta-Britanniasta ostetun 1–2 aluksen jälkeen.²¹⁶ Raivaajien hankinta ei ollut kuitenkaan edennyt suunnitellusti. PV-ohjelmassa alusten tyyppiä tarkennettiin siten, että merivoimille päätettiin hankkia vuoteen 1971 mennessä nimenomaan heräteraivaajia, koska merivoimien arvioitiin saavan käyttöönsä riittävän määrän kosketusraivaajia siviilialusten pakko-ottojen avulla. Laivanrakennusohjelman lisäksi merivoimat esitti 1 000 herätemiinan hankkimista, koska varastoissa olleet kosketusmiinat riittivät ainoastaan välttävästi tärkeimpiin suojamiinoitteisiin. Herätemiinojen avulla voitiin pienentää suojamiinoitteisiin suunniteltujen kosketusmiinojen määrää. Samalla suojamiinoitteiden estearvo kasvaisi, koska niistä voitiin tehdä sekamiinoitteita.²¹⁷

Pääesikunnassa muokattiin Merivoimien esikunnassa laadittua laivanrakennusohjelmaa siten, että sen kesto ulotettiin vuoden 1975 loppuun saakka. Vuosien 1968–1975 aikana oli tarkoitus hankkia kaksi uutta Turunmaa-luokan tykkivenettä ja yksi miinalaiva, jolla korvattaisiin operatiivisesta käytöstä poistuva miinalaiva Ruotsinsalmi. Yhden ohjusveneen prototyypin sijasta vuoteen 1975 mennessä päätettiin rakentaa kuusi ohjuksilla varustettua nopeaa vartiovenettä. Lisäksi vuosina 1973–1975 rakennettavalla kolmella vartioveneellä oli tarkoitus korvata kahden vanhimman R-luokan aluksen poistuminen. Pääesikunnan tekemien tarkistusten perusteella heräteraivaajien lukumäärä nostettiin kymmeneen, joista neljä oli suunniteltu rakennettavan 1970-luvun puolivälissä.²¹⁸

Huolellisesti laaditusta PV-ohjelmasta huolimatta puolustusvoimien toivomia hankintamäärärahoja ei sisällytetty valtion talousarvioihin sellaisenaan, vaan

²¹⁶ Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 123 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 10.5.1961 ja liitteenä asiakirja N:o 122 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 8.5.1961: Laivan ostotiedustelu Englannista. T22110 / F46 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 249 / Meriptsto / 12 / sal. / 5.4.1962. T26965 / F28 sal. KA.

²¹⁷ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 473 / Optsto / 1 sal. / 24.8.1967: Merivoimien perushankintaohjelma v 1968–1972. T26965 / F40 sal. sekä Merivoimien esikunnan pro memoria N:o 510 / Optsto / 15 sal. / 12.8.1968: Merivoimien materiaallinen kehittämistarve, s. 4. T27292 / F63 sal. MerivEArk.

²¹⁸ Puolustuskykymme materiaallinen perusta 1968. Helsinki 1968, s. 20 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunnsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972, liite 1. T24027 / F51 sal. KA. Asiakirja löydettävissä myös Pääesikunnan suunnitteluosaston arkistosta T24411 / D1 sal.

puolustusmateriaalihankintoihin käytetty rahamäärä jäi lopulta puoleen suunnitellusta. Siitäkin osa kului aiempien tilausvaltuuksien maksuihin, eikä PV-ohjelmaan kuulunutta laivanrakennusohjelmaa kyetty aloittamaan suunnitellusti.²¹⁹

Merivoimissa huolestuttiin tykkiveneiden ja ohjusveneiden hankintojen lykkääntymisestä, sillä niiden avulla voitiin kasvattaa kaappaushyökkäyksen torjuntaan tarvittavaa iskukykyä kaikista nopeimmin. Merivoimien komentaja toimitti toukokuussa 1969 pääesikunnan päällikölle muistion, jossa toivottiin kahden tykkiveneen ja ohjusvenelaiueen hankkimista joko kotimaisilta telakoilta tai Neuvostoliitosta.²²⁰ Ohjusveneiden hankintaperiaate muuttui merivoimien osalta vuoden aikana lähes täysin. Lännestä tehtävästä hankinnasta luovuttiin luultavasti suurten kustannusten vuoksi, mutta alusten rakentamista kotimaassa oli pidettävä vaihtoehtona lähinnä työllisyyspoliittisista syistä. Sen sijaan Neuvostoliitosta tehtävien ohjusvenekauppojen puolesta puhuivat nopeat toimitusmahdollisuudet ja länsihankintoja alhaisemmat hinnat. Idästä tehtyjä puolustusmateriaalihankintoja ei myöskään aina sisällytetty varsinaisiin hankintaohjelmiin, vaan niitä käytettiin idänkaupassa syntyneen kauppataseen ylijäämän pienentämiseen. Näin oli menetelty muun muassa alkuvuonna 1965 tehtyjen meritorjuntaohjuskauppojen yhteydessä²²¹.

Meritorjuntaohjuskysymys ratkeaa

Merivoimien komentajan toukokuussa 1969 tekemä esitys ei toteutunut tehdyistä muutoksista huolimatta, sillä valtion taloudellinen tilanne ei mahdollistanut suurten tilausvaltuuksien myöntämistä 1960-luvun viimeisten vuosien aikana. Sen vuoksi PV-ohjelma jäi selkeästi tavoitteistaan jo kahden ensimmäisen vuoden aikana ja ohjelman sisältö oli tarkistettava. Pääesikunnan meripuolustustoimisto asetti tarkistettavalle hankintasuunnitelmalle tiukat vaatimukset. Merivalvontaa oli kehitettävä Suomenlahden ja Saaristomeren alueella siten, että rannikolle rakennettaisiin tarvittaessa kaukovalvontatutkien verkko. Samalla tuli parantaa rannikkotyökistön taistelunkestävyyttä ja tulenkäyttöä saattamalla muun muassa meritorjuntaohjusjärjestelmä operatiiviseen valmiuteen. Lisäksi oli kehitettävä rannikkotyökistön käytössä olleita tulenjohto-, laskin- ja johtamisjärjestelmiä.²²²

²¹⁹ Juottonen 2006, s. 242.

²²⁰ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 274 / Optsto / 1 sal. / 12.5.1969: Merivoimien hankinnat. T 27292 / F64 sal. MerivEArk.

²²¹ Simelius, s. 261–262 sekä Suomi, Juhani: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Keuruu 1994, s. 240.

²²² Pääesikunnan meripuolustustoimiston muistio 22.1.1970: Eräitä tavoitevaatimuksia perushankintaohjelmaa silmällä pitäen meripuolustuksen osalta. T26513 / Hbb1 sal. KA.

Merivoimien tuli parantaa miinoituskykyä siten, että kaappaushyökkäystilanteessa merivoimat kykenisi laskemaan miinoitteet kaikille Porvoon ja Maarianhaminan välillä oleville meriväylille, etenemisurille ja satamaväylille. Merivoimien oli myös kyettävä suojaamaan Ahvenanmaa ja sen haltuunotto, estämään hyökkääjän tunkeutuminen Pohjanlahdelle sekä muodostamaan tarvittaessa tulenkäytön ja torjunnan painopiste Suomenlahden suulle. Se edellytti meritorjuntaohjussaseen kehittämistä yhdessä rannikkotykistön kanssa.²²³

PV-ohjelman tarkistamiseen liittyvän vaatimusmäärittelyn laadinnan yhteydessä, ei ilmeisesti konsultoitu aselajitarkastajia, sillä Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa laadittiin kevättalven 1970 aikana kaksi tarkistamistyöhön liittyvää muistiota. Niiden mukaan asetetut vaatimukset eivät tukeneet rannikkotykistön kantajoukkojen torjuntavalmiuden kehittämistä, eivätkä ne myöskään palvelleet rannikkotykistön toimintavalmiuden nostamista. PV-ohjelman hankintojen pääpaino esitettiin kohdistettavan kiinteisiin kantajoukkopattereihin ja niitä tukeviin hankintoihin. Sen vuoksi ensimmäisessä vaiheessa oli keskityttävä merivalvonnan ja johtamismahdollisuuksien, kantajoukkopattereiden taistelunkestävyyden ja ampumatarviketilanteen parantamiseen sekä kantajoukkopattereiden ilma- ja lähitorjunnan kehittämiseen. Vasta näiden jälkeen tuli keskittyä kantajoukkoihin kuulumattomien kiinteiden pattereiden, meritorjunta- ja rannikko-ohjusyksiköiden sekä moottoroitujen patteristojen hankintoihin.²²⁴

Tieto Pääesikunnan meripuolustustoimiston vaatimuksista kulkeutui todennäköisesti myös Merivoimien esikuntaan, koska tarkistuksen jälkeinen PV-ohjelmaa muotoiltiin asetettujen vaatimusten mukaisesti. Se tarkoitti merkittäviä supistuksia vuonna 1968 laadittuun hankintasuunnitelmaan ja ne kohdistuivat ensisijaisesti merivartioalusten, jäänmurtaajien ja otto-alusten ilmatorjunta-aseistuksen modernisointitarpeisiin ja taisteluvälinemateriaalihankintoihin. Muutosten myötä paikallisvoimien ja kauppameriliikenteen suojaamiseen käytettävien alusten taistelukyky laski merkittävästi.²²⁵

²²³ Ibid.

²²⁴ Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston muistio 11.2.1970: Rannikkotykistön varustamissuunnitelma. T26513 / Hbi1 sal. sekä Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston asiakirja 6.3.1970: Muistio PV-suunnitelman tarkistuksesta.

²²⁵ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 267 / Optsto / 8 sal. / 15.5.1970: PV-ohjelma. T27292 / F66 sal. MerivEArk.

Menetettyä taisteluvoimaa pyrittiin korvaamaan yleisvoimia kehittämällä. Esityksessä painotettiin tykkiveneiden ja kuuden OSA-luokan ohjusveneen hankkimista Neuvostoliitosta. Lisäksi aiemmin PV-ohjelman ulkopuolelle jätetyt miina- ja torpedohankinnat sisällytettiin merivoimien esitykseen. Niin sanottujen pääaseiden hankintamääriä muutettiin kuitenkin siten, että pienemmillä määrärahoilla voitiin kasvattaa mahdollisimman paljon torjuntakykyä. Miinojen osalta hankintamäärät pysyivät lähes ennallaan, mutta hankittavista sähkötorpedoista oli tarkoitus tehdä kauko-ohjattavia. Sen avulla pyrittiin parantamaan moottoritykkiveneiden iskukykyä ja korvaamaan varastoissa olleiden yli-ikäisten torpedojen poistuma.²²⁶

Merivoimien pyrkimykset ohjusvenneiden hankkimiseksi näyttivät etenevän, kun asia otettiin puolustusneuvoston käsittelyyn joulukuussa 1970. Merivoimien komentaja, kontra-amiraali Jouko Pirhonen oli lähettänyt puolustusvoimain komentajalle kirjelmän muutamaa viikkoa ennen puolustusneuvoston kokousta. Siinä hän esitti huolestuneisuutensa tilanteesta, jossa merivoimien hankinnat olivat olleet käytännössä keskeytyksissä tykkiveneiden rakentamispäätöksestä lähtien. Pirhosen mukaan merivoimien kyky asetettujen tehtävien täyttämiseen vaarantuisi puolueettomuuden suojaamisvaiheessa ja kaappaushyökkäyksen torjunnan aikana, jos tilanteelle ei tehtäisi mitään. Enää ei kuitenkaan vaadittu tykkiveneiden rakentamista, vaan Pirhonen piti parhaimpana vaihtoehtona OSA-luokan ohjusvenneiden hankintaa Neuvostoliitosta. Jo neljän aluksen hankinta riitti pysäyttämään huolestuttavalta vaikuttaneen kehityksen.²²⁷

Pirhosen vetoamus ei tuottanut toivottua tulosta, sillä hankintojen käsittely pysähtyi ja asia jätettiin pöydälle. Tasavallan presidentti Urho Kekkonen oli asettunut vastustamaan ohjusvenneiden ostoa.²²⁸ Tilanne oli yllättävä, koska presidentti oli vain muutamaa vuotta aiemmin hyväksynyt meritorjuntaohjusten hankinnan koetoimintaa varten. Kekkonen mielipiteen muutokseen oli ilmeisesti vaikuttanut vuonna 1967 käydyn kuuden päivän sodan tapahtumat. Egyptin laivasto oli tuolloin upottanut israelilaisen hävittäjän samanlaisilla

²²⁶ Vrt. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 274 / optsto / 1 sal. / 12.5.1969: Merivoimien hankinnat. T27292 / F64 sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 267 / Optsto / 8 sal. / 15.5.1970: PV-ohjelma. T27292 / F66 sal. MerivEArk.

²²⁷ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 514 / Optsto / 20 sal. / 17.11.1970: Merivoimien kehittäminen. T26965 / F45 sal. KA.

²²⁸ Puolustusneuvoston pöytäkirja N:o 7 / 70 / 1.12.1970. T27424 / Cc2; Puolustusneuvoston asiakirja N:o 45 / Db / Henksal. / 11.11.1970: Puolustusmateriaalin lisähankinnat SNTL:sta vuosina 1972–1975. T27427 / Db1 sal. PlmArk sekä Pääesikunnan päällikön asiakirja 16.11.1972: Presidentin esittely 15.11.1972 klo 13.00 Tamminiemessä. T26965 / Hh4 sal. KA.

neuvostovalmisteisilla meritorjuntaohjuksilla, joita Suomeen oli vuonna 1966 päätetty hankkia.²²⁹ Siksi presidentti ilmeisesti luokitteli ohjusveneet hyökkäyksellisiksi asejärjestelmiksi. Niiden hankinta ja ylläpito olivat Suomelta kiellettyjä Pariisin rauhansopimuksen uuden tulkinnan jälkeenkkin.

Merivoimat jatkoi Jouko Pirhosen johdolla ohjusveneiden hankintapyrkimyksiä vuoden 1971 aikana, mutta asiaa ei tuolloin otettu puolustusneuvoston käsittelyyn.²³⁰ Ohjusveneiden hankinta vaikutti kariutuneen 1970-luvun alussa presidentti Kekkonen vastustukseen, kunnes neuvostoliittolaiset tarjosivat oma-aloitteisesti uusia OSA II-luokan ohjusveneitä pääesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Lauri Sutelan Neuvostoliiton vierailun yhteydessä lokakuussa 1972. Ohjusveneiden hankinta-asia esiteltiin uuden käänteen johdosta tasavallan presidentille marraskuussa. Kekkonen ei edelleenkään suhtautunut suopeasti alusten hankintaan, mutta hän ei myöskään halunnut jarruttaa hankintapäätöstä, jos se hyväksyttäisiin puolustusneuvostossa. Kekkonen kuitenkin edellytti, että sotilaat kantaisivat vastuun alusten hankinnasta, eikä hän suostunut kommentoimaan hankintaa julkisuudessa millään tavoin.²³¹

Presidentin kannan selvittyä ohjusveneiden hankinta käsiteltiin pikaisesti puolustusneuvostossa ja päätös neljän ohjusveneiden hankinnasta tehtiin joulukuussa 1972 pidetyssä kokouksessa. Alukset liitettiin merivoimien kokoonpanoon vuosina 1974–1975 Tuima-luokaksi nimettynä.²³² Veneiden mukana Suomeen saapui muutamia neuvostoliittolaisia asiantuntijoita, jotka toimivat puolen vuoden ajan niin sanottuina ”takuumiehinä”. He vastasivat alusten koneiden, laitteiden, sähkö- ja asejärjestelmien korjauksista sekä tarvittavan jatkokoulutuksen järjestämisestä alusten suomalaiselle henkilöstölle. Neuvostoliittolaiset tarjosivat myös taktista kouluttajaa, mutta siitä suomalaiset kieltäytyivät.²³³ Läheistä yhteistyötä haluttiin välttää kaikin keinoin, koska se olisi voinut vaikuttaa länsivaltojen silmissä puolustusvoimien ja neuvostoasevoimien suhteiden tiivistymiseltä.

²²⁹ Pääesikunnan tarkastusosaston muistio 4.1.1968: Hävittäjä Eilatin upottaminen. T27292 / F62 sal. MerivEArk.

²³⁰ Merivoimien esikunnan lähete N:o 5 / Optsto / Db / sal. / 5.1.1971: Muistio ohjusveneestä liitteineen; Merivoimien esikunnan lähete N:o 675 / Optsto / Db / sal. / 14.10.1971: Muistio merivoimien meritorjuntaohjusaseen nykytilasta ja sen kehittämistarpeesta liitteineen. T27292 / F69 sal. sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 594 / Optsto / 20 sal. / 17.9.1971: Toimintasuunnitelma vuosiksi 1973–1977. T27292 / F70 sal. MerivEArk.

²³¹ Säämänen 2013, s. 189–190.

²³² Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 164 / 17 sal. / 5.12.1972; Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 74 / Kp / 72 sal. / 14.12.1972. T24027 / F59 sal. KA sekä Vitikka 2006, s. 360.

²³³ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 139 / YeOs / H / sal. / 7.9.1973: Neuvottelut ohjusvenehankintaan liittyvistä kysymyksistä Moskovassa 13. ja 15.8.1973. T26965 / F48 sal. KA.

Ohjusveneiden hankintojen lisäksi myös heräteraivaajien liittäminen merivoimien kokoonpanoon eteni, kun ensimmäiset Kuha-luokan raivaajat valmistuivat vuonna 1974.²³⁴ Pitkään pohjustetut alushankinnat onnistuivat 1970-luvulla puolivälissä ennen kaikkea siksi, että lokakuussa 1970 työskentelynsä aloittanut ja pääosin kansanedustajista koostunut ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitea oli sisällyttänyt mietintönsä ohjusvene- ja heräteraivaajalaivueiden sekä lähes kaikkien muidenkin PV-ohjelmaan kirjattujen alushankkeiden toteuttamisen. Hankinnoilla oli takanaan laaja parlamentaarinen tuki.²³⁵ Puolustuskomitea määrittä merivoimien materiaalisen kehittämisen tavoitteeksi kahden itsenäisesti operoimaan kykenevän lippueen²³⁶ muodostamisen, joita voitiin käyttää Ahvenanmaalla ja Suomenlahden suulla. Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintöön sisällytetty tavoite oli täysin merivoimien tavoitteiden mukainen, sillä se oli kirjattu jo vuonna 1968 valmistuneen PV-ohjelman salaiseksi luokiteltuun osaan ja Merivoimien esikunnassa laadittuun *Puolustuslaitoksen kehittämisen suuntaviivat* -asiakirjan meripuolustusta käsitelleeseen lukuun.²³⁷

3.4. Taktiikan kehittämisen painopiste perusteiden määrittämisessä

Meri- ja rannikkotaktiikkaa oli kehitetty 1950-luvun loppupuolelta lähtien aktiivisuutta korostaen. Esimerkiksi merivoimien yleisvoimilla pyrittiin toteuttamaan kiintomerkkialueen ulkopuolelle suuntautuvia tiedustelu-, tykistö- ja torpedosyöksyjä, jotta vihollista voitaisiin häiritä ja kuluttaa mahdollisimman syvällä alueella. Muutos oli merkittävä, koska jatkosodan päättymisestä lähtien merivoimat oli valmistautunut käymään taisteluita lähinnä saaristossa. Kehitystyön tulokset kirjattiin joulukuussa 1964 käyttöön otettuun *Merisotaohjesäännön* luonnosversioon.²³⁸

Kiinteiden pattereiden tulenkäyttöön perustunutta rannikkopuolustuksen puolustustaistelua oli pyritty niin ikään muuttamaan aktiivisemmaksi 1950-luvun viimeisten vuosien aikana.

²³⁴ Vitikka 2006, s. 360 sekä Tuurnala 2008, s. 160.

²³⁵ Jansson, Jan Magnus: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tuhantein rantain partahilta*. Rannikkotyökistön Upseeriyhdistyksen 50-vuotisjulkaisu. Joensuu 1983, s. 42–43.

²³⁶ Lippue oli vuonna 1949 hyväksytyt määritelmän mukaisesti yhdellä toimintasuunnalla toimiva yhtymä, joka koostui 2–6 laivueesta. Merivoimien esikunnan lähete N:o 172 / Op. 2 / 10a / sal. / 30.11.1949: Laivastoyksiköiden nimitykset. T22109 / F12 sal. KA.

²³⁷ Vrt. Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / Suunnsto / 20 sal. / 19.1.1968: Taloussuunnitelma vuosille 1968–1972. T24027 / F51 sal. KA; Merivoimien esikunnan lähete N:o 741 / optsto / 1 sal. / 13.12.1968: Puolustuslaitoksen kehittämisen suuntaviivat, liite 7. T27292 / F62 sal. MerivEArk sekä Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö, s. 34–35.

²³⁸ Säämänen 2017, s. 266.

Tuolloin oli kehitetty saaristossa hyökkäystaisteluun kykenevä rannikkojääkäripataljoona ja tarkasteltu saaristossa toimeenpantavan sissitoiminnan toteutusmahdollisuuksia.²³⁹ Rannikkojoukoilla ei kuitenkaan ollut yhtä ajanmukaista ohjesääntöpohjaa kuin merivoimilla. 1950-luvun lopulla kirjoitetut *Rannikkotykistön taisteluohjesäännöt* olivat muuttuneet vanhentuneiksi jo 1960-luvun alussa tehtyjen sodanajan kokoonpanojen muutosten jälkeen. Rannikkojoukkojen taktisten ohjesääntöjen uudistamine oli välttämätöntä, koska rykmenttikokoonpanoja varten kirjoitetut ohjesäännöt eivät enää soveltuneet alueellisen puolustusjärjestelmän ja rannikkoalueiden tarpeisiin. Myös 1960-luvulla tapahtuneet puolustusmateriaalihankinnat edellyttivät osaltaan joukkojen käyttöperiaatteiden ja taktiikan kehittämistä.

Alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtyminen vaikuttaa selkeyttäneen taktiikan kehittämiseen liittyneitä vastuita. Pääesikunta oli johtanut 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuolella muun muassa taktiikan, sodanajan joukkorakenteen ja koulutuksen kehittämistä. Pääesikunnan operatiivinen osasto oli määrittänyt yleisesikunnan päällikön johdolla taktiikan yleiset suuntaviivat, joiden perusteella kirjoitettiin muun muassa *Kenttäohjesäännön yleinen osa* sekä puolustushaarojen ja aselajien ohjesäännöt. Niiden muotoilusta ja sisältöihin liittyvistä rajauksista vastasi puolustusvoimien ohjesääntötoimikunta, joka ohjasi puolustushaarojen ja aselajien ohjesääntötyötä tarvittaessa jopa yksityiskohtiin puuttuen. Näin tapahtui muun muassa vuosina 1962–1964 kirjoitetun *Merisotaohjesäännön* luonnoksen kirjoitustyön yhteydessä.²⁴⁰ Vuoden 1966 organisaatiouudistuksen myötä taktiikan kehittämiseen liittyneitä vastuita hajautettiin, jolloin rannikkotykistön tarkastajan johtaman Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston merkitys rannikkotaktiikan kehittäjänä korostui. Lisäksi vastuu meritaktiikan kehittämisestä siirtyi selkeästi merivoimien komentajalle, mutta meritaktiikan kehittämisen käytännön koordinoinnista vastasi 1960-luvun lopulla perustettu merivoimien komentajan meritaktillinen neuvottelukunta.²⁴¹

Rannikkoalueen joukkojen käyttöperiaatteita hahmotellaan

Rannikkotaktiikan kehittäminen eteni 1960-luvun lopulla verkkaisesti, sillä rannikkoalueiden taistelun periaatteita ei ollut saatu määritettyä useista sotapeleistä, karttajarjoituksista ja

²³⁹ Ibid., s. 267, 283–284, 301.

²⁴⁰ Ibid., s. 289–290.

²⁴¹ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 5 / Optsto / 10 / henk. / 23.3.1966: Merivoimien tehtävät ja uudelleenjärjestely. F14 Henksal. PEArk; Sotakorkeakoulun asiakirja N:o 831 / 8 / 23.9.1968: SKK:n opettajakunnan osallistuminen tutkimustyöhön. T23204 / F260 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 276 / Ohjeststo / 8b / 8.10.1973: Ohjesääntötoimikuntien kokoonpanot. T23204 / F314. KA.

kertausharjoituksista huolimatta vuoden 1968 joulukuuhun mennessä.²⁴² Rannikkotaktiikan kehittämistä hidasti todennäköisesti se, että kaikki maavoimiin kuuluneet sodanajan joukot jaettiin marraskuussa 1968 yleis-, paikallis- sekä tukijoukkoihin ja jokaiselle paikallisjoukkoihin kuuluneelle yksikkötyypille määritettiin Pääesikunnan operatiivisella osastolla yleisluonteiset käyttöperiaatteet. Vasta tuolloin paikallisjoukkoihin lukeutuneen rannikkoalueen taktiikan kehittämiseksi alkoi olla riittävät perusteet.²⁴³

Rannikkoalueiden sisällyttäminen sodanajan kokoonpanoihin oli herättänyt vilkasta keskustelua vuodesta 1966 lähtien. Keskeisimmäksi kysymykseksi muodostui, pitäisikö rannikkoalue alistaa maihinnousuntorjuntataisteluissa rannikolle ryhmittyneelle maavoimien perusyhtymälle vai vastaisiko se itsenäisesti rannikon puolustuksesta myös ratkaisutaisteluiden aikana. Jälkimmäinen vaihtoehto ei ollut toteutettavissa yksinkertaisesti, koska se edellytti tukevien aselajijoukkojen, kuten jääkäri- ja torjuntapataljoonien sekä moottoroidun rannikkotykköjen alistamista rannikkoalueille. Tällöin rannikkoalueen esikunnalla piti olla myös kyky useiden alistettavien yksiköiden johtamiseen ja tulenkäytön koordinointiin.

Johtosuhdejärjestelyistä keskusteltiin muun muassa lokakuussa 1966 järjestetyssä tykköjoukko-osastojen komentajien ja sotakoulujen tykköopettajien opetustilaisuudessa, jossa osallistujien mielipiteet jakautuivat kummankin vaihtoehdon kesken. Esimerkiksi Etelä-Suomen ja Pohjanmaan sotilasläänien edustajat pitivät mahdollisena sitä, että rannikkoalueista olisi tullut rintamavastuullisia johtoportaita, joille olisi tarvittaessa alistettu yleisjoukkoihin kuuluneita prikaateja.²⁴⁴

Yksi keskeisimmistä rannikkoalueen asemaa tarkastelleista henkilöistä oli eversti Veikko Vuorela. Hän oli toiminut jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana Rannikkopataljoona 2:n komentajana ja osallistunut Viipurinlahden kesän 1944 torjuntataisteluihin linnakkeiston komentajana. Vuorela oli pohtinut sodan jälkeen rannikkotaktiikan kehittämistä rannikkojalkaväen näkökulmasta muun muassa vuonna 1944 toteutetun merivoimien sotakokemusten keräämisen yhteydessä sekä vuonna 1948 laatimassaan Sotakorkeakoulun

²⁴² Pääesikunnan asiakirja N:o 195 / Rttsto / 5 sal. / 14.11.1968: Rannikkotykköjen koulutuskatsaus v. 1968, s. 13. T25086 / F1 sal. KA.

²⁴³ Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 29.11.1968: Paikallispuolustusjärjestelmää ja paikallisjoukkojen käyttöperiaatteita koskevat ohjeet. T26965 / F43 sal. KA.

²⁴⁴ Pöytäkirja 20.–21.10.1966 Suomenlinnassa järjestetystä tykköjen joukko-osaston komentajien ja sotakoulujen tykköopettajien opetustilaisuudesta. T26513 / Hbj1 sal. KA.

diplomityössä. Lisäksi Vuorela oli osallistunut 1950-luvun lopulla rannikkojääkäripataljoonan kehittämistyöhön.²⁴⁵

Vuorela laati rannikkoalueen asemaa ja taistelua käsittelevän ratkaisuehdotuksen marraskuussa 1968, jonka hän esitteli seuraavana vuonna järjestetyillä meripuolustuksen neuvottelupäivillä. Vuorelan mukaan rannikkoalueelle oli annettava itsenäinen asema ja vastuualue, koska tällöin yksi komentaja pystyi johtamaan torjuntatoimia maihinnousurannalla ja taistelualueen syvyydessä. Vuorelan mielestä rannikkoalueen ja armeijakunnan taisteluiden erottaminen eri vastuualueille mahdollisti myös joukkojen joustavamman käytön ja painopisteen muodostamisen vihollisen etenemisurille, koska armeijakunnan komentaja saattoi keskittyä pelkästään syvyyteen tunkeutuneen vihollisen lyömiseen. Tällöin rannikkoalueen komentaja vastasi kauko-, lähi- ja rantatorjunnan järjestämisestä joustavan puolustuksen periaatteiden mukaisesti. Se kuitenkin edellytti erillisten aselajijoukkojen alistamista rannikkoalueelle.²⁴⁶

Rannikkoalueen itsenäisen aseman puolesta puhui myös se, ettei armeijakunnan siirto toiselle operaatiosuunnalle aiheuttaisi erillisiä johtosuhdemuutoksia, vaan rannikkoalue jatkaisi rintamavastuullisena johtoportaana tehtävänsä toteuttamista. Rannikkoalueen ei kuitenkaan pitänyt taistella aina itsenäisesti, vaan sen alistaminen armeijakunnalle tuli Vuorelan mukaan kyseeseen silloin, kun armeijakunta suorittaisi vastahyökkäyksen maihinnousurannalle. Tämänkaltainen menettely mahdollisti kaikkien alueella olevien voimien keskittämisen ratkaisutaisteluun.²⁴⁷

Muissa kuin vastahyökkäykseen liittyvissä tapauksissa rannikkoalueen alistaminen armeijakunnalle aiheutti Vuorelan mielestä lähinnä ongelmia. Jos maihinnousutorjuntaan liittyvät operaatiot toteutettaisiin armeijakunnan johdolla, sitoutui osa armeijakunnan joukoista maihinnousurannan puolustamiseen ja rannikkoalue tukisi armeijakunnan taistelua lähinnä tulenkäytöllä. Armeijakunnan jalkaväkijoukkojen sitominen maihinnousutorjuntaan rantaviivan tuntumaan tarkoitti Vuorelan mukaan iskukyvyyn ja liikkuvuuden menettämistä. Jäykäntorjuvaan puolustusryhmyykseen sidotut joukot kokisivat tappioita vihollisen

²⁴⁵ Vuorela, Veikko: Pikkuvaltion rannikopuolustustaktiikka erityisesti Suomen saaristo-olosuhteissa. SKK-1/371. KA sekä Säämänen 2017, s. 57–58, 269–270.

²⁴⁶ Eversti Veikko Vuorelan pro memoria 14.11.1968: Näkökohtia maavoimien rannikon puolustuksen järjestelyistä, s. 5–6, 8–9. T26513 / Hbi1 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja 27.10.1969: Kertomus meripuolustuksen neuvottelupäivistä 16.–17.9.1969, liite 4. T2665 / D1 sal. KA.

²⁴⁷ Ibid.

maihinnousurannalle ja sen ympäristöön kohdistamassa voimakkaassa tuli-iskussa. Samanaikaisesti rannikkoalueen joukot taistelisivat lähinnä saaristossa linnakkeita, tulenjohto- ja merivalvonta-asemia sekä muita tukikohtia puolustaen. Pahinta tilanteessa oli kuitenkin maihinnousuntorjunnan johtovastuun vaihtuminen vihollisen maihinnousujoukkojen rantautuessa. Se oli muutoinkin puolustustaistelun onnistumisen kannalta kriittisin vaihe.²⁴⁸

Vuorela perusteli rannikkoalueen asemasta tekemäänsä esitystä myös Ruotsissa tehdyillä ratkaisuilla. Ruotsissa varsinaisesta rantatorjunnasta vastasivat rannikkotykistörikaatien alaiset torjunta-, rannikkojääkäri- ja polkupyöräpataljoonat sekä merimiinaosastot. Niiden taistelua tukivat liikkuvat rannikkotykistöjoukot, joilla muodostettiin tulenkäytön painopiste. Suomessakin moottoroitua tykistöä tuli Vuorelan mukaan käyttää vihollisen maihinnousujoukkojen valtaamaan sillanpäähän pyrkivien vahvistusjoukkojen häiritsemiseen sivustoilta käsin. Se oli mahdollista, jos moottoroidun tykistön yksiköt alistettaisiin rannikkoalueelle. Tällöin rannikkoalueen esikunta pystyisi yhdistämään torjuntataisteluihin osallistuvien yksiköiden tulen yhdeksi kokonaisuudeksi, olipa kyse sitten kauko-, lähi- tai rantatorjuntaan käytettävistä tulyksiköistä.²⁴⁹

Vuorelan hahmotelmat toimivat perusteltuna keskustelunavauksena rannikkoalueen taktiikan kehittämiseksi. Rannikkotykistön tarkastajana toimineen Vuorelan näkemyksillä oli painoarvoa jo pelkästään hänen virka-asemansa vuoksi, joten Vuorelan tekemä esitys otettiin todennäköisesti huomioon Pääesikunnassa tehdyn paikallisjoukkojen käyttöperiaatteiden määrittelyn yhteydessä. Ainakin rannikkoalueen taistelu sekä sen kokoonpanoon kuuluneiden joukkojen käyttöperiaatteet kuvattiin hyvin samalla tavoin marraskuussa 1968 valmistuneessa paikallispuolustuskonseptissa sekä vuonna 1969 käyttöön otetussa *Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa* -ohjesäännössä. Siinä Vuorelan ajatusta rannikkoalueesta maihinnousuntorjuntaa johtavana johtoportana oli vain jalostettu hiukan pidemmälle. Rannikkoalueille voitiin alistaa Pääesikunnassa vahvistettujen käyttö- ja toimintaperiaatteiden mukaisesti torjuntataisteluihin liittyen sotilasalueita, yleisjoukkojen joukkoyksiköitä tai jopa yhtymä. Rannikkoalue ei kuitenkaan saanut määrittää sille alistettavien joukkojen käyttöä vapaasti, vaan se oli lähtökohtaisesti ylemmän johtoportaan tehtävä.²⁵⁰ Ratkaisu oli sinänsä

²⁴⁸ Eversti Veikko Vuorelan pro memoria 14.11.1968: Näkökohtia maavoimien rannikon puolustuksen järjestelyistä, s. 4. T26513 / Hbi1 sal. KA.

²⁴⁹ Ibid., s. 6–7.

²⁵⁰ Veikko Vuorelan nimikirjaote n:o 43578 KA. Lisäksi vrt. Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 29.11.1968: Paikallispuolustusjärjestelmää ja paikallisjoukkojen käyttöperiaatteita koskevat ohjeet; Pääesikunnan asiakirja N:o 465 / 11 sal. / 6.11.1968: Paikallispuolustusjärjestelmä sekä ohjeita

looginen ja ymmärrettävä, sillä joukkojen käyttöajatuksen määrittäminen antoi ylemmälle johtoportaalle mahdollisuuden asettaa rannikkoalueen taistelulle reunaehtoja, jotka tukivat sen omaa taisteluajatusta.

Alueellisen puolustuksen taktillisen ohjeen myötä ratkesi myös rannikolla taistelevien torjuntapataljoonien asema. Pataljoonat päätettiin alistaa rannikkoalueille silloin, kun niiden tehtävänä oli satamien ja niiden edustalla sijaitsevien kapeikkojen puolustus.²⁵¹ Voidaankin todeta, että rannikkoalueen taistelun ja siihen kuuluvien joukkojen käyttöperiaatteet saatiin määritettyä 1960-luvun loppuun mennessä. Rannikkoalueesta tuli varsinkin heti sotilasläänituudistuksen jälkeen esitetyistä vastakkaisista mielipiteistä huolimatta johtoporras, jolla oli vastuu maihinnousutorjuntataisteluista ja niiden johtamisesta saaristossa, rannikolla sekä sen välittömässä läheisyydessä. Vuonna 1968 laaditut paikallisjoukkojen käyttöperiaatteet ja vuonna 1969 valmistunut *Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa* loivat perustan, johon rannikkotaktiikan kehittäminen tukeutui vahvasti 1970-luvun aikana.

Oppilasupseerit meri- ja rannikkotaktiikan keskeisiksi kehittäjiksi

Rannikkoalueen aseman vakiintumisen myötä myös meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseksi alkoi olla riittävät perusteet. Rannikko- ja laivastojoukkojen taktiikan kehittäminen käynnistyi Sotakorkeakoulussa, kun yleisesikuntaupseerikurssiin meritaktiikan opettaja, komentajakapteeni Juha Tikka johti kevättalvella 1969 useamman viikon kestäneen kehittämisharjoituksen. Sen aikana syksyllä 1968 kaappaushyökkäyksen toteutusperiaatteita tarkastelleet Merisotalinja 9:n oppilasupseerit pohtivat laivasto- ja rannikkojoukkojen operatiivisten käyttöperiaatteiden sekä taktiikan kehittämismahdollisuuksia alueellisen puolustusjärjestelmän vaatimukset huomioon ottaen.²⁵²

Lähdeaineiston perusteella ei selvinnyt, miksi harjoitus järjestettiin, mutta Kansallisarkistoon taltioitun Sotakorkeakoulun opetusmateriaalin perusteella se oli ensimmäinen laatuaan. On täysin mahdollista, että komentajakapteeni Tikka järjesti harjoituksen meritaktillisessa neuvottelukunnassa käsiteltyjen asiakysymysten perusteella. Neuvottelukuntaan kuuluneella Tikalla oli ainakin selkeä käsitys siitä, millaisia taktiikkaan liittyviä kysymyksiä merivoimissa

paikallisjoukkojen käyttöperiaatteista, s. 10–11. T26965 / F43 sal. KA sekä Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa. Helsinki 1969 (moniste), s. 23, 25–29, 57, 79, 84, 105.

²⁵¹

Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa. Helsinki 1969 (moniste), s. 26–27.

²⁵²

Komentajakapteeni Juha Tikan muistio 23.5.1969: Karttajarjoitus N:o 3 / II / MeSL 9:n yhteenveto. T24043 / Dg207. KA.

pidettiin tärkeinä.²⁵³ Neuvottelukunnan tuottamaa aineistoa ei kuitenkaan ole voitu käyttää tämän tulkinnan vahvistamiseen. Neuvottelukunnan työskentelyyn liittyneet asiakirjat on ilmeisesti tuhottu sen lakkauttamisen jälkeen tai niitä ei ole ainakaan arkistoitu Kansallisarkistoon luovutettujen Merivoimien esikunnan tai Sotakorkeakoulun aineistojen joukkoon.

Sotakorkeakoulun oppilasupseereiden hyödyntäminen meri- ja rannikkotaktiikan kehittämistyössä ei ollut sinänsä uusi ajatus. Näin oli menetelty myös edellisen suuren murroskauden ja organisaatiouudistuksen aikana 1940- ja 1950-luvun taitteessa. Tuolloin Sotakorkeakoulun merisotalinjan oppilaat olivat kehittäneet sodanajan kokoonpanoja ja taktiikkaa alueellisen puolustuksen periaatteiden mukaisesti, kun valtaosa esikunnissa ja joukko-osastoissa palvelleista meri- ja rannikkotykistöupseereista oli sitoutunut miinanraivaukseen ja operatiivisten suunnitelmien laadintaan.²⁵⁴ Tilanne oli melko samankaltainen 1960-luvun jälkipuoliskolla, jolloin pääosa meripuolustuksen yleisesikuntaupseereista osallistui operatiivisten suunnitelmien uusimiseen sekä merivoimien ja rannikkotykistön materiaalihankintoihin. Niin yleisesikunta- kuin kapteenikurssien oppilasupseerit olivatkin ainoita lähes henkilöitä, joilla oli mahdollisuus perehtyä taktiikan kehittämiseen suunnitteluharjoituksissa sekä omissa opinnäytetöissään ja oppilasesitelmissään.

Kaikki merisotalinjan oppilasupseereiden suunnitteluharjoituksen yhteydessä tekemät kehittämissitykset perustuvat harjoituksen alussa laadittuun meripuolustusdoktriiniin.²⁵⁵ Siinä määritettiin meripuolustukselle muun muassa vaatimukset, jotka oli kyettävä täyttämään kaikissa olosuhteissa. Näitä olivat esimerkiksi elintärkeiden meriyhteyksien turvaaminen, alueloukkausten paljastaminen, Helsinkiin, Hankoon tai Ahvenanmaalle suuntautuvan kaappaushyökkäyksen hidastaminen ja rajoittaminen, tilannekuvan muodostaminen sekä maihinnousuosaston kuluttaminen maajoukkojen torjuntaedellytysten luomiseksi. Rannikkojoukot vastasivat maavoimien ratkaisutaisteluiden edellytysten luomisesta Helsingin ja Hangon alueilla merivoimien turvatessa Ahvenanmaan alueen siihen saakka, kunnes

²⁵³ Sotakorkeakoulun asiakirja N:o 831 / 8 / 23.9.1968: SKK:n opettajakunnan osallistuminen tutkimustyöhön. T23204 / F260. KA.

²⁵⁴ Säämänen 2017, esim. s. 4, 96, 118–122.

²⁵⁵ Meripuolustusdoktriinia voidaan verrata nykyiseen meripuolustuksen operatiiviseen konseptiin. Asiakirjojen sisältö on luonteeltaan hyvin samantyyppinen ja niissä kuvataan yleisellä tasolla, kuinka meripuolustukselle ja/tai merivoimille käsketyt tehtävät toteutetaan.

maakunnan puolustukseen tarkoitetut joukot oli saatu kuljetettua alueelle.²⁵⁶ Oppilastyönä laadittu meripuolustusdoktriini vastasikin melko pitkälti Pääesikunnassa lähes samanaikaisesti kirjoitettuun *Sotilaallisen maanpuolustuksen perusteet* -asiakirjaan sisällytettyä meripuolustuksen joukkojen käyttöajatusta.

Meripuolustuksen ratkaisutaistelu oli tarkoitus käydä rannikolla ja saaristossa, vaikka torjuntatoimet suunniteltiin aloitettavan aluevesirajan tuntumassa ohjus- ja tykistötulenkäytöllä. Aktiivisesta alkuvaiheen toiminnasta huolimatta merivoimien piti säilyttää kykynsä taisteluiden jatkamiseen vihollisen tärkeitä jälkikuljetuksia vastaan. Saaristossa vihollinen oli tarkoitus sitoa taisteluun kiinteiden tykistöyksiköiden tulenkäytöllä ja aktiivisella sissitoiminnalla, johon sisältyi muun muassa tiedustelu- ja tulenjohtotoimintaa sekä väylämerkkien tuhoamista, tuliylläköitä ja koottuja iskuja vihollisen varasto- ja tukeutumisalueille sekä johtamispaikoille.²⁵⁷ Vastuu torjuntataisteluista oli tuolloin rannikkoalueen esikunnalla, jonka toiminta- ja johtamismahdollisuuksia merisotalinjan oppilaat olivat tarkastelleet karttajarjoituksissa jo ennen kehittämisharjoitusta. Näitä havaintoja hyödynnettiin myöhemmin rannikopuolustusjärjestelmän ja -taktiikan kehittämisessä.²⁵⁸

Meri- ja rannikkotaktiikkaan liittyvät kehittämissitykset olivat huomattavasti konkreettisempia ja niillä pyrittiin selkeästi vastaamaan muuttuneeseen sotilaalliseen uhkaan. Miinoitustoiminnan aloittamista haluttiin nopeuttaa siten, että miinat hajautettaisiin jo rauhan aikana useisiin pitkin rannikkoa ja saaristoa sijaitseviin varastoihin. Lisäksi taktisten miinoitteiden laskeminen haluttiin siirtää ainakin kaappaushyökkäystilanteissa rannikkoalueiden toteutusvastuulle. Miinoitteet voitaisiin joko laskea tilanteenmukaisesti tai ne asetettaisiin uhanalaisiksi arvioituilla alueilla paikoilleen jo rauhan aikana, kuten Ruotsissa oli menetelty.²⁵⁹ Ajatus oli sinänsä looginen, vastasivathan sotilasläänien johdossa olleet paikallisvoimat muutoinkin saaristoon suunniteltujen taktisten miinoitteiden laskusta. Nopeasti kehittyvässä tilanteessa rannikkoalueet olisivat olleet muutoinkin ainoita johtoportaita, jotka olisivat kyenneet johtamaan miinanlaskut, sillä merivoimien yleisvoimia

²⁵⁶ Sotakorkeakoulun asiakirja 19.2.1969: Merivoimien operatiivinen käyttöajatus. T24043 / Dg207. KA.

²⁵⁷ Sotakorkeakoulun asiakirja 18.3.1969: Muistio taktiikan kehittämisestä meripuolustuksessa. T24043 / Dg207. KA.

²⁵⁸ Rannikko- ja meritaktiikka; luennot ja harjoitukset. T24043 / Dg207. KA (*passim.*) sekä everstilutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

²⁵⁹ Ibid. sekä Sotakorkeakoulun asiakirja 19.2.1969: Merivoimien operatiivinen käyttöajatus, s. 2. T24043 / Dg207. KA.

suunniteltiin käytettävän ensisijaisesti Ahvenanmaan suojaamiseen. Lisäksi sotilasläänien esikunnat olisivat sitoutuneet melko pitkälti liikekannallepanoon, joten paras tilanneymmärrys torjuntatoimenpiteistä ja siihen liittyvistä tulenkäytön koordinoinnista oli nimenomaan rannikkoalueilla.

Sotakorkeakoulun oppilasupseerit pitivät meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisen yhtenä keskeisempänä tavoitteena merivoimien ja rannikkojoukkojen yhteistoiminnan tiivistämistä ennen kaikkea tulenkäytön osalta. Yhteisten tulenkäytön järjestelyiden arvioitiin mahdollistavan meritorjuntaohjuksin varustettujen alusten hajautetun toiminnan ja tulenkäytön painopisteen muodostamisen. Siksi ohjusveneet oli kyettävä alistamaan tulenkäyttöllisesti joko rannikkoalueelle tai sotilasläänille. Se edellytti kuitenkin vähintään rannikkotyöstön ja merivoimien yhteisen johtamis- ja tulenjohtajärjestelmän rakentamista. Puolustushaararajat ylittävän yhteistoiminnan lisäksi oppilasupseerit esittivät myös merivoimien taktiikan ja siihen olennaisesti liittyvien johtamisyhteyksien ja johtosuhdejärjestelyiden kehittämistä siten, että yleisvoimien operaatioissa pystyttäisiin yhdistämään ohjusammunta, ilmavoimien lentorynnäkö sekä torpedo- ja tykistöyöksyt yhdeksi kokonaisuudeksi. Tällaisissa kaikkien taistelualustyypien käyttöön ja ilmavoimien tukeen perustuvassa operaatioissa moottoritykkiveneitä esitettiin käytettävän ohjusveneiden suojaamiseen ja maalinosoituksen hankkimiseen, jotta ohjusammunta kyettäisiin toteuttamaan saariston suojasta. Tällöin vihollisen ohjusveneisiin kohdistamat vastatoimet jäisivät oppilasupseereiden arvion mukaan mahdollisimman pieniksi.²⁶⁰ Esitys johti ilmeisesti konkreettisiin toimenpiteisiin, koska Selkämerellä järjestettiin toukokuussa 1975 ilma- ja merivoimien yhteinen taistelulennonjohtajien opetustilaisuus, jossa harjoiteltiin taisteluosaston tykistöyöksyn ja lentorynnäkö yhdistämistä sekä lento-osaston johtamista merivoimien aluksilta.²⁶¹

Toisena meritaktiikan kehittämisalueena pidettiin nopeista tykki- ja torpedoveneistä muodostetun taisteluosaston taktiikkaa. Alun perin lähinnä tilapäiseksi kokoonpanoksi tarkoitettuna taisteluosaston taktiikkaa ei ollut käsitelty vuoden 1964 *Merisotaohjesäännössä*, vaan siinä kuvattiin yhtymätasoisien lippueen ja siihen kuuluvien laivueiden operaatioiden toteuttamisen ja johtamisen periaatteet. Taisteluosaston taktiikkaa ei myöskään käsitelty

²⁶⁰ Sotakorkeakoulun asiakirja 18.3.1969: Muistio taktiikan kehittämisestä meripuolustuksessa. T24043 / Dg207. KA.

²⁶¹ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2538 / Koulusto / Daa / 5.12.1974: Tst-lennonjohtajien opetustilaisuus ja LaivLp:n yhteisharjoitus ilmavoimien kanssa. T27952 / Daa1. KA.

1960-luvun kuluessa kirjoitetuissa laivueiden taisteluohjeissa, vaan niihin sisällytettiin esimerkiksi tykistösyöksyn käytännön suoritusohjeet.²⁶²

Taisteluosastotaktiikasta tuli lopulta yksi keskeisimmistä meritaktiikan kehittämisen painopistealueista sodan kuvan muututtua 1960-luvulla. Taisteluosastojen muodostaminen ja käyttö havaittiin tarpeelliseksi, koska merivoimat olisi todennäköisesti joutunut aloittamaan kriisitilanteessa puolueettomuusvalvonnan, meriliikenteen suojaamisen tai mahdollisen rannikolle suuntautuvan kaappaushyökkäyksen torjunnan vajaavahvaisin joukoin liikekannallepanon ollessa vielä kesken. Tällaisessa tilanteessa oli selvää, että tehtävien toteuttaminen oli aloitettava lippueita pienemmillä joukoilla, sillä lippueisiin kuului runsaasti reserviläisiä ja ottoaluksia, joita ei ehdittäisi saada palvelukseen nopeasti kehittyvässä tilanteessa. Liikekannallepanon jälkeenkään lippueita ei voitu käyttää sotajaotuksensa mukaisessa kokoonpanossa muuhun kuin rannikolle suuntautuvan maihinnousuhyökkäyksen torjuntaan.

Sotakorkeakoulun merisotalinja 9:llä opiskellut kapteeniluutnantti Kari Dahlbo analysoi jo syksyllä 1968 *Suomi merellä* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan lippueen organisaatiota ja lippueen esikunnan taistelunjohtomahdollisuuksia. Dahlbo oli pannut merkille jo ennen Sotakorkeakoulun harjoitusta, että lippueet taistelivat varsin harvoin sotajaotuksensa mukaisesti ja lähes jokaisen tehtävän suorittamista varten oli muodostettava eri alustyypeistä koostuvia pienempiä taisteluosastoja. Niiden johtaminen käskettiin pääsääntöisesti jollekin laivueen komentajalle. Helposti ja nopeasti toteutettavan johtosuhtemuutoksen käytännön ongelman muodosti taisteluosastojen johtoportaiden heikko johtamiskyky, koska laivueiden henkilöstökokoonpanoon ei kuulunut komentajan lisäksi muita operaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen koulutettuja henkilöitä.²⁶³

Lippueen esikunnalle ei sen sijaan jäänyt tilapäisjaotuksen muodostamisen jälkeen taktisen tason johtovastuuta, vaikka valtaosa johtamiseen koulutetuista henkilöistä oli sijoitettu lippueiden esikuntiin. Samankaltaiset ongelmat koskivat myös sotilasläänien tai rannikkoalueiden johdossa olleita paikallisvoimia. Niihin kuuluneet kuljetus-, vartio- ja raivaajalaivueet toimivat pääsääntöisesti laivuekokoonpanossa, joten sen vuoksi Dahlbo piti

²⁶² Sotakorkeakoulun asiakirja 18.3.1969: Muistio taktiikan kehittämisestä meripuolustuksessa. T24043 / Dg207 sekä Laivastolippueen lähete N:o 54 / Kntotsto / 12 sal. / 7.6.1966: Moottoritykkivenelaivueen pysyvät taisteluohjeet liitteineen. T23376 / F35. KA.

²⁶³ Dahlbo, Kari: Ajatuksia lippueen taistelunjohtomahdollisuuksista. *Suomi merellä*, n:o 90–91, 3–4/68, s. 19–22.

paikallisvoimiin kuuluneita lippueiden johtoportaita lähes tarpeettomina. Ne voitiinkin Dahlbon näkemyksen mukaan poistaa perustamistehtävälueeteloista, mikäli sotilasläänin merikomentajille ja rannikkoalueille saataisiin luotua riittävät johtamisedellytykset erillisten laivueiden johtamista varten.²⁶⁴

Kari Dahlbo jatkoi merivoimien operaatioiden johtamiseen liittyvien kysymysten pohtimista vuonna 1969 valmistuneessa diplomityössään lähinnä kaappaushyökkäyksen torjunnan näkökulmasta. Dahlbo piti merivoimien vallitsevaa johtosuhderakennetta ongelmallisena etenkin silloin, jos vihollinen aloittaisi sotatoimet yllättäen. Tuolloin vähintäänkin sotilasläänien johdossa olevien paikallisvoimien perustaminen olisi kesken, eikä sotilasläänien esikunnilla olisi välttämättä riittävää kykyä alusyksiköiden johtamiseen. Dahlbo kannatti myös yleisvoimien kokoonpanon muuttamista taisteluosastopohjaiseksi, koska se mahdollisti hänen mukaansa puolueettomuusvalvonnan ja tarvittaessa myös taisteluiden aloittamisen jo rauhan ajan kokoonpanossa.²⁶⁵

Kapteeniluutnantti Dahlbo esitti merivoimien yleisvoimien johtamisperiaatteita muutettavan siten, että taisteluosastoista koostuvat lippueet keskittyisivät taktiseen johtamiseen, operatiivisen johtamisen siirtyessä ylemmälle johtoportaalalle. Dahlbo perusteli ratkaisuaan muun muassa jatkosodan aikana saaduilla myönteisillä sotakokemuksilla. Lippueen esikunnan oli kuitenkin jakaannuttava siten, että pääosa esikunnasta sijoittuisi taistelualueen ulkopuolella olevaan esikuntalaivaan tai kantalinnoitettuun johtamistilaan. Tällä menettelyllä kyettäisiin takaamaan johtamisen jatkuvuus kaikissa tilanteissa. Sen sijaan operatiivinen johtamisvastuu piti Dahlbon mukaan siirtää sotilasläänin merikomentajalle ja hänen johtamistaan tukevalle johtokeskukselle. Muutos olisi tarkoittanut käytännössä sitä, että merikomentajan vastuulla olisi ollut sekä paikallis- että yleisvoimien alusten johtaminen koko vastuualueellaan merivoimien komentajan antamien reunaehtojen mukaisesti.²⁶⁶

Dahlbon opettajana toiminut ja Sotakorkeakoulun merisotalinjan suunnitteluharjoitusta keväällä 1969 johtanut komentajakapteeni Juha Tikka jatkoi yleisvoimien lippueen johtamismahdollisuuksien tarkastelua heinäkuun 1971 *Suomi merellä* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan. Tikka nosti artikkelissaan esiin useita samoja seikkoja, joita Kari Dahlbo oli

²⁶⁴ Ibid., s. 22–24, 26, 28.

²⁶⁵ Dahlbo, Kari: Yleisvoimien lippueen organisaatioiden johtamisjärjestelmien kehittäminen ottaen huomioon operaatiotutkimuksen luomat mahdollisuudet. 1969, s. 25–26. SKK-1/1012. KA.

²⁶⁶ Ibid., s. 35–40, 43–45, 48 ja liite 16.

käsitellyt omassa diplomityössään. Lisäksi monet Tikan artikkelissaan käsittelemät tekijät olivat nousseet esille myös merisotalinjan kevään 1969 suunnitteluharjoituksessa. Tikka korosti artikkelissaan etenkin pysyvän taktisen ohjeen tärkeyttä lippueen ja siihen kuuluvien alayksiköiden, taisteluosastojen, johtamisessa. Komentajakapteeni Tikka oli myös päätenyt taisteluosastoista muodostetun lippueen kannalle, koska lippueen komentajan käytössä oleva tilannekuva ei hänen mukaansa mahdollistanut lippueen koottua johtamista. Siksi lippueen esikunnan oli mahdollista vastata ainoastaan taisteluosastojen käymien pienempien taistelujen alueellisesta koordinoinnista.²⁶⁷

Tikan johtopäätös oli looginen, koska lippueen komentaja ja hänen esikuntansa joutuivat muodostamaan johtamisen edellyttämän tilannekuvan ensisijaisesti manuaalitasoja sekä radio- ja puhelinilmoituksia apuna käyttäen. Sen sijaan taisteluosastojen komentajilla oli käytettävissään huomattavasti paremmat tekniset ratkaisut tilannetietoisuuden ylläpitämiseksi, sillä he pystyivät hyödyntämään merivoimien kokoonpanoon 1960-luvun loppupuolella liitettyjen tykkiveneiden ja saattajien laivasto-osastojen johtamiseen tarkoitettuja järjestelmiä.²⁶⁸ Lippueen esikunnan ja taisteluosastojen johtoportaiden välillä vallinnut tilannekuvan muodostamiseen liittyvä ristiriita oli merkittävä, koska kaappaushyökkäyksen torjuminen edellytti kattavaa sekä mahdollisimman reaaliaikaista tilannekuvaa päätöksenteon ja tulenkäytön perustaksi.

Dahlbon ja Tikan esittämällä näkemyksillä sekä Sotakorkeakoulun suunnitteluharjoituksesta saaduilla kokemuksilla oli vaikutuksensa merivoimien harjoitustoimintaan. Heinäkuussa 1971 järjestetyssä merivoimien yhteisharjoituksessa kokeiltiin taisteluosastoihin jaetun lippueen toimintaa ja siitä saatuja kokemuksia analysoitiin harjoituskertomuksessa seikkaperäisesti, vaikka taisteluosastokokoonpanossa toimivan lippueen kokeilutoiminnan toteutus ei sisällynyt suoraanaisesti harjoituksen tavoitteisiin.²⁶⁹ Harjoituksesta saatujen kokemusten perusteella lippueeseen kuuluvien alusten jakaminen kahdeksi taisteluosastoksi puolueettomuuden suojaamista ja tilannekuvan täydentämistä varten oli toimiva. Sitä ei kuitenkaan pidetty mahdollisena, jos lippueen esikunnalla ja taisteluosastojen johtoportailla ei ollut

²⁶⁷ Vrt. Ibid., s. 48, 58–61 sekä Tikka, Juha: Ajatuksia nykyisen meritaktiikkaamme perusteista taktillisten ohjeiden valossa tarkasteltuina. *Suomi merellä*, n:o 100, 1/71, s. 7, 9–10.

²⁶⁸ Esim. Dahlbo 1969, s. 1–3. SKK-1/1012. KA.

²⁶⁹ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 438 / Optsto / 5 sal. / 16.7.1971: Käsky merivoimien yhteisharjoituksesta 26.–29.7.1971 sekä Merivoimien esikunnan muistio 99 / koul- ja järjsto / 5 sal. / 31.8.1971: Laivastolippueen kertomus merivoimien yhteisharjoituksesta 26.–29.7.1971. T27292 / F68 sal. KA.

varmennettuja viestiyhteyksiä omiin ja rannikkotyökistön aluevastuullisiin johtopaikkoihin. Lippueen komentajan oli lisäksi tunnettava taisteluosastojen toimintasuunnitelmat ja taisteluosastojen komentajien oli pidettävä yläjohtoporras tietoisena tilanteen kehityksestä, jotta lippueen esikunta kykeni tekemään oikea-aikaisia päätöksiä koko lippueen toiminnan kannalta.²⁷⁰

Harjoituksesta saadut kokemukset olivat ilmeisesti suurimmaksi osaksi myönteisiä, koska marraskuussa 1971 valmistuneessa merivoimien operatiivisessa suunnitelmassa Suomenlahdella toiminut 2. Lippue muutettiin runkokoonpanovaiheessa taisteluosastoksi. Kaappaushyökkäyksen torjunnan kannalta tärkeimmällä merialueella operoinut taisteluosasto muuttui lippueeksi vasta, kun merivoimat oli saanut perustettua pääosan taistelualusyksiköistä ja Saaristomerellä toimivien lippueiden esikunnat.²⁷¹

Yhteisharjoituksen kokemukset osoittivat myös eri johtoportaiden taktisten ohjeiden tarpeellisuuden. Niiden todettiin nopeuttavan valmiuden kohottamista ja puolueettomuuden suojaamiseen liittyvien toimenpiteiden käynnistämistä. Toinen harjoituksessa havaittu valmiuden kohottamista hidastanut seikka oli Laivastolippueen esikunnan liian pieni rauhanaikainen henkilövahvuus. Se ei mahdollistanut taisteluosastojen tehokasta johtamista ja lippueen toiminnan suunnittelua ennen kuin kaaderihenkilöstöä oli saatu vahvennettua palvelukseen astuneilla reserviläisillä. Siksi esikunnan koulutus- ja järjestelytoimistoa esitettiin ylläpidettävän jatkuvasti määrävahvuisena, jotta esikunta kykeni johtamaan merioperaatioita jo ennen kuin reserviläiset olivat saapuneet palvelukseen.²⁷²

Sotakorkeakoulussa opiskelleen Merisotalinja 9:n oppilasupseereiden tekemät taktiikan kehittämiseen liittyvät esitykset otettiin todennäköisesti laajemminkin huomioon meritaktiikkaa kehitettäessä. Esimerkiksi ohjustulenkäyttöä ja ohjusveneiden käyttöperiaatteiden tarkastelua jatkettiin sekä Sotakorkeakoulussa että Merisotakoulussa keväällä 1969 pidetyn suunnitteluharjoituksen esitysten mukaisesti. Ensimmäisen ohjustulenkäyttöä käsittelevän oppilasesitelmän piti kapteeniluutnantti Jussi Lähteinen vuonna 1970. Hän tarkasteli esitelmässään tykkiveneestä sekä moottoritykki-

²⁷⁰ Merivoimien esikunnan muistio 99 / koul- ja järjsto / 5 sal. / 31.8.1971: Laivastolippueen kertomus merivoimien yhteisharjoituksesta 26.–29.7.1971. T27292 / F68 sal. KA.

²⁷¹ Vrt. Merivoimien esikunnan lähete N:o 22 / Optsto / 11 / Henksal. / 15.9.1966 liitteineen. F17 Henksal. sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 26 / Optsto / 11a / Henksal. / 17.11.1971: ”MEPO:n lähettäminen” liitteineen. E8 Henksal PEArk.

²⁷² Ibid.

ja -torpedoveneistä muodostetun ja ohjusveneillä vahvennetun taisteluosaston avomerellä suorittamaa hyökkäysoperaatiota sekä siihen liittyvää ilmavoimien tukea.²⁷³

Lähteisen mukaan taisteluosaston operaatio oli toteutettava ensisijaisesti pimeällä, koska se takasi taisteluosaston toiminnalle parhaat edellytykset. Taisteluosaston hyökkäys oli tarkoitus aloittaa ohjusammunnalla, jota seurasi nopea tykistö- ja torpedohyökkäys. Jos hyökkäys sen sijaan jouduttaisiin toteuttamaan valoisalla, olisi ilmavoimia käytettävä lentotiedusteluun sekä mahdollisuuksien mukaan taisteluosaston suojaamiseen vihollisen ilmatoiminnalta. Lisäksi operaatioon osallistuvien koneiden piti suorittaa ohjusammunnan jälkeen lentorynnäkö moottoritykki- ja -torpedoveneiden hyökkäyksen tukemiseksi.²⁷⁴

Lähteinen käsitteli ohjusveneiden käyttöperiaatteita laajemmin kesällä 1971 valmistuneessa diplomityössään. Jos Lähteisen oppilasesitelmä oli ollut eräänlainen yhteen operaation sidottu tarkastelu, diplomityössä kuvattiin tarkemmin ohjusvenelaivueen käyttöperiaatteet puolueettomuuden suojaamisessa sekä kaappaus- ja suurhyökkäyksen torjunnassa. Lähteinen päätyi tutkielmassaan ratkaisuun, jonka mukaan ohjusvenelaivue oli pidettävä merivoimien komentajan johdossa olevana erillisyyksikkönä, koska muutoin ohjusten käyttöön liittyvien päätösten valvominen olisi lähes mahdotonta. Lähteinen painotti muutoinkin ohjustulenkäytön keskitettyä johtamista. Sitä oli johdettava merivoimien johtokeskuksesta aluksille annattavaan hyökkäyskäskyyn saakka. Vasta tuolloin ohjusvenelaivue alistettaisiin samalla toiminta-alueella olevalle lippueelle, jolloin lippue pystyi yhdistämään ohjusammuntaan johdossaan olevien muiden alusten suorittamat torpedo- ja tykistöyökset.²⁷⁵

Puolueettomuuden suojaamisvaiheessa ohjusveneitä oli tarkoitus käyttää miinanlaskijoiden suojaamiseen kiintomerkkialueen tuntumassa, jolloin ne voisivat tarvittaessa käyttää ohjustulta hyökkääjän pinta-aluksia vastaan. Lähteinen ei sen sijaan pitänyt järkevänä ohjusveneiden käyttöä meriliikenteen suojaamiseen tai puolueettomuusvalvontaan. Yllätyshyökkäyksen torjunnassa ohjusveneitä oli tarkoituksenmukaisinta käyttää Ahvenanmaan alueella, sillä Helsingin ja Hangon alueilla hyökkääjän mairinnousu oli mahdollista torjua miinoittein ja rannikkotykistön tulenkäytöllä. Ohjusveneet piti ryhmittää

²⁷³ Lähteinen, Jussi: Ohjusveneillä vahvennetun taisteluosaston tarvitsema lentotuki sen toimiessa avomerellä. T26890 / Hj1 sal. KA.

²⁷⁴ Ilmavoimien tuki edellytti yhteysupseerin sijoittamista johtoalukselle ja koneiden alistamista tehtävällä taisteluosastolle. Ibid. s. 3–4, 7–9, 11–13.

²⁷⁵ Sotakorkeakoulun lähete N:o 88 / 8 sal / 25.5.1972 sekä liitteenä oleva diplomityö Lähteinen, J.: Ohjusveneiden käyttöperiaatteet meripuolustuksessa, s. 38–39, 44, 65–66. T27292 / F72 sal. MerivEArk.

oletetun maihinnousualueen ulkopuolelle siten, että ne pystyisivät ampumaan ohjuksensa vihollisen maihinnousuryhmykseen saariston suojasta. Se kuitenkin edellytti tuliasema-alueiden ja veneiden suojapaikkojen etukäteistiedustelua sekä mahdollisesti myös väylien kunnostamista. Avomeritoimintaan siirryttäisiin vasta silloin, jos ohjusten kantama ei mahdollistaisi ammuntaa kiintomerkki-alueen sisäpuolelta. Koska ohjusveneiden käyttöä pidettiin avomeriolosuhteissa riskialttiina, ohjussyöksy oli suoritettava harkiten. Hyökkääjälle oli kyettävä tuottamaan yli 30 prosentin tappiot, jotta riskin ottamista pidettiin kannattavana.²⁷⁶

Lähteisen esittämä suurhyökkäyksen torjunnan periaate noudatteli yllätyshyökkäyksen torjunnan toimintamallia. Maihinnousua ei tällaisessa tilanteessa kuitenkaan voitaisi torjua pelkästään merivoimien toimenpitein, vaan siihen liittyi pitkäkestoinen kulutusvaihe. Sen vuoksi ohjusveneiden tuli siirtyä alkuvaiheessa suojaan tukeutumispaikkoihin, jotta meritorjuntaohjuksia voitaisiin käyttää vihollisen jälkiyhteyksiä vastaan. Mikäli vihollinen pystyisi häiritsemään ohjusveneiden koottua toimintaa, piti ohjukset ampua tuliyksiköittäin pimeyttä ja huonoja sääolosuhteita hyväksi käyttäen.²⁷⁷

Lähteinen pohti diplomityössään myös eri ampumamenetelmien käyttömahdollisuuksia. Ohjusammunnassa maalitieto piti hankkia ensisijaisesti aluksen omaa tulenjohtotutkaa käyttäen. Ensimmäisenä varamenetelmänä Lähteinen piti ampumasuunnan määrittämistä optisen tähtäimen avulla. Ohjusammunnan edellyttämä etäisyystieto oli kuitenkin saatava muilta aluksilta, rannikkotyökistön tutkilta tai se oli arvioitava itse. Toisena varamenetelmänä ja viimeisimpänä keinona maalitiedon hankkimiseen Lähteinen piti kaikkien tarvittavien tietojen välittämistä muilta aluksilta tai rannikon kiinteiltä tutkilta. Menetelmään liittyi selkeitä riskejä, koska ohjusten osuminen maaliin edellytti ampumasuunnan määrittämistä yhden asteen tarkkuudella.²⁷⁸ Se oli kuitenkin vaikeaa, sillä ampuma-arvojen määrittäjällä oli usein käytettävissään vain summittainen tieto aluksen paikasta.

On huomattava, että merivoimissa pohdittiin ohjusveneiden käyttöperiaatteita ja taktiikkaa jo huomattavasti aiemmin kuin päätös ohjusveneiden hankinnasta oli varmistunut. Ratkaisuun oli päädytty todennäköisesti siksi, että prototyyppialukseksi rakennettu ohjuslautta Isku oli osoittautunut merikokeissa liian hitaaksi, joten ainoana vaihtoehtona pidettiin ohjusveneiden

²⁷⁶ Ibid, s. 56–58, 61–69.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Ibid., s. 19–20, 28–29.

hankkimista ulkomailta. Tämä oli myös merivoimien johdon tahtotila jo vuoden 1966 loppupuolelta lähtien. Lähteisen salaiseksi luokitellun tutkimustyön tulokset eivät jääneet pelkästään työn tilanteen Merivoimien esikunnan tai meriupseereiden omaan käyttöön. Lähteinen piti maaliskuussa 1972 Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen arvovaltaiselle kuulijakunnalle esitelmän ohjusveneiden käyttöperiaatteista.²⁷⁹ Muutoin kaikki ohjustaktiikkaan ja -tekniikkaan liittyvät asiat pidettiin tiukasti salassa.

Yliluutnantti Heikki Salmela jatkoi Lähteisen aloittamaa ohjustaktiikan käsittelyä Merisotakoulun kapteenikurssilla marraskuussa 1972 pitämässään oppilasesitelmässä. Hän tarkasteli ohjusveneiden käyttöä Ahvenanmaalle suuntautuvan hyökkäyksen torjuntaan liittyen. Salmela esitti ohjusveneiden käyttämistä kriisin alkuvaiheessa Ahvenanmaan alueen puolueettomuuden suojaamiseen, koska ne muodostivat nopeimmin alueelle saatavan tulivoimaisen yksikön. Ahvenanmaa soveltui Salmelan mukaan ohjusveneiden toiminta-alueeksi hyvin, sillä alueella oli useita tukeutumisaikkoja ja niistä johti useita suojaisia siirtymisreittejä saariston reuna-alueilla sijaitseviin tuliasemiin, joten avomerelle oli tarkoitus siirtyä ainoastaan poikkeustapauksissa.²⁸⁰

Avomerelle ulottuvalla ohjustulenkäytöllä oli mahdollista suojata strategisesti merkittävänä pidettyä saariryhmää, jonne liikekannallepanossa perustettavien merivartio- ja rannikkojoukkojen siirtäminen kestivät huomattavasti kauemmin. Salmela esittikin veneiden ryhmittämistä Eckerön pohjoispuolelle tai Lumparlandin–Sottungan alueelle, josta niitä voitiin käyttää tarvittaessa ohjusammuntaan. Sen sijaan alueloukkausten torjuntaan ohjusveneiden käyttöä oli harkittava tarkoin, koska yhdenkin aluksen menettäminen merkitsi torjuntakyvyn merkittävää heikkenemistä.²⁸¹

Salmelakin tiedosti, että merivoimien valmiudesta huolimatta onnistunut ohjusammunta oli hyvin pitkälti riippuvainen sotilastiedustelun ja muiden puolustushaarojen tuesta. Tiedustelun tuottama ennakkovaroitus oli elintärkeä, sillä ilman sitä meritorjuntaohjusten ampumakuntoon saattamisesta vastannut ohjushuoltola ei ehtisi suorittaa ohjusten polttoainetäyttöä. Alukset oli myös ehdittävä siirtää Saaristomeren länsiosiin ennen maihinnousun alkua, sillä muutoin

²⁷⁹ Tilaisuuteen ja esitelmän jälkeiseen keskusteluun osallistui muun muassa vara-amiraali Oiva Koivisto, kenraaliluutnantti Aatos Maunula, kenraalimajuri Ermei Kanninen ja kommodori Jorma Haapkylä. Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen pöytäkirja 6.3.1972. Pk2610 / 22. KA.

²⁸⁰ Salmela, H.: Ohjusveneiden käyttömahdollisuudet ja -periaatteet vihollisen pinta-alusten torjumiseksi Ahvenanmaan alueella, s. 3–5. T25765 / Hj 2 sal. KA.

²⁸¹ Ibid., s. 6.

ohjusveneitä ei kyettäisi käyttämään hyökkäyksen torjuntaan. Lisäksi varsinainen ohjusammunta edellytti tiedustelun suuntaamista avomerelle lähinnä ilmavoimien tiedustelulennoin ja muiden alusten toteuttamin tiedustelusyöksyin. Maihinnousuosaston kokoonpanosta ja liikkeistä saatujen tietojen perusteella ohjusveneiden tuli siirtyä tukeutumispaikeista varsinaisiin ampuma-aseisiin, jossa kukin alus hankki tarvittavan maalinosoituksen itsenäisesti omaa tutkaa käyttäen.²⁸²

Maaleina olivat ensisijaisesti joukkojenkuljetusalukset, sillä Salmela arvioi vastustajan voiman olevan yllätyshyökkäystilanteessa rajallinen. Siksi ohjusveneistä koostuvaa laivuetta piti käyttää keskitetysti. Tällä tavoin hyökkääjälle saataisiin tuotettua mahdollisimman suuret tappiot, koska alukset eivät enää ehtisi Salmelan mukaan suorittamaan toista ohjusammuntaa. Tavanomaisen maihinnousuhyökkäyksen torjunnassa meneteltiin samoin periaattein kuin yllätyshyökkäystä torjuttaessa, mutta toinen ohjusammunta suoritettaisiin tilanteenmukaisesti tiedustelutietojen perusteella.²⁸³

Vuosina 1967–1969 Sotakorkeakoulun merisotalinjalla opiskelleet upseerit vaikuttivat myös pidemmällä aikavälillä taktiikan kehittämiseen. Pääosa vuonna 1969 valmistuneista meri- ja rannikkotykistöupseereista aloitti opintojen jälkeiset tehtävät operatiivisen alan tehtävissä ja useimmat heistä etenivät virkauransa aikana komentajatehtäviin. 1960-luvun lopulla yleisesikuntaupseerin tutkinnon suorittaneilla oli muutonkin painoarvoa taktiikan kehittäjinä. He olivat ensimmäisiä alueellisen puolustusjärjestelmän vaatimusten mukaisesti koulutettuja upseereita, jotka jalostivat saamiaan operaatiotaidollisia ja taktisia oppeja muun muassa operatiiviseen suunnitteluun ja taktiikan opettamiseen liittyvissä tehtävissä.²⁸⁴

²⁸² Ibid., s. 4–7.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Esimerkiksi Merisotalinja 9:llä opiskellut Heimo Iivonen toimi opettajana Sotakorkeakoulussa vuosina 1970–1977 ja toimistopäällikkönä Pääesikunnan operatiivisella osastolla vuosina 1977–1979. Juhani Niska työskenteli Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa ja suunnitteluosastolla 1969–1971 sekä palveli rannikkotykistön tarkastajana 1987–1992. Seppo Reinivuo palveli Helsingin laivastoaseman järjestelytoimiston päällikkönä 1969–1970, Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston päällikkönä 1977–1980 ja Merivoimien esikunnan esikuntapäällikkönä 1980–1983. Timo Sario toimi Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston toimistoupseerina vuosina 1969–1970, Sotakorkeakoulun rannikkotaktiikan opettajana 1971–1975 ja Rannikkotykistökoulun johtajana 1984–1991. Olavi Simola palveli Pääesikunnan operatiivisen osastolla 1973–1976, Etelä-Suomen sotilasläänin yleisesikuntaosaston päällikkönä 1976–1979 ja Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston päällikkönä 1979–1985. Tynkkynen, Vesa: Sotakorkeakoulun diplomien saaneet upseerit 1924–1993. *Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi*. Seitsemän vuosikymmentä 1924–1994. Toim. Pekka Kurenmaa. Jyväskylällä 1994, s. 251 sekä Kadettiupseerit 1920–2010. Porvoo 2010, s. 235, 639, 793, 861, 893.

Saaristosissitoiminnan uusi tuleminen

Yksi Sotakorkeakoulun oppilasupseereiden vuoden 1969 harjoituksessa määrittämistä rannikkotaktiikan kehittämisen painopistealueista oli saaristosissitoiminta. Sen tarkastelu oli käynnistynyt Pääesikunnan johdolla jo vuoden 1968 aikana. Sissitoiminnan liittäminen merivoimien ja rannikkotykistön taisteluun ei ollut sinänsä uusi asia, sillä velvoite sissitoimintaan siirtymisestä oli kirjattu jo Pääesikunnassa vuonna 1956 laadittuun *Yleistaktillisia suuntaviivoja* -muistioon ja joulukuussa 1957 valmistuneeseen valtakunnan puolustusta käsittelevään operatiiviseen suunnittelukäsikirjaan. Sen perusteella rannikko- ja laivastojoukkoja veloitettiin jatkamaan taisteluja sissitoiminnan keinoin, mikäli ne jäisivät vihollisen selustaan. Innostus sissitoimintaa ja siihen liittyvää koulutusta kohtaan hiipui merivoimissa varsin nopeasti lupaavasti alkaneesta kehityksestä huolimatta. Ongelmana oli lähinnä kantahenkilökunnan ja varusmiesten kouluttamiseen käytettävissä olleen ajan vähyyttä. Se ei yksinkertaisesti mahdollistanut Pääesikunnan asettamien koulutustavoitteiden saavuttamista.²⁸⁵

Sen sijaan rannikkotykistön ja merivartiostojen sissitoimintamahdollisuuksien selvittämistä jatkettiin 1960-luvun alkupuolella Sotakorkeakoulun diplomitoiden avulla. Vuonna 1965 valmistunut kapteeni Jukka Karvisen tutkielma on ensimmäinen laajempi kokonaisselvitys saaristossa toteutettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista sekä menetelmistä. Karvinen päätyi diplomityössään ratkaisuun, jonka mukaan päävastuu saaristosissitoiminnasta ja siihen liittyvistä valmisteluista oli annettava merivartiostoille. Varsinaiset sissiyksiköt oli tarkoitus muodostaa vakituisesta henkilöstöstä ja merivartiostojen varaamista reserviläisistä.²⁸⁶ Karvisen ratkaisuesitys oli sinänsä looginen, koska merivartioasemat ja niiden henkilöstö muodostivat liikekannallepanossa rannikkotykistöjoukko-osastoihin liitettävien ja merivalvontaan tarkoitettujen merivartiokomppanioiden (myöh. merivalvontakomppanioiden) rungon. Ne olivat muutoinkin yksiköitä, joiden oletettiin jäävän maihinnousuhyökkäyksen tapahtuessa vihollisen selustaan.

Jukka Karvisen tutkielmalla ja vuonna 1963 valmistuneella Jorma Kaisalon merivartiojoukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteita käsittelevällä diplomityöllä oli luultavasti oma vaikutuksensa rajavartiolaitoksessa vuoden 1965 loppupuolella annettuun

²⁸⁵ Säämänen 2017, s. 275–277.

²⁸⁶ Karvinen, Jukka: Sissitoiminnan mahdollisuudet, menetelmät ja välineet saaristossa sekä sen vaatimat valmistelut erityisesti merivartiostojen kannalta tarkasteltuna, s. 58–63, 68–69. SKK-1/842. KA.

pysyvää määräkseen. Sen mukaan merivartiostojen tuli perehdyttää henkilöstönsä sissi-, tiedustelu- ja valvontatehtäviin vihollisen miehittämällä rannikko- ja saaristoalueilla.²⁸⁷

Merivartiostoissa saaristosissitoimintaan oli suhtauduttu vakavasti, mutta alueellisen puolustusjärjestelmän siirtymiseen liittynyt paikallispuolustusjärjestelmän käyttöönotto edellytti pidemmälle meneviä toimenpiteitä.

Tarve saaristosissitoiminnan entistä laaja-alaisemmalle ja syvällisemmälle kehittämiselle nousi uudelleen esiin alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtymisen myötä.

Rannikkoalueiden sissitoiminta sisällytettiin Sotakorkeakoulun merisotalinjan opetukseen vuodesta 1967 alkaen. Sissitoiminta liitettiin osaksi rannikkoalueen taistelusuunnitelmaa, mutta vielä tuolloin sissiosastot muodostettiin irrottamalla ryhmiä, jaoksia ja tulenjohtueita rannikkoalueiden kokoonpanoihin kuuluneista yksiköistä.²⁸⁸ Menettelytapa kuvaa hyvin tilannetta, joka vallitsi rannikkoalueen joukkojen käytön osalta ennen paikallisjoukkokonseptin valmistumista ja rannikkoalueen aseman selkiytymistä. Kaikki tehtävät pyrittiin täyttämään, tarvittaessa jopa improvisoiden.

Saaristosissitoiminnan systemaattinen kehittäminen aloitettiin kesällä 1968, kun Pääesikunnan päällikkönä toiminut kenraaliluutnantti Kaarlo Leinonen asetti työryhmän selvittämään saaristosissitoiminnan toteutusmahdollisuuksia. Siihen osallistuivat edustajat Pääesikunnan operatiiviselta osastolta, järjestely- ja koulutusosastoilta, jalkaväki- ja rannikkotyöstötoimistoista sekä Merivoimien ja Rajavartiostojen esikunnista. Työryhmän piti jättää mietintönsä vuoden loppuun mennessä, mutta se valmistui vasta toukokuussa 1969. Mietinnön valmistumista viivästytti ilmeisesti Pääesikunnan järjestelyosastossa syyskuussa 1968 laadittu selvitys, jonka mukaan erillisten saaristosissiyksiköiden perustaminen oli käytännössä mahdotonta. Sissiyksiköiden lisääminen perustamistehtävälueeteloon olisi edellyttänyt laajoja muutoksia varusmiesten koulutusjärjestelyihin ja rannikon sotilaspiirien perustamistehtäviin. Nekään eivät olisi ratkaisseet koko ongelmaa, sillä saaristosisseille ei ollut jakaa niiden tarvitsemaa sotavarustusta.²⁸⁹

²⁸⁷ Palokangas 2014, s. 322, 334.

²⁸⁸ Esim. Sotakorkeakoulun asiakirja 2.10.1967: Rannikko- ja meritaktiikan karttatarjoitus N:o 1 / I / MeSL9, s. 8–9 sekä liitteet 1c ja 6. T24043 / Dg207. KA.

²⁸⁹ Pääesikunnan muistio N:o 84 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 24.9.1968: Saaristosissiyksiköiden perustamis- ja varustamismahdollisuudet. T26838 / F30 sal.; Pääesikunnan asiakirja N:o 481 / Optsto / 10 sal. / 11.11.1968: Saaristossa suoritettavan sissitoiminnan järjestely. T26965 / F42 sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 548 / Meriptsto / 12 sal. / 25.11.1969; liitteenä oleva ”Mietintö saaristossa suoritettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista, organisaatiosta, valmisteluista ja koulutuksesta”. T26965 / F44 sal. KA.

Ilmiselvistä esteistä huolimatta työryhmä päätyi esittämään saaristosissiyksiköiden perustamista. Kyseessä oli todennäköisesti eräänlainen kompromissiratkaisu. Saaristosissiyksiköiden perustamista oli esitettävä jo pelkästään siksi, että rannikkoalueet ja niihin kuuluvat alayksiköt oli sisällytetty marraskuussa 1968 valmistuneessa paikallispuolustuskonseptissa paikallisjoukkoihin. Paikallisjoukkojen yhtenä keskeisimpänä tehtävänä oli laajamittainen sissitoiminta ja tarvittaessa jopa sissisota, jotta edellytykset yleisjoukkojen ratkaisutaisteluille saataisiin luotua. Kuitenkin päävastuu rannikolla toteutettavan tiedusteluluonteisen sissitoiminnan osalta käskettiin sodanajan rannikkoalueiden kokoonpanoihin liitettäville merivalvontakomppanioille. Niiden henkilöstö koostui suurelta osin rauhan ajan merivartioalueiden henkilöstöstä ja komppanian johtamisesta vastasi rauhan ajan merivartioalueen päällikkö.²⁹⁰

Näiden reunaehtojen vuoksi saaristosissityöryhmä päätyi esittämään mietinnössään ainoastaan erillisten tuhoamis- ja häirintätoimintaan koulutettujen joukkueiden lisäämistä valvontatehtäviin koulutettujen merivalvontakomppanioiden kokoonpanoihin. Ratkaisu mahdollisti sekä tiedustelullisten ja hyökkäykselliseen toimintaan liittyvien vaatimusten täyttämisen, eikä henkilöstö- ja materiaalikysymykset muodostuneet yhtä ylitsepääsemättömiksi kuin erillisiä sissiyksiköitä perustettaessa. Ilmitulleita ongelmia ei pystytty ratkaisemaan täysin tälläkään menettelyllä, koska Pääesikunnan järjestelyosastolla tehtyjen laskemien perusteella joukkueille ei ollut jakaa riittävästi viesti-, tähystys-, tulenjohto- ja majoitusvälineitä, joita puuttui jo muutoinkin merivalvontakomppanioiden materiaali vahvuuksista.²⁹¹

Materiaalipuutteista huolimatta sissijoukkueita oli tarkoitus käyttää tiedusteluun ja iskuihin lähinnä vihollisen huolto- sekä etenkin polttoainekuljetuksia vastaan, jotta hyökkääjä ei kykenisi laajentamaan kaappaushyökkäystä laajamittaisemmaksi sodaksi. Siksi hyökkäyksellinen sissitoiminta oli tarkoitus aloittaa vasta vihollisen ensimmäisten taistelujoukkojen maihinnousun jälkeen, eikä siihen ollut tarkoitus käyttää merivoimien alusyksiköitä kuin ainoastaan poikkeustapauksissa. Ajattelutapa oli muuttunut 1950-luvun

²⁹⁰ Pääesikunnan asiakirja N:o 510 / Optsto / 11 sal. / 29.11.1968: Paikallispuolustusjärjestelmää ja paikallisjoukkojen käyttöperiaatteita koskevat ohjeet; Pääesikunnan asiakirja N:o 465 / 11 sal. / 6.11.1968: Paikallispuolustusjärjestelmä sekä ohjeita paikallisjoukkojen käyttöperiaatteista, s. 4, 15. T26965 / F43 sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 548 / Meriptsto / 12 sal. / 25.11.1969 ja liitteenä oleva ”Mietintö saaristossa suoritettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista, organisaatiosta, valmisteluista ja koulutuksesta”, s. 14–24 ja liite 5. T26965 / F44 sal. KA.

²⁹¹ Ibid.

loppupuolen näkemyksiin verrattuna, sillä tuolloin aluksia suunniteltiin käytettävän muun muassa selustassa tapahtuvaan miinoitustoiminaan ja sissien suorittamien iskujen tukemiseen.²⁹² Alusten käyttöön liittyvä ajattelutavan muutos oli sinänsä ymmärrettävä: merivoimien kalustotilanne oli parantunut huomattavasti 1950-luvun jälkipuoliskon tilanteeseen verrattuna, eikä uusia taistelualuksia haluttu tuhota kuluttavissa saaristotaisteluissa. Sen sijaan 1950-luvulla huomattava osa merivoimien sodanajan kokoonpanoon kuuluneista aluksista oli ollut ottokalustoa. Niitä olisi ollut pakko käyttää ensisijaisesti saaristossa, koska ottoalusten heikko taistelunkestävyys ja puutteellinen sotavarustus ei mahdollistanut saariston ulkopuolelle suunnattavien operaatioiden toteuttamista.

Maarintaman olosuhteista poiketen työryhmä päätyi saaristossa toimivien sissien toimintamahdollisuuksia arvioidessaan sangen mielenkiintoiseen johtopäätökseen. Sissitoiminnan arvioitiin olevan rannikko- ja saaristoalueilla helpompaa asutuskeskusten tienoilla, koska niiden oletettiin tarjoavan sisseille paremmat toimintamahdollisuudet. Sen sijaan oman toiminnan salaaminen tulisi olemaan vaikeampaa maa-alueilla taisteleviin sisseihin verrattuna. Toimintaolosuhteiden erilaisuudesta huolimatta sissitoimintaan tuli valmistautua saaristossa samalla tavoin kuin maarintamalla, mutta etukäteisvalmistelut saivat toimintaympäristön vuoksi selkeästi korostuneemman aseman.²⁹³

Saaristosissitoimintaa tarkastellut työryhmä esitti perustettavaksi kuusitoista sissijoukkuetta, jotka oli tarkoitus ryhmittää pääasiallisesti etelärannikolle. Pohjanlahdella sissijoukkueita suunniteltiin perustettavan ainoastaan Rauman sekä Vaasan merivalvontakomppanioihin. Vastuu sissitoimintasuunnitelmiin liittyvien perusteiden määrittämisestä esitettiin annettavan sotilaslääneille, jotta rannikkotykistöjoukko-osastojen ja merivartiostojen suunnitelmien yhdenmukaistaminen läänien operatiivisten suunnitelmien kanssa sujuisi jouhevasti.

²⁹² Vrt. Pääesikunnan lähete N:o 548 / Meriptsto / 12 sal. / 25.11.1969 sekä liitteenä oleva ”Mietintö saaristossa suoritettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista, organisaatiosta, valmisteluista ja koulutuksesta”, s. 2–3, 11, 15, 19–20. T26965 / F44 sal. sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 128 / Järjsto / 8b / sal. / 14.5.1956: Lausunto ”yleistaktillisista suuntaviivoista”, s. 12–16. T22110 / F35 sal. KA.

²⁹³ Pääesikunnan lähete N:o 548 / Meriptsto / 12 sal. / 25.11.1969 sekä liitteenä oleva ”Mietintö saaristossa suoritettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista, organisaatiosta, valmisteluista ja koulutuksesta”, s. 8, 17, 24. T26965 / F44 sal. KA.

Sissijoukkueita oli tarkoitus käyttää kunkin joukkueen oman merivalvontakomppanian toiminta-alueella. Joukkueita voitiin kuitenkin tarvittaessa siirtää myös alueelta toiselle.²⁹⁴

Mietinnön laatinut työryhmä esitti varusmiesten erikoiskoulutuksen aloittamista merivartiostoissa, jotta sissijoukkueiden perustamista vaikeuttaneet henkilöstöongelmat saataisiin ratkaistua. Ennen koulutusvastuun siirtymistä merivartiostoille, piti valikoiduille varusmiehille antaa peruskoulutus Rannikkojääkäripataljoonassa, Uudenmaan prikaatissa, Viestirykmentissä ja Helsingin laivastoasemalla. Siirtymävaiheessa myös erikoiskoulutukseksi määritetty sissitoimintakoulutus oli tarkoitus järjestää Rannikkojääkäripataljoonassa ja Uudenmaan prikaatissa, mutta sotaharjoituksissa varusmiesten suunniteltiin toimivan alusta lähtien merivartiomiesten johtamissa merivalvontakomppanioissa.²⁹⁵

Sotilasläänien sekä Merivoimien ja Rajavartiostojen esikuntien antamien lausuntojen perusteella saaristosissitoiminta ja sen kehittäminen koettiin tarpeelliseksi, mutta työryhmän esitystä sissitoimintaan suunniteltujen joukkojen määrästä pidettiin ylimitoitettuna. Muun muassa Sotakorkeakoulu esitti sissijoukkueiden kouluttamista ainoastaan niille alueille, joilla niillä oli tosiasiallisia toimintamahdollisuuksia. Yhtenä tällaisena alueena pidettiin Ahvenanmaata. Sen merkitystä korostettiin etenkin Lounais-Suomen sotilasläänin lausunnossa, koska maakunnan alueelle ei välttämättä ehdittäisi siirtää muita rannikkojoukkoja ennen kaappaushyökkäyksen alkua.²⁹⁶

Rajavartiostojen esikunta suhtautui esitettyyn koulutusvastuun siirtämisen lisäksi kriittisesti myös työryhmän kaavailemaan aktiiviseen sissitoimintaan. Rajavartiostojen esikunnan lausunnossa korostettiin saaristosissitoiminnan tiedustelullista ja valvontaan painottuvaa luonnetta. Rajavartiolaitoksessa oli saatu kokemuksia tällaisesta toiminnasta jo vuosikymmenen puolivälistä alkaen, jolloin merivartiostoissa oli aloitettu henkilöstön

²⁹⁴ Ibid., s. 15–24 ja liite 5.

²⁹⁵ Ibid., s. 21–23.

²⁹⁶ Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan kirjelmä N:o 20 / Optsto / 12 sal. / 29.1.1970: Lausunto saaristosissitoimintamietinnöstä; Pohjanmaan sotilasläänin esikunnan kirjelmä N:o 90 / Yetsto / 11 sal. / 29.1.1970: Lausunto saaristosissitoiminnasta; Merivoimien esikunnan kirjelmä N:o 74 / Optsto / 12 sal. / 29.1.1970: Lausunto saaristosissitoiminnasta; Rajavartiostojen esikunnan kirjelmä N:o 22 / IV /sal. / 30.1.1970: Lausunto saaristosissitoimintamietinnöstä; Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan kirjelmä N:o 19 / Optsto / 12 sal. / 30.1.1970: Lausunto saaristosissitoiminnasta; Sotakorkeakoulun kirjelmä N:o 23 / 12 sal. / 30.1.1970: Lausunto saaristosissitoiminnasta sekä Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan kirjelmä N:o 18 / Optsto / 12 sal. / 4.2.1970: Lausunto saaristosissitoimintaa käsittelevästä mietinnöstä. T26965 / F45 sal. KA. Rajavartiolaitoksen lausunto on löydettävissä myös RVLE:n arkiston kansioista F21 sal.

kouluttaminen sissi-, tiedustelu- ja valvontatehtäviin. Nämä olivat olleet myös tehtäviä, joista merivalvontakomppanioiden oli arvioitu merivartioupseereiden vuonna 1965 käymien keskusteluiden perusteella selviävän.²⁹⁷

Pääesikunnan johdolla tehtyjen valmisteluiden lisäksi rannikolla ja saaristossa toteutettavaa sissitoimintaa käsiteltiin 1960-luvun loppupuolella myös sotilaslehdissä.

Rannikkojääkäripataljoonassa palvellut kapteeni Reino Laajaniemi kirjoitti marraskuussa 1968 rynnäkkösukeltajajoukkueen käytöstä rannikolla sekä rannikkojääkärien hyökkäyksen tukena. Laajaniemen mukaan rynnäkkösukeltajajoukkue tuli sisällyttää sodanajan kokoonpanoihin ja sitä tuli käyttää ensisijaisesti tiedustelu- ja häirintätehtäviin. Lisäksi joukkuetta voitiin käyttää maihinnousun tukemiseen lähinnä tiedustelutehtäviin usealle eri maihinnousuun osallistuvalla joukolla alistettuna.²⁹⁸

Toisessa lokakuussa 1969 *Sotilasaikakauslehdessä* julkaistussa artikkelissaan Laajaniemi käsitteli sissien toimintaa meren rannikolla ja saaristossa. Se oli eräänlainen jatkumoa hänen edellisenä vuonna kirjoittamalleen rynnäkkösukeltajien käyttömahdollisuuksia käsittelevälle artikkelille. Laajaniemi päätyi artikkelissaan samankaltaisiin saaristosissien tehtäviin kuin saaristosissitoimikunta, vaikka hän ei osallistunut millään tavoin sen työskentelyyn.

Laajaniemi oli sen sijaan aktiivisen sissitoiminnan kannattaja. Hänen mukaansa sekä rannikkojoukkojen että merivoimien yksiköiden oli osallistuttava sissitoimintaan ja sitä oli johdettava kootusti puolustushaararajat ylittäen. Hajautetussa toiminnassa sissien piti Laajaniemen mukaan tuhota ensisijaisesti vihollisen aluksia ja suorittaa iskuja viholliskohteita vastaan. Koottuun toimintaan oli tarkoitus siirtyä omien joukkojen vastahyökkäyksen käynnistyttyä. Tällöin pääosan sissitoimintaan osallistuvasta joukosta oli joko suoritettava iskuja tai puolustettava oman toiminnan kannalta merkittäviä maastonkohtia.²⁹⁹

Laajaniemen kirjoitukset kuvaavat enemmänkin 1960-luvun lopulla saaristosissitoimintaan liittynyttä mielenkiintoa ja Rannikkojääkäripataljoonassa todennäköisesti tehtyjä kokeiluja kuin sissien todellisia toimintamahdollisuuksia. Laajaniemen esitykset aktiivisesta sissitoiminnasta pohjautuivat voimakkaasti maarintaman sissisodankäyntiin ja ulkomaisten

²⁹⁷ Rajavartiostojen esikunnan kirjelmä N:o 22 / IV /sal. / 30.1.1970: Lausunto saaristosissitoimintamietinnöstä. T26965 / F45 sal. KA sekä Säämänen 2017, s. 278–279.

²⁹⁸ Laajaniemi, Reino: Rynnäkkösukeltajajoukkueen käyttömahdollisuudet maihinnousuhyökkäyksessä. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 11/68, s. 528–537 sekä *Kadettiupseerit 1920–2010*. Porvoo 2010, s. 453.

²⁹⁹ Laajaniemi, Reino: Sissijoukkojen toimintaolosuhteista meren saaristossa ja rannikolla. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 10/69, s. 458–464.

erikoisjoukkojen toimintatapoihin. Teoreettisista kaavailuista ja rannikkoalueen joukoille asetetuista vaatimuksista huolimatta saaristosissitoiminnasta esitetyt uudet ajatukset eivät siirtyneet sellaisenaan käytäntöön. Sissitoimintavalmistelut ja varsinainen sissitoiminta jäivät lopulta rannikkoalueiden kokoonpanoihin liitettävien merivalvontakomppanioiden tehtäviksi, mutta niiden koulutukseen tai organisaatioihin ei tehty työryhmän esittämiä muutoksia.³⁰⁰

Pääesikunnassa vuonna 1968 aloitettu saaristosissien toimintamahdollisuuksien voimaperäinen selvittäminen vaikuttaa liittyneen selkeästi alueellisen puolustusjärjestelmän kehittämiseen, sillä päämajamestari, kenraalimajuri Ermei Kanninen esitti vielä maaliskuussa 1972 järjestetyssä meripuolustuksen neuvottelutilaisuudessa rannikon sotilasläänien edustajista koostuvan sissytyöryhmän perustamista. Sen tehtävänä oli laatia esitys niistä tarkistuksista, joita saaristosissitoimikunnan mietinnön toimeenpano olisi edellyttänyt.³⁰¹ Kannisen ja Pääesikunnan tavoitteena oli saada maavoimien taistelussa hyväksi havaittu sissitoiminta sisällytetyksi myös osaksi meripuolustuksen toimintaa. Esitys ei kuitenkaan tuottanut toivottanut tulosta todennäköisesti siksi, ettei sissijoukkueiden perustamiseen liittyviin ongelmiin ollut löydetty ratkaisuja.

Vaikka erillisten sissijoukkueiden ja -ryhmien perustaminen jäi lopulta suunnitelma-asteelle, saaristosissitoiminnan kehittämisellä ja kaappaushyökkäystä korostaneella uhkakuvalla oli merkittäviä vaikutuksia meripuolustuksen joukkorakenteelle. Sodanajan kokoonpanoihin 1960-luvun alussa lisätyt rannikkojääkäripataljoonat muutettiin vuonna 1970 tavanomaisiksi jääkäripataljooniksi. Pääesikunnassa tehdyn arvion mukaan suoraan sissitoimintaan siirtyvillä yksiköillä oli paremmat mahdollisuudet hidastaa yllättäen alkavaa vihollisen hyökkäystä, koska rannikkojääkäripataljoonien perustamisen arvioitiin oleva hyökkäyksen alkaessa vähintäänkin kesken.³⁰² Sen vuoksi rannikkojääkäripataljoonilla ei koettu olevan kovinkaan suurta merkitystä kaappaushyökkäyksen torjunnan kannalta.

³⁰⁰ Taktillinen ohje alueellisesta puolustuksesta. Helsinki 1969 (moniste), s. 23, 29, 105; Pääesikunnan asiakirja N:o 96 / Rttsto / 10 sal. / 11.6.1969: Esitys merivalvontakomppanioiden uusiksi kokoonpanoiksi T26838 / F31 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 50 / Järtsto / D-E 11 sal. / 21.4.1970: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26838 / F32 sal. KA.

³⁰¹ Pääesikunnan asiakirja N:o 420 / Meriptsto / Da 4 / sal. / 17.7.1972: Kertomus meripuolustuksen neuvottelutilaisuudesta 16.3.1972, s. 8. T26965 / D1 sal. KA.

³⁰² Periaatepäätös rannikkojääkäripataljoonien poistamisesta tehtiin maaliskuussa 1970. Virallisesti pataljoonan sodanajan kokoonpano poistettiin sodanajan määrävahvuuksista elokuussa 1970. Pääesikunnan asiakirja N:o 94 / Lkptsto / 10 sal. / 5.3.1970. T23741 / F5 sal.; Rannikkojääkäripataljoonan asiakirja N:o 36 / Koul. / D sal. / 17.4.1971. T23741 / F6 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 91 / Järtsto / D-E 11 sal. / 19.8.1970: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26838 / F32 sal. KA.

4. TAKTIIKKAA KEHITETÄÄN LAAJA-ALAISESTI

Merivoimille, rannikkotykistölle ja rajavartiolaitokselle 1970-luku merkitsi kriisiajan tehtäväkentän laajenemista. 1960-luvun loppupuolella oli täsmennetty laivasto- ja rannikkojoukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteita alueellisen puolustusjärjestelmän periaatteita vastaaviksi ja luotu valmius ensisijaiseksi uhkana pidetyn Neuvostoliiton kaappaushyökkäyksen torjuntaan. 1960-luvulla, kuten aiempina toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä meripuolustus oli keskittynyt niin puolustusvalmisteluissa kuin taktiikan kehittämisessä lähes yksinomaan maihinnousuntorjuntaan. Sen sijaan 1970-luvun alkupuolella laivasto- ja rannikkojoukkojen operatiivisissa suunnitelmissa sekä taktiikan kehittämisessä korostuivat merialueella käytävien torjuntataisteluiden lisäksi myös puolueettomuuden suojaamisvaiheessa toteutettava alueloukkausten torjunta ja meriliikenteen suojaaminen. Samanaikaisesti jatkettiin myös rannikkoalueen taktiikan kehittämistä. Oman lisänsä meritaktiikan kehittämiseen sekä merivoimien, rannikkotykistön ja rajavartiolaitoksen väliseen yhteistoimintaan toi 1970-luvun loppupuolella tehty päätös merivartiostojen sodanajan kokoonpanojen muodostamisesta. Sekin oli seurausta puolueettomuuden suojaamisen liittyvän tehtävän korostumisesta.

Luvun keskeisimpiä lähteitä ovat Kansallisarkistoon ja Pääesikunnan arkistoon taltioitu Pääesikunnan operatiivisen osaston salainen aineisto, eri ohjesäännöt ja niiden luonnokset. Sotilaslehdissä 1970-luvulla julkaistut taktiikkaa ja maihinnousuoperaatioiden toteuttamista käsittelevät artikkelit ja taktiikan kehittämiseen osallistuneiden henkilöiden haastattelut täydentävät lähdeaineistoa ja mahdollistavat meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen liittyvän kokonaiskuvan luomisen. Artikkeleiden ja haastatteluiden lähde on merkittävä, koska vuoden 1973 jälkeen laaditut ja laatimisajankohtana salaisiksi luokitellut operatiivisen alan asiakirjat odottavat vielä julkisuusluokittelua.

4.1. Tiedot Neuvostoliiton merellisestä uhkasta tarkentuvat

Suomen meri- ja rannikkoalueille suuntautuvan uhkan arviointiin ilmaantui uusia piirteitä vuonna 1970, kun Pääesikunnan operatiivisella osastolla työskennelleet komentaja Pentti Louhi ja majuri Olavi Vehmas laativat *Tiede ja Ase* -vuosikirjassa julkaistavaksi tarkoitettun 37-sivuisen artikkelin ”Itämeri laivastojen toiminta-alueena”. Aiemmin länsi- ja itäryhmittymän strategisten päämäärien ja toimintamahdollisuuksien arviointi oli kuulunut lähinnä sotilastiedustelun tehtäväksi ja tuolloinkin analyysit tehtiin virallisissa salaisiksi

luokitelluissa asiakirjoissa. Suomen Sotatieteellisen Seuran arviointilautankunta piti Louhen ja Vehmaksen seikkaperäistä artikkelia kattavana kokonaisesityksenä ja periaatteessa julkaistavaksi soveltuvana. Arviointilautankunta päätyi kuitenkin pyytämään Pääesikunnalta lausuntoa ennen artikkelin julkaisua aihepiiriin liittyvän arkaluontoisuuden vuoksi.³⁰³

Louhen ja Vehmaksen artikkeliin sisältynyt analyysi oli ilmeisesti liian yksityiskohtainen ja oikeansuuntainen, koska artikkelia ei koskaan julkaistu. Operatiivisen osaston upseereiden laatima artikkeliluonnos olikin sisällöltään hyvin samankaltainen rannikkopuolustustoimikunnan työskentelyn tueksi keväällä 1972 laaditun uhka-arvion kanssa. Pääesikunnan tiedusteluosastolla työskennelleen komentajakapteeni Jukka Pajalan esittämän arvion mukaan merisotatoimien painopiste muodostuisi kriisitilanteessa Itämeren eteläosiin Varsovan liiton ylivoiman vuoksi. Neuvostoliiton Itämeren laivaston ja sen liittolaisten ylivoimaa pidettiin niin suurena, ettei Naton pinta-aluksilla arvioitu olevan juuri minkäänlaisia mahdollisuuksia ulottaa operaatioitaan Itämeren pohjoisosiin. Myöskään länsivaltojen Pohjois-Euroopan alueella oleva maihinnousukalusto ei soveltunut avomeritoimintaan. Sen vuoksi Naton Itämerellä sijaitsevien laivastovoimien toiminta muodostui Pajalan arvion mukaan puolustukselliseksi, eikä sen arvioitu kohdistuvan Suomea vastaan. Naton alusten tehtävänä oli lähinnä sivustauhkan luominen eteläisen Itämeren alueella toimille Varsovan liiton merivoimille. Ainoastaan Saksan liittotasavallan sukellusveneet kykenivät tarvittaessa toimimaan Ahvenanmaan ja Hangon edustalla saakka. Sieltä niiden arveltiin pyrkivän suorittamaan hyökkäyksiä Varsovan liiton laivastovoimia vastaan.³⁰⁴

Vaikka pääosa Neuvostoliiton Itämeren laivaston aluksista oli sijoitettu eteläiselle Itämerelle, Louhi ja Vehmas arvioivat Neuvostoliiton ulottavan merisotatoimet myös sivusuuntana pidetyn Suomen alueelle, mikäli Neuvostoliitto ei saisi Itämerta täydelliseen hallintaansa suurvaltojen välisen sodan alkuvaiheessa. Tuolloin Suomeen suuntautuvien operaatioiden tavoitteena oli merellisen huoltoreitin suojaaminen Leningradista Itämeren eteläosiin. Sen vuoksi Suomen oli kyettävä valvomaan omat aluevetensä siten, ettei niiden kautta pystyittäisi hyökkäämään neuvostoliittolaisaluksia vastaan. Jos siinä epäonnistuttaisiin, Neuvostoliiton

³⁰³ Suomen Sotatieteellisen Seuran arvostelulautakunnan syyskokouksen pöytäkirja 8.1.1971. Pk2610 / 23. KA.

³⁰⁴ Vrt. Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 124 / Optsto / 12a sal. / 30.5.1972: Muistio RPT-72 neuvottelusta PE:ssa. T23920 / F5 sal.; Pääesikunnan tiedusteluosaston asiakirja 14.7.1972: Rannikoillemme kohdistuva uhka. T26965 / E4 sal. sekä Louhi, P.-Vehmas, O.: Itämeri laivastojen toiminta-alueena, s. 12–13, 17, 25. Pk2610 / 44. KA.

arveltiin esittävän vaatimuksen Suomenlahden pohjoisrantaan myötäilevän suojaisten rannikkoväylän käyttöön saamisesta. Tällöin väylä oli pidettävä kulkukelpoisena merivoimien toimenpitein. Laajimmillaan Neuvostoliiton esittämiin vaatimuksiin saattoi sisältyä myös Suomenlahden suun sulkevien miinoitteiden lasku yhdessä Itämeren laivaston kanssa. Pahimmassa tapauksessa Neuvostoliiton arveltiin toteuttavan yllätyshyökkäyksen Ahvenanmaan valtaamiseksi, vaikka Suomen alueen ei arvioitu muutoin olevan Neuvostoliiton maihinnousujoukkojen pääasiallinen kohde.³⁰⁵

Suomalaisten tietämys Neuvostoliiton maihinnousuoperaatioiden toteuttamisperiaatteista oli niin ikään tarkentunut 1970-luvun alussa edellisen vuosikymmenen melko yleisluontoisiksi muodostuneisiin arvioihin verrattuna. Maihinnousun ensimmäinen porras arvioitiin muodostettavan Itämerellä 1–2 merijalkaväkiprikaatista, kun taas toisen portaan joukkoihin tiedettiin käytettävän tavanomaista mekanisoitua jalkaväkeä. Varsinainen maihinnousu oletettiin toteutettavan siten, että sitä edeltävä merikuljetus suoritettaisiin pimeyden vallitessa. Maihinnousurannan valtaukseseen liittyi sillanpään eristäminen maahanlaskujoukoin, jotta puolustajan joukkojen keskitykset voitiin estää. Muutoin maihinnousualueen suojaamiseen, eristämiseen ja maihinnousun tukemiseen voitiin käyttää jopa kolmea risteilijäjohtoista laivasto-osastoa.³⁰⁶

Neuvostoliiton merellisiä hyökkäysmahdollisuuksien arviointi ei jäänyt pelkästään Pääesikunnan sekä sotilasläänien esikuntien tehtäväksi, vaan Neuvostoliiton maihinnousudoktriinista kirjoitettiin 1970-luvun loppupuolella myös julkisesti. Ainakin Sotakorkeakoulun rannikkotaktiikan opettaja, majuri Urho Myllyniemi laati kevään 1977 *Rannikon puolustaja* -lehdessä omaan opetusmateriaaliinsa perustuneen artikkelin Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton maihinnousuoperaatioiden toteutusperiaatteista. Myllyniemi painotti artikkelissaan erityisesti Neuvostoliiton kykyä merikoukkauksiin, joilla pyrittiin tukemaan maarintaman taisteluita. Myllyniemen esittelemässä esimerkkitapauksessa merikoukkauksen suoritti merijalkaväkiprikaati, jonka tehtävänä oli puolustajan selustayhteyksien katkaisu samanaikaisesti suoritettavaan maarintaman hyökkäykseen

³⁰⁵ Louhi–Vehmas 1971, s. 13–14, 30–31, 36.

³⁰⁶ Ibid., s. 15 sekä Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 124 / Optsto / 12a sal. / 30.5.1972: Muistio RPT-72 neuvottelusta PE:ssa. T23920 / F5 sal. sekä Pääesikunnan tiedusteluosaston asiakirja 14.7.1972: Rannikoillemme kohdistuva uhka. T26965 / E4 sal. KA.

liittyen.³⁰⁷ Operaation tavoitteena oli puolustajan lamauttaminen ja edellytysten luominen omien joukkojen läpimurrolle.

Myllyniemen artikkelissa kuvatut periaatteet muistuttivat vain muutamaa vuotta aikaisemmin Kaakkois-Suomen sotilasläänissä tehtyä arviota Haminan–Kotkan alueelle suuntautuvasta vihollisen merikoukkauksesta. Sen mukaan maihinnousevan vihollisen ensimmäisenä tavoitteena pidettiin Valtatie 7:ää, josta hyökkäystä arvioitiin jatkettavan Salpausselän tasalle saakka. Operaation oletettiin suuntautuvan ensisijaisesti Kotkan satamiin ja edellyttävän mahdollisesti myös Haminan syväsataman sekä Kymin lentokentän haltuunottoa. Operaation toteutus perustui ensisijaisesti nopeuteen, sillä kaikkien ensimmäisen portaan joukkojen arvioitiin pääsevän tavoitealueelle 3–5 tunnin kuluessa operaation alkamisesta. Operaation nopeutta selittää osaltaan se, että ensimmäisen aallon joukkojen kuljetuksiin arvioitiin käytettävän ensisijaisesti ilmakuljetuskalustoa. Toisaalta nopeasti ja yllätyksellisesti aloitettu operaatio romahduttaisi myös vastarinnan, jos hyökkäykseen ei ehdittäisi valmistautua. Tuolloin merialueen kautta arvioitiin voitavan siirtää puolustajan selustaan jopa vahvennetun divisioonan verran joukkoja.³⁰⁸

Myllyniemen artikkelin sekä Louhen ja Vehmaksen artikkeliluonnoksen perusteella voidaan päätellä, että ymmärrys Neuvostoliiton hyökkäys- ja maihinnousumahdollisuuksista oli levinnyt 1970-luvun kuluessa myös Pääesikunnan operatiivisen johdon ja sotilastiedustelun ulkopuolelle. Vähintäänkin yleisesikuntaupseerit ja muu operatiiviseen suunnitteluun osallistunut henkilöstö tiesi meripuolustuksen valmistautuvan ensisijaisesti Neuvostoliiton hyökkäyksen torjuntaan. Toisaalta Neuvostoliiton ja Varsovan liiton ylivoima Itämerellä oli muuttanut suomalaisten käsityksiä merisodankäynnistä. Meripuolustus ei voinut varautua pelkästään maihinnousujen torjuntaan, koska suurvaltaryhmittymien välillä käytävät taistelut eivät välttämättä ulottuisi Suomea ympäröiville merialueille. Meripuolustuksen joukkojen oli kuitenkin aloitettava puolueettomuuden suojaamiseen liittyvien toimenpiteiden toteuttaminen heti kriisin levittyä Itämerelle. Sitä edellytti jo Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimus.

³⁰⁷ Myllyniemi, Urho: Maihinnoususotatoimet. *Rannikon puolustaja*, n:o 1/1977, s. 4–9.

³⁰⁸ Vrt. Ibid. sekä Kaakkois-Suomen sotilasläänin asiakirja N:o 143 / Optsto / 11 sal. / 27.6.1972: Arvio Sotilasläänin rannikolle kohdistuvasta uhkasta. T26965 / E4 sal. KA. Katso erityisesti Myllyniemen artikkelin kuva sivulla 8. Sama kuva liitettiin vuonna 1982 julkaistuu Ohje Rannikkoalueen taistelua varten -ohjesääntöön, tosin tuolloin sitä ei enää liitetty suoranaisesti Neuvostoliiton maihinnousutoimintaan. Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982, s. 27.

Varautuminen pelkästään Neuvostoliiton sotilaallisten operaatioiden varalle ei ollut poliittisten syiden vuoksi mahdollista. Sen vuoksi valtakunnan puolustusta käsittelevään operatiiviseen suunnitelmaan päätettiin sisällyttää 1970-luvun alkupuolella kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäisessä vaihtoehdossa varauduttiin suojaamaan puolueettomuutta Pohjois-Suomessa, Suomea ympäröivillä merialueilla ja ilmatilassa sekä torjumaan mahdolliset Nato-maiden puolueettomuuden loukkaukset. Toisessa vaihtoehdossa valmistauduttiin Varsovan liiton (so. Neuvostoliiton) laajamittaisen, mutta kaappauksenomaisella operaatiolla alkavan hyökkäyksen torjuntaan. Sitä ei kuitenkaan käytetty puolustussuunnittelun lähtökohtana, vaan tähän uhkavaihtoehtoon sai tutustua vain tarkoin määritetyt henkilöt puolustusvoimien ylimmästä johdosta.³⁰⁹ Syy oli selkeä: Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle laadittujen suunnitelmien paljastumista haluttiin välttää kaikin keinoin. YYA-kumppanin hyökkäyksen varalle laadittujen puolustussuunnitelmien vuotaminen julkisuuteen olisi aiheuttanut vähintäänkin poliittisen skandaalin.

4.2. Alueellisen puolustusjärjestelmän kehittäminen jatkuu

Pääesikunnassa ryhdyttiin tarkastelemaan puolustusjärjestelmän jatkokehitystarpeita sotilasläänien ensimmäisten operatiivisten suunnitelmien valmistuttua. Vuoden 1966 sotilaslääninuudistuksen yhteydessä luotujen johtosuhteiden toimivuutta pohdittiin erityisesti merivoimien osalta 1960- ja 1970-luvun taitteessa usealta eri kantilta. Everstiluutnantti Juhani Ruudun koostamassa ja vuonna 1969 valmistuneessa *Kenttäohjesäännön yleisen osan* luonnoksessa määritettiin, että merivoimien yleisvoimat voitiin alistaa torjuntataisteluita johtavalle sotilasläänin komentajalle. Muutos oli merkittävä, koska aikaisemmin näin oli voitu menetellä ainoastaan lähinnä otto- ja merivartioaluksista muodostettujen paikallisvoimien osalta.³¹⁰ Tehty muutos mahdollisti tarvittaessa kaikkien käytettävissä olevien voimien keskittämisen yhden komentajan johtoon siten, että sotilasläänin esikunta pystyi johtamaan rannikolla käytävää ratkaisutaistelua läänin komentajan taistelujatituksen mukaisesti.

Vuoden 1969 *Kenttäohjesäännön yleisen osan* luonnos jäi lyhytaikaiseksi, eikä sitä otettu sellaisenaan käyttöön. Ohjesäännön seuraava versiota kirjoittamaan määrätty eversti Ermei

³⁰⁹ Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön asiakirja 20.7.1970: Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä, s. 1–4. T26965 / Hh10 sal. KA. Muistio on löydettävissä myös kansioista T26965 / Hh9 sal. ilman merkintöjä.

³¹⁰ Vrt. *Kenttäohjesääntö, yleinen osa* (KO yl). Helsinki 1969 (moniste), s. 35–36, 65. sekä *Kenttäohjesääntö, yleinen osa* (KO yl). Helsinki 1958, s. 34–36.

Kanninen jalosti merivoimien yleisvoimien käytöstä esitettyjä ajatuksia vieläkin pidemmälle. Kannisen kesällä 1970 laatiman *Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä* -muistion mukaan merivoimien yleisvoimat piti lähtökohtaisesti alistaa sotilaslääniä komentajille maavoimien taisteluiden tukemista varten. Ensilinjan taistelualusten jättämistä merivoimien komentajan johtoon pidettiin lähinnä poikkeustapauksena. Kanninen perusteli ratkaisuaan muun muassa yhteistoiminnan tiivistämistarpeella, sillä yleisvoimien tehtävät liittyivät puolueettomuuden ja meriliikenteen suojaamista lukuun ottamatta aina sotilaslääniä operaatioihin.³¹¹ On todennäköistä, että Kanninen sai ajatuksen merivoimien ensilinjan taistelualusten alistamisesta sotilaslääneille elokuussa 1969 tekemänsä Ruotsin vierailun yhteydessä. Kanninen tutustui vierailunsa aikana läntisen naapurimaan meripuolustuksen järjestelyihin, ja hänen kesällä 1970 tekemänsä esitys noudatti täysin ruotsalaisten käyttämiä alueellisen taistelun periaatteita.³¹²

Pääesikunnan operatiivinen johto, Pääesikunnan päällikkönä toiminut kenraaliluutnantti Paavo Ilmola, yleisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Lauri Sutela ja päämajamestarina toiminut kenraalimajuri Paavo Junttila, hyväksyivät Kannisen esittelemän ratkaisumallin heinäkuussa 1970. Uudet johtosuhdejärjestelyt herättivät kuitenkin vastustusta meriupseereiden keskuudessa.³¹³ Merivoimien komentajan, kontra-amiraali Jouko Pirhosen sekä Pääesikunnan meripuolustustoimiston päällikön, komentaja Reino Wariksen kesän ja syksyn aikana esittämällä eriävillä mielipiteillä oli todennäköisesti merkitystä, koska merivoimien yleisvoimien asemaa käsiteltiin uudemman kerran joulukuussa 1970. Merivoimien komentajan ja meripuolustustoimiston päällikön mielestä yleisvoimien alistaminen sotilaslääneille olisi sitonut vähäiset liikkuvat sekä iskukykyiset yksiköt suppealle alueelle, jolloin painopisteen muodostaminen olisi ollut vaikeampaa. Sotilaslääneillä ei myöskään katsottu olevan samanlaisia resursseja merioperaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen kuin Merivoimien esikunnalla.³¹⁴

³¹¹ Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön pro memoria N:o 69 / Optsto / RO / 20.7.1970: Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä, s. 8–9. T26965 / hh9 sal. Katso erityisesti ensimmäisen sivun käsittelymerkintä.

³¹² Pääesikunnan lähete N:o 532 / Optsto / Dca / sal. / 17.11.1969 sekä liitteenä oleva matkakertomus. T26965 / D1 sal. KA.

³¹³ Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön pro memoria N:o 69 / Optsto / RO / 20.7.1970: Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä. T26965 / Hh10 sal. KA. Tässä kappaleessa käsittelymerkintä: Neuvottelu 20.7.1970 kenrl Ilmola ja Sutela, kenrm Junttila sekä ev Kanninen. Kaikkiin esityksiin yhdyttiin yksimielisesti.

³¹⁴ Kadettiupseerit 1920–2010. Porvoo 2010, s. 1035; Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön pro memoria 3.12.1970: Johtaminen sodan aikana Pääesikunnan ja puolustushaaraesikuntien tasolla, s. 1 sekä

Johtosuhteista käyty kädenvääntö päättyi merivoimien kannalta myönteisesti, kun yleisvoimat päädyttiin pitämään joulukuussa käydyn keskustelun jälkeen merivoimien komentajan johdossa. Päätös oli lopullinen, eikä Kannisen tekemää esitystä kirjattu vuoden 1971 *Kenttäohjesäännön yleisen osan* luonnokseen tai vuonna 1973 julkaistun ohjesäännön lopulliseen versioon. Sen sijaan vuoden 1966 sotilasläänituudituksen yhteydessä ennalleen jätetyt ja liikekannallepanon yhteydessä perustettavaksi tarkoitetut armeijoiden sekä ryhmien johtoportaat muutettiin 1970-luvun alussa sotilasläänien sodanajan esikunniksi.³¹⁵ Muutos oli meripuolustuksen osalta nimellinen, eikä se aiheuttanut johto- tai yhteistoimintasuhteisiin minkäänlaisia muutoksia.

Meripuolustuksen johtosuhdejärjestelyiden lisäksi Ilmola, Sutela, Junttila ja Kanninen käsittelivät kesällä 1970 myös puolustushaarojen ja sotilasläänien operatiivisten suunnitelmien muodostamaa kokonaisuutta. Useiden eri vaihtoehtojen varalle laadituista puolustussuunnitelmista oli muodostunut melko monimutkainen kokonaisuus. Suunnitelmissa varauduttiin muun muassa tavanomaisen suurhyökkäyksen torjuntaan, puolustamaan sotilasläänien alueita paikallisjoukoin sekä aloittamaan sotatoimet yllättäen alkavassa kaappaushyökkäystilanteessa. Sen vuoksi Pääesikunnan operatiivinen johto päätyi heinäkuussa 1970 yksinkertaistamaan puolustussuunnittelua siten, että kaikkien toimenpiteiden lähtökohtana oli varautuminen kaappaushyökkäyksen torjuntaan. Kun edellytykset liikekannallepanolle ja puolustusvalmisteluille oli tällä tavoin turvattu, voitiin perustettuja joukkoja käyttää niin puolueettomuuden suojaamiseen kuin suurhyökkäyksen torjuntaan.³¹⁶

Uusi puolustussuunnitelmien yksinkertaistamiseen tähdännyt operatiivinen suunnittelukierros käynnistyi melko pian puolustusvoimien operatiivisen johdon pitämän neuvonpidon jälkeen. Pääesikunnan alajohtoportailleen elokuussa 1970 lähettämään suunnittelukäskeyn oli sisällytetty uusi ja aiempaa monipuolisempi kuvaus Suomeen kohdistuvista sotilaallisista toimista. Suomeen kohdistuvan sotilaallisen uhkan arvioitiin muodostuvan joko eri asteisiksi puolueettomuuden loukkauksiksi tai strategiseksi hyökkäykseksi, jonka tavoitteena oli joko

Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön pro memoria 20.7.1970: Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä, s. 8–9. T26965 / Hh10 sal. KA. Katso erityisesti Reino Wariksen jälkimmäisen muistion kahdeksannelle sivulle tekemät merkinnät.

³¹⁵ Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). Helsinki 1971 (moniste), s. 35; Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). Mikkeli 1973, s. 41 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 12 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 1.2.1970: SLE:n organisaatio. T27292 / F64 sal. MerivEArk.

³¹⁶ Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön asiakirja 20.7.1970: Eräitä strategisia ja operatiivisia peruskysymyksiä, s. 1–4. T26965 / Hh10 sal. KA. Katso erityisesti Kannisen tekemät reunamerkinnot.

koko valtakunnan tai sen osien valtaaminen. Strategisen hyökkäyksen oletettiin käynnistyvän yllätyksellisesti ja sen päämääränä arvioitiin olevan Lapin valtaaminen pohjoiskalotin sotatoimiin liittyen tai Ahvenanmaan ja Etelä-Suomen rannikon tärkeimpien kohteiden haltuunotto merisotatoimien tukialueeksi. Myös mahdollisten puolueettomuuden loukkausten odotettiin suuntautuvan samoille alueille.³¹⁷

Uhka-arviossa esitetty näkemys puolueettomuuden loukkausten mahdollisesta painopistealueesta ei vaikuttanut meripuolustuksen operatiivisten suunnitelmien peruseriaatteisiin, koska merivoimien, rannikkotyöstön ja rajavartiolaitoksen oli pitänyt valmistautua alueloukkausten sekä maihinnousun torjuntaan Suomen etelä- ja lounaisrannikolla 1950-luvun puolivälistä lähtien. Täysin muutoksitta suunnitelmien laadinnasta ei kuitenkaan selvitty, sillä puolueettomuuden suojaamisen ja siihen liittyvän meriliikenteen suojaamisen muuttuminen sotilaallisen kriisin alkuvaiheen päättehtäviksi edellytti operatiivisten suunnitelmien tarkentamista niin sotilasläänien, rajavartiolaitoksen kuin merivoimienkin osalta. Tällä oli heijastevaikutuksensa myös meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen.

Puolueettomuuden suojaaminen operatiivisen suunnittelun ja taktiikan kehittämisen polttopisteessä

Laivasto- ja rannikkojoukkojen käyttäminen puolueettomuuden suojaamiseen liittyviin tehtäviin oli jäänyt vähälle huomiolle 1960-luvulla, vaikka vuoden 1963 asetukset valtakunnan alueen valvonnasta ja puolueettomuusmääräyksistä olisivat edellyttäneet puolustusvoimilta toimenpiteitä.³¹⁸ Puolueettomuuden suojaamiseen liittyvät asetukset ja sitä käsittelevä ohjeistus laadittiin todennäköisesti vuoden 1961 noottikriisin seurauksena, sillä puolustuslaitoksella ei ollut aiemmin selkeitä kotimaiseen lainsäädäntöön perustuvia toimivaltuuksia valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamiseen.

Noottikriisin jälkeen aloitetut merivalvontakyvyn parantamiseen tähdänneet merivalvontakaluston hankinnat olivat toteutuneet osittain 1960-luvun puolivälissä, joten eri

³¹⁷ Pääesikunnan operatiivisen osaston lähete N:o 37 / Optsto / D IIa / Henksal. / 12.8.1970: Käsken laatiminen valtakunnan alueellisesta puolustamisesta liitteineen. D1 Henksal. sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 26 / Optsto / 11a / Henksal. / 17.11.1971: ”MEPO:n lähettäminen” liitteineen. E8 Henksal. PEArk.

³¹⁸ Pöytäkirja merivalvonnan tehostamista koskevasta kokouksesta 10.1.1962. F13 sal. RVLE; Sundbäck 2005, s. 283 sekä Esim. Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus, luku IV, s. 1 (tekijän hallussa).

viranomaisten toiminnan koordinoinnille alkoi olla myös selkeä tarve. Puolustusministeriön vuosina 1964 ja 1967 laatimat ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta antoivat tarkat suuntaviivat ja laajat toimivaltuudet kaikille valvontaviranomaisille. Puolustusvoimien, rajavartiolaitoksen ja merenkulkuhallituksen tiivistyneestä merivalvontayhteistyöstä, tarkistetuista toimivaltuuksista ja 1960-luvun kuluessa parantuneesta pintavalvontakyvystä huolimatta valtiojohton puolueettomuusvalvonnalle asettamat vaatimukset olivat heijastuneet lähinnä operatiiviseen suunnitteluun ja osin myös materiaalihankintasuunnitelmiin, mutta niillä ei ollut vaikutusta meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen. Esimerkiksi vuoden 1964 lopulla käyttöön otetussa Merisotaohjesäännön luonnoksessa tai 1950- ja 1960-luvun taitteessa valmistuneissa rannikkotykistön ohjesäännöissä ei käsitelty lainkaan joukkojen käyttöä puolueettomuuden suojaamisvaiheessa.³¹⁹

Tilannetta selittänee osaltaan se, ettei meripuolustuksella ollut ennen 1960-luvun alus- ja tutkahankintoja todellista kykyä aktiiviseen sekä pitkäaikaiseen alueellisen koskemattomuuden ja meriliikenteen suojaamiseen.³²⁰ Lisäksi meripuolustuksen puolustussuunnitelmat pyrittiin todennäköisesti saattamaan vuoden 1966 organisaatiouudistuksen jälkeen mahdollisimman nopeasti sille tasolle, että ne olisivat mahdollistaneet tarvittaessa sotatoimien nopean aloittamisen. Operatiivisen suunnittelun ja taktiikan kehittämisen painottuminen hyökkäyksen torjuntaan ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteikö merivalvonnan ja alueloukkausten torjunnan merkitystä olisi tiedostettu. Muun muassa merellisten valvontaviranomaisten yhteistyönä laadittu käsky kaikkia viranomaisia käsittävistä merivalvonnan yleisjärjestelyistä valmistui vuonna 1967³²¹.

Puolueettomuuden suojaamisen merkitys kasvoi entisestään 1970-luvun alkupuolella. Tuolloin puolustusvoimissa oli tiedostettu, että Neuvostoliitto saattaisi ulottaa merisotatoimet Suomen alueelle, mikäli puolustusvoimat ei kykenisi estämään Suomen alueen käyttöä Neuvostoliiton vastaisiin sotatoimiin. Kaikkein pahimpana pidettiin tilannetta, jossa Saksan

³¹⁹ Rannikkotykistön taisteluohjesääntö I osa (RtO I). Rannikkotykistön käyttö ja johtaminen. Mikkeli 1958 (*passim.*); Rannikkotykistön taisteluohjesääntö II osa (RtO II). Mikkeli 1960 (*passim.*); Merisotaohjesääntö (MerisO). Helsinki 1964. (moniste) (*passim.*) sekä Kilpinen, Asko: Johtaminen ja merivalvonta sekä merirajojen vartiointi – viranomaisten yhteistoiminta merialueella. *Rannikon puolustaja*, n:o 2/2007, s. 19.

³²⁰ Visa, Sakari: Puolueettomuuden suojaaminen merialueillamme. *Suomi Merellä 1975*. Loimaa 1975, s. 55–56.

³²¹ Pääesikunnan asiakirja N:o 40 / Meriptsto / 13c / sal. / 26.1.1967: Käsky merivalvonnan yleisjärjestelyistä. T27427 / F1 sal. PlmArk sekä Kilpinen 2007, s. 19.

liittotasavallan sukellusveneet olisivat hyökänneet YYA-kumppani Neuvostoliiton aluksia vastaan Suomen aluevesiltä käsin.³²² Se olisi tarkoittanut vähintäänkin YYA-sopimuksen mukaisten konsultaatioiden käynnistymistä Suomen ja Neuvostoliiton kesken.

Todennäköisempää olisi kuitenkin ollut se, että Suomi olisi tullut vedetyksi suurvaltojen väliseen konfliktiin.

Merisotakoulussa taktiikan opettajana toiminut komentajakapteeni Sakari Visa avasi vuoden 1975 *Suomi merellä* -vuosikirjan artikkelissaan meriupseeristolle 1950- ja 1960-luvulla taktiikan kehittämisessä taka-alalle jääneitä puolueettomuuden suojaamiseen liittyviä periaatteita ja sen epäonnistumisesta aiheutuvia heijastevaikutuksia. Visa ei kuitenkaan nimennyt artikkelissaan Suomen puolueettomuutta loukkaavia tahoja, mutta totesi kaikkien osapuolten pyrkivän hyödyntämään puolueettoman valtion vesialueita, mikäli siihen avautuisi mahdollisuus. Visa oli perehtynyt artikkelinsa aihepiiriin hyvin. Hän oli laatinut vuonna 1973 salaiseksi luokitellun diplomityön sukellusveneiden käyttömahdollisuuksista ja toimintatavoista Suomen rannikolla. Lisäksi hän käsitteli tutkielmassaan niitä toimenpiteitä, joilla merivoimat voisi pienentää 1970-luvun alussa ajankohtaiseksi miellettyä sukellusveneiden aiheuttamaa uhkaa.³²³

Puolustuslaitoksessa tehdyistä pintavalvonnan parantamistoimista huolimatta erityisesti vedenalaisen valvonnan kehittäminen oli jäänyt paitsioon, sillä 1960-luvulla laaditut hankintasuunnitelmat olivat jääneet toteutumatta. Vedenalaisen valvonnan puutteet nousivatkin esiin vuonna 1971 loppumietintönsä jättäneen ensimmäinen parlamentaarinen puolustuskomitean mietinnössä. Tilanne ei tullut puolustusvoimille ja rajavartiolaitokselle yllätyksenä, sillä Pääesikunnan tekemän kartoituksen perusteella ainoastaan saattajilla ja tykkiveneillä sekä muutamalla rajavartiolaitoksen ulkovartiolaivalla oli ajanmukaiset neuvostoliittolaisvalmisteiset kaikumittaimet sekä sukellusveneentorjunta-aseet. Niidenkin täysipainoinen käyttö oli osoittautunut ongelmalliseksi, koska käyttöhenkilöstö ei ollut saanut koulutusta vikaantuneiden laitteiden suurempiin korjauksiin.³²⁴

³²² Louhi–Vehmas 1970, s. 35–36.

³²³ Visa, 1975: s. 49–59. Katso erityisesti sivut 51–52 sekä Sotakorkeakoulun diplomityöluettelo.

³²⁴ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 587 / Torptsto / 5 sal. / 20.11.1973: Sukellusveneentorjunta-alan henkilöstön koulutus Neuvostoliitossa; Pääesikunnan asiakirja N:o 727 / Meriptsto / 5 sal. / 29.11.1973: Sukellusveneentorjuntahenkilöstön kouluttaminen SNTL:ssa. T26965 / F48 sal. KA sekä Kilpinen Asko: Rannikkopuolustusjärjestelmä, sen kehittämisestä ja näkymistä. *Tuhantein rantain partahilta*. Rannikkotyökistön Upseeriyhdistyksen 50-vuotisjulkaisu. Joensuu 1983, s. 87.

Tilanne rannikkotykyssä ei ollut yhtään merivoimia tai rajavartiolaitosta parempi. Ensimmäinen vesikuuntelukenttä oli laskettu Russarön meriväylälle vuonna 1963 ja vedenalaista valvontakykyä täydennetty vuoteen 1970 mennessä Helsingin ja Porkkalan edustalle, Utöseen sekä Eckerön länsipuolella sijaitsevan Enskärin edustalle lasketuin hydrofonikenttin. Merivoimien esikunnan johdolla kehitetyt ensimmäiset vedenalaiseen valvontaan tarkoitetut laitteistot eivät kuitenkaan olleet toimintavarmoja, eikä kaikkia vesikuuntelukenttiä voitu käyttää valvontaan laitteistojen vikaantumisten vuoksi. Suurin ongelma oli kuitenkin mahdollisten sukellusveneiden paikantaminen ja niiden liiketekijöiden selvittäminen, koska kuuntelulaite m/64 soveltui ainoastaan aluevesirajan ylitysten havaitsemiseen. Torjuntatoimet edellyttivät aina kaikumittaimilla varustettujen alusten siirtymistä alueelle.³²⁵

Tilannetta pidettiin puolustusvoimissa niin huolestuttavana, että Pääesikunnan päällikön sijainen, kenraaliluutnantti Lauri Sutela asetti jo ennen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnön valmistumista työryhmän selvittämään vedenalaisen valvonnan ja sukellusveneentorjunnan tehostamismahdollisuuksia. Työryhmä päätyi elokuussa 1970 valmistuneessa loppuraportissa toteamukseen, jonka mukaan ainoa keino vedenalaisen valvonnan nopeaan tehostamiseen oli yhteistoiminnan kehittäminen rannikkotykyksen ja Saaristomeren merivartioston vesikuunteluasemien sekä mittaimilla varustettujen alusten välillä.³²⁶

Vedenalaisen valvonnan ja sukellusveneentorjunnan tehostamista pohtinut työryhmä ei perustellut toimenpidesuosituksiaan millään tavoin, mutta siihen vaikuttivat todennäköisesti taloudelliset syyt. Muut keinot olisivat edellyttäneet merkittäviä taloudellisia investointeja. Työryhmän suositus ei kuitenkaan heijastunut millään tavoin merivoimien tai rannikkotykyksen ohjesääntötyöhön.³²⁷ Vedenalaiseen valvontaan osallistuvia aluksia sekä rannikkotykyksen ja merivartioston vesikuunteluasemia varten oli laadittu *Kaikumittaus- ja vesikuunteluohjesääntö*, joka oli valmistunut vuonna 1961. Siinä ei kuitenkaan esitetty yhtään

³²⁵ Pääesikunnan asiakirja N:o 458 / Meriptsto / 12 sal. / 19.10.1966: Muistio sukellusveneiden havaitsemisesta. F17 sal. RVLE; Pääesikunnan asiakirja N:o 373 / Meriptsto / 13 sal. / 15.8.1970: Vedenalaisen valvonnan ja sukellusveneentorjunnan valmius ja sen välittömät tehostamismahdollisuudet. T25350 / F4 sal. KA; Kilpinen 1983, s. 66 sekä Kilpinen 2007, s. 19.

³²⁶ Pääesikunnan asiakirja N:o 373 / Meriptsto / 13 sal. / 15.8.1970: Vedenalaisen valvonnan ja sukellusveneentorjunnan valmius ja sen välittömät tehostamismahdollisuudet. T25350 / F4 sal. sekä eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016.

³²⁷ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1081 / Koulusto / 29.5.1974: Ohjesääntösuunnitelman tarkistaminen. T27952 / Daa1. KA.

konkreettista esimerkkiä, kuinka yhteistoiminta piti järjestää alusten ja vesikuunteluasemien välillä tai useasta aluksesta koostuvan sukellusveneentorjuntaosaston kesken. Myöskään meripuolustuksen eri toimijoita koskevia yhteistoimintaohjeita ei laadittu ainakaan vuoteen 1977 mennessä, joten yhteistoiminnan tehostamiseen liittynyt tahtotila ei lopulta ulottunut Pääesikunnan ulkopuolelle.³²⁸

Sukellusveneentorjuntaan ja vedenalaiseen valvontaan kuuluvia yhteistoimintaperusteita pyrittiin kuitenkin hankkimaan Sotakorkeakoulussa laadittavien diplomitöiden avulla. Esitetyistä aiheista tehtiin lopulta vain yksi tutkielma. Kapteeniluutnantti Kari Merilän laatima *Sukellusveneentorjuntahyökkäyksen toimintamallit ja niiden edellyttämät koulutusjärjestelyt* valmistui vuonna 1977.³²⁹ Vaikuttaakin siltä, ettei vedenalaiseen valvontaan ja sukellusveneentorjuntaan liittyvässä yhteistoiminnassa tapahtunut merkittäviä edistysaskelia 1970-luvun aikana, vaikka tarve toiminnan tehostamiseen oli havaittu.

Vedenalaisen valvonnassa havaittujen puutteiden ohella merivoimien kykyä puolueettomuuden suojaamiseen pidettiin muutoinkin lähinnä tyydyttävänä, koska merivoimilla ei ollut riittävästi pitkäaikaiseen valvontaan soveltuvia tykistö- ja vartioaluksia. Ainoastaan uudet tykkiveneet olivat hyvässä kunnossa. Sen sijaan saattajien, moottoritykkiveneiden ja R-luokan alusten yllä- ja kunnossapitotoimia oli jouduttu lykkäämään niukkojen kunnossapitomäärärahojen vuoksi.³³⁰ Konkreettisten kalustollisten ongelmien lisäksi myös meripuolustuksen yhteistoiminnan operatiivisen päämäärän sekä yhteisen valtakunnallisen johtamis- ja tilannekuvajärjestelmän puuttuminen vaikeuttivat merivoimien, merivartiostojen ja rannikkotykistön sekä sotilaslääniäen esikuntien toimintaa niin rauhan kuin sodankin aikana.³³¹

Vähäisistä määrärahoista ja ohjeistuksen puutteellisuudesta aiheutuvien ongelmien lisäksi myös voimassa oleviin puolustussuunnitelmiin kirjatut käytännöt vaikeuttivat

³²⁸ Kaikumittaus- ja vesikuunteluohjesääntö (KVO). Mikkeli 1961, (*passim.*) sekä Haapala, Juhani: Puolustushaarojen yhteistoiminnan päämäärät meripuolustuksessa, yhteistoimintajärjestelyt ja niiden toimivuus (päivätty 7.2.1977), s. 20. SKK-2/9 ETS. KA.

³²⁹ Muita aihe-esityksiä olivat: *Usean aluksen suorittaman sukellusveneentorjuntahyökkäyksen toimintamallin ottaen huomioon URAGAN-järjestelmän ominaisuudet* sekä *Rannikkokuunteluaseman ja alusyksikön yhteistoiminta sukellusveneentorjunnassa*. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2386 / Koulusto / 8 / 15.11.1974: SKK:n diplomitöiden aihe-ehdotukset. T27952 / F1; Merilä, K.: *Sukellusveneentorjuntahyökkäyksen toimintamallit ja niiden edellyttämät koulutusjärjestelyt*. SKK-1/1339. KA sekä Sotakorkeakoulun diplomityöluettelo.

³³⁰ Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 28 / Optsto / D III / Henksal. / 9.6.1970: Puolustusvalmiutemme 1.6.1970. D1 Henksal. PEArk.

³³¹ Haapala (1977), s. 21–26.

puolueettomuuden suojaamiseen liittyvien toimenpiteiden täysipainoista toteuttamista. Rauhanaikaisesta merivalvonnasta tehostettuun puolueettomuuden suojaamiseen siirryttäessä merialueen alueellisen koskemattomuuden valvonnasta vastasivat sekä rajavartiolaitos että puolustusvoimat. Valvontakyvyn tilapäistä heikkenemistä ja välivaiheen sekavia johtosuhteita pidettiin selkeänä riskinä. Ainoastaan tehokkaan yhtäjaksoisen valvonnan arvioitiin takaavan yllätyshyökkäykseen liittyvän ennakkovaroituksen saamisen. Vielä 1970-luvun alussa johtosuhde- ja tilannekuvan muodostuksen ongelmien ainoana ratkaisuna pidettiin merivartiostojen mahdollisimman nopeaa liittämistä merivoimien ja rannikkotyökistön sodanajan kokoonpanoihin. Tällöin myös vastuu Ahvenanmaan suojaamisesta siirtyisi alkuvaiheessa alueella toimivalle merivoimien taisteluosaston komentajalle.³³²

Näkemykset merivartiostojen asemasta ja tehtävistä muuttuivat vuonna 1975, kun niiden asemaa oli korostettu samana vuonna voimaan tulleessa rajavartiolaitosta käsittelevässä laissa.³³³ Tuolloin puolueettomuuden suojaamiseen liittyviä järjestelyitä esitettiin muutettavan siten, että merivartiostoille muodostettaisiin omat sodanajan kokoonpanot. Merivartiostojen oli tarkoitus toimia sodanajan kokoonpanojen mukaisissa puolueettomuuden suojaamistehtävissä samanaikaisesti, kun merivoimien alus- ja rannikkotyökistön valvontayksiköitä perustettaisiin. Ratkaisuesitys oli samanlainen, mitä merivalvontayksiköiden perustamisvastuita selvittänyt työryhmä oli esittänyt jo marraskuussa 1968.³³⁴ Ajatus kriisiajan merivalvonnan uudelleenorganisoinnista oli kuitenkin hautautunut muutamaksi vuodeksi todennäköisesti siksi, että puolustusvoimissa kehitettiin alueellista puolustusjärjestelmää ja keskityttiin kaappaushyökkäyksen varalle tehtyjen operatiivisten suunnitelmien laadintaan. Myös Sakari Visa oli pitänyt vuonna 1975 julkaistussa artikkelissaan puolueettomuuden suojaamista pääasiallisesti merivartiostojen tehtävänä, mutta hän ei käsitellyt asiaa syvällisemmin³³⁵. Visa oli kuitenkin luultavasti tietoinen meripuolustuksen sodanajan kokoonpanojen muuttamiseen liittyneistä alustavista

³³² Pääesikunnan asiakirja N:o 420 / Meriptsto / Da4 / sal. / 17.7.1972: Kertomus meripuolustuksen neuvottelutilaisuudesta 16.3.1972, s. 4. T26965 / D1 sal. KA sekä eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016.

³³³ Pääesikunnan pro memoria N:o 53 / Meriptsto / III / sal. / 21.5.1976: Merivartiostojen saattaminen sodanajan kokoonpanoon. T25767 / Hhka3 sal. PEArk.

³³⁴ Pääesikunnan lähete N:o 783 / Meriptsto / Daa sal. / 18.12.1975. Liitteenä Pääesikunnan pro memoria: Mahdollisuuksia merivartiostojen ja puolustusvoimien keskeisten yhteistoimintakysymysten kehittämiseen, s. 2. T25767 / Dba1 sal. PEArk.

³³⁵ Visa 1975, s. 57.

valmisteluista, sillä hänet oli nimetty kevättalvella 1975 uudistettavan *Merisotaohjesäännön* kirjoittajaksi.³³⁶

Lakimuutoksen johdosta Pääesikunnan operatiivisen alan meri- ja rannikkotykistöupseereiden sekä rajavartiolaitoksen esikunnan henkilöstöstä muodostettu työryhmä päätyi keväällä 1976 esittämään yksimielisesti, että puolueettomuusvalvonnasta vastaisi tulevaisuudessa rajavartiolaitos. Puolustusvoimat sen sijaan muodostaisi alkuvaiheessa taustalla pysyttelevän torjuntavoiman, jota käytettäisiin vain tarvittaessa alueloukkausten torjuntaan ennen suoranaisen sotilaallisen konfliktin puhkeamista. Ratkaisu mahdollisti valmiuden joustavamman säätelyn ja valmiuden alentamisen helpommin kuin sellaisessa tilanteessa, jossa merivartiojoukkoja oli jo liitetty osaksi puolustusvoimia. Järjestelyn arvioitiin myös takaavan valtiojohdolle toimintavapauden hitaasti kehittyvässä kriisissä, jolloin näkyvään joukkojen perustamiseen ei tarvinnut ryhtyä. Samalla merivoimat kykeni perustamaan joukot ja harjoituttamaan ne ensimmäisiin tehtäviin merivartiostojen vastatessa valvonnasta.³³⁷

Nopeasti kehittyvässä kriisissä merivartiostojen valvontakykyä suunniteltiin käytettävän niin sanotuissa sivusuunnissa, jotta merivoimien yksiköt voitiin ryhmittää painopistesuunnille hyökkäyksen torjuntaa varten. Samalla ne vastasivat myös aluevalvonnan omalla toiminta-alueella. Merivartiostoille kaavailut lisävastuut edellyttivät täydennyshenkilöstön kertausharjoitusjärjestelmän luomista, jotta valvontaa voitiin tehostaa nopeasti ilman havaittavia taukoja.³³⁸ Oli myös selvää, että merivartioalusten käyttö alueloukkausten torjuntaan mahdollisti Suomen pysyttelyn ainakin teoreettisesti tarkasteltuna sotilaallisen kriisin ulkopuolella. Tilanne olisi muodostunut täysin toisenlaiseksi, jos merivoimien alukset tai rannikkotykistön tuliyksiköt olisivat joutuneet turvautumaan voimakeinojen käyttöön alueloukkausten torjumiseksi.

Merivartiostojen aseman muutos edellytti luonnollisesti myös merivoimien ja rannikkotykistön perustamisjärjestelyiden uudistamista, koska merivartioasemat oli suunniteltu aiemmin liitettävän lähes heti liikekannallepanon jälkeen rannikkotykistöpatteristojen kokoonpanoihin ja vartiolaivat sekä -veneet oli sijoitettu

³³⁶ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 447 / Koulusto / 7 / 27.2.1975: Merisotaohjesäännön kirjoittaminen. T24605 / F4. KA. Asiakirja löydettävissä myös Merivoimien esikunnan koulutustoimiston aineistosta T27952 / F2.

³³⁷ Ibid.; Pääesikunnan pro memoria N:o 61 / Meriptsto / III / 12.5.1976: Merivartiostojen saattaminen sodanajan kokoonpanoon sekä Pääesikunnan pro memoria N:o 65 / Meriptsto / III / sal. / 22.6.1976: Merivartiostojen saattaminen sodanajan kokoonpanoon. T25767 / Hhka3 sal. PEArk.

³³⁸ Ibid.

merivoimien alusyksiköihin. Meripuolustuksen joukkorakennetta ei ollut kuitenkaan tarkoitus uusia täysin, vaan merivartiostojen johtoon päätettiin siirtää suurista merivartioaluksista muodostettuja alusyksiköitä puolueettomuuden suojaamiseen liittyvien tehtävien toteuttamista varten. Muutokset edellyttivät kuitenkin merivoimien perustamissuunnitelmien uusimista ja merivartiostoille tarkoitettujen erillisten suunnitelmien laatimista, jotta valvontatehtävissä olevien rauhan ajan merivartioyksiköiden ja -alusten vahventaminen palvelukseen kutsuttavilla reserviläisillä kävisi joustavasti.³³⁹

Merivartiostojen säilyminen itsenäisinä toimijoina puolueettomuusjulistuksen ja liikekannallepanon jälkeen lisäsi myös yhteistoiminnan sovittamisen tarvetta merivoimien yleisvoimien, rajavartiolaitoksen sekä sotilasläänien johdossa olleiden paikallisvoimien kesken. Nämä vaatimukset heijastuivat sekä merivoimien että rannikkotyökistön ohjesääntöihin. Vuonna 1982 valmistuneessa rannikkoalueen taistelua käsittelevässä ohjeessa ja 1983 julkaistussa *Merisotaohjesäännön* uudistetussa luonnoksessa merivoimien, rannikkojoukkojen ja merivartiostojen välistä yhteistoimintaa käsiteltiin omissa luvuissaan, kun 1950- ja 1960-luvun taitteessa julkaistuissa rannikkotyökistön ohjesäännöissä tai vuoden 1964 *Merisotaohjesäännön* luonnoksessa merivartiostojen kanssa tehtävän yhteistoiminnan ohjeistamista ei ollut pidetty lainkaan tarpeellisena.³⁴⁰ 1970-luvun kuluessa tehty meripuolustuksen sodanajan kokoonpanojen uudistus ja sen aiheuttamat yhteistoimintasuhteiden muutokset on kuvattu diplomityön liitteessä kolme (3).

Vaikka puolueettomuuden suojaaminen muutti merkittävästi merivoimien ja rajavartiolaitoksen alusyksiköiden operatiivisia käyttöperiaatteita, sitä varten ei tarvinnut kehittää omaa erillistä taktiikkaa, vaan puolueettomuuden suojaamisvaiheeseen siirryttäessä sovellettiin meri- ja rannikkotaktiikan yleisiä periaatteita. Ratkaisua selittänee se, että ainoat puolueettomuuden suojaamiseen joustavasti käytettävissä olevat yksiköt, merivoimien yleisvoimat, piti ryhmittää siten, että niillä voitiin aloittaa hyökkäyksen torjunta välittömästi. Siksi merivoimien aluksia suunniteltiin käytettävän lähinnä puolueettomuuden suojaamiseen

³³⁹ Pääesikunnan pro memoria N:o 53 / Meriptsto / III / sal. / 21.5.1976: Merivartiostojen saattaminen sodanajan kokoonpanoon; Pääesikunnan pro memoria N:o 61 / Meriptsto / III / 12.5.1976: Merivartiostojen saattaminen sodanajan kokoonpanoon. T25767 / Hhka3 sal. PEArk.

³⁴⁰ Yhteistoiminnan käsittelyssä oli muutoinkin eroja vuoden 1964 ja 1983 *Merisotaohjesääntöjen* luonnosten välillä. Vuoden 1964 versiossa yhteistoimintaa käsiteltiin neljän sivun verran, kun taas vuonna 1983 merivoimien ja eri toimijoiden väliseen yhteistoiminnan kuvaamiseen käytettiin 14 sivua. Vrt. *Merisotaohjesääntö* (MerisO). Helsinki 1964 (moniste); *Merisotaohjesääntö*, luonnos. Helsinki 1983; *Rannikkotyökistön taisteluohjesääntö I osa* (RtO I). Rannikkotyökistön käyttö ja johtaminen. Mikkeli 1958 sekä *Rannikkotyökistön taisteluohjesääntö II osa* (RtO II). Mikkeli 1960.

liittyvään tiedusteluun, mahdollisiin suojamiinoitteiden laskuihin sekä tilanteen salliessa myös meriliikenteen suojaamiseen. Puolueettomuuden suojaamistoimenpiteiden aloittaminen mahdollisti myös kauppa-alusten tarkistustoiminnan aloittamisen ja liikennerajoitusten asettamisen, etenkin jos puolueettomuuden suojaamisessa jouduttiin turvautumaan suojamiinoitteiden laskuun. Kauppa-alusten tarkastukset olivat sotilasläänin esikunnan johdossa olleiden erillisyksiköiden, kauppalaivojen tarkastusasemien, tehtävä. Päävastuu puolueettomuusvalvonnasta ja laskettujen miinoitteiden suojaamisesta oli sen sijaan rannikkojoukoilla ja merivartiostoilla.³⁴¹ Edellä mainituista tehtävistä ainoastaan meriliikenteen suojaaminen edellytti sotien jälkeen unohduksiin painuneen kauppa-alusten saatto- ja suojaustaktiikan kehittämistä.

Meriliikenteen suojaamista koskevat suunnitelmat ja taktiikka tarkentuvat

Meriliikenteen suojaaminen ymmärrettiin olennaiseksi osaksi puolueettomuuden suojaamisvaihetta, koska suurvaltojen välillä mahdollisesti kasvavien jännitteiden oletettiin häiritsevän myös Itämerellä tapahtuvaa kauppameriliikennettä. Kauppa- ja teollisuusministeriön johdolla laadittu ja puolustusneuvostossa vuonna 1966 hyväksytty *Vesikuljetustoiminta poikkeuksellisissa oloissa* -ohje edellytti niin ikään puolustusvoimilta ja erityisesti merivoimilta toimenpiteitä, joilla kauppameriliikenne saataisiin turvattua kriisin puhjetessa. Ohjeessa kuvattiin muun muassa meri- ja sisävesiliikenteen johtosuhteet, liikenteen järjestelyyn ja suojaamiseen liittyvät periaatteet sekä eri viranomaisten vastuut. Merivoimien vastuulla oli luonnollisesti meriliikenteen suojaamiseen ja järjestelyyn liittyvien suunnitelmien laatiminen yhteistoiminnassa merenkulkuhallituksen kanssa.³⁴²

Meriliikenteen suojaamista ei toteutettu alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtymisen jälkeen pelkästään merivoimien toimenpitein kuten aiemmin. Aiemmin meripiireille kuulunut vastuu alueellisen suojauksen järjestämisestä oli siirtynyt vuoden 1966 organisaatiouudistuksen yhteydessä sotilaslääneille. Meriliikenteen suojaamissuunnitelmien laadinnan ohjeistaminen ja suojaukseen liittyvien toimenpiteiden koordinointi jäi kuitenkin Merivoimien esikunnan vastuulle, jotta suunnitelmista saatiin muodostettua selkeä ja yhdenmukainen kokonaisuus. Merivoimien esikunta määrittikin helmikuussa 1967 laaditussa

³⁴¹ Merisotaohjesääntö, luonnos. Helsinki 1983, s. 66–72, 110, 114–115 sekä Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982, s. 138–141.

³⁴² Vesikuljetustoiminta poikkeuksellisissa oloissa. Helsinki 1966, s. 61.

meriliikenteen suojaamisen yleisohjeessa sotilaslääneille suunnitteluun liittyviä reunaehtoja.³⁴³

Esimerkiksi Etelä-Suomen sotilasläänin osalta meriliikenteen suojauksen painopistealueiksi määritettiin Pellingin, Porkkalanniemen ja Hankoniemen avoimet rannikkoalueet, mutta suojaukseen osallistuvien joukkojen käytön suunnittelu jäi osin sotilasläänien tehtäväksi. Ratkaisu oli sinänsä onnistunut, koska sotilasläänit saattoivat käyttää tehtävän toteuttamiseen myös muitakin kuin pelkästään merivoimien paikallisvoimia. Suomenlahden alueella rannikon suuntaisen meriliikenteen suojaaminen päätettiin toteuttaa ensisijaisesti kiinteän ja moottoroidun rannikkotyökistön tulenkäytöllä, valvonnalla sekä painopistealueille ryhmitettävillä ja sotilasläänin johdossa oleilla raivaajalavueilla.³⁴⁴

Pääesikunnan merivoimille määrittämistä tehtävistä huolimatta meriliikenteen suojaamista ei pidetty 1960-luvun loppupuolen aikana laadituissa operatiivisissa suunnitelmissa kovinkaan tärkeänä ja suunnitelmat jäivät yleisluontoisiksi. Syy oli todennäköisesti sama kuin puolueettomuuden suojaamiseen liittyvien suunnitelmien osalta: Prahan elokuun 1968 tapahtumien jälkeen puolustus suunnittelussa keskityttiin ensisijaisesti Neuvostoliiton kaappaushyökkäyksen torjuntaan ja muut operatiiviseen suunnitteluun liittyneet osa-alueet jäivät odottamaan vuoroaan. Toisaalta suunnittelua vaikeutti myös vuonna 1966 toteutettu organisaatiouudistus. Perusteita yksityiskohtaisten meriliikenteen suojaussuunnitelmien laadintaan ei vielä 1960-luvun loppupuolella ollut, eikä rannikon sotilasläänien esikuntiin ollut pystytty sijoittamaan meriliikenteen johtamisesta ja suunnittelusta vastanneita vakituksia merikomentajia tai muita meriupseereita.

Eräänlaisen perustan meriliikenteen suojaamiseen liittyvälle operatiiviselle suunnittelulle loi kapteeniluutnantti Seppo Hirvosen heinäkuussa 1967 valmistunut diplomityö *Kauppameriliikenteen johtaminen ja suojaaminen alueellisen johtamisjärjestelmän puitteissa*. Hirvonen kuvasi diplomityössään ne johtamisen käytännön periaatteet ja vastuut, mitkä kuuluivat merenkulkuhallitukselle, merivoimille ja rannikon sotilaslääneille sekä niiden alayksiköille. Näiden lisäksi Hirvonen teki diplomityössään myös alueellisen tason

³⁴³ Esim. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 130 / Optsto / 11 sal. / 22.2.1967: Käsky meriliikenteen järjestelystä Kaakkois-Suomen armeijan alueella. T27292 / F60 sal. MerivEArk.

³⁴⁴ Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 154 / Optsto / 11 sal. / 15.6.1967: Käsky meriliikenteen järjestelystä ESA:n alueella. T25044 / F2 sal. KA sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 22 / Optsto / 11 Henk. / 15.9.1966 sekä liitteenä oleva merivoimien operatiivinen suunnitelma. F17 Henksal. PEArk.

yhteistoiminnan tehostamiseen liittyviä käytännön esityksiä. Hän muun muassa esitti sotilasläänin merikomentajan alaisen merikuljetusosaston ja merenkulkuhallituksen rannikkokuljetusalueen toimiston sijoittamista yhteiseen tilaan sotilasläänin esikunnan ulkopuolelle. Hirvonen arveli tämänkaltaisen järjestelyn mahdollistavan meriliikenteen suojaamiseen ja ohjaamiseen liittyvien käytännön kysymysten sopimisen kitkattomasti. Sen sijaan rannikkoalueiden esikuntia piti Hirvosen mukaan kuormittaa mahdollisimman vähän meriliikenteen suojaamiseen liittyvillä tehtävillä, koska niiden piti keskittyä ensisijaisesti taistelutoiminnan johtamiseen.³⁴⁵

Meriliikenteen johtovastuita merkittävimmäksi muodostuivat Hirvosen esittämät periaatteet yleis- ja paikallisvoimien käytöstä. On täysin mahdollista, että hänen ajatuksiaan hyödynnettiin 1970-luvun alkupuolella merivoimien operatiivisen suunnitelman laadinnassa, koska Hirvosen diplomityössä kuvatut periaatteet alusten käytöstä olivat melko yhtenevät 1970-luvun alkupuolella laaditun merivoimien yleisvoimien käyttöajatuksen sekä sotilasläänien meriliikenteen suojaamissuunnitelmien kanssa. 1960-luvun loppupuolella tasoltaan yleisluonteisiksi jääneitä sotilasläänien meriliikenteen suojaamissuunnitelmia tarkennettiin vuonna 1971 alkaneen uuden operatiivisen suunnittelukierroksen yhteydessä. Tuolloin meriliikenteen suojaamisen pääalueeksi määritettiin Suomenlahden suun–Saaristomerren–Ahvenanmaan alue eli se alue, jossa pääosa alusyksiköistä olisi muutoinkin toiminut³⁴⁶.

Samassa yhteydessä alueellisiksi meriliikenteen johtamisesta vastanneiksi johtoportaisiksi määritettiin Etelä- ja Lounais-Suomen sekä Pohjanmaan sotilasläänien esikunnat. Muutos perustui vuonna 1969 tehtyyn esitykseen, jolla haluttiin yksinkertaistaa meriliikenteen johtosuhteita. Meripuolustuksen kannalta sivusuunnaksi arvioidun Selkämeren meriliikenteen johtaminen keskitettiin merivoimien toiminnan kannalta tärkeimmälle sotilasläänille, Lounais-Suomen sotilasläänille Pohjanmaan sotilasläänin vastatessa Merenkurkun alueen ja Perämeren meriliikenteen johtamisesta. Lisäksi Etelä-Suomen sotilasläänille annettiin johdettavaksi merelliseltä vastuualueeltaan melko pienen Kymen sotilasläänin meriliikenne. Etelärannikolla toteutettua muutosta puolsi myös se, että Suomenlahden meriliikenteen

³⁴⁵ Hirvonen, S.: Kauppameriliikenteemme johtaminen ja suojaaminen alueellisen johtamisjärjestelmän puitteissa, s. 21–28, 31–32, 35, 48–52. SKK-1/925. KA.

³⁴⁶ Merivoimien esikunnan lähete N:o 26 / Optsto / 11a / Henksal. / 17.11.1971: ”MEPO:n lähettäminen” liitteinen. E8 Henksal. PEArk.

johtamisesta vastanneen Etelä-Suomen sotilasläänin alue muodostui yhteneväksi merenkulkuhallituksen rannikkokuljetusalueen rajojen kanssa.³⁴⁷

Vastuu meriliikenteen johtamisesta siirtyi sotilaslääneille, kun liikekannallepanossa perustettavat kauppalaivojen tarkastusasemat ja satamien sotilastoimistot olivat saavuttaneet toimintavalmiuden. Sen jälkeen sotilasläänien oli kyettävä toteuttamaan kaikki meriliikenteen suojaamiseen liittyvät toimenpiteet. Näitä olivat muun muassa väylästön valvonta, alueelle saapuvan ja sieltä lähtevän meriliikenteen järjestelyt ja väyläpalvelu, joiden suorittamiseen osallistuivat myös luotsipiirit. Sotilasläänien oli myös järjestettävä saattotoiminta, kyettävä havaitsemaan mahdolliset miinanpudotukset auki pidettävien rannikkoväylien kapeikoissa ja luomaan sukellusveneentorjunnan painopiste auki pidettävien meriväylien alueelle.³⁴⁸ Niitä olivat Suomenlahden alueella Porkkalan, Porvoon ja Loviisan meriväylät. Yleisvoimia varauduttiin käyttämään saattotoimintaan ensisijaisesti Suomenlahden suulla, Bengtskärin ja Porkkalan välisellä osuudella, jossa ei ollut kauppameriliikenteelle riittävän syvää ja suojaista rannikkoväylää. Lisäksi yleisvoimien aluksilla valmistauduttiin tarvittaessa suojaamaan Ahvenanmeren yli suuntautuva kauppameriliikenne.³⁴⁹

Koko meriliikenneorganisaation toimintaa harjoiteltiin ensimmäistä kertaa kesällä 1972 järjestetyn Hankoniemen sotaharjoituksen yhteydessä. Harjoitusta varten perustettiin Merivoimien esikunnan merenkulkuosasto, Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan meriosasto ja Hangon rannikkoalueen meritoimiston, Hangon alueen kauppalaivojen tarkastusaseman ja satamien sotilastoimistojen runko-osat.³⁵⁰ Myös alusyksiköt ottivat osaa harjoitukseen suojausten meriliikennettä avomerellä Porkkalan ja Högsåran välisellä merialueella aivan kuten

³⁴⁷ Ibid; Merenkulkuhallituksen lähete N:o 31 / Sottsto / 740 sal. / 16.12.1966: Vesikuljetustoiminta poikkeuksellisissa oloissa liitteineen. T26965 / F37 sal. sekä Yleisesikunnan asiakirja N:o 104 / Optsto / 10 sal. / 28.2.1969: Sotilasläänien esikuntien sa-organisaatio. T26965 / F44 sal. KA.

³⁴⁸ Suomenlahdella 2. Lippue varautui saattotoimintaan avomeriosuudella Porkkala–Bengtskärr ja Lounais-Suomessa saattotoiminnasta vastanneen 5. Lippueen painopiste oli Ahvenanmaan ja Ruotsin välisellä avomeriosuudella. Vrt. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 635 / MerenkOs / 11 sal. / 30.9.1971: Käsky meriliikenteen järjestelystä Suomenlahden alueella. T25044 / F6 sal.; samalla diaarinumerolla laadittu asiakirja: Käsky meriliikenteen järjestelystä Lounais-Suomen alueella. T23920 / F4 sal. sekä Hirvonen 1967, s. 57–62 ja liite 20. SKK-1/925. KA.

³⁴⁹ Vrt. Ibid. sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 26 / Optsto / 11a / Henksal. / 17.11.1971: ”MEPO:n lähettäminen” liitteineen. E8 Henksal. PEArk.

³⁵⁰ Pääesikunnan lähete N:o 500 / Meriptsto / Da / sal. / 11.9.1972: Hankoniemen sotaharjoitus 21.–23.8.1972 sekä liitteenä oleva Pääesikunnan päällikön ja päämajamestarin kertomus harjoituksesta tehdyistä havainnoista. T25044 / E1 sal. KA.

operatiivinen suunnitelma edellytti.³⁵¹ Hankoniemen sotaharjoitus ei jäänyt ainoaksi, jossa perehdyttiin todellisten sodanajan tehtävien harjoitteluun. Vaikuttaa pikemminkin siltä, että laivasto- ja rannikkojoukot ryhtyivät 1970-luvun kuluessa harjoittelemaan omia sodanajan tehtäviään ja yhteistoimintaa operatiivisten suunnitelmien edellyttämällä todellisilla toiminta-alueilla. Muutosta selittänee osaltaan se, että reserviläisten joukkokohtaisten kertausharjoitusten järjestäminen aloitettiin vasta 1960-luvun loppupuolella.³⁵²

Meriliikenteen suojaamiseen liittyvän laivastoyksiköiden käyttösuunnitelman ohella Hirvosen diplomityötä hyödynnettiin todennäköisesti myös väylävalvonnan suunnittelussa.

Merivoimien esikunta toteutti 1970-luvun alkupuolella yhdessä Turun yliopiston kanssa useamman vuoden kestäneen väylävalvontaa koskeneen tutkimuksen. Sen tuloksena syntyi tietokoneohjelma, jolla voitiin optimoida itä-länsi-suuntaiselle meriliikenteelle elintärkeän rannikkoväylän varrelle sijoitettavien väylävalvonta-asemien paikat siten, että miinanpudotusten paikallistaminen oli mahdollista.³⁵³ Hirvosella oli myös virka- asemansa perusteella mahdollisuus vaikuttaa henkilökohtaisesti meriliikenteen suojaamiseen liittyvään suunnitteluun ja tutkimustoimintaan. Hän palveli yleisesikuntaupseerikurssin suorittuaan Merivoimien esikunnan järjestelytoimistossa toimistoiesiupseerina ja toimistopäällikkönä vuoteen 1972 asti.³⁵⁴

Meriliikenteen suojaamiseen liittyviin kysymyksiin pyrittiin luultavasti hankkimaan pohjatietoa myös yleisesikuntaupseereiden tekemillä tutkimustöillä. Suomen Sotatieteellinen Seura julisti maaliskuussa 1970 jäsentensä haettavaksi tutkimusapurahan, jonka turvin oli tarkoitus perehtyä sotien aikana käytössä olleisiin meriliikenteen johtosuhteisiin sekä meriliikenteen suojaustehtävien jakautumiseen merivoimien ja sotilasläänien kesken. Tutkimuksen tekijäksi valittiin Sotakorkeakoulun merisotalinja 9:ltä vuonna 1969 valmistunut ja Etelä-Suomen sotilasläänin meripuolustusupseerin tehtävään määrätty Kari Dahlbo. Valinta oli luonteva, sillä Dahlbo tunsu työtehtäviensä perusteella sotilasläänien operatiivisen suunnitteluun ja meriliikenteen johtamiseen liittyvät ongelmakohdat. Operatiiviselta alalta

³⁵¹ Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan käsky N:o 28 / Koulsto / 5 sal. / 22.6.1972: Hankoniemen sotaharjoitus. T25044 / F7 sal. KA sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 539 / Optsto / 5 sal. / 19.9.1972: Kertomus Hankoniemen sotaharjoituksesta. T27292 / F72 sal. MerivEArk.

³⁵² Eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016 sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

³⁵³ Vrt. Hirvonen 1967, s. 40–41, 64. SKK-1/925 sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 292 / ye-os / sal. / 15.5.1972: Väylävalvonnan operaatioanalyttiset tutkimukset. T26965 / E4 sal. KA. Asiakirja löydettävissä myös Merivoimien esikunnan arkistosta kansioista T27292 / F73 sal.

³⁵⁴ Seppo Hirvosen nimikirjaote n:o 59707. KA.

hankitun osaamisen lisäksi Dahlbolla oli myös käytännön kokemusta muun muassa meriliikenteen suojaamiseen tarkoitetuilta saattajilta. Hän oli toiminut ennen Sotakorkeakoulua saattaja Uusimaan tykistöupseerina, ensimmäisenä upseerina ja päällikkönä. Suotuisista lähtökohdista huolimatta Dahlbon tutkimustyö ei kuitenkaan edennyt toivotusti. Seuran johtokunta joutuikin myöntämään hänelle lokakuussa 1977 vuoden aikaa tutkimuksen loppuunsaattamiseksi.³⁵⁵

Melko vähäiseen lähdemateriaaliin perustunut tutkielma valmistui ilmeisesti uuden määräajan puitteissa, koska se arkistoiitiin Suomen Sotatieteellisen Seuran arkistoon. Tutkielmaa ei kuitenkaan voitu hyödyntää toivotulla tavalla, koska se oli laadittu kiireessä ja aihetta käsiteltiin melko pintapuolisesti ja kuvailevasti. Myös aika ajoi useiden Dahlbon tekemien esitysten ohitse. Muun muassa meriliikenteen alueellisen johtamistoiminnan keskittäminen Etelä-Suomen, Lounais-Suomen ja Pohjanmaan sotilasläänien esikuntien vastuulle oli ehditty toteuttaa jo vuonna 1971 eli useita vuosia ennen tutkielman valmistumista.³⁵⁶

Meriliikenteen suojaaminen edellytti operatiivisen suunnittelun ja johtosuhdekysymysten lisäksi myös kauppa-alusten saatto- ja suojaustoimintaan liittyvän taktiikan kehittämistä. *Saattotoimintaohjeen* käsikirjoituksen laatiminen annettiin merivoimien huoltopäällikkönä 1970-luvun alussa toimineen komentaja Teuvo Kuparisen tehtäväksi, ja se valmistui vuoden 1973 alkuun mennessä.³⁵⁷ Jostain syystä ohjetta ei otettu koskaan vahvistettuna käyttöön, vaan se julkaistiin luonnosmonisteena vuonna 1976. Siinä on kuitenkin nähtävissä operatiivisen suunnittelun etenemisen ja 1970-luvun alkupuolella aloitettujen kertausharjoitusten vaikutukset. *Saattotoimintaohjeeseen* voitiin sisällyttää selkeät ohjeet saattotoiminnan järjestelyistä, sotilasläänin tekemistä suunnitelmista ja saattueille annettavista käskyistä. Lisäksi *Saattotoimintaohjeessa* pystyttiin kuvaamaan satamien sotilastoimistojen ja kauppalaivojen tarkastusasemien tehtävät sekä niiden sijoittamiseen ja johtamiseen liittyvät

³⁵⁵ Suomen Sotatieteellisen Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 24.2.1970; Suomen Sotatieteellisen Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 17.1.1977; Suomen Sotatieteellisen Seuran kirje komentaja Kari Dahlbolle 6.10.1976. Pk2610 / 22 sekä Kari Dahlbon nimikirjaote n:o 67379. KA.

³⁵⁶ Dahlbo, Kari: Viime sotien aikaiset meripuolustuksen sekä meriliikenteen johtosuhteet ja näiden tehtävien ja vastuun jakaminen ja järjestely nykyään merivoimien ja sotilasläänien kesken. Pk2610 / 40. KA. Vrt. erityisesti Dahlbon tutkielman sivu 32 sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 26 / Optsto / 11a / Henksal. / 17.11.1971: ”MEPO:n lähettäminen” liitteineen. E8 Henksal. PEArk.

³⁵⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 3 / 73 / Ohjesto / 15.1.1973. T23376 / F35. KA sekä Kadettiupseerit 1920–2010. Porvoo 2010, s. 430.

ohjeet ensimmäistä kertaa, vaikka ne olivat kuuluneet meripuolustuksen sodanajan kokoonpanoon 1950-luvun alusta lähtien.³⁵⁸

Kuparinen hyödynsi todennäköisesti *Saattotoimintaohjetta* kirjoittaessaan Hirvosen diplomityötä sekä talvi- ja jatkosodasta saatuja sotakokemuksia. Kuparinen käytti ainakin komentaja Bror Willbergin keväällä 1944 laatimaa Saksan opintomatkan matkakertomusta tai sellaista epävirallista ohjetta, johon Willbergin tekemät havainnot oli kirjattu aiemmin. Willberg oli tutustunut maaliskuussa 1944 Saksan merivoimiin tekemän matkansa aikana Pohjanmeren saattotoiminnan järjestelyihin ja siinä käytettävään taktiikkaan³⁵⁹. Erityisen paljon yhteneväisyyksiä voidaan havaita saattueen toimintaa käsittelevän luvun ja kauppaluksille annettavien ohjeiden sekä Willbergin muistioonsa kirjaamien tietojen välillä. Muun muassa saattuekäskyn antamiseen ja sen sisältöön liittyvät yksityiskohdat sekä aluksille määritetyt etäisyydet olivat lähes identtiset.³⁶⁰ On ymmärrettävää, että *Saattotoimintaohjeen* kirjoittamisessa turvaututtiin lähes kolme vuosikymmentä vanhoihin oppeihin, sillä ne olivat yhä tuoreimpia merikuljetusten suojaamisesta saatuja kokemuksia. Kylmän sodan aikana meriliikenteen suojaamisessa ei ollut jouduttu turvautumaan laajamittaiseen saattue toimintaan.

Vuoden 1976 *Saattotoimintaohje* ei luonnollisestikaan perustunut kaikilta osin kolmenkymmentä vuotta vanhoihin kokemuksiin. Esimerkiksi satamien sotilastoimistoja ja kauppalaivojen tarkastusasemia koskevan ohjeistuksen ensimmäiset versiot kirjoitettiin luultavasti jo syksyllä 1969, kun Lounais-Suomen sotilasläänin järjesti Pääesikunnan käskystä sodanajan kokoonpanoon sijoitettujen reserviläisten meriliikennekertausharjoituksen. Harjoitus oli tiettävästi ensimmäinen laatuaan ja siinä testattiin sotilasläänin sisäisiä johtosuhteita sekä perehdyttiin kauppalaivan tarkastukseen. Ohjeistusta saatiin ilmeisesti täsmennettyä harjoituksesta saatujen kokemusten perusteella, koska kertausharjoitukseen kutsuttu kauppalaivan tarkastusaseman henkilöstö oli alansa ammattilaisia. Reserviläiset oli valittu muun muassa tullimiesten ja kauppaluksilla palvelleiden perämiesten joukosta.³⁶¹

³⁵⁸ Vrt. Saattotoimintaohje (SaattO). Helsinki 1976 (moniste), s. 3–8, liitteet 2 ja 3 sekä esim. Pääesikunnan asiakirja N:o 55 / Järjsto / OT / 10 b 2 sal. / 23.9.1953: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet (Sa.määrävahvuus 53), s. 523:1, 524:1. T26839 / Hda3 OT – sal. KA.

³⁵⁹ Komentaja Bror Willbergin muistio 12.5.1944: Kertomus komennuksesta Saksan saattuepalvelukseen tutustumista varten ajalla 18.3.–12.4.44. T22110 / F18 sal. KA.

³⁶⁰ Vrt. Ibid., s. 11, 20–23, 26 sekä Saattotoimintaohje (SaattO) 1976 (moniste), s. 6–8, 12, 14, 22 ja liite 6.

³⁶¹ Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan muistio N:o 126 / Optsto / 5 sal. / 26.9.1969: Kertomus meriliikennekertausharjoituksesta. T23920 / F3 sal. KA.

4.3. Laivasto- ja rannikkoyhtymien ohjesäännöt valmistuvat

Rannikolla taistelevien yhtymien taktiikan periaatteet muotoutuvat

Rannikkoalueen taktiikan ja joukkojen toimintaperiaatteiden kehittämiseksi oli luotu perusteet 1960-luvun lopulla eversti Veikko Vuorelan määrittämien periaatteiden mukaisesti. Rannikkotaktiikan opetuksessa ja kehittämisessä noudatettiin Vuorelan esitystä, jonka mukaan rannikkoalueen esikunta oli ensisijainen maihinnousuntorjuntaa johtava johtoporras.³⁶² Sen sijaan niin sanotun yleisen taktiikan osalta tätä ratkaisua ei ilmeisesti ollut täysin hyväksytty. Esimerkiksi Sotakorkeakoulun opettajiston kirjoitusvastuulle vuonna 1973 annetussa ja 1977 valmistuneessa perusyhtymän taistelua kuvaavassa ohjeessa tarkasteltiin perusyhtymien eli armeijakunnan ja prikaatin taistelua rannikon olosuhteissa. Ohjeen mukaan rannikkoalueen mantereelle ja sisäsaaristoon ryhmitetyn joukot piti yleensä alistaa maihinnousuntorjuntatilanteessa rannikkoalueen johdossa mahdollisesti olevalle prikaatille, jolloin ainoastaan linnakkeet sekä ulkosaaristossa olleet valvonta- ja tulenjohtoelimet olisivat olleet rannikkoalueen esikunnan suoranaudessa johdossa.³⁶³

Tämä menettely olisi tarkoittanut myös prikaatien vastuualueiden ulottamista rantaviivalle ja sen välittömässä läheisyydessä sijainneisiin saariin. Prikaateihin kuuluneiden pataljoonien puolustuskeskukset oli kuitenkin ajateltu ryhmitettävän oletetun maihinnousurannan taakse ja sivustoille siksi, että maihinnousua edeltävä tuli-isku tuottaisi puolustajalle mahdollisimman vähän tappioita. Ainoastaan tärkeimmäksi oletetun maihinnousualueen puolustamiseen oli tarkoitus käyttää torjuntapataljoonaa, jos sellainen olisi alistettu prikaatille.³⁶⁴

Vaikka perusyhtymän taistelua käsittelevässä ohjeessa kuvatut maihinnousuntorjunnan toteuttamiseen ja johtosuhdejärjestelyihin liittyvät periaatteet olivat muun muassa alueellisen puolustuksen taktillisessa ohjeessa määritettyjä periaatteiden mukaisia, niiden noudattaminen olisi tarkoittanut, ettei rannikkoalueen esikunta olisi enää toiminut maihinnousuntorjuntaa johtavana ja kaikkien puolustushaarojen taistelua koordinoivana johtoportana. Perusyhtymän taistelua käsittelevän ohjeen henki oli se, että prikaatilla olisi ollut vastuualueellaan lähes täysi

³⁶² Katso esim. Sotakorkeakoulun asiakirja 2.10.1967: Rannikko- ja meritaktiikan karttatarjoitus N:o 1/I/MeSL 9, Kotkan rannikkoalueen taistelusuunnitelma. T24043 / Dg207. KA.

³⁶³ Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 3226 / Ohjeststo / 8b / 19.11.1973: Esittely puolustusvoimain komentajalle T23204 / F314. KA sekä Ohje perusyhtymän taistelua varten. Helsinki 1977, s. X:14–X:19.

³⁶⁴ Ibid.

toiminnanvapaus.³⁶⁵ Tällöin myös rannikkoalue-kokoonpanon luomisen taustalla vallinnut ajatus torjuntataisteluita koordinoivasta yhteisjohtoportaasta olisi romuttunut.

On sinänsä poikkeuksellista, että yleisesikuntaupseereita kouluttavan Sotakorkeakoulun opettajistolla ei ollut 1970-luvun alussa yhtenevää käsitystä siitä, miten rannikolla ja sen tuntumassa käytävien maihinnousuntorjuntataisteluiden johtosuhdejärjestelyt olisi toteutettava. Rannikkotaktiikan opetuksessa rannikkoaluetta pidettiin maihinnousuntorjunnan johtamisesta vastanneena esikuntana. Rannikko- ja yleistaktiikassa valinneita eriäviä näkemyksiä selittänee ainakin se, että *Ohje perusyhtymän taistelua varten* laadittiin vuonna 1963 valmistuneen *Kenttäohjesäännön I osan* perusteella ja sen korvaajaksi. *Kenttäohjesäännön I osassa* vastuu maihinnousuntorjunnasta oli määritetty perusyhtymälle, koska rannikkotykistörykmenttien esikunnilla ei ollut 1960-luvun alussa kykyä suurten maihinnousuntorjuntataisteluiden johtamiseen.³⁶⁶

Maihinnousuntorjunnan johtamisvastuuseen liittyvien ristiriitojen lisäksi myös rannikkoalueen taistelun ja joukkojen käytön periaatteet olivat ratkaisematta vielä 1970-luvun alussa. Niiden määrittäminen tuli keväällä 1972 perustetun Rannikkopuolustustoimikunnan tehtäväksi, vaikka pääasiallisesti meri- ja rannikkotykistöupseereista koostunut ja Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön, eversti Aapo Savolaisen johdolla työskennellyt toimikunta laati ensisijaisesti rannikkopuolustuksen vuosien 1973–1987 kehittämissuunnitelmaa ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean loppumietinnössään määrittämien reunaehto-³⁶⁷

Toimikunnan työskentelyssä hyödynnettiin Pääesikunnassa 1960- ja 1970-luvun taitteessa palvelleiden rannikkotykistöupseereiden laatimia ja järjestelmäajattelumalliin pohjautuneita perusteita. Järjestelmäajattelumalliin olivat perehtyneet muun muassa Pääesikunnan sähköteknillisen osaston päällikkönä työskennellyt ja vuonna 1969 rannikkotykistön tarkastajan tehtävät vastaanottanut eversti Eero Veranen sekä Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston päällikkö, majuri Erkki Kustaa Kallio. Lisäksi rannikkotykistötoimistossa ennen yleisesikuntaupseerikurssia palvelleet kapteeni Urho Myllyniemi laati Sotakorkeakouluun vuonna 1969 opettajaksi siirtyneen Erkki Kallion

³⁶⁵ Ibid. sekä Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa. Helsinki 1969 (moniste), s. 23–24.

³⁶⁶ Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Yhtymän taistelu. Mikkeli 1963, s. 197–198.

³⁶⁷ Pääesikunnan asiakirja N:o 328 / Meriptsto / cb / sal. / 6.6.1972: Rannikkopuolustuksen työryhmän (RPT-72) kokous n:o 1 liitteinen. T26838 / F34 sal.

kehotuksesta diplomityön *Rannikkopuolustusjärjestelmämme 1970-luvulla*. Vuonna 1971 valmistuneesta Myllyniemen diplomityöstä tuli lopulta eräänlainen Rannikkopuolustustoimikunnan työskentelyn perusteasiakirja, vaikka sitä ei kirjoitettukaan tarkoituksellisesti toimikunnan työskentelyä varten.³⁶⁸

Ajatus Rannikkopuolustustoimikunnan perustamisesta syntyi vuonna 1971 kokoontuneen ilmapuolustustoimikunnan myötä. Rannikkotyökistön tarkastaja teki ilmapuolustustoimikunnan työskentelystä saatujen myönteisten kokemusten perusteella esityksen Rannikkopuolustustoimikunnan perustamisesta.³⁶⁹ Toimikunta kokoontui ensimmäisen kerran toukokuussa 1972 ja siihen nimettiin edustajat Pääesikunnan operatiiviselta osastolta, järjestely-, suunnittelu-, huolto- ja pioneeriosastoilta sekä rannikkotyökistötoimistosta. Toimikunnan työskentelyaikaa jatkettiin varsin laaja-alaisen tehtävän vuoksi aina vuoden 1973 huhtikuun loppuun saakka, mutta varsinainen toimikuntamietintö valmistui vasta marraskuussa.³⁷⁰

Vaikka majureiden Juhani Niskan ja Torsti Lahden kirjoittamassa Rannikkopuolustustoimikunnan varsin laajassa loppumietinnössä käsiteltiin rannikkopuolustuksen kehittämistä muun muassa ase- ja valvontajärjestelmien, koulutusjärjestelyiden sekä sosiaalisten olojen näkökulmasta, se vaikutti myös operatiiviseen suunnitteluun ja rannikkoalueen taktiikan kehittämiseen. Toimikunnan esityksestä painopistealueella sijainneen koko Etelä-Suomen sotilasläänin rannikon puolustuksesta vastanneen Suomenlinnan rannikkoalueen vastuualue jaettiin kahteen osaan: Porkkalan ja Suomenlinnan rannikkoalueiksi. Lisäksi toimikunta esitti Pohjanlahdella sijaitsevien rannikkoalueiden ja sotilaspiirien esikuntien yhdistämistä siten, että yksi johtoporras kykeni johtamaan sekä liikekannallepanon että mahdolliset taistelut.³⁷¹

Kokoonpanomuutosten lisäksi suurin osa toimikunnan esittämistä materiaalihankinnoista hyväksyttiin rannikkopuolustuksen kehittämisen perustaksi. Kiireellisimpinä pidettiin kahden

³⁶⁸ Everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

³⁶⁹ Ibid.; eversti Torsti Lahden haastattelu 1.2.2012 sekä Kilpinen 1983, s. 55.

³⁷⁰ Pääesikunnan asiakirja N:o 328 / Meriptsto / cb / sal. / 6.6.1972: Rannikkopuolustuksen työryhmän (RPT-72) kokous n:o 1 liitteinen. T26838 / F34 sal.; Pääesikunnan asiakirja 2.11.1973: Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72). T26965 / D2 sal. sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 197 / Meriptsto / Dbä sal. / 4.4.1972: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26965 / D1 sal. KA. Jälkimmäinen asiakirja löydettävissä myös Pääesikunnan rannikkotyökistötoimiston arkistosta, T25350 / F6 sal.

³⁷¹ Pääesikunnan asiakirja 2.11.1973: Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), s. XXV, 185 T26965 / D2 sal. sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

meritorjuntaohjuspatterin hankkimista, joista vähintään toisen piti olla moottoroitu.³⁷² Vuonna 1970 toteutetun PV-ohjelman tarkistuksen yhteydessä rannikkotykistöä koskevaan osuuteen oli sisällytetty meritorjuntaohjuspatterin kehitystyön jatkaminen ja uuden kiinteän patteriaseman rakentaminen Upinniemen alueelle. Upinniemi oli valikoitunut uuden patterin sijoituspaikaksi Inkoon ja Helsingin välisellä rannikkoalueella talvella 1970 toteutetun maastontiedustelun jälkeen. Miessaareen, Porkkalanniemeen ja Upinniemen ympäristöön suuntautuneessa maastontiedustelussa pyrittiin löytämään kiinteälle patterille sellainen tulasema-alue, joka olisi mahdollistanut suoja- ja varastotilojen kantalinnoittamisen ja ohjusten ampumisen sekä pääkaupunkiseudun edustalle että Porkkalan–Naissaaren kapeikkoon.³⁷³

Rannikopuolustustoimikunta tarkasteli rannikkotykistön kehittämistä PV-ohjelmaa pidemmällä aikavälillä. Se esitti ohjuspattereiden kokonaismäärän kasvattamista vuoteen 1987 mennessä neljään siten, että ensimmäisenä hankittavaa patteria käytettäisiin pääkaupunkiseudun puolustamiseen. Seuraavaksi hankittaisiin Suomenlahden suun ja Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitetut patterit ja neljättä patteria käytettäisiin maihinnousutorjuntaan itäisen Suomenlahden rannikolla. Ohjuspattereiden hankintaa pidettiin kiireellisenä siksi, että silloista operatiivisessa käytössä ollutta kaukotorjuntavoimaa edustanut järeä rannikkotykistö oli jo yli-ikäistä, eikä järeiden pattereiden käyttö liikemaaliammuntaan ollut enää kovinkaan varmaa. Järeä tykistö soveltuikin ensisijaisesti merivoimien avomerioperaatioiden tukemiseen ja maahanlaskujen torjuntaan, mutta Örön, Russarön ja Helsingin edustan pattereiden käyttöikää päätettiin jatkaa 1970-luvun puolivälissä, kunnes uudet ohjussyksiköt olisivat operatiivisessa käyttövalmiudessa.³⁷⁴

Upinniemeen rakennettavan kiinteän patterin hankkimisesta luovuttiin varsin nopeasti, koska Rannikopuolustustoimikunnan tavoitteeksi asettaman liikkuvien meritorjuntaohjuspattereiden hankinta osoittautui mahdolliseksi vuonna 1973 toteutettujen ammuntojen jälkeen. Tuolloin Comet-panssarivaunun rungolle rakennetulta siirrettävältä

³⁷² Ibid.

³⁷³ Pääesikunnan asiakirja N:o 7022 / Abi sal / 23.1.1970: Kertomus maastontiedustelusta Miessaareen, Porkkalan ja Upinniemeen 16.1. ja 19.1.1970. T26513 / Hbi1 sal. KA.

³⁷⁴ Pääesikunnan asiakirja 2.11.1973: Rannikopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), s. XXVII T26965 / D2 sal.; Pääesikunnan asiakirja N:o 294 / Rttsto / Da / sal. / 28.11.1973: Rannikopuolustuksen perushankinnat 1976...82. T25350 / Da1 sal. KA; Pääesikunnan asiakirja N:o 101 / Meriptsto / DbA / sal. / 6.2.1974: Esittely pääesikunnan päällikölle; 442 / Meriptsto / DbA / sal. / 7.8.1975: Esittely yleisesikuntapäällikölle. T25767 / DbA1 sal. sekä Pääesikunnan lähete N:o 387 / Daa / sal. / 6.6.1978 ja liitteenä oleva Pääesikunnan muistio Rannikkotykistön meritorjuntaohjusun projektin nykyvaihe ja esitykset jatkotoimenpiteiksi. T25767 / Da2 sal. PEArk.

lähtöalustalta ammuttiin sisämaasta kaksi ohjusta pelkän ulkopuolisen maalinosoituksen perusteella. Panssarivaunun rungon päälle rakennettua ohjuslavettia pidettiin lähes alkuvaiheista lähtien kokeiluversiona. Ohjuspatterin varsinaiseksi ajoneuvokalustoksi vakiintuivat lopulta kuorma- ja linja-autot. Lähtöalustan moottoroinnista luovuttiin ja se rakennettiin puolustusvoimien ajoneuvovarikolla kuorma-autolla vedettäväksi. Moottoroitu meritorjuntaohjuspatteri saavutti teknisen käyttövalmiuden vuonna 1977, ja se otettiin operatiiviseen käyttöön 1970- ja 1980-luvun taitteessa.³⁷⁵

Ohjuspattereiden hankintapäätös ei vaikuttanut suoranaisesti Rannikkopuolustustoimikunnan rannikkoalueen kokoonpanosta tekemiin muutosesityksiin, vaikka kokoonpanoa pyrittiinkin kehittämään ensisijaisesti kokonaistulenkäytön ehdoilla. Rannikkopuolustustoimikunta esitti etelä- ja lounaisrannikoilla sijaitsevien rannikkoalueiden kokoonpanojen uudistamista siten, että rannikkoalueen esikunnan johdossa olleet rannikkopatteristot oli tarkoitus muuttaa rannikkorykmenteiksi ja rannikkopatterit rykmenttien johtoon kuuluviksi linnakkeiksi. Mikäli linnakkeet sijaitsevat toistensa läheisyydessä, niistä oli tarkoitus muodostaa linnakkeistoja, joilla oli oma johtoportaansa. Järjestelyillä haluttiin helpottaa tuliyksiköiden sekä niiden lähipuolustukseen ja huoltoon kuuluvien yksiköiden johtamista sekä mahdollistaa myös tukijoukkojen tehokas käyttö niillä saarilla, joilla sijaitse useampi patteri. Ratkaisu mahdollisti myös erillisyyksiköiden alistamisen linnakkeille ja niiden tehokkaan käytön kiinteiden pattereiden suojana.³⁷⁶

Tuliyksiköiden uudelleenorganisoinnin lisäksi rannikkopuolustustoimikunta esitti täysin uuden joukkotyypin, rannikkopataljoonan, lisäämistä Rauman sekä lounais- ja etelärannikoilla sijaitsevien rannikkoalueiden kokoonpanoihin. Esityksen tekemiselle oli sinänsä vankat perusteet, koska maavoimien muiden aselajien sodanajan joukoilta oli vapautumassa taisteluvälinemateriaalia ja rannikkotyöstöllä oli käytettävissään koulutettua reserviä. Rannikkopataljoonan oli tarkoitus koostua torjuntakomppaniasta, rannikkojääkärikomppaniasta, huoltokomppaniasta, kevyestä moottoroidusta rannikkotyöstöpatterista, tulenjohtopatterista sekä myöhemmin kokoonpanoon liitettävästä rannikko-ohjusjoukkueesta, rannikkopioneerikomppaniasta ja raskaasta

³⁷⁵ Pääesikunnan asiakirja N:o 52 / Rttsto / 20 sal. / 14.3.1971: Rt:n v 1972 perushankintaesitys. T26965 / F46 sal. KA; Säämänen 2013, s. 188–189 sekä everstiluutnantti Ilmari Heinosen haastattelu 26.5.2014.

³⁷⁶ Pääesikunnan asiakirja 2.11.1973: Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), s. 74. T26965 / D2 sal. KA.

kranaatinheitinkomppaniasta.³⁷⁷ Rannikkopataljoonan kokoonpano ei todennäköisesti ollut pelkästään rannikkopuolustustoimikunnan oman ideoinnin tulosta. Sen suunnittelussa luultavasti hyödynnettiin Ruotsissa käytössä ollutta liikkuvan torjuntapataljoonan organisaatiota, joka koostui tykki-, ohjus- ja rannikkomiinayksiköistä.³⁷⁸

Toimikunta oli päättänyt ehdottamaan rannikkopataljoonien perustamista eteläisen Suomen painopistealueelle siksi, ettei rannikkoalueiden kokoonpanoihin ollut sisällytetty vuoden 1966 organisaatiouudistuksessa liikkuvaa reserviä ja iskuvoimaa. Alusten tukeutumisaluiden suojaamiseen tarvittavat pioneeri- ja ilmatorjuntayksiköt oli niin ikään poistettu rannikkojoukkojen sodanajan kokoonpanosta rannikkoalueiden organisaatiota suunniteltaessa. Pataljoonan epäsuorantulen yksiköt olivat niin ikään tervetullut lisä rannikkoalueiden kannalta, koska niillä ei ollut käytettävissään tulenjohtoreserviä tai reservituliyksiköitä tulenkäytön painopisteiden muodostamiseen tai mahdollisten tulenkäyttöisten aukkojen tukkimiseen.³⁷⁹

Rannikkopuolustustoimikunnan suosittamien uusien joukkotyyppeiden kokeilukokoonpanot ja käyttöperiaatteet laadittiin Pääesikunnan rannikkotyökistötoimistossa kevään 1975 aikana. Tavoitteena oli ottaa kaikki uudet kokoonpanot käyttöön vuonna 1983 uudistettavassa rannikkojoukkojen uudessa perustamistehtäväluettelossa. Organisaatioiden kokeilut aloitettiin Sotakorkeakoulussa syksyllä 1975 alkaneella yleisesikuntaupseerikurssilla ja Rannikkotyökistökoulun kursseilla. Ratkaisu oli onnistunut, koska Rannikkopuolustustoimikunnan sihteerinä toiminut Urho Myllyniemi oli siirtynyt vuonna 1975 Sotakorkeakouluun rannikkotaktiikan opettajaksi.³⁸⁰ Hän pystyi suunnittelemaan kokeiluharjoitukset ja niihin liittyvät tilanteet siten, että kokeilukokoonpanoja testattiin sellaisissa tilanteissa, joihin ne oli alun perin suunniteltu.

Valtaosa kokeilukokoonpanoista osoittautui ilmeisesti käyttökelpoisiksi, sillä majuri Urho Myllyniemi laati vuosien 1978–1979 aikana rannikkoalueen taisteluoheen käsikirjoituksen, johon oli sisällytetty rannikkopataljoonaa lukuun ottamatta kaikki muut toimikunnan esittämät kokoonpanot. Myllyniemen mukaan rannikkopataljoonaa käytettiin ainakin

³⁷⁷ Ibid., s. XXV, 75–76, 185–186, liite 88 sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.
³⁷⁸ Kilpinen, Asko: Miina-ase rannikkopuolustuksen osana. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1979, s. 13.

³⁷⁹ Pääesikunnan asiakirja 2.11.1973: Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), s. XXV, 75–76, 185–186, liite 88. T26965 / D2 sal. KA sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

³⁸⁰ Pääesikunnan meripuolustustoimiston pro memoria 18.8.1975: Rannikkopuolustuksen joukkojen sa-organisaatioiden jatkokehittämisestä. T25767 / Hhka3 sal. PEArk sekä Kadettiupseerit 1920–2000. Jyväskylä 2000, 477.

ensimmäisissä kokeilukarttarjoituksissa rannikkoalueen reservinä ja alajohtoportaiden vahvistamiseen tai torjuntapataljoonan tapaan sataman puolustamiseen. Tilanne ei ilmeisesti ollut toivotunkaltainen ja rannikkopataljoonan kokoonpano todettiin luultavasti kokeiluharjoitusten perusteella epäonnistuneeksi, koska Myllyniemen laatimassa rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoituksessa pataljoonaan kuuluneet kevyt rannikko-ohjusjoukkue ja rannikkojääkärikomppania esiintyvät rannikkoalueelle alistettavina itsenäisinä erillisyyksiköinä.³⁸¹

Rannikkojääkärikomppania oli lähtökohtaisesti tarkoitus alistaa painopistesuunnan rannikkorykmentin reserviksi linnakkeille ja saariston avainalueille tehtäviä vastahyökkäyksiä varten. Tämäkin ratkaisu muistutti läntisessä naapurimaassa tehtyjä päätöksiä. Ruotsissa saaristohyökkäyksiin koulutetut komppaniat oli päätetty liittää rannikkoalueiden esikuntien johdossa olleiksi erillisyyksiköiksi vastahyökkäysten toteuttamista varten. Ohjusjoukkuetta oli sen sijaan tarkoitus käyttää vastahyökkäyksiin liittyvien merimarssien suojaamiseen, väylä- ja panssarintorjuntaan sekä sissitoimintaan.³⁸² Sissitoimintatehtävän antaminen rannikko-ohjusjoukkueelle oli luonteva ratkaisu, koska joukkue kykeni aseistuksensa ja kokoonpanoon kuuluvien veneiden puolesta taistelemaan hajautettuna saariston olosuhteissa. Rannikko-ohjusjoukkueelle määritetyllä sissitoimintatehtävällä pyrittiin todennäköisesti myös ratkaisemaan vuosia jatkunut ongelma. Se mahdollisti käytännössä Pääesikunnan asettamien sissitoimintavaatimusten täyttämisen, vaikka sissitoiminta ei ollutkaan ohjusjoukkueen päätehtävä.

Rannikkoalueen pääasialliseksi jalkaväkivoimaksi jäi lopulta torjuntapataljoona, kun rannikkopataljoona-kokoonpanon luominen ei osoittautunut toteuttamiskelpoiseksi ratkaisuksi. Torjuntapataljoonaa suunniteltiin käytettävän siten, että raskasaseiset torjuntakomppaniat oli tarkoitus ryhmittää pidettävän sataman tai maihinnousurannan välittömään läheisyyteen ja sen edustalla sijaitseviin väyläkapeikkoihin.³⁸³

Torjuntapataljoonan tukemiseen suunniteltiin käytettävän rannikkoalueen johdossa ollutta

³⁸¹ Vrt. Majuri Urho Myllyniemen pro memoria 26.5.1976: Alustavat havainnot organisaatiouudistuksesta, rannikkopataljoonan käyttöperiaatteet sekä kokeilutoiminnan jatkaminen. T25767 / Hhka3 sal. PEArk sekä Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus (tekijän hallussa) (*passim.*).

³⁸² Vrt. Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus. Luku II, s. 4–11 (tekijän hallussa) sekä Hult, Heikki: Rannikkoalueen reservin vastahyökkäys saaristossa, s. 10. SKK-2/10 ETS. KA. Lisäksi eversti Torsti Lahden haastattelu 1.2.2012.

³⁸³ Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus. Luku II, s. 7–8, 12–14, 26 (tekijän hallussa).

moottoroitua rannikkotykistöpatteristoa ja torjuntapataljoonan vastuualueen etureuna määritettiin patteriston epäsuoran tulen kantaman perusteella.

Torjuntapataljoonan vastuualueen etupuolella sijaitsivat rannikkorykmenttien vastuualueet, jossa rykmentit vastasivat itsenäisesti tulenkäytöstä. Rannikkoalueen esikunnan vastuulle jäi tulenkäyttöön suunnittelu ja koordinointi rykmenttien vastuualueiden etupuolella.

Rannikkoalueiden esikunnat vastasivat käytännössä kaukotorjunnan eli meritorjuntaohjusten ja järeän tykistön käytöstä. Lisäksi mahdollisia kenttätykistöyksiköitä valmistauduttiin käyttämään ensisijaisesti maahanlaskuntorjuntaan sekä satama-alueiden ja maihinnousurantojen puolustuksen tukemiseen, kuten Veikko Vuorela oli jo 1960-luvun lopulla määrittänyt.³⁸⁴

Oman lisänsä maihinnousutorjunnan järjestelyistä vastanneeseen keskusteluun toi majuri Asko Kilpinen *Rannikon puolustaja* -lehdessä huhtikuussa 1977 julkaistussa artikkelissaan. Pääesikunnan operatiivisella osastolla palvellut Kilpinen esitti laajassa maihinnousuhyökkäyksen torjuntaa käsittelevässä artikkelissaan rannikkoalueen taistelun ja joukkojen käytön yleisperiaatteet.³⁸⁵ Kilpinen artikkelia voidaan pitää Pääesikunnan virallisena kantana 1970-luvun kuluessa käytyyn kädenvääntöön maihinnousutorjunnan johtosuhteista. Artikkelia oli myös eräänlainen meripuolustuksen upseeristolle suunnattu koonnos rannikkoalueen taistelusta ja joukkojen käytöstä, koska rannikkoalueen taktiikkaa käsittelevää ohjesääntöä ei ollut vielä tuolloin laadittu. Tietävästi ainoastaan Sotakorkeakoulun suorittaneet upseerit olivat perehtyneet seikkaperäisesti rannikkoalueen taisteluun ja joukkojen taktiikkaan operaatiotaidon opetuksen yhteydessä.

Rannikkoalueen jalkaväkijoukkojen käyttöön liittyvän taktiikan ja käyttöperiaatteiden kehittäminen eteni 1970-luvun lopulla, kun sotilaslääniä operatiivisessa suunnittelussa keskityttiin satamien puolustuksen suunnitteluun. Yksi aktiivisimmista *Rannikon puolustaja* -lehdessä jalkaväkijoukkojen taktiikkaa käsitelleistä upseereista oli majuri Heikki Luostarinen. Hän oli aihepiirin ehdoton asiantuntija. Luostarinen oli laatinut Sotakorkeakoulussa salaiseksi luokitellun diplomityön satamien puolustuksesta, ja yleisesikuntaupseerikurssin suorittamisen jälkeen hän oli perehtynyt torjuntapataljoonien käyttöön muun muassa pääkaupungin puolustussuunnittelusta vastanneen Helsingin sotilaspiirin esikunnassa.³⁸⁶

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ Kilpinen, Asko: Maihinnousuhyökkäyksen torjunta. *Rannikon puolustaja*, n:o 1/1977, s. 11–17.

³⁸⁶ Kadettiupseerit 1920–2000. Jyväskylä 2000, s. 428.

Vuona 1978 julkaistussa artikkelissa Luostarinen otti vahvasti kantaa rannikolla taistelevien jalkaväkijoukkojen ja rannikkoalueen yhteistoiminnan puolesta. Luostarisen mukaan saaristoalueelle suuntautuviin iskuosastomaisiin hyökkäyksiin piti käyttää ensisijaisesti ylimenotoimintaan koulutettua komppaniaa, koska hyökkäys oli vaativa suoritus ja se edellytti yhteistoimintaa niin rannikkotyökistön kuin merivoimien kanssa. Sen sijaan mantereella vastahyökkäys voitiin toteuttaa jääkäripataljoonan tai torjuntapataljoonan jääkärikomppanian voimin ilman suurempia erityisjärjestelyitä.³⁸⁷

Vesistöhyökkäysten edellyttämien vaatimusten vuoksi Luostarinen esitti käytettäväksi saaristoon ja linnakkeille suuntautuviin vastahyökkäyksiin torjuntapataljoonan jääkärikomppaniaa, koska sitä voitiin ainakin teoreettisesti tarkasteltuna harjoituttaa hyökkäystehtäviin ennen taistelua. Lisäksi komppania pystyi tiedustelemaan yhdessä sitä tukevan veneyksikön kanssa kuormauksen ja rantautumisen edellyttämät alueet siten, että itse hyökkäys suoritettaisiin joko omien joukkojen hallussa olevan alueen läpi tai suoraan vihollisen selustaan. Hyökkäykseen liittyvän merimarssin suojaamisen ja rantautumisen suunnittelussa oli otettava huomioon ilmatorjuntajoukkojen, rannikkotyökistön, kenttätyökistön ja kohdealueella mahdollisesti sijaitsevien lähipuolustusosastojen tulenkäyttö.³⁸⁸

Luostarisen mukaan hyökkäyksen johtamiseen soveltui parhaiten alueen puolustuksesta vastaavan rannikkotyökistöjoukkoyksikön esikunta tai komentopaikka, koska sieltä oli jo valmiit yhteydet rannikolla oleviin tuliyksiköihin. Myös Rannikkojääkäripataljoonassa palvellut kapteeni Heikki Hult yhtyi Sotakorkeakoulussa huhtikuussa 1978 pitämässään oppilasesitelmässään Luostarisen ajatukseen siitä, että rannikkotyökistöjoukkoyksikön komentopaikka soveltui parhaiten vastahyökkäyksen johtamispaikaksi. Sen sijaan vastahyökkäyksen johtovastuuta Hult ei ollut siirtämässä joukkoyksikön esikunnalle, koska sen henkilöstö joutui todennäköisesti sitoutumaan todennäköisesti täysipainoisesti omalla vastuualueella käytävien torjuntataisteluiden johtamiseen. Rannikkoalueen esikunnasta irrotettava johto-osa kykeni Hultin mukaan suoriutumaan tehtävästä huomattavasti taistelutoimintaan sitoutunutta alajohtoporrasta paremmin.³⁸⁹

³⁸⁷ Luostarinen, H.: Liikuntakykyinen rannikkojalkaväki. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1978, s. 16–18 sekä Luostarinen, H.: Satamien puolustus. SKK-1/1136 MpKKArk.

³⁸⁸ Luostarinen, H.: Liikuntakykyinen rannikkojalkaväki. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1978, s. 18–20.

³⁸⁹ Ibid. sekä Hult, Heikki: Rannikkoalueen reservin vastahyökkäys saaristossa, s. 12–13. SKK-2 / 10 ETS. KA.

Luostarinen jatkoi rannikkojalkaväki-aihepiirin käsittelyä keväällä 1980 julkaistussa *Rannikon puolustajassa*, jossa teemana oli satamien puolustus. Luostarinen korosti artikkelissaan torjuntapataljoonien merkitystä satamien puolustuksen ja koko maihinnousuntorjunnan kannalta, sillä satama-alueella käytävät taistelut estäisivät hyökkääjän lisäjoukkojen ja materiaalin purkamisen. Koska satamien linnoittamismahdollisuudet olivat Luostarisen mukaan heikot, torjuntapataljoonien ryhmitys oli sijoitettava satamien sivustoille. Siellä oli vapaampaa maastoa ja mahdollisuudet tarvittavien linnoitteiden rakentamiselle olivat paremmat. Sivustoilta oli kuitenkin pystyttävä keskittämään tuli satamaan ja sen edustalle. Varsinaisten satamissa käytävien torjuntataisteluiden lisäksi Luostarinen korosti satamien puolustuksessa ilmatorjunnan merkitystä sekä satamien sulkemista muun muassa miinoittein ja murrestein niin meren kuin mantereen puolelta.³⁹⁰ Luostarisen 1970- ja 1980-luvun taitteessa kirjoittamat artikkelit olivat merkittäviä siksi, ettei satamissa käytävien taisteluiden periaatteita ja torjuntapataljoonien käyttöä ollut kuvattu käytössä olevissa jalkaväen tai rannikkotykistön ohjesäännöissä. Luostarisen artikkelit toimivatkin eräänlaisina rannikkoalueen jalkaväkijoukkojen taktiikkaa yhtenäistävänä ohjeina ennen rannikkoalueen taisteluohjeen julkaisemista.³⁹¹

Satamien ja maihinnousurantojen puolustukseen liittyvien jalkaväkijoukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteiden muotoiluun saatiin ilmeisesti vaikutteita myös Ruotsista, vaikka niiden kehittäminen perustui ensisijaisesti omiin olosuhteisiin. Ruotsissa sotakorkeakoulun opinnot vuosina 1971–1974 suorittaneen majuri Asko Kilpisen Pääesikunnalle välittämien tietojen mukaan satamien puolustus oli Ruotsissa jokaisen sataman olosuhteita varten räätälöidyn torjuntakomppanian vastuulla. Komppania jakautui tykki- ja kivääriryhmiin, joista muodostettiin kuhunkin tilanteeseen soveltuvia joukkueita. Ne vastasivat satamiin valmiiksi rakennettujen kantalinnoitettujen pesäkkeiden puolustamisesta, mutta niiden miehittämiseen voitiin käyttää myös kodinturvajoukkoja ja satamien henkilöstöä. Komppaniaa vahvistettiin tarvittaessa miinaryhmällä, joka pystyi laskemaan miinoitteet sataman tai sen sivustoilla

³⁹⁰ Luostarinen, Heikki.: Rannikkojemme satamien puolustus. *Rannikon puolustaja*, n:o 1/1980, s. 5–7.

³⁹¹ Pataljoonan taistelua käsittelevässä vuoden 1968 Jalkaväen taisteluohjesäännön ensimmäisessä osassa ja vuonna 1976 valmistuneessa saman ohjesäännön luonnoksessa käsiteltiin ainoastaan jalkaväki- ja jääkäripataljoonan puolustuksen yleisjärjestelyitä rannikko-oloissa. Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (JvO I). Pataljoonan taistelu. Mikkeli 1968, s. 160–164 sekä Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (JvO I). Pataljoonan taistelu, luonnos. Helsinki 1976 (moniste), s. 172–178.

sijaitsevien maihinnousurantojen edustoille.³⁹² Satamien ja maihinnousurantojen puolustukseen käytettävien joukkojen väliset eroavaisuudet johtuivat todennäköisesti Ruotsissa rauhan aikana tehdyistä puolustusvalmisteluista. Ruotsalaisen torjuntakomppanian ja suomalaisen torjuntapataljoonan puolustustaistelun periaatteet olivat sinänsä samanlaiset, mutta Suomessa vähäisempiä etukäteisvalmisteluita jouduttiin tasapainottamaan suuremmalla miesmäärällä ja tulivoimalla.

Ruotsissa tehdyillä rannikkopuolustusratkaisuilla oli ilmeisesti muutoinkin oma vaikutuksensa suomalaisen rannikkotaktiikan kehittämiseen. Asko Kilpinen otti syksyllä 1979 julkaistussa *Rannikon puolustaja* -lehden artikkelissa kantaa rannikkotykistölle hankittavan miina-aseen puolesta. Kilpinen esittikin rannikkotykistölle rakenteilla olleiden Valas- ja Kampela-luokan alusten käyttöä miinoitustoimintaan saaristossa sekä liikkuvien tähyssiinayksiköiden kouluttamista Ruotsin mallin mukaisesti. Lisäksi Kilpinen esitti saaristoon laskettavien miinoitteiden varastoinnin hajauttamista, kuten Sotakorkeakoulun merisotalinja oli omassa kehittämisharjoituksessaan kymmenen vuotta aiemmin esittänyt. Miina-aseen hankkiminen rannikkotykistölle mahdollisti Kilpisen mukaan merivoimien vähäisten miinoitustehtäviin tarkoitettujen alusten käytön valtakunnallisesti merkittävien miinoitteiden laskemiseen, jolloin ne eivät sitoutuisi paikallisten torjuntataisteluiden tukemiseen.³⁹³ Rannikkomiinan hankinta todettiin tarpeelliseksi useissa 1980-luvulla tehdyissä selvityksissä, mutta miinan kehittämistä vaikeuttivat Pariisin rauhansopimukseen kirjatut rajoitteet. Rannikkomiinan hankintapäätös tehtiin lopulta 1990-luvun alkupuolella. Mielenkiintoista hankinnassa oli se, että ruotsalaisten miinaryhmien miinat olivat olleet toimintaperiaatteiltaan samankaltaisia, joita rannikkotykistölle päätettiin hankkia. Kummankin miinatyyppin laukaisu tapahtui sähköisesti.³⁹⁴

Vuonna 1982 puolustusvoimain komentajan vahvistamana julkaistu *Ohje rannikkoalueen taistelua varten* päätti viimeistään kädenväännön siitä, kenen vastuulle rantaviivalla ja sen läheisyydessä käytävien maihinnousutorjuntataisteluiden johtaminen kuului. Ohjeen mukaan

³⁹² Pääesikunnan lähete N:o 162 / Meriptsto / Dca / sal. / 3.3.1976: Maj. Kilpisen esitelmän jakelu sekä liitteenä oleva esitelmä ”Kokemuksia ja käsityksiä ruotsalaisesta operaatiotaidosta ja taktiikasta”, s. 4–6 ja liitteet 7.1–7.2, 14.1–15.1. T25767 / Dc1 sal. PEArk.

³⁹³ Vrt. Kilpinen, Asko: Miina-ase rannikkopuolustuksen osana. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1979, s. 12–18 sekä Sotakorkeakoulun asiakirja 19.2.1969: Merivoimien operatiivinen käyttöajatus, s. 2. T24043 / Dg207. KA.

³⁹⁴ Mikola Keijo, et al.: Kivilinnoista karkaistuun teräkseen. Rannikkotykistöaselajin historia ja tekninen kehitys. Jyväskylä 1994, s. 74–75; Kivinen, Lasse: Uusi rannikkomiina joukkojen käyttöön. *Rannikkojääkäri*, n:o 1/92, s. 21 sekä eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016.

rannikolla toimivat sotilasalueet ja niiden paikallisjoukot sekä satamiin ja niiden edustoille ryhmitettävät torjuntapataljoonat alistettaisiin rannikkoalueille, jolloin niiden vastuualue ulottui selkeästi sisämaahan. Rannikkoalueille päätettiin alistaa myös jalkaväkijoukkoja reserveiksi mairinnousualueella käytäviä torjuntataisteluita varten. Manner-Suomessa kyseeseen tulivat lähinnä jääkäripataljoonat, mutta Ahvenanmaalla rannikkoalueen esikunta saattoi saada käyttöönsä yleisjoukkojen prikaatin. Vastuu Ahvenanmaan puolustuksen johtamisesta oli siirtynyt rannikkojoukoille vuonna 1972, kun Pääesikunnan järjestelyosaston ja Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan yhteistyönä oli kehitetty Ahvenanmaan puolustustaisteluita varten oma muita rannikkoalueiden esikuntia hiukan vahvempi kokoonpano.³⁹⁵

Rannikkojoukkojen taktiikkaan ja johtamiseen liittyneestä vilkkaasta 1970- ja 1980-luvun taitteen keskustelusta huolimatta vuonna 1982 julkaistu *Ohje rannikkoalueen taistelua varten* perustui pääosin Urho Myllyniemen laatimaan käsikirjoitukseen. Myllyniemen 1970-luvun lopulla laatimaa alkuperäistä tekstiä oli lähinnä tiivistetty ja asioiden käsittelyjärjestystä oli joiltain osin muutettu. Rannikkoalueen taistelua kuvaavaan ohjeeseen oli tehty kolmen vuoden aikana myös joitain täsmennyksiä. Näistä merkittävimmät koskivat rannikkoalueen taistelun ja sen edellyttämän tilannekuvan muodostamisen periaatteita. On täysin mahdollista, että Myllyniemi teki lisäykset itse Sotakorkeakoulun karttajarjoituksista saatujen kokemusten perusteella, sillä Myllyniemi toimi rannikkotaktiikan opettajana vuosina 1975–1983.³⁹⁶

Yksi keskeisimmistä rannikkoalueen organisaation jatkokehittelyn tuotoksena syntyneistä muutoksista oli torjuntakeskusten lisääminen rannikkorykmenttien kokoonpanoihin. Niiden tehtävänä oli muodostaa tulenkäytön edellyttämä tilannekuva tutkien, vesikuunteluasemien ja merivalvontaa optisesti suorittavien yksiköiden ilmoitusten perusteella. Torjuntakeskus vastasi koostamansa tilannekuvan perusteella tornipatterien keskitetystä tulenkäytöstä. Jos rykmentti oli painopistesuunnassa, voitiin sen torjuntakeskuksen käyttöön antaa myös moottoroitujen rannikkotykistöpatisteristojen ja alueella mahdollisesti olevan

³⁹⁵ Pääesikunnan asiakirja N:o 71 / Järjsto / 10b 2 sal. / 22.4.1971: Pääesikunnan organisaation tarkistuselimen kokous liitteinen. T26838 / F33 sal.; Pääesikunnan asiakirja N:o 69 / Järjsto / 10 sal. / 12.5.1972: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T26838 / F34 sal.; Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982, s. 46–47, 144, 147; eversti Torsti Lahden haastattelu 1.2.2012; everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011 sekä eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016.

³⁹⁶ Vrt. Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus (tekijän hallussa) sekä Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982. Lisäksi Kadettiupseerit 1920–2000. Jyväskylä 2000, s. 477.

meritorjuntaohjuspatterin tuli. Rannikkoalueen esikunnan tehtäväksi jäikin lähinnä kaukotorjunnan ja tulenkäytön kokonaisuuden koordinointi koko vastuualueella.³⁹⁷

Vaikka rannikkoalueiden määrittäminen rintamavastuullisiksi joukoiksi edisti rannikkotaktiikan kehittämistä, se muutti rannikkojoukkojen taistelun luonteen aiempaa staattisemmaksi. Vielä 1960-luvun alkupuolella rannikkojoukkojen taistelussa oli korostettu tulenkäytön ohella myös liikkuvuutta, jonka yhtenä olennaisena elementtinä olivat olleet rannikkojääkäripataljoonat. Tuolloin maihinnousuhyökkäyksen pysäyttäminen oli ollut rintamavastuullisen maavoimien perusyhtymän, yleensä armeijakunnan, tehtävä.³⁹⁸

Rintamavastuun siirtyminen rannikkoalueille edellytti niiltä jäykäntorjuvaa puolustustaistelua, jota saariston ja rannikon olosuhteet korostivat entisestään taisteltaessa määrällisesti ylivoimaista vihollista vastaan. Rannikkorykmenttien oli pidettävä hallussaan kiinteiden pattereiden asemat kaikissa tilanteissa. Jos tässä epäonnistuttiin, käytettiin rannikkoalueen rannikkojääkärikomppaniaa asemien takaisinvaltaamiseen. Mikäli vastatoimet olisivat epäonnistuneet ja vihollinen olisi suorittanut läpimurron, ylemmän johtoportaan piti ottaa hajalle lyödyt rannikkoalueen joukot johtoonsa. Tuolloin rannikko-ohjusjoukkueen ja -jääkärikomppanian piti siirtyä alueellaan sissitoimintaan, jos ne vain olivat säilyttäneet taistelukykyä.³⁹⁹

Merioperaatioiden päämääränä meriyhteyksien ylläpito

Merivoimien tehtäväkentän laajeneminen ja tarve käyttää aluksia muihinkin tehtäviin kuin pelkästään maihinnousuntorjuntataisteluihin edellytti vuonna 1964 kokeiluluonteisena käyttöön otetun *Merisotaohjesäännön* uudelleenkirjoittamista, koska siinä oli keskitytty lähinnä maihinnousuntorjuntaan liittyvien operaatioiden kuvaamiseen. Myös rannikkoalueen taktiikan kehittämistyön eteneminen edellytti omalta osaltaan *Merisotaohjesäännön* tarkistamista. Ohjesäännön uudistaminen käynnistyi helmikuussa 1975, kun Merisotakoulussa kapteeni- ja esipuseerikurssien taktiikan opettajana toiminut komentajakapteeni Sakari Visa määrättiin *Merisotaohjesäännön* kirjoittajaksi. Sisällön jäsentely ei kuitenkaan ollut Visan laatima, vaan se oli Sotakorkeakoulun meritaktiikan opettajan, komentajakapteeni Heimo Iivosen käsialaa. Visa halusi kuitenkin korostaa ohjesäännössä maa- ja ilmavoimien, merivartiostojen ja muiden merellisten viranomaisten kanssa tehtävää yhteistoimintaa.

³⁹⁷ Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982, s. 39, 173, 175, 178.

³⁹⁸ Säämänen 2017, esim. s. 227, 283–286, 301.

³⁹⁹ Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982, s. 39, 45–46, 146, 173–178.

Yhteistoimintakysymysten korostettua käsittelyä selittänee samanaikaisesti suunnitteilla olleet muutokset. Merivartiojoukoille oltiin laatimassa sodanajan kokoonpanoja ja puolueettomuuden suojaamiseen liittyviä operatiivisia tehtäviä. Sen vuoksi Visa lisäsi ohjesääntöön erillisen merivartiostojen kanssa tehtävää yhteistoimintaa käsittelevän luvun. Se ei ollut sisällynyt Iivosen tekemään jäsentelyyn.⁴⁰⁰

Vaikka Visa arvioi saavansa kirjoitustyön valmiiksi vuoden 1975 joulukuun alkuun mennessä ja *Merisotaohjesääntöä* olisi pitänyt käsitellä ohjesääntötoimikunnassa vuosina 1977–1978, myöhästyi sen valmistuminen useilla vuosilla. Ohjesääntö julkaistiin lopulta luonnoksena vuonna 1983.⁴⁰¹ Julkaisun lykkääntymistä selittänee samanaikaisesti toteutettu rannikkojoukkojen kokoonpanojen tarkistus sekä merivartiostojen sodanajan kokoonpanojen ja tehtävien suunnittelu. Uusilla järjestelyillä olikin merkittävä vaikutus merivoimien sodanajan kokoonpanojen ja toimintaperiaatteiden kannalta. Pääesikunnassa keväällä 1976 laaditun alustavan suunnitelman mukaan jokaisen merivartioston esikunnan alaisuuteen oli tarkoitus muodostaa merivartiojoukkoja perustettaessa laivue, jonka oli kyettävä toimimaan täysin itsenäisesti puolueettomuuden suojaamistehtävissä. Myöskään sen jälkeen, kun merivartiolaivueet oli liitetty puolustusvoimiin, ei laivueiden johtoportaisiin tullut vahvennuksia. Niiden oli kyettävä toimimaan laivuekokoonpanossa pääasiallisesti sotilasläänien johdossa.⁴⁰²

Vuoden 1983 Merisotaohjesäännön luonnokseen kirjattiin myös kaikki ne joukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteisiin liittyvät muutostarpeet, joita oli käsitelty 1960-luvun lopulta lähtien. Muun muassa puolueettomuuden suojaamisessa päätettiin noudattaa niitä 1970-luvun loppupuolella määritettyjä periaatteita, joiden mukaan aluevalvonnasta ja alueloukkausten torjunnasta vastasivat tehostettuun valmiuteen siirryttäessä ensisijaisesti merivartiostot. Se

⁴⁰⁰ Sakari Visan nimikirjaote n:o 78666. KA. Vrt. lisäksi Merisotaohjesääntö (luonnos). Helsinki 1983, s. 5–8 sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 447 / Koulsto / 7 / 27.2.1975: Merisotaohjesäännön kirjoittaminen. T27952 / F2. KA.

⁴⁰¹ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 447 / Koulsto / 7 / 27.2.1975: Merisotaohjesäännön kirjoittaminen. T24605 / F4; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1081 / Koulsto / 29.5.1974: Ohjesääntösuunnitelman tarkistaminen; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 337 / Koulsto / Daa / 14.2.1977: Esitys Merisotaohjesäännön jatkamisesta. T27952 / Daa1 sal.; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2545 / 8b / 27.11.1980: Ohjesääntötyön koordinointi. T27952 / F7. KA sekä Merisotaohjesääntö, luonnos. Helsinki 1983.

⁴⁰² Ainoastaan yksi merivartioaluksista muodostettua laivue oli tarkoitus liittää osaksi yleisvoimia merivartiojoukkojen puolustusvoimiin liittämisen jälkeen. Pääesikunnan pro memoria N:o 61 / Meriptsto / III / sal. / 12.5.1976: Merivartiostojen saattaminen sodanajan kokoonpanoon, liite 2. T25767 / Hhka3 sal. PEArk.

mahdollisesti merivoimien käytön tiedusteluun ja tarvittaessa miinoitteiden laskuun sekä meriliikenteen suojaamiseen.⁴⁰³

Merisotaohjesäännön julkaisuajankohtana alueellisen koskemattomuuden turvaamiseksi nimitettyä puolueettomuuden suojaamista ja yhteistoimintakysymyksiä lukuun ottamatta vuoden 1983 Merisotaohjesäännön luonnos noudatteli periaatteiltaan vuoden 1964 versiota. Suurimpia eroavaisuuksia olivat tekniikan kehityksen mukanaan tuomat muutokset. Tällaisia olivat muun muassa vastustajan ilma-aseen toimintamahdollisuuksien parantuminen. Merkittävin muutos liittyi kuitenkin merioperaatioiden päämäärään. Aiemmin merivoimien toiminta keskittyi lähinnä merellisten hyökkäysten torjumiseen. Sen sijaan 1980-luvun alussa merisodankäynti ja merioperaatiot käsitettiin laajemmaksi kokonaisuudeksi, jossa omat ja vastustajan merioperaatiot olivat taistelua meriyhteyksien hallinnasta. Siksi omien laivastoyksiköiden taistelutoiminnan päämääränä oli mahdollistaa oma merenkäyttö mahdollisimman hyvin. Merenkäytön kokonaisuuteen liittyivät niin meriliikenteen suojaaminen, merimiinoittaminen kuin hyökkäyksellinen alusyksiköiden käyttö.⁴⁰⁴

Ohjesääntöön sisällytettyä laivastoyksiköiden taisteluiden kuvausta voidaan pitää myös aiempaa aloitteellisempana, jopa hyökkäyksellisenä muun muassa siksi, että yhtenä laivastoyksiköiden taistelutoimintaan liittyvänä elementtinä pidettiin vihollisen meriliikenteen estämistä.⁴⁰⁵ Ajattelutavan muutokseen liittyvät taustat eivät suoranaisesti selvinneet käytettävissä olevasta lähdeaineistosta. Yksi selittävä tekijä on luonnollisesti 1970-luvun taitteessa tapahtunut merisodan kuvan muutos. Suomalaisten arvioiden mukaan Naton laivastovoimilla ei ollut mahdollisuuksia laajojen merioperaatioiden suorittamiseen pohjoisella Itämerellä, jolloin Suomen merialueet olisivat todennäköisesti jääneet Etelä-Itämerellä sijaitsevan merisodankäynnin polttopisteen ulkopuolelle. Toisaalta myöskään Neuvostoliiton sotatoimien ei oletettu enää alkavan yhtä yllättäen kuin vielä 1960-luvun viimeisinä vuosina, joten suomalaisilla laivastoyksiköillä oletettiin olevan aluevesirajoja ympäröivillä merialueilla aiempaa parempi toiminnan vapaus.

Ei ole kuitenkaan täysin varmaa, että meriyhteyksien ja merenkäytön korostaminen olisi ollut pelkästään Merisotaohjesäännön kirjoittajan, Sakari Visan, oma ajatus. On täysin mahdollista, että uudenlainen ja aiempaa laaja-alaisempi merivoimien taisteluun liittyvä ajattelutapa

⁴⁰³ Merisotaohjesääntö, luonnos. Helsinki 1983, s. 67–70.

⁴⁰⁴ Vrt. Ibid., s. 15–17, 73, 82, 86 sekä Merisotaohjesääntö (MerisO). Helsinki 1964, esim. s. 7–10.

⁴⁰⁵ Merisotaohjesääntö, luonnos. Helsinki 1983, s. 85.

omaksuttiin lännestä, kun merivoimien suhteet Yhdysvaltojen laivastoon lämpenivät Jouko Pirhosen komentajakauden aikana. Suomen merivoimien ja Yhdysvaltojen laivaston välinen koulutusyhteistyö käynnistyi vuonna 1968, kun merenkulkuhallituksen sotilastoimiston päällikkönä toiminut komentaja Arvo Komulainen osallistui lähes puoli vuotta kestäneelle sovelletun merentutkimuksen kurssille. Komulaisen koulutuskomennus ei välttämättä perustunut pelkästään hänen silloiseen virka-asemaansa, vaan aiempaan työhistoriaan. Komulaisella oli vahva tiedustelutausta. Hän oli työskennellyt vuosina 1950-luvun alkupuolella neljä vuotta Merivoimien esikunnan tiedustelu-upseerina. Lisäksi Komulainen oli toiminut vuosina 1952–1953 opettajana Pääesikunnan järjestämällä tiedustelu-upseerikursseilla.⁴⁰⁶

Komulaisen opintomatka oli vasta alkua, sillä sovelletun merentutkimuksen kurssin lisäksi amerikkalaiset tarjosivat suomalaisille mahdollisuutta lähettää osallistuja komentajatehtäviin valmistautuvien meriupseerien kurssille, joka järjestettiin Yhdysvaltojen merisotakatemiassa Newportissa. Kurssin opetusohjelmaan kuului muun muassa laivaston (Fleet) operaatioiden suunnittelu ja johtaminen sekä merioperaatioiden edellyttämien tukitoimien suunnittelu ja toteuttaminen. Lisäksi kurssilla paneuduttiin lentotukialusrunkoisen taisteluosaston johtamiseen, maihinnousuoperaatioiden suorittamiseen ja vedenalaiseen sodankäyntiin.⁴⁰⁷

Vaikka kurssilla opetettavat aiheet eivät suoranaisesti palvelleet suomalaisen meritaktiikan kehittämistä, Yhdysvaltoihin komennettiin Sotakorkeakoulun meritaktiikan opettaja, komentajakapteeni Juha Tikka. Yhdysvalloista saatavien oppien arvioitiin kuitenkin tuottavan tietoja muun muassa meritaktiikan opettamista ja merivoimien kehittämistä varten. On täysin mahdollista, että Tikka toi Yhdysvalloista mukanaan ajatuksia, jotka vaikuttivat vuonna 1983 julkaistun *Merisotaohjesäännön* luonnoksen lopulliseen muotoiluun. Tikalla oli ainakin virka-asemansa puolesta hyvät mahdollisuudet vaikuttaa ohjesäännön kirjoitustyöhön, sillä hänestä tuli vuonna 1977 Merivoimien esikunnan esikuntapäällikkö ja lokakuussa 1983 merivoimien

⁴⁰⁶ Pääesikunnan asiakirja N:o 306 / Koulusto / 14a / 31.1.1968: Kom Komulaisen komennus opintomatkalta USA:aan liitteinen. T23204 / F260; Pääesikunnan asiakirja N:o 846 / Koulusto / 14a / 31.3.1969: Kurssimatkat ulkomaille. T23204 / F270 sekä Arvo Komulaisen nimikirjaote n:o 44877. KA. Jouko Pirhosen kirjeenvaihto Yhdysvaltojen laivastoasiamiehen kanssa on löydettävissä Merisotakoulun arkistosta T27517 / Hh5. KA.

⁴⁰⁷ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4772 / Koulusto / 14 / 31.10.1968: Kurssikomennus USA:an liitteinen. T23204 / F260. KA.

komentaja, joten Tikan esittämät kommentit olisi varmasti otettu ohjesäännön valmisteluvaiheessa huomioon.⁴⁰⁸

Amerikkalainen komentajakurssi koettiin ilmeisesti hyödylliseksi, sillä Pirhosen komentajakauden loppupuolella Yhdysvaltoihin lähetettiin vielä kaksi meriupseeria. Komentajakapteeni Aarno Koivisto osallistui kurssille vuosina 1971–1972 ja komentajakapteeni Heimo Iivonen vuosina 1974–1975.⁴⁰⁹ Amerikkalaiset olivat halukkaita laajentamaan koulutusyhteistyötä myös nuorempien upseerien koulutukseen. Vuonna 1972 Yhdysvaltain Helsingin-laivastoasiamies tarjosi merivoimille mahdollisuutta lähettää opiskelija neljäksi ja puoleksi kuukaudeksi merikadettikurssin valmentavalle jaksolle. Seuraavana vuonna opiskelupaikkaa tarjottiin kapteeniluutnantin tai komentajakapteenin arvoiselle upseerille viiden kuukauden pituiselle esikuntakurssille. Suomalaiset joutuivat kieltäytymään kummastakin tarjouksesta poikkeavan koulutusjärjestelmän ja -tavoitteiden vuoksi.⁴¹⁰

On täysin mahdollista, että 1960-luvun loppupuolelta lähtien Yhdysvaltoihin suuntautuneilta opintomatkoilta saaduilla opeilla oli oma vaikutuksensa suomalaisten merisotatoimien luonteen ja päämäärien muotoiluun. Sitä ei kuitenkaan voida käytössä olleen lähdemateriaalin perusteella selkeästi osoittaa. Vaikka merivoimat hyötyi kurseista, ei Yhdysvaltojen laivasto tarjoutunut kouluttamaan Neuvostoliiton kanssa YYA-sopimuksen solmineen maan meriupseereita hyvää hyvyttään. Yhdysvaltalaiset pyrkivät muokkaamaan suomalaisten meriupseereiden näkemyksiä amerikkalaismyönteisiksi. Ei liene myöskään sattumaa, että yhteistyö aloitettiin 1960-luvun lopussa, kun Yhdysvaltojen Helsingin-laivastoasiamiehenä toimi suomalaiset sukujuuret omannut komentaja E. O. Minkkinen.

Merivoimat tiivistä 1960- ja 1970-luvun taitteessa suhteitaan Yhdysvaltojen laivaston ohella myös Ruotsin merivoimiin. Suomalais-ruotsalaisen koulutusyhteistyön ensimmäiset askeleet oli otettu jo 1950-luvulla, jolloin suomalaiset olivat voineet lähettää yksittäisiä upseereita muutaman viikon tai kuukauden pituisille aselaji- ja erikoisalakursseille läntiseen

⁴⁰⁸ Pääesikunnan asiakirja 8.7.1969: Muistio komentajakapteeni Juha Tikan opintomatka USA:an; Pääesikunnan asiakirja N:o 846 / Koulusto / 14a / 31.3.1969: Kurssimatkat ulkomaille. T23204 / F270 sekä Juha Tikan nimikirjaote n:o 67161. KA.

⁴⁰⁹ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2304 / Koulusto / Daa / 30.10.1975: Esitys komennusrahojen varaamiseksi vuodeksi 1977 USA:n merisotakorkeakoulun komentajakurssia varten. T27952 / Daa1. KA.

⁴¹⁰ Yhdysvaltain laivastoasiamiehen kirje 3.2.1972 sekä Merivoimien esikunnan kirje N:o 1066 / Koulusto / 5b / 14.2.1972: Student to IOCS, Newport, R. I. T23376 / F31 sekä Yhdysvaltojen Helsingin-suurlähetystön laivastoasiamiehen kirje vara-amiraali Jouko Pirhoselle 16.10.1973. T23376 / F35. KA.

naapurimaahan. Laajemmat opintomahdollisuudet avautuivat vuonna 1966, kun kapteeniluutnantti Osmo Tuomi aloitti opinnot Ruotsin sotakorkeakoulussa ensimmäisenä suomalaisena meriupseerina toisen maailmansodan päättymisen jälkeen.⁴¹¹

Yleisesikuntaupseerikoulutuksen avautumisesta huolimatta meritaktiikan ruotsalaisvaikutteet vaikuttavat jääneen vähäisiksi rannikkotykistön Ruotsista omaksumiin oppeihin verrattuna. Ruotsalaisvaikutusta suomalaiseen meritaktiikkaan ja ennen kaikkea taistelutekniikkaan ei voida kuitenkaan sulkea täysin pois, koska Suomen ja Ruotsin merivoimien välillä aloitettiin 1970-luvun alkupuolella operatiivisiin yksiköihin suuntautuneet upseereiden tutustumismatkat. Tutustumiskäyneistä sovittiin merivoimien komentajan, vara-amiraali Jouko Pirhosen Ruotsiin syyskuussa 1972 suuntautuneen vierailun yhteydessä. Aloite upseerivaihdon toteuttamisesta oli Ruotsin merivoimien komentajan, vara-amiraali Bengt Lundvallin. Vaihto-ohjelman käynnistyttyä ruotsalaisupseerit tutustuivat Merivoimien tykki- ja vartioveneiden toimintaan suomalaisten ollessa komennettuna ainakin torpedoveneille, joiden taisteluharjoituksiin myös Pirhonen oli tutustunut matkansa aikana. Toisena suomalaisupseereiden tutustumiskohteena olivat ruotsalaiset raivaajat.⁴¹²

Etenkin raivaustoimintaan perehtymisestä oli suomalaisille hyötyä, koska suomalaisten oma tietämys heräteamiinon raivaustekniikasta ei ollut hankintapäätöstä tehtäessä kovinkaan korkea, sillä Pariisin vuoden 1947 rauhansopimus oli kieltänyt merivoimilta heräteamiinon hankkimisen ja ylläpidon. Onkin mahdollista, että Ruotsista saatua tietämystä käytettiin hyödyksi, kun miinantorjuntataktiikkaa ryhdyttiin kehittämään Kuha-luokan heräteraivaajien valmistumisen jälkeen.⁴¹³

Läntisten vaikutteiden lisäksi *Merisotaohjesäännön* sisältöön vaikutti myös operatiivisen suunnittelun eteneminen. Vuoden 1983 *Merisotaohjesäännön* luonnoksessa yleis- ja

⁴¹¹ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4131 / Koulusto / 5a / 1.10.1969: kaptl O. Tuomen ye-upseerikoulutus. T23376 / F28 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 846 / Koulusto / 14a / 31.3.1969: Kurssimatkat ulkomaille. T23204 / F270. KA.

⁴¹² Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4535 / Koul / 14 / 25.8.1970: Meriupseerien vaihtopalvelus Ruotsin merivoimissa. T23376 / F29; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4571 / Koulusto / 14 / 24.11.1972: Ehdotus ulkomaisten opintomatkojen suunnitelmaan vuodelle 1973. T23376 / F31 sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 619 / Optsto 5 sal. / 25.10.1972: Merivoimien komentajan vierailu Ruotsissa. T25044 / F7 sal. KA.

⁴¹³ Merivoimien esikunnan muistio N:o 184 / Optsto / 20 sal. / 30.3.1972: Merivoimien perushankintaohjelma 1972–76 ja laivaston kehittäminen. T27292 / F74 sal. MerivEArk; Merivoimien esikunnan lähete N:o 1997 / Daa / 5.9.1983. T27952 / Daa3. KA; Tikka, Juha: Parlamentaaristen puolustuskomiteamietintöjen vaikutus merivoimien kehitykseen ja tehtäväkenttään. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1977, s. 8; Vitikka 2006, s. 360 sekä Tuurnala 2008, s. 160.

paikallisvoimien käyttö- ja toimintaperiaatteet esitettiin samalla tavoin kuin 1970-luvun alkupuolella tarkistetussa merivoimien operatiivisessa suunnitelmassa. Kytkös operatiiviseen suunnitelmaan syntyi viimeistään 1970-luvun loppupuolella, kun ohjesäännön kirjoittajana toiminut Sakari Visa siirtyi keväällä 1976 Merivoimien esikunnan operatiivisen toimiston päälliköksi.⁴¹⁴

Sotakorkeakoulun oppilasupseereiden esitykset vaikuttavat tulleen huomioon otetuiksi *Merisotaohjesäännön* luonnoksen kirjoitustyössä. Muun muassa merivoimien eri asejärjestelmien tulenkäytön yhdistämiseen liittyneet ajatukset ja etenkin ohjusveneiden ja ohjustulenkäyttöön liittyvät periaatteet kirjattiin *Merisotaohjesäännön* luonnokseen kuten oppilasupseerit olivat niitä 1970-luvun alkupuolen opinnäytetöissä ja vuoden 1969 kehittämisharjoituksessa esittäneet.⁴¹⁵ On kuitenkin todennäköistä, että *Merisotaohjesäännön* luonnokseen sisällytetty ohjustaktiikka oli eräänlainen synteesi oppilasupseereiden ja Neuvostoliitossa koulutuksensa saaneiden Ohjusvenelaivueen runkohenkilöstöön kuuluneiden meriupseereiden ajatuksista. Tähän ryhmään kuului muun muassa ohjusvenelaivueen ensimmäiseksi komentajaksi määrätty komentaja Seppo Hirvonen. Hirvonen kykeni luultavasti vaikuttamaan meritaktiikan kehittämiseen 1980-luvun alkupuolelle saakka, sillä hänestä tuli syyskuussa 1980 Merivoimien esikunnan esikuntapäällikkö. Tässä tehtävässä Hirvonen palveli aina tammikuun 1984 loppuun saakka.⁴¹⁶

Uusista ulottuvuuksista huolimatta *Merisotaohjesäännössä* korostettiin yhtä suomalaiselle meritaktiikalle tyypillistä piirrettä, joka oli liittynyt olennaisesti meritaktiikan kehittämiseen koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan: alivoimaisen oli hyödynnettävä omissa sotatoimissaan hyvin tuntemiaan olosuhteita. Se mahdollisti voimasuhteiden tasoittamisen materiaalisesti ja määrällisesti alivoimaisen puolustajan ja resursseiltaan vahvemman hyökkääjän välillä. Suomalaisessa meritaktiikassa pyrittiin hyödyntämään epätasapainoisen lähtötilanteen johdosta olosuhteita aina, kun se vain oli mahdollista, olipa kyse hyökkäyksellisestä toiminnasta, omien meriyhteyksien suojaamisesta tai saaristossa käytävistä torjuntataisteluista.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Sakari Visan nimikirjaote n:o 78666. KA.

⁴¹⁵ Vrt. *Merisotaohjesääntö*, luonnos. Helsinki 1983, s. 76, 83–85; Sotakorkeakoulun asiakirja 18.3.1969: Muistio taktiikan kehittämisestä meripuolustuksessa. T24043 / Dg207. KA sekä Sotakorkeakoulun lähete N:o 88 / 8 sal / 25.5.1972 ja liitteenä oleva diplomityö Lähteinen, J.: Ohjusveneiden käyttöperiaatteet meripuolustuksessa, esim. s. 38–39, 44, 56–58, 61–69. T27292 / F72 sal. MerivEArk.

⁴¹⁶ Seppo Hirvosen nimikirjaote n:o 59707. KA.

⁴¹⁷ *Merisotaohjesääntö*, luonnos. Helsinki 1983, s. 73, 83, 86, 90–92.

Merisotaohjesäännön valmistumiseen liittyneiden viivästymisten lisäksi myös merivoimien erikois- ja toimialojen oppaiden laadinnassa esiintyi ongelmia. Merivoimissa oli laadittu vuoteen 1980 mennessä *Merivoimien tiedusteluohjeen* sekä *Alusten tukeutumis- ja maastouttamisoppaan* käsikirjoitukset. Näitä ohjesääntöjä ei kuitenkaan tiettävästi julkaistu tavoitevuoteen 1983 mennessä. Myöskin vuonna 1978 julkaistavaksi suunniteltu *Ohjusvenelaivueen taktinen ohje* ja *Torpedoampumaohjesääntö* jäivät ilmeisesti valmistumatta, eikä uutta *Merisulutusohjettakaan* saatu kirjoitettua vuoteen 1981 mennessä.⁴¹⁸

Ohjusveneiden taktillinen ohje jäi todennäköisesti julkaisematta siksi, että päätös rakenteilla olleiden Helsinki-luokan ohjusveneiden varustamisesta muilla kuin neuvostoliittolaisvalmisteisilla meritorjuntaohjuksilla tehtiin vuonna 1981. Se merkitsi ohjustaktiikan ja ohjusveneiden taistelutekniikan kannalta suurta muutosta. Esimerkiksi ammunnan suunnittelu ja asejärjestelmän ominaisuuksista johtuvat rajoitteet olivat täysin toisentyypisiä kuin 1960-luvun alkupuolella kehitetyissä neuvostoliittolaisvalmisteisissa Tuima-luokan veneissä ja niiden P-15 Termit -ohjuksissa⁴¹⁹. Myöskään *Torpedoampumaohjesäännölle* ei ollut enää 1980-luvulla tarvetta, koska merivoimien komentaja, vara-amiraali Jan Klenberg keskeytti merivoimissa 1950-luvun lopulla aloitetun sähkötorpedon kehittämisen 1980-luvun alussa koeammuntojen osoittauduttua epäonnistuneiksi. Aika oli ajamassa ohitse myös Nuoli-luokan moottoritykkiveneistä, jolle sähkötorpedoa oli ryhdytty alunperin kehittämään. Niiden poistaminen operatiivisesta käytöstä alkoi 1980-luvun aikana.⁴²⁰

Päätös ruotsalaisen Saabin valmistaman RBS-15 -meritorjuntaohjuksen hankinnasta Helsinki-luokan ohjusveneiden pääaseeksi ratkaisi myös 1970-luvun alkupuolelta lähtien valmisteilla olleen rannikkotykkistön neljän ohjuspatterin hankinnan. Vaikka ohjushankinta tehtiin ensisijaisesti uusia ohjusveneitä silmälläpitäen, ohjuksen piti soveltua myös rannikkotykkistön käyttöön. Ohjuspatterin prototyyppi saatiin kokeilukäyttöön 1987 ja viimeinen yksikkö luovutettiin elokuussa 1991. Hankinnoilla oli myös vahva poliittinen tuki, ja kolmannen

⁴¹⁸ Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1081 / Koulusto / 29.5.1974: Ohjesääntösuunnitelman tarkistaminen. T27952 / Daa1; Merivoimien esikunnan asiakirja 1912 / Daa / 28.9.1979: Merivoimien esitys kirjoitettavista ohjesäännöistä ja oppaista. T27952 / Daa2 sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2545 / 8b / 27.11.1980: Ohjesääntötyön koordinointi. T27952 / F7. KA.

⁴¹⁹ Rasku, Risto (et al.): Alusten ase- ja muut järjestelmät. *Suomen laivasto 1969–2003*. Keuruu 2008, s. 205.

⁴²⁰ Säämänen 2017, s. 244; Tuomi, Osmo: Suunnitelmien kehittyminen kylmän sodan aikana. *Suomen laivasto 1969–2003*. Keuruu 2008, s. 51–52 sekä Tuurnala 2008, s. 170, 172.

parlamentaarisen puolustuskomitean suositus ratkaisi käytännössä uusien ohjusten oston rannikkotykistölle.⁴²¹

Merivoimien tukeutumistaktiikkaa kuvaavan *Tukeutumis- ja maastouttamisoppaan* julkaisemiseen liittyviä vaikeuksia selittänee 1980-luvun alussa toteutettu merivoimien ja rannikkotykistön sodanajan kokoonpanojen uudistaminen. Sen myötä vastuu alusten tukeutumisen suojaamisesta ja tukeutumisjärjestelyistä siirtyi rannikkoalueen joukoilta merivoimille.⁴²² Uuden alusten tukeutumisesta ja niiden suojaamisesta vastanneen joukon, meripataljoonan, toimintaa oli testattava kokeiluharjoituksissa ennen oppaan julkaisua. Meripataljoonan kehittämistä ei kuitenkaan aloitettu alkutekijöistä, sillä Visa Auvinen oli käsitellyt alusten maastouttamiseen ja muotouttamiseen liittyviä kysymyksiä *Suomi merellä* -lehden artikkelissa vuonna 1971.⁴²³ Auvisen artikkeli muodosti eräänlaisen poikkeuksen *Suomi merellä* -lehdessä meritaktiikkaa käsittelevien artikkeleiden osalta. Niiden määrä laski merkittävästi 1970-luvun alkupuolella edeltäviin vuosikymmeniin verrattuna. Yhtenä syynä saattoi olla se, että puolustusvoimat oli aloittanut Neuvostoliiton asevoimien kanssa sotilasaikakauslehtien vaihdon vuonna 1967 ja *Sotilasaikakauslehtien* ohella myös *Suomi merellä* -julkaisua toimitettiin naapurimaahan. Sen sijaan rannikkotykistön aselajilehti, *Rannikon puolustaja*, ei kuulunut ainakaan 1970-luvun alussa vaihdettavien julkaisujen joukkoon.⁴²⁴

Suomi merellä -lehdessä julkaistun artikkelin lisäksi Auvinen oli laatinut vuonna 1973 tukeutuvien alusten suojaamiseen ja sen edellyttämiin valmisteluihin liittyvän diplomityön. Siinä Auvinen esitti ruotsalaiseen tukikohtapataljoonan (Basbataljon) perustuvien suojakomppanioiden lisäämistä perustamistehtävälueeteloon. Ne eivät kuitenkaan kuuluneet Auvisen esityksessä merivoimien vaan sotilasläänien johtoon. Komppanian tehtävät olivat myös samankaltaiset kuin sen ruotsalaisella esikuvalla. Auvinen perusteli kokoonpanon

⁴²¹ Mikola, et al. 1994, s. 72–73; Rasku (et al.), s. 204–205 sekä eversti Juhani Haapalan haastattelu 4.4.2016.

⁴²² Vrt. Merisotaohjesääntö (MerisO) 1964, s. 44 sekä Merisotaohjesääntö, luonnos. Helsinki 1983, s. 134 ja Illi, Esko: Komentajakapteeni Jouko Pirhosen diplomityö kestää ajan hammasta, artikkeli teoksessa Pirhonen, Jouko: Laivastotoiminta saaristotaistelussa Suomen olosuhteissa. Toim. Petteri Jouko, Aki Piesala, Juuso Säämänen ja Eelis Turjanmaa. Tampere 2015, s. 43.

⁴²³ Auvinen, Visa: Merivoimiemme alusten maastouttamisen nykynäkymiä. *Suomi merellä*, n:o 101–102, 2–3/1971, s. 11–16.

⁴²⁴ Pääesikunnan asiakirja N:o 297 / Ohjeststo / 7a / 22.1.1973: Esittely puolustusvoimain komentajalle. T23204 / F314. KA.

supistamista laajan toiminta-alueen aiheuttamalla pataljoonan komentajan johtamisvaikeuksilla.⁴²⁵

On täysin mahdollista, että Auvisen diplomityössä esittämiä tietoja ja hänen järjestämiensä kokeiluharjoitusten tuloksia hyödynnettiin meripataljoonan kokoonpanon kehittämisessä 1970- ja 1980-luvun taitteessa. Ainakin aihetta oli pidetty tutkielman laatimisajankohtana ajankohtaisena. Tukeutumisyjärjestelmällä pyrittiin pienentämään ennen kaikkea aluksiin kohdistuvaa ilmauhkaa, jonka vaarat oli tiedostettu jo 1960-luvun loppupuolella. Ilmauhka oli kasvanut 1960-luvun alkupuolen tilanteeseen verrattuna merkittävästi. Muutosta kuvaa hyvin vuoden 1983 *Merisotaohjesäännön* luonnokseen sisältyvä alusten ja tukeutumisalueiden ilmatorjuntaa käsittelevä luku. Sen sijaan vuoden 1964 *Merisotaohjesäännössä* ilmatorjuntaa ei käsitelty lainkaan.⁴²⁶

⁴²⁵ Auvinen, V.: Tukeutuvien alusten suojaaminen sodan aikana erityisesti rauhan ajan valmisteluiden kannalta tarkasteltuna. SKK-1/1130, s. 37–39. KA.

⁴²⁶ Auvinen, 1973: Katso erityisesti tutkielman arvostelu. SKK-1/1130. KA; Merisotaohjesääntö, luonnos. Helsinki 1983, s. 95–102 sekä Merisotaohjesääntö (MerisO). Helsinki 1964, (*passim.*).

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen eniten vaikuttaneet tekijät olivat merisodan kuvassa tapahtuneet muutokset ja niiden perusteella operatiivisten suunnittelukierrosten yhteydessä tehdyt arviot Suomen alueelle suuntautuvasta sotilaallisesta uhkasta. Sen vuoksi taktiikan kehittäminen jakautui vuoden 1966 ja 1980-luvun alkupuolen välisenä aikana kahteen toisistaan poikkeavaan vaiheeseen: 1960- ja 1970-luvun taitteessa keskityttiin kaappaushyökkäyksen torjuntaan liittyvien toimintaperiaatteiden sekä rannikkoalueiden taistelun perusteiden ja joukkojen käyttöperiaatteiden määrittämiseen. Sen sijaan 1970-luvulla meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin puolueettomuuden ja meriliikenteen suojaamisen sekä puolustushaarojen ja viranomaisten välisen yhteistoiminnan ehdoilla. Samanaikaisesti jatkettiin rannikkoalueiden taistelun ja joukkojen käyttöperiaatteiden kehittämistä.

Vuoden 1966 sotilaslääniuudistuksen jälkeen meri- ja rannikkotaktiikkaa pyrittiin kehittämään tasapainoisesti, jotta meripuolustuksen joukot kykenisivät toteuttamaan kaikki puolustusvoimien operatiivisessa suunnitelmassa asetetut tehtävät. Merivoimat, rannikon sotilasläänit sekä rannikkoalueet valmistautuivat suorittamaan kaappaushyökkäyksen ja laajamittaisen maihinnousun torjunnan lisäksi myös niille käsketyt puolueettomuuden ja meriliikenteen suojaamiseen liittyvät tehtävät. Meripuolustuksen tasapainoiselle kehittämiselle oli luotu 1960-luvun alkupuolella myös materiaaliset edellytykset, kun merivoimille, rannikkojoukoille ja merivartiostoille oli hankittu puolueettomuuden suojaamiseen soveltuvia aluksia ja puolustusmateriaalia. Ne mahdollistivat toiminnan avomerellä sekä torjuntataisteluiden käymisen kiintomerkkialueen ulkopuolelta alkaen.

Puolustusvoimien uuden organisaation ja alueellisen puolustusjärjestelmän edellyttämiä alusyksiköiden sekä sotilasläänien ja rannikkoalueen joukkojen käyttöperiaatteita kehitettiin 1960- ja 1970-luvun taitteessa ensisijaisesti sotakouluissa järjestettyjen kehittämis- ja karttajarjoitusten sekä oppilasupseerien laatimien tutkielmien avulla, koska suuri osa palveluksessa olevista meri- ja rannikkotykistöupseereista oli sitoutunut operatiiviseen suunnittelutyöhön, valmiuden ylläpitoon sekä uusien alusten ja puolustusmateriaalin vastaanottoon. Vaikuttaakin siltä, että rannikkoalueiden esikunnista muotoutui 1960-luvun lopulla järjestetyistä harjoituksista tehtyjen havaintojen ja Sotakorkeakoulussa laadittujen diplomitöiden kehittämisesitysten perusteella ensisijaisesti maihinnousuntorjuntataisteluita johtavia johtoportaita. Sen sijaan vastuu meriliikenteen alueellisesta koordinoinnista ja

merivoimien paikallisvoimien yksiköiden johtamisesta jäi pääasiallisesti sotilasläänien esikunnille.

Vuonna 1966 tasapainoisesti alkanut meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisvaihe päättyi Neuvostoliiton toteuttamaan Tšekkoslovakian miehitykseen. Prahan elokuun 1968 tapahtumat muodostuivat käänteen tekeviksi niin operatiivisen suunnittelun kuin taktiikan kehittämisen kannalta. Merivoimissa sekä eteläisen rannikon sotilaslääneissä keskityttiin lähes yksinomaan kaappaushyökkäyksen torjuntavalmiuden kehittämiseen, jolloin meripuolustuksen muiden tehtävien toteuttamiseen liittyvä suunnittelutyö ja taktiikan kehittäminen käytännöllisesti katsoen keskeytyivät. Merivoimissa syksyllä 1968 käynnistynyt kaappaushyökkäyksen torjuntaan liittyvä alusyksiköiden käyttö- ja toimintaperiaatteiden ideointi päättyi kuitenkin jo keväällä 1969, kun Pääesikunta määrittä merivoimien ja rannikkojoukkojen operatiiviset käyttöperiaatteet. Merivoimat toimi pääasiallisesti Hankoniemen länsipuolella ja turvasi Ahvenanmaan, kunnes maakunnan puolustukseen tarkoitettut joukot oli saatu kuljetettua alueelle. Rannikkojoukkojen käytön ensisijainen painopiste oli Suomenlahdella, koska siellä oli merivoimien alusten toiminnalle epäedulliset olosuhteet.

Vaikka laivasto- ja rannikkojoukkojen tehtäväjako oli noudatettu 1950-luvun alusta lähtien, muutoksia ei tehty pelkästään vallinneiden sotilaallisten realiteettien vuoksi. Lukumääräisesti vähäiset laivastoyksiköt oli keskitettävä demilitarisoidun Ahvenanmaan suojaksi, koska muiden yksiköiden perustaminen ja siirtäminen saarimaakunnan alueelle kesti useita vuorokausia. Se oli kaappaushyökkäystilanteessa aivan liian pitkä aika. Ahvenanmaan hallussapidolla oli suuri merkitys niin maavoimien toimintaedellytysten kuin huoltovarmuudelle elintärkeiden meriyhteyksien kannalta, joten merivoimia päätettiin käyttää ensisijaisesti haavoittuvana pidetyn alueen puolustamiseen. Pääesikunnan päätös esti käytännössä kaikki meri- ja rannikkotaktiikan perusperiaatteisiin liittyvät suuremmat muutokset, joten taktiikan kehittämistä jatkettiin 1950-luvulla määritettyjen reunaehtojen mukaisesti. Rannikko- ja laivastojoukkojen toiminta perustui taistelualusten nopeisiin iskuihin sekä miinoitteiden ja tykistön tulenkäyttöön.

Muutospaineet kohdistuivat kaappaushyökkäysuhkan ja siitä aiheutuneiden valmiusvaatimusten vuoksi lähinnä johtamisrakenteeseen, kun suurten muutosten tekeminen oli muutoin osoittautunut mahdottomaksi. 1950-luvun alkupuolelta lähtien alueellisten merioperaatioiden käytännön johtamisesta vastanneista lippueiden esikunnista tuli uhkakuvan muutoksen myötä lähinnä resursseja jakava toimija, kun alusyksiköiden taktinen ja

taistelutekninen johtaminen siirtyi taisteluosastojen komentajien vastuulle. 1960-luvun alkupuolella enimmäkseen tilapäiskokoonpanona pidetystä taisteluosastosta tuli 1970-luvun kuluessa tärkein merioperaatioiden suunnittelusta ja johtamisesta vastannut johtoporras. Muutos ei kuitenkaan tapahtunut välittömästi. Se edellytti johtamiskyvyn luomisen lisäksi myös useista eri alustyypeistä koostuvan taisteluosastotaktiikan kehittämistä, koska lippueiden esikunnat olivat olleet aiemmin ainoita eri alustyyppien taistelut yhdistäviä johtoportaita.

Rannikkotaktiikan kehittämisessä keskityttiin 1960-luvun loppupuolella rannikkoalueen taistelun perusteiden määrittämiseen, koska sotilasläänituudistusta tehtäessä rannikkoalueiden asemaa ja tehtäviä ei ollut määritetty yksityiskohtaisesti. Siksi rannikkoalueiden asemasta vallitsi kaksi toisistaan poikkeavaa käsitystä. Rannikkoalueita pidettiin joko maihinnousuntorjuntaa johtavana yhtymänä tai armeijakunnille alistettavana rannikkotykistöllisenä elementtinä, joka tuki rannikon puolustuksesta vastanneiden prikaatien taistelua. 1960- ja 1970-luvun taitteessa rannikkoalueiden asemasta esitettiin runsaasti näkemyksiä, mutta maihinnousuntorjunnan johtovastuuta ei kyetty selkeästi määrittämään. Sen vuoksi rannikkoalueiden esikunnista ei tullut 1970-luvun alkuvuosiin mennessä sellaisia yhteisjohtoportaita, joita vuoden 1966 organisaatiouudistuksessa oli tavoiteltu.

Yhteisjohtoportaan aseman saavuttamista vaikeutti rannikkoalueiden osalta myös se, että puolustuslaitoksen jokaisella johtamistasolla keskityttiin kaappaushyökkäyksen varalle tehtyjen puolustussuunnitelmien laadintaan. Yhteistoimintajärjestelyiden selvittämistä pidettiin uhkaavassa tilanteessa lähinnä toissijaisena ongelmana, joka voitiin ratkaista, kun kaikki joukot olivat saavuttaneet riittävän torjuntakyvyn niin operatiivisten suunnitelmien kuin valmiudellisten seikkojen osalta. Puolustushaarojen ja viranomaisten välisen yhteistoiminnan järjestämistä vaikeutti myös se, ettei kaikkiin rannikon sotilaslääneihin saatu alkuvaiheessa vakituisia merikomentajia, jotka olisivat koordinoineet operatiivista suunnittelua ja toimineet meri- ja rannikko-operaatioiden asiantuntijoina. Nämä vastoinkäymiset vaikuttivat välillisesti myös meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen. Taktiikkaan olennaisesti liittyvät johtosuhde- ja yhteistoimintakysymykset saatiin ratkaistua vasta 1970-luvun puolivälissä, jolloin aloitettiin uuden *Merisotaohjesäännön* kirjoittaminen ja päätös merivartiostojen sodanajan kokoonpanojen muodostamisesta oli tehty.

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisessä siirryttiin 1970-luvun alkupuolella uuteen vaiheeseen, kun lähes välittömänä pidetty kaappaushyökkäysuhka väistyi ja kriisitilanteessa

Suomeen kohdistuvat sotilaalliset uhkat miellettiin aiempaa laaja-alaisemmin. Merivoimissa ja rannikkotykistössä oli keskitytty 1960-luvun loppuun saakka pääasiallisesti maihinnousutorjuntaa palvelevien käyttö- ja toimintaperiaatteiden kehittämiseen, vaikka puolueettomuuden suojaamiseen liittyviin kysymyksiin oli kiinnitetty huomiota vuoden 1961 nootikkriisistä lähtien. 1970-luvun alkupuolella Suomen rannikolle kohdistuvaa maihinnousuuhkaa pidettiin kriisin alkuvaiheessa aiempaa vähäisempänä, koska maihinnoususodankäynnin painopisteen arvioitiin muodostuvan Neuvostoliiton ylivoiman vuoksi eteläiselle Itämerelle. Siksi meripuolustuksen oli pidettävä Suomi suurvaltojen välisen kriisin ulkopuolella aluevesien koskemattomuuden turvaamiseen sekä meriliikenteen suojaamiseen liittyvin toimenpitein ennen suoranaisten vihollisuuksien puhkeamista.

Tehokkaalla puolueettomuusvalvonnalla ja meriliikenteen suojaustoiminnalla haluttiin osoittaa, että puolustusvoimat ja rajavartiolaitos kykenivät vastaamaan itse Suomen aluevesien ja ilmatilan valvonnasta, eikä siihen tarvittaisi apua YYA-kumppanilta. Suurvaltojen väliseen kriisiin ajautumista pyrittiin välttämään myös siten, että vastuu puolueettomuusvalvonnasta ja alueloukkausten torjunnasta siirrettiin sisäasiainministeriön alaisuuteen kuuluvien rajavartiolaitoksen joukkojen vastuulle. Muutos edellytti merivartiostojen sodanajan kokoonpanojen kehittämistä ja joukkojen käyttöperiaatteiden tarkentamista, mutta vallitseviin taktisiin periaatteisiin ei kohdistunut muutospaineita. Merialueilla tehtävä valvonta ja tiedustelu, miinanlaskut sekä aseellisen voiman käyttö voitiin toteuttaa samalla tavoin kuin aiemmin.

Merivartiojoukkojen lisäksi myös merenkulkuhallitukseen kuuluneella luotsi-, valvonta- ja merenmittaushenkilöstöllä oli suuri merkitys merivoimien ja rannikkotykistön kriisiajan tehtävien suorittamisen kannalta, olipa kyse sitten puolueettomuuden suojaamiseen liittyvistä toimista tai merellisen hyökkäyksen torjunnasta. Merenkulkuhallituksen ja merivartiostojen toiminnasta erottamaton osa meripuolustuksen kehittämistä vuoden 1966 organisaatiouudistuksen jälkeen, mutta meri- ja rannikkotaktiikkaa sekä siihen sisältyvää viranomaisten välistä yhteistoimintaa kehitettiin merivoimille ja rannikkotykistölle määritettyjen tehtävien ehdoilla. Muiden viranomaisten tehtävänä oli ainoastaan tukea puolustusvoimien toimintaa kaikin keinoin. Menettely oli täysin alueellisen puolustuksen periaatteiden mukainen, eivätkä merivoimat ja rannikkotykistö olisi kyenneet toteuttamaan tehtäviään ilman muiden viranomaisten tukea, olipa kyse sitten meriyhteyksien ylläpitoon liittyvässä luotsauksesta, kiertoväylien valmistelusta, alusten tukeutumisalueiden valmisteluista tai maihinnousun torjunnasta.

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen perustui 1970-luvulla edellisen vuosikymmenen aikana määriteltyihin rannikkoalueiden käyttö- ja toimintaperiaatteisiin sekä 1970-luvun alussa uudistettuun merivoimien johtamisrakenteeseen. Rannikkoalueista kehittyi 1970-luvun kuluessa maa- ja merivoimien tulenkäyttöä ja taistelua vastualueellaan koordinoivia johtoportaita. Maihinnousuntorjunnan johtovastuusta käydyn väittelyn kääntyminen rannikkoalueiden eduksi oli pitkälti Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston henkilöstön ansiota. Rannikkopuolustusta ja rannikkotaktiikkaa voitiin ryhtyä kehittämään kokonaisvaltaisesti, kun mielikuva rannikkotykistöstä eräänlaisena hyökkäyksentorjunnan kynnykselajina oli saatu luotua. Nämä tekijät yhdessä mahdollistivat rannikkotaktiikan pitkäjänteisen kehittämisen siten, että asevelvollisten ja henkilökunnan koulutus, käytettävissä oleva materiaali sekä joukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteet muodostivat 1970-luvun alkupuolelta lähtien yhtenäisen kokonaisuuden.

Rannikkoalueista ei muodostunut pitkäjänteisestä kehittämistoiminnasta huolimatta 1970-luvun aikana sellaista meri- ja rannikko-operaatioiden johtamiseen kykenevää yhteisesikuntaa, jota oli alun perin tavoiteltu. Syyt olivat ensisijaisesti teknisiä, sillä rannikkoalueiden esikuntien tilannekuvajärjestelyt eivät vielä 1970-luvulla mahdollistaneet kaikkien tykistö- ja ohjusaseiden tulenkäytön sekä jalkaväkijoukkojen vastahyökkäysten reaaliaikaista johtamista. Rannikkoalueille jouduttiinkin luomaan 1980-luvun alussa välijohtoportaat, rannikkorykmenttien esikunnat, lähitorjuntaa varten, koska siihen käytettävissä olevan tykistön määrä ja tulivoima oli lisääntynyt merkittävästi 1960-luvun lopulla aloitetun tornikanuuna-hankkeen myötä.

Rannikkoalueet eivät vastanneet maihinnousuntorjuntaoperaatioiden kokonaiskoordinoinnista, vaikka ne olivatkin saaneet päävastuun rantaviivan tuntumassa, saaristossa ja sen ulkopuolella käytävien torjuntataisteluiden ja tulenkäytön johtamisesta. Vastuu selustaan tehtävien ja maihinnousuun liittyvien maahanlaskujen torjunnasta oli joko aluevastuullisilla armeijakunnilla tai sotilasläänien johdossa olleilla paikallisjoukoilla. Maantieteellisesti varsin suppeilla ja vaikeakulkuisilla alueilla puolustustaistelua käyneiden rannikkoalueiden taktiikka muodostuikin olosuhteiden vuoksi melko passiiviseksi, jota lähinnä kiinteistä tykistöyksiköistä koostuneiden rannikkorykmenttien perustaminen korosti entisestään.

Merivoimissa taktiikkaa ei kyetty kehittämään yhtä pitkäjänteisesti ja johdonmukaisesti kuin rannikkotykistössä, koska meritaktiikassa korostuivat alusten ja asejärjestelmien

ominaisuuksien hyödyntäminen. Alusyksiköiden käyttöperiaatteita ja taktiikkaa ryhdyttiinkin usein pohtimaan vasta alus- ja asejärjestelmähankintojen varmistumisen jälkeen. Menettelyyn oli päädytty todennäköisesti siksi, etteivät merivoimien hankintasuunnitelmat toteutuneet suunnitellusti ennen kuin parlamentaariset puolustuskomiteat aloittivat toimintansa 1970-luvulla.

Taistelualusten hankintoihin liittyneiden vaikeuksien lisäksi meritaktiikan kehittämiseksi asetettiin omat rajoitteensa kriisitilanteessa käyttöön otettavien ottoalusten melko alhainen suorituskyky sekä etenkin viestivälineiden puute, joka koski myös johtoportaita ja taistelualuksia. Esimerkiksi sotilaslääniä johdossa olleiden paikallisvoimien taisteluiden yhteensovittaminen yleisvoimien ja rannikkoalueiden kanssa olisi tapahtunut lähinnä tehtävätaktiikkaa noudattaen: yksiköiden oli suoritettava niille käsketyt tehtävät parhaaksi katsomallaan tavalla, koska kaikille osapuolille yhteistä tilannekuvaa tai edes suoria viestiyhteyksiä ei välttämättä ollut. Siksi merivoimien, sotilaslääniä ja rannikkoalueiden esikuntien johtamien operaatioiden saumaton yhdistäminen olisi ollut mahdotonta.

Hankintasuunnitelmien toteutumiseen liittynyt epävarmuus vaikeutti meritaktiikan kehittämistä myös toisella tavoin. Kun alushankintoihin tarkoitettuja määrärahoja leikattiin, merivoimille pyrittiin hankkimaan pääasiallisesti merellisen hyökkäyksen torjuntaan soveltuvaa kalustoa, koska torjuntataisteluihin tarkoitetuilla tykki- ja ohjusveneillä voitiin suojata myös puolueettomuutta ja meriliikennettä. Sen sijaan meriyhteyksien ylläpitämiseen tarvittavien raivaajien ja meriliikenteen suojaamisessa käytettävien otto- ja merivartioalusten ilmatorjuntatykkien hankintojen lykkääntyminen hidastivat raivaus- ja saattuetoiminnan kehittämistä. Raivaus- ja saattotaktiikan kehittämiseen ei ollut tarvetta, koska miinanraivauksen ja meriliikenteen lähisuojaustehtävien toteuttamisen edellytykset olivat lähes olemattomat.

Meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin puolustusvoimien johdon sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston määrittämien reunaehtojen puitteissa. Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämistä ohjanneita reunaehtoja olivat omat olosuhteet, käytössä olleet taloudelliset ja materiaaliset resurssit sekä ennen kaikkea alueellisen puolustusjärjestelmän periaatteet. Vaikka taktiikkaa kehitettiin puhtaasti kansallisista lähtökohdista, se ei estänyt Ruotsissa tapahtuneen kehityksen seuraamista. Läntisessä naapurimaassa tehdyillä puolustusjärjestelmän kehittämiseen liittyneillä ratkaisuilla olikin suuri vaikutus Suomen

meripuolustuksen johtosuhteiden, kokoonpanojen ja joukkojen käyttöperiaatteiden suunnittelun kannalta.

Ruotsissa tehtyjen rannikkopuolustuksen ratkaisuiden hyödyntämistä selittävät ennen kaikkea samankaltaiset maantieteelliset olosuhteet, mutta erojakin löytyi. Niistä merkittävin liittyi joukkojen liikkuvuuteen. Ruotsalaisten turvautuessa rannikon puolustuksessa kiinteiden puolustuslaitteiden ohella myös liikkuviin yksiköihin, perustui suomalainen rannikkotaktiikka ennen kaikkea tykistön tulenkäyttöön ja sen optimointiin. Kiinteiden tulyksiköiden ympärille rakentunutta puolustusta ainoastaan vahvennettiin painopistealueelle siirrettävillä liikkuvilla tykistö- ja ohjusyksiköillä sekä tuettiin muilla aselajiyksiköillä. Suomessa syyt olivat ennen kaikkea taloudellisia, mutta aluevaikutteisten aseiden ja asejärjestelmien aikakaudella täysin toimiva. Suomessa ei kuitenkaan vähätelty liikkuvuuden merkitystä. Tästä oli osoituksena kokeiluorganisaatioksi jääneen rannikkopataljoonan sekä vastahyökkäyksiin tarkoitetun rannikkojääkärikomppanian kehittäminen. Ongelman muodosti tarvittava vene- ja muu kuljetuskalusto, joiden laajamittaisiin hankintoihin ei ollut varaa. Siksi rannikkoalueista muodostui lähinnä jäykäntorjuvan puolustustaistelun periaatteita noudattaneita joukkoja.

Myös suomalaisessa meritaktiikassa yhdistyivät aloitteellisuus ja joukkojen keskitetty käyttö, mutta myös passiivinen toiminta. Aloitteellisella toiminnalla ja joukkojen keskitetyllä käytöllä pyrittiin saavuttamaan ajallinen ja paikallinen ylivoima, jotta omien merioperaatioiden totuttaminen olisi mahdollista. Omien aktiivisten vaiheiden välillä aluksia oli kuitenkin suojattava kaikin keinoin, muun muassa saaristossa toimivien tukijoukoin, jotta epäsuhta materiaalisesti ja määrällisesti heikomman puolustajan ja vahvemman hyökkääjän välillä ei kasvaisi liian suureksi. Tämänkaltaisella vuorottelulla pyrittiin pitämään yllä omaa operointivapautta mahdollisimman pitkään ja luomaan eräänlainen passiivinen pelote vastustajan toimien ehkäisemiseksi.

Vaikka meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen toteutettiin pääsääntöisesti Merivoimien esikunnan ja Pääesikunnan rannikkotykistötoimiston johdolla, puolustusvoimien operatiivinen johto ohjasi kehittämistoimintaa tarvittaessa jopa yksityiskohtiin puuttuen. Muun muassa maa-alueiden puolustuksesta vastanneiden sotilaslääniä taistelussa toimivaksi havaittu sissitoiminta päätettiin ulottaa myös saaristoalueille. Pääesikunnassa kannatusta saaneiden erillisten sissijoukkueiden ja -ryhmien perustamisen osoittauduttua epäonnistuneeksi sissitoimintatehtävät annettiin lopulta rannikkoalueiden iskukyisimmille yksiköille, rannikkojääkärikomppanioille ja rannikko-ohjusjoukkueille. Meri- ja rannikkotaktiikkaa

kehittämiseen liittyikin kirjoittamaton sääntö: kehittäminen oli tehtävä alueellisen puolustusjärjestelmän periaatteita noudattaen. Kaiken päämääränä oli tukea maavoimien joukoilla hankittavan sotilaallisen ratkaisun saavuttamista.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto (KA), Helsinki.

Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto:

Ca575. Valtioneuvoston pöytäkirjat II 1965.

Puolustusministeriö:

T24027 / F51, F52, F59 sal. Kirjeistö 1968–1969, 1972.

Yleisesikunnan päällikkö:

T21622 / 4. Salaista ja yleistä kirjeistöä; muistiinpanoja, muistioita, ym. 1945–1961.

Pääesikunta, operatiivinen osasto:

T26862 / E7, E9 OT – sal. Saapuneet asiakirjat 1956, 1958.

T26965 / D1 sal. Konseptit ja taltiot 1969–1972.

T26965 / D2 sal. Konseptit ja taltiot 1973.

T26965 / E4 sal. Saapuneet asiakirjat 1972.

T26965 / Hh4 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat – Neuvostoliiton kauppaan liittyvät asiakirjat 1959–1972.

T26965 / Hh5 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat – lakko 1956.

T26965 / Hh9 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat 1956–1973.

T26965 / Hh10 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat – muistioita 1951–1970.

T26965 / F17, F28, F31–F32, F34, F37, F40–F46, F48 sal. Kirjeistö 1958, 1962, 1963–1964, 1965–1973.

Puolustusvoimain pääesikunta ja Pääesikunta, Järjestelytoimisto (Järj.1):

T22104 / Hh14. Merivoimat 1922–1951.

T26839 / F7 OT – sal. Kirjeistö 1956.

T26839 / Hda3 OT – sal. Sa-määrävahvuudet 1953–1959.

Pääesikunta, Järjestelyosasto:

T26838 / F25–F32, F34 sal. Kirjeistö 1963–1970, 1972.

T26838 / Hda1 sal. Sa-määrävahvuudet 1961–1968.

T26838 / Hh5 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat – Johtamistoiminnan tehostaminen, alustavan tutkimuksen aineisto 1963–1964.

Puolustusvoimain pääesikunta, merivoimatoimisto (Op.2):

T24099 / F13. Kirjeistö 1949.

Puolustusvoimain pääesikunta ja Pääesikunta, koulutusosasto:

T19466 / F16. Kirjeistö 1947.

T19469 / F77. Kirjeistö 1951.

T21442 / F7a sal. Kirjeistö 1955–1956.

T22780 / F210. Kirjeistö 1962.

T23204 / F248, F260, F270, F303, F314. Kirjeistö 1967–1973.

T24605 / F4. Kirjeistö 1973–1979.

T25086 / F1 sal. Kirjeistö 1963–1967.

Pääesikunta, suunnitteluosasto:

T24411 / D1 sal. Konseptit ja taltiot 1965–1973.

Pääesikunta, tykistöosasto:

T23160 / F1 sal. Kirjeistö 1959–1966.

Pääesikunta, rannikkotykistötoimisto:

T25350 / Da1 sal. Omat kertomukset, suunnitelmat, lausunnot ja esitykset 1969–1973.

T25350 / Dc1 sal. Omat kertomukset, selostukset, tilastot ja määräaikaismoitukset 1971–1973.

T25350 / F4, F6 sal. Kirjeistö 1970, 1972.

T26513 / Hbb1 sal. Omat muistiot: aselajin kehittäminen 1946–1973.

T26513 / Hbi1 sal. Omat muistiot: operatiiviset ja järjestelyasiat 1950–1972.

T26513 / Hbj1 sal. Omat muistiodiaariot: operatiiviset ja järjestelyasiat, neuvottelupäivät, muut asiat 1947–1973.

Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta, operatiivinen toimisto:

T25044 / E1 sal. Saapuneet asiakirjat 1970–1973.

T25044 / F2–F7 sal. Kirjeistö 1967–1972.

Etelä-Suomen sotilaslääni, järjestelytoimisto:

T23741 / F5–F6 sal. Kirjeistö 1970–1971.

Lounais-Suomen sotilasläänin esikunta, operatiivinen osasto:

T23920 / F1, F3–F5 sal Kirjeistö 1966–1967, 1969–1973.

Merivoimien esikunta:

T22110 / F18, F35, F46, F52 sal. Kirjeistö 1944, 1956, 1961, 1964.

Merivoimien esikunta, operatiivinen osasto:

T17408 / 2633. Asevelvollisuus- ja laivastoasiat, ohjesääntöjä koskevat asiat 1947.

Merivoimien esikunta, koulutustoimisto:

T23376 / F23, F24, F28, F29, F31, F35. Kirjeistö 1966–1967, 1969–1970, 1972–1973.

T27952 / Daa1. Yleisluontoiset valmisteluasiakirjat 1974–1978.

T27952 / Daa3. Yleisluontoiset valmisteluasiakirjat 1983–1988.

T27952 / F1, F2, F7. Kirjeistö 1974–1975, 1980.

Laivaston esikunta:

T22109 / F12 sal. Kirjeistö 1949.

T27102 / F5 OT – sal. Kirjeistö 1952.

Sotakorkeakoulu:

R-597 / 9. Merilinjan ja merisotataidon opetusaineistoa 1925–1926.

R-597 / 10. Merilinjan ja merisotataidon opetusaineisto 1925–1932.

T21369 / Dg77. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1935–1936.

T21369 / Dg78. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1936.

T21369 / Dg80. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1936–1937.

T21369 / Dg125. Merisotaosaston kurssin 3 (MSO3) luennot ja harjoitukset 1947–1948.

T21369 / Dg130. MeSL 4 luennot ja harjoitukset 1949–1950.

T24043 / Dg207. Rannikko- ja meritaktiikka 1967–1973.

T26890 / Hla 4 sal. Mietinnöt ja opiskelumonisteet 1949–1955.

T26890 / Hj1 sal. Oppilasesitelmät 1968–1973.

Suomenlinnan rannikkotyökistöröykmentti:

T28374 / F10 sal. Kirjeistö 1962.

Matti Kurki:

T22015 / F1 sal. Kirjeistö 1962–1969.

Merisotakoulu:

T27517 / Hh5. Ulkomaisia ja kotimaisia vierailuja ja tilaisuuksia koskevat asiakirjat 1957–1980.

Yksityiskokoelmat (pikkukokoelmat):

Kalervo Kijasen kokoelma Pk1355 / 5.

Suomen Sotatieteellinen Seuran kokoelma Pk2610 / 12, 13, 22, 23, 44.

Nimikirjaotteet ja ansioluettelot:

Dahlbo, Kari Rafael, n:o 67379.

Hirvonen, Lassi Seppo, n:o 59707.

Komulainen, Veli Arvo Olavi, n:o 44877.

Tikka, Juha Yrjö Julius, n:o 67161.

Visa, Jouko Sakari, n:o 78666.

Vuorela, Veikko, n:o 43578.

Puolustusministeriön arkisto (PlmArk), Helsinki

Puolustusneuvoston arkisto:

T27427 / Cc2 sal. Kokouspöytäkirjat 1965–1970.

T27427 / Da1, Da3 sal. Esitykset ja esittelyt 1957–1960, 1964–1970.

T27427 / Db1 sal. Muistiot 1958–1971.

T27427 / F1 sal. Kirjeistö 1967.

Pääesikunnan arkisto (PEArk), Helsinki. Tutkimuslupa, Pääesikunnan asiakirja AL7699 / 30.4.2015.

D1 Henksal. Konseptit ja taltiot 1961–1971.

E8 Henksal. Saapuneet asiakirjat 1971.

F15 Henksal. Kirjeistö 1966.

F17 Henksal. Kirjeistö 1966.

Pääesikunnan arkisto (PEArk), Helsinki. Aineisto saatu käyttöön Sota-arkistosta vuonna 2007 sen ollessa julkista.

T22595 / 3. Almgren-kansiot 1965–1969.

T25767 / Da2 sal. Omat toimitteet: valmisteluasiakirjat 1977–1979.

T25767 / Dbal sal. Omat toimitteet: päätökset, määräykset ja ohjeet 1974–1981.

T25767 / Dc1 sal. Omat toimitteet: selosteet 1974–1981.

T25767 / Hhka3 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat: meripuolustustoimiston luonnosasiakirjat 1975–1977.

Merivoimien esikunnan arkisto (MerivEArk), Turku. Aineisto saatu käyttöön Sota-arkistosta vuonna 2007 sen ollessa julkista.

T27292 / F60, F62–64, F66, F68–F70, F72–F74 sal. Kirjeistö 1967–1972.

Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto (MpKKArk), Helsinki. Hallintojohtajan myöntämä tutkimuslupa, ei erillistä diarioitua päätösasiakirjaa.

T26890 / Hla 10 sal. Muistiot, kertomukset, oppilasesitelmät ja karttajarjoitukset 1945–1973.

Rajavartiolaitoksen esikunnan arkisto (RVLE), Helsinki. Tutkimuslupa, Raja- ja merivartiokoulun asiakirja RVLD n:o / 2014 / 853 / 14.3.2014.

F13 sal. Kirjeistö 1962.

F17 sal. Kirjeistö 1966.

F21 sal. Kirjeistö 1969.

Tasavallan presidentin arkistosäätiö; Urho Kekkosen arkisto (UKA), Orimattila.

21/19. Poliitikka 1958–1962; puolustusvoimat.

21/117. Poliitikka 1968–1970; Tšekkoslovakia, mm. tapahtumat 1968 , muistioita ja lähetystöraportteja.

PAINETUT LÄHTEET; AIKALAISJULKAISUT, ARTIKKELIT JA MUISTELMAT:

Kiveliö, Johan: Maihinnoususotatoimi ja sen torjuminen Normandian maihinnoususta saatujen kokemusten valossa. Maalaiskuntien Liitto r.y.:n kirjapaino. Helsinki 1948.

Maanpuolustuksemme tienviitat. Offset OY, Helsinki 1967.

Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1971.

Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1962.

Puolustuskykymme materiaallinen perusta. Topografikunta, Helsinki 1968.

Suomen, Tanskan, Islannin, Norjan ja Ruotsin välinen selitys yhdenmukaisista puolueettomuusmääräyksistä. *Suomen asetuskokoelman sopimussarja, n:o 17 / 1938*. Saatavilla myös: <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1938/19380017>.

Simelius, J. S. (et al.): Upseerin käsikirja, II osa. Joukkojen harjoituskokoonpano ja -vahvuudet. Tykistön kuvalaboratorio. Helsinki 1950.

Simelius, J. S. (et al.): Upseerin käsikirja, III osa. Joukkoja varten. Helsinki 1953.

Simelius, Sakari: Puolustusvoimien puolesta. Jalkaväenkenraalin muistelmat. Toim. Martti Sinerma. WSOY:n graafiset laitokset. Juva 1983.

Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osat I–II. Helsinki 1949.

Ohjesäännöt:

Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (JvO I). Pataljoonan taistelu. Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1968.

Kaikumittaus- ja vesikuunteluohjesääntö (KVO). Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1961.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (K. O.). Kustannusosakeyhtiö Otavan Kirjapaino. Helsinki 1931.

Kenttäohjesääntö II (K. O.). Kustannusosakeyhtiö Otavan Kirjapaino. Helsinki 1930.

Kenttäohjesääntö II₂ (K. O.), viivytystaistelu. Kustannusosakeyhtiö Otavan Kirjapaino. Helsinki 1930.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Pääesikunnan Rotaprintinpaino. Helsinki 1958.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1973.

Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Yhtymän taistelu. Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1963.

Merisotaopas (MeSOp). Taisteluosastotaktiikka. Painatuskeskus Oy. Helsinki 1994.

Ohje perusyhtymän taistelua varten. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1977.

Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Printtari Oy. Saarijärvi 1982.

Rannikkotykkistön taisteluohjesääntö I osa (RtO I). Rannikkotykkistön käyttö ja johtaminen. Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1958.

Rannikkotykkistön taisteluohjesääntö II osa (RtO II). Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1960.

Vesikuljetustoiminta poikkeuksellisissa oloissa. Merenkulkuhallituksen karttapaino. Helsinki 1966.

Artikkelit:

Auvinen, Visa: Merivoimiamme alusten maastouttamisen nykynäkymiä. *Suomi merellä*, n:o 101–102, 2–3/1971.

Dahlbo, Kari: Ajatuksia lippueen taistelunjohtomahdollisuuksista. *Suomi merellä*, n:o 90–91, 3–4/68.

Jansson, Jan-Magnus: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tuhantein rantain partahilta*. Rannikkotyökistön Upseeriyhdistyksen 50-vuotisjulkaisu. Toim. Matti Lappalainen (et al.). Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy. Joensuu 1983.

Kantola, A. A.: Maihinnousun kuva toisen maailmansodan jälkeisten tapahtumien ja kehityksen valossa. *Rannikkotyökistön vuosikirja X*, 1964. Rannikkotyökistön upseeriyhdistys. Toim. V. Vuorela – O. Lyytinen – M. Lappalainen. Maalaiskuntien Liitto r.y.:n kirjapaino. Helsinki 1964.

Kilpinen, Asko: Miina-ase rannikkopuolustuksen osana. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1979.

Kilpinen, Asko: Rannikkopuolustusjärjestelmä, sen kehittämisestä ja näkymistä. *Tuhantein rantain partahilta*. Rannikkotyökistön Upseeriyhdistyksen 50-vuotisjulkaisu. Toim. Matti Lappalainen (et al.). Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy. Joensuu 1983.

Kivinen, Lasse: Uusi rannikkomiina joukkojemme käyttöön. *Rannikkojääkäri*, n:o 1/1992.

Laajaniemi, Reino: Rynnäkkösukeltajajoukkueen käyttömahdollisuudet maihinnousuhyökkäyksessä. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 11/68.

Laajaniemi, Reino: Sissijoukkojen toimintaolosuhteista meren saaristossa ja rannikolla. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 10/69.

Luostarinen, H.: Liikuntakykyinen rannikkojalkaväki. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1978.

Luostarinen, Heikki: Rannikkojemme satamien puolustus. *Rannikon puolustaja*, n:o 1/1980.

Myllyniemi, Urho: Maihinnoususotatoimet. *Rannikon puolustaja*, n:o 1/1977.

Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys. *Ruotuväki*, n:o 4/1969.

Sario, N.: Suomen puolueettomuuden mahdollisuus ja puolueettomuuden turvaamistoimenpiteet vieraitten valtojen sotiessa Itämeren alueella. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 3. Toim. A. E. Heinrichs – A. F. Airo – E. Kuusela. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1935.

Sario, T.: Johdinohjusten käytöstä rannikkopuolustuksestamme. *Rannikon puolustaja*, n:o 2/1970.

Tikka, Juha: Ajatuksia nykyisen meritaktiikkamme perusteista taktillisten ohjeiden valossa tarkasteltuina. *Suomi merellä*, n:o 100, 1/71.

Tikka, Juha: Parlamentaaristen puolustuskomiteamietintöjen vaikutus merivoimien kehitykseen ja tehtäväkenttään. *Rannikon puolustaja*, n:o 3/1977.

Tuomi, Osmo: Merisodan operaatiotaitoon ja taktiikkaan vaikuttavia kehityspiirteitä erityisesti Itämeren piirissä. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 38. Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy. Joensuu 1980.

Valtanen, Jaakko: Rannikkotykistömme tehtävät asema ja kehittyminen. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 5/1959.

Valtanen, Jaakko: Suomen rannikkotykistö 1960-luvulla. *Rannikkotykistön vuosikirja IX*, 1962. Rannikkotykistön upseeriyhdistys. Toim. V. Vuorela – O. Lyytinen – M. Lappalainen. Maalaiskuntien Liitto r.y.:n kirjapaino. Helsinki 1962.

Visa, Sakari: Piirteitä meritaktiikastamme. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 32. Toim. P. Ilmola – K. J. Mikola – H. Seppälä – M. Koskimaa – A. Vuorenmaa. Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy. Joensuu 1974.

Visa, Sakari: Puolueettomuuden suojaaminen merialueillamme. *Suomi Merellä 1975*. Loimaan kirjapaino. Loimaa 1975.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET; OHJESÄÄNNÖT, OPINNÄYTTEET, TUTKIMUKSET JA ESITELMÄT:

Ohjesäännöt:

Jalkaväen taisteluohjesääntö, I osa (JvO I). Pataljoonan taistelu, luonnos. Helsinki 1976. Moniste.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). 1969. Moniste.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). 1971. Moniste.

Merisotaohjesääntö (MerisO). Helsinki 1964. Moniste.

Merisotaohjesääntö (MSO), luonnos. Helsinki 1983. Moniste.

Myllyniemi Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus. Helsinki 1979 (tekijän hallussa).

Ruotsin puolustusvoimat, I osa: ylin johto, maavoimat ja puolustusvoimien strateginen käyttöajatus. 1967. Salainen moniste.

Saattotoimintaohje (SaattO). Helsinki 1976. Moniste.

Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa. Helsinki 1969. Moniste.

Opinnäytteet:

Aulaskari, Pentti: Raskaan tulen tarve ja käyttö rannikkomme puolustuksessa sekä tästä johtuvat vaatimukset rauhan ajan koulutukselle, 1963. SKK-1/813. KA.

Auvinen, V.: Tukeutuvien alusten suojaaminen sodan aikana erityisesti rauhan ajan valmisteluiden kannalta tarkasteltuna, 1973. SKK-1/1130. KA.

Dahlbo, Kari: Yleisvoimien lippueen organisaatioiden johtamisjärjestelmien kehittäminen ottaen huomioon operaatiotutkimuksen luomat mahdollisuudet, 1969. SKK-1/1012. KA.

Hirvonen, S.: Kauppameriliikenteemme johtaminen ja suojaaminen alueellisen johtamisjärjestelmän puitteissa, 1967. SKK-1/925. KA.

Merilä, K.: Sukellusveneentorjuntahyökkäyksen toimintamallit ja niiden edellyttämät koulutusjärjestelyt, 1977. SKK-1/1339. KA.

Karvinen, Jukka: Sissitoiminnan mahdollisuudet, menetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin, 1965. SKK-1/842. KA.

Lähteinen, J.: Ohjusveneiden käyttöperiaatteet meripuolustuksessamme, 1971. T27292/F72 sal. MerivEArk.

Vuorela, Veikko: Pikkuvaltion rannikopuolustustaktiikka erityisesti Suomen saaristolosuhteissa, 1948. SKK-1/371. KA.

Suomen Sotatieteellisen Seuran tutkimukset:

Dahlbo, Kari: Viime sotien aikaiset meripuolustuksen sekä meriliikenteen johtosuhteet ja näiden tehtävien ja vastuun jakaminen ja järjestely nykyään merivoimien ja sotilasläänien kesken. Pk2610/40. KA.

Esitelmät:

Lähteinen, Jussi: Ohjusveneillä vahvennetun taisteluosaston tarvitsema lentotuki sen toimiessa avomerellä. T26890/Hj1 sal. KA.

Rantanen, Kalle: Helsingin satamiin mereltä tapahtuvan kaappaushyökkäyksen torjunnan edellyttämät rauhan ajan valmistelut, 1968. T26890/Hj1 sal. KA.

Haapala, Juhani: Puolustushaarojen yhteistoiminnan päämäärät meripuolustuksessa, yhteistoimintajärjestelyt ja niiden toimivuus, 1977. SKK-2/9 ETS. KA.

Hult, Heikki: Rannikkoalueen reservin vastahyökkäys saaristossa, 1978. SKK-2/10 ETS. KA.

Salmela, H.: Ohjusveneiden käyttömahdollisuudet ja -periaatteet vihollisen pinta-alusten torjumiseksi Ahvenanmaan alueella, 1972. T25765/Hj 2 sal. KA.

Maanpuolustuskorkeakoulun opinnäytteet:

Pietiläinen, Lari: Sanan säilällä maihinnousun torjuntaan. Keskustelua rannikkojoukkojen käyttöperiaatteista Pariisin rauhansopimuksen ja Tšekkoslovakian kriisin välisenä aikana vuosina 1947–1968. Esiupseerikurssin tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2014.

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT:

Hollo, Ilkka: Suomen puolustusratkaisu. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*.

Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Toim. Ilkka Aspara (et al.). Karisto Oy. Hämeenlinna 2002.

Illi, Esko: Komentajakapteeni Jouko Pirhosen diplomityö kestää ajan hammasta, artikkeli teoksessa Pirhonen, Jouko: Laivastotoiminta saaristotaisteluissa Suomen olosuhteissa. Toim. Petteri Jouko, Aki Piesala, Juuso Säämänen ja Eelis Turjanmaa. Juvenes print. Tampere 2015.

Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1918–1996: biografiat. Toim. Rauno Lipponen. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1997.

Jouko, Petteri: Suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi kylmän sodan ensimmäisinä vuosina. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 63, 2005. Gummerus Kirjapaino OY. Jyväskylä 2006.

Juottonen, Jorma: Määrärahat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006.

Kadettiupseerit 1920–2010. Toim. Pajala, Jukka (et al.). Bookwell OY. Porvoo 2010.

Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset hankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 46. PunaMusta. Joensuu 1988.

Kijanen, Kalervo: Laivasto sotatoimissa. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Toim. Sulo Enkiö – Kalervo Kijanen – Oiva Koivisto – Tapani Mattila. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1968.

Kilpinen, Asko: Johtaminen ja merivalvonta sekä merirajojen vartiointi – viranomaisten yhteistoiminta merialueella. *Rannikon puolustaja*, n:o 2/2007.

Koivisto, Oiva: Uudelleenjärjestely- ja jälleenrakennuskausi. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Toim. Sulo Enkiö – Kalervo Kijanen – Oiva Koivisto – Tapani Mattila. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1968.

Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys 1953–1974. *Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY. Juva 2006.

Mikola Keijo – Lappalainen, Matti – Niska, Juhani A.: Kivilinnoista karkaistuun teräkseen. Rannikkotykistöaselajin historia ja tekninen kehitys. Rannikkotykistön upseeriyhdistys r.y. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä 1994.

Myllyniemi, Urho: Rannikkotykistö 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY. Juva 2006.

Niska, Juhani A.: Rannikkotykistön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. *Rannikon puolustaja*, n:o 2/2007.

Palokangas, Marko (*diss.*): Räjähävää tyhjyyttä. Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 17. Kustannusosakeyhtiö Suomen Mies. Waasa Graphics. Vaasa 2014.

Rasku, Risto (et al.): Alusten ase- ja muut järjestelmät. *Suomen laivasto 1969–2003*. Meriupseeriyhdistys ry ja Suomi merellä -säätiö. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu 2008.

Salminen, Pertti (*diss.*): Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966, Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja n:o 18. Gummerus kirjapaino OY. Jyväskylä 1995.

Sundbäck, Esa: Merivartiointia 75 vuotta. Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930–2005. Rajavartiolaitoksen julkaisu. Kainuun Sanomat OY. Kajaani 2005.

Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1992.

Suomi, Juhani: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1994.

Säämänen, Juuso: Moottoritorpedoveneistä ja järeästä tykistöstä ohjustulenkäyttöön – meripuolustuksen kaukotorjunnan kehitys jatkosodan päättymisestä 1980-luvulle. *Tiede*

ja Ase. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu n:o 71. Toim. Ismo Turunen. Hakapaino Oy. Helsinki 2013.

Säämänen, Juuso: Jäykäntorjuvasta puolustuksesta saaristosissitoiminnan suunnitteluun – rannikkojalkaväen kehitys jatkosodasta 1970-luvun loppupuolelle. *Vesa Tynkkynen. Operaattikko, rehtori, professori.* Bookwell OY. Porvoo 2014.

Säämänen, Juuso (*diss.*): Suurmaiinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1, n:o 10. Juvenes Print. Tampere 2017.

Tuomi, Osmo: Suunnitelmien kehittyminen kylmän sodan aikana. *Suomen laivasto 1969–2003.* Meriupseeriyhdistys ry ja Suomi merellä -säätiö. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu 2008.

Tuurnala, Alpo: Alushankinnat. *Suomen laivasto 1969–2003.* Meriupseeriyhdistys ry ja Suomi merellä -säätiö. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu 2008.

Tynkkynen, Vesa: Sotakorkeakoulun diplomien saaneet upseerit 1924–1993. *Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi. Seitsemän vuosikymmentä 1924–1994.* Toim. Pekka Kurenmaa. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1994.

Tynkkynen, Vesa (*diss.*): Hyökkäyksestä Puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, n:o 1/1996. Nettopaino Oy. Joutsa 1996.

Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974.* Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006.

Visuri, Pekka (*diss.*): Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu 1989.

Vitikka, Olavi: Merivoimat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974.* Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006.

Vänskä, Ville: Merisota. Historia, teoria ja nykypäivä. Docendo Oy. Saarijärven Offset Oy. Saarijärvi 2015.

Ylikangas, Heikki: Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. Livonia Print. Riika 2015.

LEHDET JA AIKAKAUSKIRJAT:

Rannikkojääkäri, vuosikerta 1992.

Rannikon puolustaja, vuosikerrat 1970, 1977–1980.

Rannikkotyökistön vuosikirja, vuosikerrat 1962, 1964.

Ruotuväki, vuosikerta 1969.

Sotilasaikakauslehti, vuosikerrat 1959, 1968–1969.

Suomi merellä, vuosikerrat 1968, 1971 sekä vuosikirja 1975.

Tiede ja Ase. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, vuosikerrat 1935, 1974, 1980.

HAASTATTELUT:

Haapala, Juhani: eversti evp. Helsinki. Toiminut Sotakorkeakoulun opettajana 1977–1981, toimistoiesiupseerina Pääesikunnan operatiivisella osastolla 1981–1985 ja Pääesikunnan rannikkotyökistöimiston päällikkönä 1988–1991. Haastattelu 4.4.2016. Nauhoite tekijän hallussa.

Heinonen, Heikki, E.: Insinööriomentaja evp. Riihimäki. Toiminut merivoimien ohjusinsinöörinä 1965–1973 ja sähköteknillisen koulun yliopettajana 1973–1987 ja 1989–1996. Haastattelu 3.2.2012. Nauhoite tekijän hallussa.

Heinonen (ent. Viljanen), Ilmari: s. 1940, everstilutnantti evp. Vehmaa. Toiminut toimistoiesiupseerina Pääesikunnan rannikkotyökistöimistössä 1975–1979 ja Pääesikunnan operatiivisessa osastossa 1979–1981. Haastattelu 26.4.2014. Nauhoite tutkijan hallussa.

Lahti, Torsti: s. 1932, eversti evp. Vihti. Toiminut erikoistehtävässä (rannikko-ohjusprojekti) Pääesikunnassa vuosina 1966–1967, teknillisen toimiston päällikkönä Hangon Rannikopatteristossa vuonna 1968 sekä toimistoesiupseerina Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa vuosina 1969–1972. Haastattelu 1.2.2012, Vihti. Nauhoite tutkijan hallussa.

Myllyniemi, Urho: s. 1939, everstiluutnantti evp., filosofian lisensiaatti. Helsinki. Toiminut koulutus- ja järjestelytoimiston päällikkönä Hangon rannikopatteristossa vuosina 1966–1968, toimistoupseerina Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa vuosina 1968–1969 sekä toimistoesiupseerina vuosina 1971–1973. Haastattelu 23.3.2011, Helsinki. Nauhoite tutkijan hallussa.

MUUT LÄHTEET:

Sotakorkeakoulun diplomityöluettelo, Kansallisarkisto.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuluttajahintaindeksi, Rahanarvonkerroin 1860–2015.

Tilastokeskus. Helsinki. Saatavilla myös:

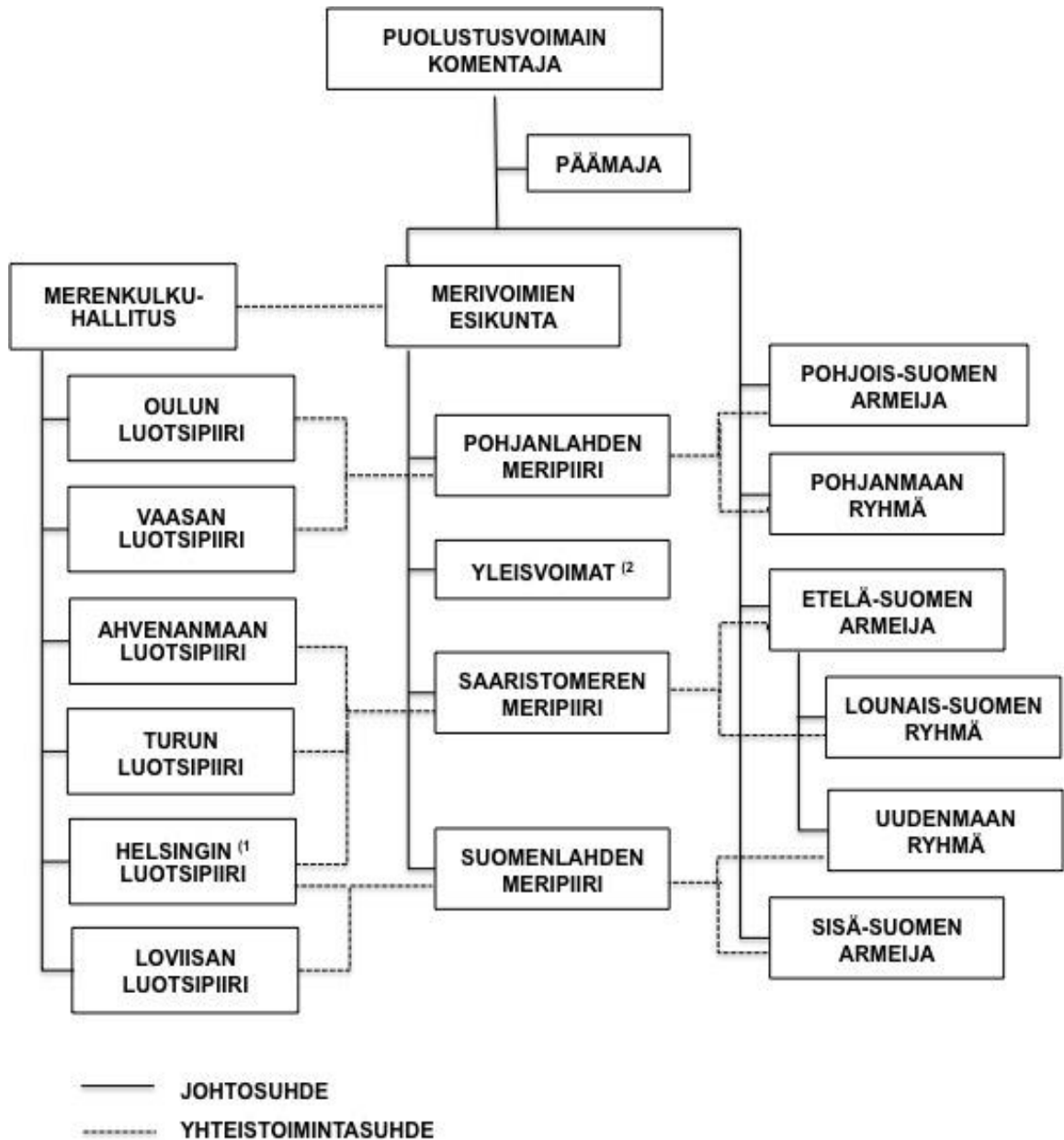
http://www.stat.fi/til/khi/2014/khi_2014_2015-01-19_tau_001.html

LIITTEET

Kapteeniluutnantti Juuso Säämäsen diplomityön

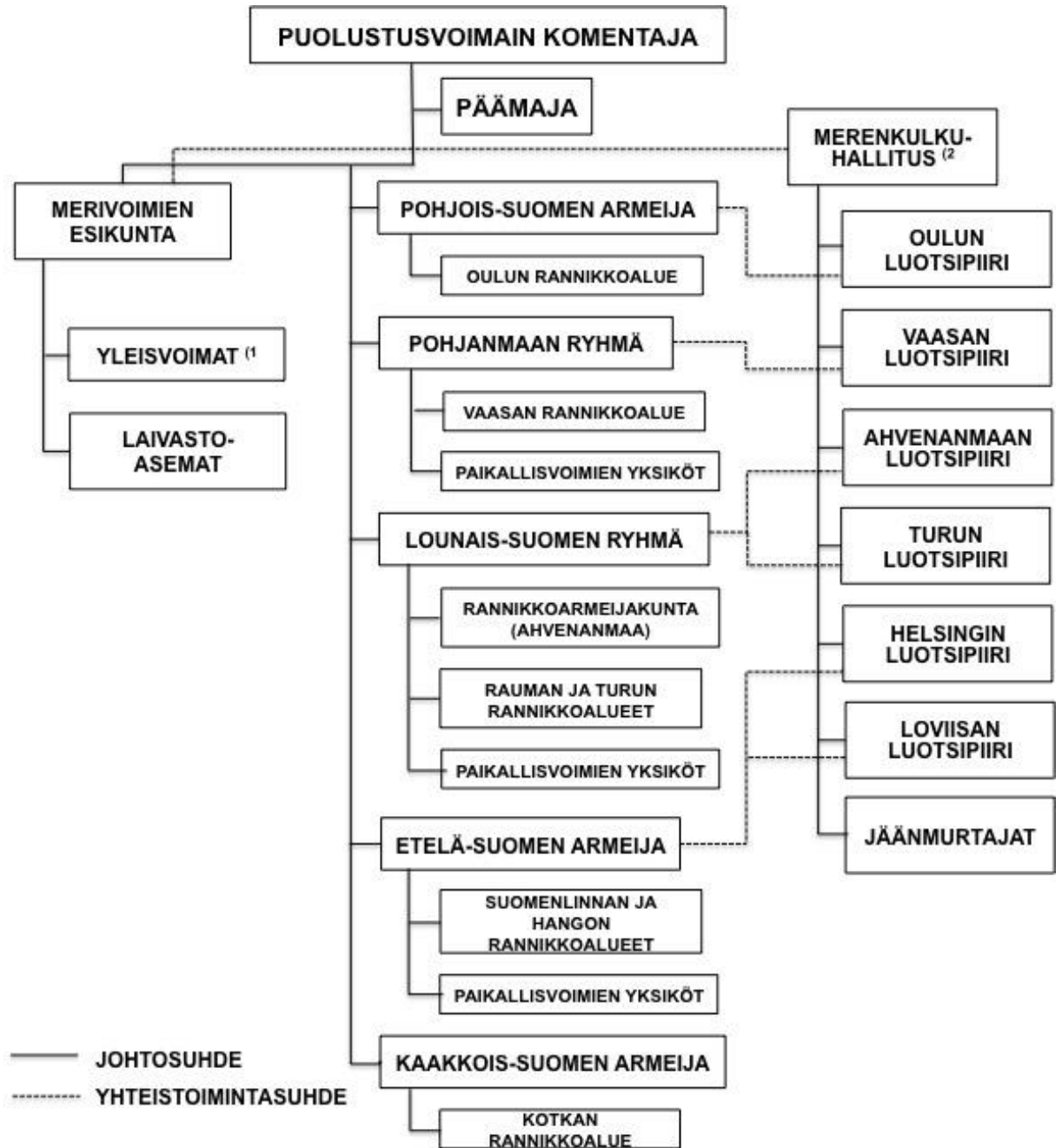
LIITE 1

MERIPUOLUSTUKSEN JOHTOSUHTEET JA YHTEISTOIMINTAJÄRJESTELYT VUOSINA 1944–1966

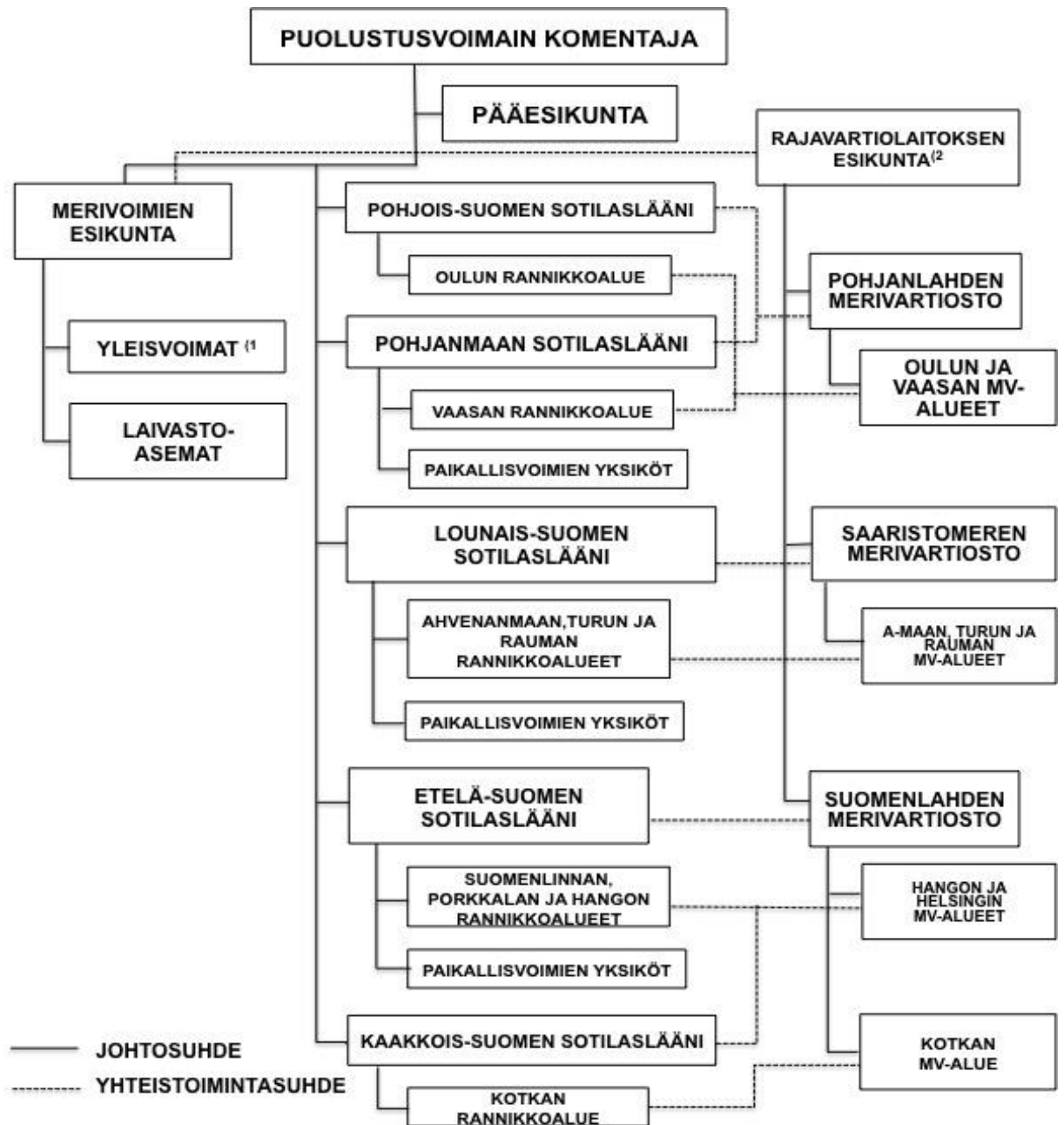
- 1) Helsingin luotsipiiri toimi vuosina 1944–1956 nimellä Hangon luotsipiirin nimellä Porkkalan vuokra-alueen vuoksi.
- 2) Yleisvoimat (1. Lippue) toimi yhteistoiminnassa sen maavoimien johtoportaana (armeija / ryhmä) kanssa, jonka vastualueella se toimi.

MERIPUOLUSTUKSEN JOHTOSUHTEET JA YHTEISTOIMINTAJÄRJESTELYT
VUOSINA 1966–1972

- 1) Yleisvoimat (1. ja 2. Lippue) toimi yhteistoiminnassa sen maavoimien johtoportaana (armeija / ryhmä) kanssa, jonka vastuualueella se toimi.
- 2) Merenkulkuhallitus johti luotsipiirien ohella vuonna 1966 kriisiajan organisaatioiksi luotuja rannikkokuljetusalueita, joiden toiminta-alueet olivat yhtenevät luotsipiirien kanssa.

MERIPUOLUSTUKSEN JOHTOSUHTEET JA YHTEISTOIMINTAJÄRJESTELYT
VUOSINA 1972–1992

- 1) Yleisvoimat (1. ja 2. Lippue) toimi yhteistoiminnassa sen maavoimien johtoportaahan (sotilaslääni) kanssa, jonka vastuualueella se toimi.
- 2) Merivartiostot olivat olleet merivoimien ja rannikkotyökistön rauhanaikaisia yhteistoimintaosapuolia 1930-luvun loppupuolelta lähtien. Niistä tuli sodanajan yhteistoimintaosapuoli vasta 1970-luvun loppupuolella merivartiostojen sodanajan kokoonpanojen luomisen jälkeen. Merenkulkuhallituksen, merivoimien ja sotilasläänien välisessä yhteistoimintajärjestelyissä ei tapahtunut 1970-luvulla muutoksia. Ne ovat liitteen 2 mukaiset.